

**KENTSEL POLİTİKALAR BAĞLAMINDA
KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ KORUNMASI:
KÜTAHYA ÖRNEĞİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Ömer KILIÇ

Kütahya - 2020

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**KENTSEL POLİTİKALAR BAĞLAMINDA
KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ KORUNMASI:
KÜTAHYA ÖRNEĞİ**

Danışman:
Doç. Dr. Yavuz BOZKURT

Hazırlayan:
Ömer KILIÇ

Kütahya – 2020

Kabul ve Onay

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan Doç. Dr. Yavuz BOZKURT (Danışman)

Üye Doç. Dr. Eray ACAR

Üye Dr. Öğr. Üyesi Hakan OLGUN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Şahmurat ARIK

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Kentsel Politikalar Bağlamında Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması: Kütahya Örneği” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

...../...../2020

Ömer KILIÇ

Özgeçmiş

2013 yılında girdiği Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünden 2017 yılında derece ile mezun oldu. 2014 yılında kurucusu olduğu Münazara Topluluğu Kulübünde 2015-2016 yıllarında başkanlığını yaptı. 2017 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Tezli Yüksek Lisans kazandı.

ÖZET

KENTSEL POLİTİKALAR BAĞLAMINDA KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ KORUNMASI: KÜTAHYA ÖRNEĞİ

KILIÇ, Ömer

Yüksek Lisans Tezi, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yavuz BOZKURT

Ağustos, 2020, 270 sayfa

Birey ile içinde bulunduğu toplumun birbirine bağlanması kültür sayesinde gerçekleşmektedir. Bireyi toplumun bir parçası yapan ve aralarındaki birlikteliği sağlayan bağı; taşınır, taşınmaz, somut ve somut olmayan kültür ile tabiat varlıkları kurmaktadır. Bireylerin oluşturduğu toplumun yaşamını sürdürmesi, barınması ve korunması için birlikte yaşadıkları kentleri kültürel varlık ve eserlerle süslemişlerdir. İnsanların kentte toplanması ve sınırlı bir mekânda yaşamaları, eski kültürel varlıkların korunması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu koruma yasal mevzuat, kanun ve planlar ile güvence altına alınarak gerçekleştirilme yoluna gidilmiştir. Koruma altına alınan kültürel, tarihi, arkeolojik ve doğal varlıkların çevresi ile koruma altına alınması dar olan kent mekânlarının daha da sınırlandırılmasına neden olmaktadır. Kentte oluşan sorunların çözümü için üretilen politikalar ile kent içlerinde korumaya alınan alanların kentleşme politikalarına etkisi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Kütahya ili tarihi, kültürel, arkeolojik ve doğal varlıklar bakımından zengin olması nedeniyle örnek olarak çalışmada yer almıştır. Yapılan literatür taramaları, incelenilen imar ve koruma amaçlı planlar ile kentte bazı merkezi ve yerel yönetim idarecileri ile kısmı görüşme yöntemi kullanılarak sonuçlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür ve Tabiat Varlıkları, Koruma, Kentleşme Politikaları, Kütahya, Nizamnameler, İmar Planı, Koruma Amaçlı İmar Planı

ABSTRACT**PROTECTION OF CULTURAL AND NATURAL ASSETS IN THE CONTEXT
OF URBAN POLICIES: THE EXAMPLE OF KUTAHYA****KILIÇ, Ömer****M. Sc. Thesis, Department of Public Administration****Thesis Advisor: Doç. Dr. Yavuz BOZKURT****August, 2020, 270 pages**

Conjoining of individual and community within which one is to each other comes about owing to the culture. Movable, immovable, abstract and concrete cultural and natural assets set up the bond which makes the individual a part of the community and provides the interrelationship amongst themselves. To maintain, shelter and preserve the life of the community that individuals establish, individuals have ornamented the places that they live together with cultural assets and artifacts. That mankind gather in the cities and that they live in a limited area have unearthed the necessity of protecting the ancient cultural assets. This very protection has been set out to be carried out by assuring with legal regulations, laws and plans. It calls forth a more limitation of the environment of the protected cultural, historical, archeological and natural assets as well as the urban areas which is restrained under protection. The effect to the urbanization policies of protected areas that are within the cities and policies which has been generated to solve the problems occurred in cities constitute the main argument of this study. The province of Kutahya has taken place in this study due to its historical, cultural, archeological and natural assets affluences. The results have been tried to be put forward by using the method of partial discussion with some local and central authority administrators along with protection aimed plans, examined town plannings and executed literature sweeps.

Keywords: Cultural and Natural Assets, Protection, Urbanization Policies, Kutahya, Regulations, Town Planning, Protection Aimed Town Planning

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında kültür ve tabiat varlıklarının korunması için çıkarılan kanunlar, imar planları ve özel amaçlı planlar olan koruma planları oluşturduktan sonra bu politikaların kentleşme politikalarına olan etkileri incelenmek istenmiştir. Örnek kent olarak Kütahya ili ve Merkez ilçesi üzerinden inceleme yapılmıştır.

Bu tez çalışmasında konunun belirlenmesinden son dizin oluşturulana kadar isteklerimi göz önünde bulundurup bana yardımcı olan tez danışmanım olan Doç. Dr. Yavuz BOZKURT hocama, bugüne kadar emekleri üzerimde olan adlarını tek tek burada sayamadığım öğretmen ve hocalarıma, tez çalışmada kaynak eserlere ulaşmada üniversitemiz, belediye, valilik ve diğer üniversitelerdeki kütüphane görevli ve sorumlularına, kaynak kitap olarak okuyup referans verdiğim kitap yazarlarına ve tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen her zaman yanımda olan sevgili aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca kısmi görüşme yöntemlerinde ilgi, alaka ve samimi cevaplarından dolayı Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürü Zülkarni YELDEMEZ, Kütahya Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdür Vekili Harita Mühendisi Mehmet Ali KARAKAYA, Kütahya Müze Müdür Vekili Serdar ÜNAN, İmar ve Planlama Şube Müdürlüğü Harita Mühendisi M. Metin ADIGÜZEL, İmar ve Şehircilik Müdürü Bahadır Halil BAHŞI ve Kültür ve Sosyal İşler Müdürü İsmail ŞEN'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
HARİTALAR LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINA İLİŞKİN KAVRAMSAL ANALİZ

1.1. KÜLTÜR KAVRAMI VE TARİHÇESİ	6
1.1.1. Kültürün Kurumları.....	10
1.1.1.1. Sosyo-Psikolojik Toplumsal Kültür Kurumları	11
1.1.1.2. Materyal Kültür Kurumları	16
1.1.2. Kültürün Özellikleri	18
1.1.3. Kültürün Çeşitleri	19
1.1.3.1. Yaygınlık Derecesine Göre Kültür.....	20
1.1.3.2. Taşıdığı Değere Göre Kültür.....	21
1.1.3.3. Kültürle Karşılaşma Düzeyine Göre Kültür.....	22
1.1.3.4. Karşıt Kültür.....	23
1.1.3.5. Kitle Kültürü	24
1.1.3.6. Folk (Halk) Kültürü.....	24
1.1.3.7. Yüksek Kültür	25
1.1.3.8. Popüler Kültür	25
1.2. KÜLTÜREL MİRASI YASAL STATÜ EKSENİNDE KORUMA	26
1.2.1. Somut Kültürel Miras	34
1.2.2. Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM)	39
1.2.3. Sualtı Kültürel Mirası.....	43
1.2.4. Doğal Miras	47
1.3. TABİAT VARLIKLARI KAVRAMI VE ÇEŞİTLERİ	53
1.3.1. Tabiat Varlıklarının Çeşitleri	57
1.3.1.1. Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları.....	59
1.3.1.2. Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları.....	62

İKİNCİ BÖLÜM
KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ KORUNMASI VE KENTLEŞME
POLİTİKALARI

2.1. KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ KORUNMA NEDENİ	67
2.2. KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ MÜLKİYET ÜZERİNDEN KORUNMASI	69
2.2.1. Kültür ve Tabiat Varlıklarının Mülkiyet Üzerinden Korunmasını Sağlayan Hukuksal Sistemler.....	70
2.2.1.1. Kültür ve Tabiat Varlıklarının Mülkiyetini Kişilere Bırakarak Korunmasını Sağlayan Hukuksal Sistemler.....	71
2.2.1.2. Kültür ve Tabiat Varlıklarının Mülkiyetini Kişilere Sınırlı Olarak Bırakarak Korunmasını Sağlayan Hukuksal Sistemler.....	71
2.2.1.3. Kültür ve Tabiat Varlıklarının Mülkiyetini Devlete Bırakılarak Korunmasını Sağlayan Hukuksal Sistemler.....	72
2.3. KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ KORUNMASINDA ULUSLARARASI ALANDAKİ YASAL DÜZENLEMELER.....	73
2.4. KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ KORUNMASINDA TARİHİ GELİŞİM VE ULUSAL ALANDA YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER.....	83
2.4.1. Tarihi Gelişim İçerisinde Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması	83
2.4.2. Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunmasında Ulusal Alandaki Yasal Düzenlemeler.....	90
2.4.2.1. Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunmasında 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu.....	98
2.4.2.2. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu.....	101
2.5. TÜRKİYE’DE KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ KORUNMASINA İLİŞKİN ÖRGÜTSEL YAPILANMA.....	104
2.6. KENTLEŞME POLİTİKALARI	112
2.6.1. Türkiye’de Kentleşme Politikaları	124
2.6.1.1. Türkiye’de Kentleşme Politikaları ve Kültür Varlıklarının Korunmasında Kalkınma Planları	126
2.6.1.2. Türkiye’deki Kurumların Stratejik Planlarında Kentleşme Politikaları ile Kültür ve Tabiat Varlıkları	139
2.6.1.3. Türkiye’deki Kurum Raporlarında Kentleşme Politikaları ile Kültür ve Tabiat Varlıkları	142

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KENTLEŞME POLİTİKALARI AÇISINDAN KÜTAHYA İLİ KÜLTÜR VE
TABİAT VARLIKLARININ KORUNMASI

3.1. KÜTAHYA İLİ COĞRAFI VE FİZİKİ ÇEVRE ÖZELLİKLERİ.....147

3.1.1. Kütahya İlinin Tarihçesi.....	148
3.1.2. Coğrafi Konum ve Yapı	156
3.1.3. Demografik Yapı.....	157
3.1.4. Jeolojik Yapı ile Toprak Türü ve İklim.....	160
3.1.5. Flora ve Fauna	163

3.2. KÜTAHYA İLİ KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARI İLE KENTSEL
YAPI.....167

3.2.1. Tarihsel Gelişim İçerisinde İl Yerleşimi ve Sivil Mimari Kültür	169
3.2.2. Kütahya İli Tarihi Kamu Yapıları	172
3.2.3. Kütahya İli ve Çevresinin Kültür ve Tabiat Varlıkları.....	175
3.2.3.1. Kütahya Kalesi	176
3.2.3.2. Aizanoi Antik Kenti	178
3.2.3.3. Frigya Vadisi	180
3.2.3.4. Seyitömer Höyük.....	182
3.2.3.5. Germiyan Sokağı.....	183
3.2.3.6. Müzeler.....	184
3.2.3.7. Somut Olmayan Kültürel Varlıklar	185
3.2.3.8. Diğer Kültür ve Tabiat Varlıkları.....	189
3.2.4. Kütahya İli Kentleşme Politikaları.....	193
3.2.4.1. Ulaşım	198
3.2.4.2. İmar Planları	203
3.2.4.3. Konut.....	212

3.3. KÜTAHYA İLİ KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ
KORUNMASI VE KENTLEŞME POLİTİKALARINA İLİŞKİN NİTEL
BİR ANALİZ.....214

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME2322

EKLER.....238

KAYNAKÇA241

DİZİN268

TABLÖLAR LİSTESİ**Sayfa**

Tablo 1.1: Kültür Kelimesinin Doğuşu ve Anlamındaki Değişmeler.....	10
Tablo 2.1: Türkiye'deki Mevcut ve Tahmini Kentsel ile Kırsal Nüfus Farkı ve Oranı	117
Tablo 2.2: Türkiye'de Yıllara Göre Kent ve Kır Nüfusu ile Oranı	125
Tablo 3.1: Kütahya Şehrinin Sınırları İçinde Bulunan Eski Dönemlere Ait Tarihi ve Kültür Mirasları.....	155
Tablo 3.2: Kütahya İlinin Türkiye Geneline Göre Nüfus Artış Hızı ve Oranı.....	158
Tablo 3.3: İllere Göre Kütahya İli Taşınmaz Kültür Varlığı İstatistiği.....	174
Tablo 3.4: Kütahya İli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları ile Taşınır Kültür Varlıkları ve Sayısı.....	176
Tablo 3.5: Kütahya İli Termal Turizm Merkezleri ve Özellikleri.....	193
Tablo 3.6: Kütahya Merkez Koruma Amaçlı İmar Planı Alan Dağılımları.....	210

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1.1: Kültür Çeşitleri.....	20
Şekil 1.2: Kültürel Miras ve Çeşitleri.....	28
Şekil 1.3: Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi ve Toplumsal Gelişimde İhtiyaçların Değerlendirilmesi.....	32
Şekil 2.1: Türkiye Kır ve Kent Nüfusu Yıllara Göre Mevcut ve Tahmini Oranı.....	116
Şekil 3.1: Kütahya Merkez İlçe Arkeolojik ve Kentsel Sit Alanları	196
Şekil 3.2: Kütahya Merkez İlçe Kentin Yeni Yapılaşma Yönleri	197

HARİTALAR LİSTESİ

Sayfa

Harita 3.1: Kütahya İli İlçeleri ve Komşuları Haritası	147
Harita 3.2: Kütahya İlinde Bulunan Koruma Alanları	190
Harita 3.3: 1995 Tarihli Kütahya Merkez Tarihi Kütahya Evleri ve Yol Güzergâhları Haritası.....	201
Harita 3.4: Kütahya Merkez 1979 Tarihinde GEEAYK Tarafından Tarihi Sit Olarak Belirlenip 1984 Tarihinde TKTVYK Tarafından Etkilenme Geçiş Alanı Olarak Tekrar Düzenlenen Alan	209

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABYKP	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
APTOFP	Ana Plan Türü Olan Fiziki Planlar
BBYKP	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BBYKP	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BŞK	Büyükşehir Belediyesi
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
CBK	Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
COE	Council of Europe
DKP	Dokuzuncu Kalkınma Planı
DBYKP	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
GEEAYK	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
İBYKP	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
ICOM	International Council of Museums
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites
INA	Institute of Nautical Archaeology
KBFR	Kütahya Belediyesi Faaliyet Raporu
KBMYPP	Kütahya Belediyesi Mali Yılı Performans Programı
KBSP	Kütahya Belediyesi Stratejik Plan
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİKAİPAR	Kütahya İli (Merkez) Koruma Amaçlı İmar Planı Araştırması Raporu
KKSEGAPR	Kütahya Kentsel Sit ve Etkilenme Geçiş Alanları Plan Raporu
KVKBK	Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
KVKBKM	Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü
KVKYK	Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu
KTBİFR	Kültür ve Turizm Bakanlığı İdari Faaliyet Raporu
KTBMYP	Kültür ve Turizm Bakanlığı Mali Yılı Performans Programı
KTBS	Kültür ve Turizm Bakanlığı Stratejik Planı
KTVKBK	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

KTVKK	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
KUDEB	Koruma Uygulama Denetim Bürosu
MD	Madde
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
OBKP	On Birinci Kalkınma Planı
OKP	Onuncu Kalkınma Planı
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
ÖAFP	Özel Amaçlı Fiziki Planlar
SBYKP	Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
SOKÜM	Somut Olmayan Kültürel Miras
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TKTVKKBK	Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu
TKTVKYK	Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu
TKTVYK	Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu
TL	Türk Lirası
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
ÜBYKP	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
ÜDFP	Üst Düzey Fiziki Planlar
YBYKP	Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

TEZ METNİ

GİRİŞ

17. yüzyılda Fransızlar tarafından keşfedilen “ekip biçme” anlamından kavramsallaştırılarak 20. yüzyılda tam manada olgusallaşan kültür kelimesi alanyazında yerini almıştır. Kültür kavramı, anlamını aldığı ekip biçme eyleminin sonucu olarak bireyin doğa ile ilişkisinin ne denli önemli olduğunu ve iç içe bulunduğunu kavramsallaştıran bir kanıt niteliğindedir. Zira kültürün olabilmesi için insan emeği, bilgisi ile doğadaki malzemelerin veya doğanın etkileşimi sonucunda yeni şekillerin ortaya çıkarması gerekmektedir. Bu durum ilk yerleşik hayata geçerken tarımın kullanıldığı fikrinden dolayı kültüründe bu anlam üzerinden ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Kültür kavramının insan üzerinden yapısı sosyo-psikolojik ve materyal kurumlardan ibarettir. Sosyo-psikolojik toplum kurumu insanın sadece kendisi üzerinden oluşturacağı dil, din, gelenek ve görenekler içerisinde yükselen bir olgudur. Materyal kurumlar ise kendisinin çevresi ve doğa ile bilgisini bütünleştirdiği mimari, tarih, ekonomi ve teknoloji üzerinden geliştirdiği olgudur.

İnsan, bulunduğu toplum ile uyumunu ve aidiyetliğini bu kurumlar sayesinde sağlamaktadır. Kendi toplumunda önceki bireylerin, devletin veya kurumların bıraktığı görsel, yazılı, işitsel veya duyuşsal varlıkları, yapıları ve eserleri kabullenip miras olarak koruması ile toplumuna bağlanmaktadır. Ayrıca bu eserler ve varlıklar geçmiş atalarının bilgi ve becerisinin yaşayan bir kanıtı konumunda olması, estetik, teknik ve belge özelliği taşıması o eserleri kültürel miras konumunda tutmaktadır. Kültürün miras kavramı ile birleşmesi aynı zamanda çeşitlenmesini de beraberinde getirerek somut, somut olmayan, sualtı ve doğal miras olarak etki alanını genişletmiştir. Somut kültürel miras anıtsal yapılar, mimari ve arkeolojik yapıları içine alan taşınır veya taşınmaz varlıklar olarak kültürel mirasın bir parçasını oluşturmaktadır. Kültürel mirasın bir diğer kolu olan somut olmayan öğeler ise ritüeller, simgeler, gelenek, görenekler, örf, adet, masal ve efsanelerden meydana gelmektedir. İnsanların toprak ile ayağının kesilip su yüzeyine geçmesi ile yaptığı eserlerin birçoğunun sular altına batması veya sularla dolması sualtı kültürel mirasın bir diğer parçasını oluşturmuştur. Bir diğer miras çeşidi olarak da insana estetik haz veren doğanın kendi içerisinde bulundurduğu öğeler olarak

kültür çeşitliliğini oluşturmuştur. Ülkemizde ise bu durum tabiat varlıkları olarak ele alınmış ve miras olarak değerlendirilmiştir.

İnsanlar açısından önemli bir konumda olan kültürel varlıkların başka kişiler tarafından bilinçli veya bilinçsizce tahribe uğraması, başka kişiler tarafından kaçırılması ile yok edilmesi bu varlıkların yasal olarak korunması mecburiyetini ortaya çıkarmıştır. Taşınanların müzeler oluşturularak onların içlerinde, taşınamayanların bulunduğu ortamda korunması ve bunlara yasal bir mevzuat içerisinde güvence oluşturulması durumu ortaya çıkmıştır. Yasal düzenleme oluşmaya başlayınca bu eserlerin mülkiyeti sorunu gündeme gelmiş ve özel mülkiyet ile devletin kamu adına mülkiyetliği ile farklı devletlerde farklı uygulamalar olarak yasal düzene kavuşturulmuştur.

Ülkemizde kültürel varlıkların yasal anlamda devlet eliyle korunmaya başlaması ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda taşınır varlıkların yabancı ülke vatandaşları tarafından çıkarılıp yurt dışına kaçırılması ile başlamıştır. Bu yabancı devlet vatandaşlarının belli kazı şartları içerisinde çalışması bilinen belgelere göre 1843 ve 1858 yıllarına rastlamaktadır. Çıkan eserlerin korunması ve mülkiyetinden paylar düşülmesi ile belli oranlarda bölüşme yöntemi 1863 tarihli belgeyle ilk ortaya çıkmıştır. Tüm bu oluşumlardan sonra ilk taşınır varlıkların korunması adına çıkarılan kanun 1869 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi olarak devlet tarihine geçmiştir. Bu nizamnamenin biraz daha ayrıntılısı 1874 yılında çıkarılmış, kültürel varlıkların mülkiyet sorunu ise 1884 tarihli Asar- Atika Nizamnamesi ile Memalik-i Şahane de toplanmıştır. İlerleyen yıllarda taşralarda bulunan kültürel varlıkların korunması veya idari olarak denetlenmesi 1912 ve 1915 yıllarında belediyelere bazı yetkiler verilmesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nda yerele yakınlık prensibi doğrultusunda yetki ve sorumluluklar yasal olarak verilmiştir.

Cumhuriyetin ilanı ile bu yasalar hükümlerini belli bir süre devam ettirmiş 1973 yılına geldiğinde cumhuriyetin ilk kültürel varlıkları koruma yasası olan Eski Eserler Kanunu oluşturulmuştur. Diğer kanunlardan beslenerek oluşturulan kanun daha sonra günümüzde hala yürürlükte olan 1983 tarihli Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu olarak çıkmış ve koruma kavramını oldukça ön plana çıkarmıştır. Bu kanunlarla birlikte kültür ve tabiat varlıklarının sadece kendisinin tescil edilmesinin yanında bulunduğu çevre ile beraber planlar doğrultusunda korunması ilkesi de hayata

geçmiştir. Aynı zamanda kültür ve tabiat varlıklarının sadece yasa ve planlarla değil idari yapının merkez ve yerel kurumları tarafından korunması, denetlenmesi, tescillenmesi ve restorasyonu gibi durumları bakımından görev, yetki ve sorumluluk dağılımı gerçekleşmiştir. Bu kurumların aynı amaçlar ve hedefler doğrultusunda organize bir şekilde hareket edip kültür ve tabiat varlıklarını korumaları için kalkınma planları, stratejik planlar, imar planları ve koruma amaçlı planlar oluşturulmuştur. Yaptırım bakımından belirli bir sonuç veya etki doğurmayan kalkınma ve stratejik planlar, kurumları belirli bir organizasyonun parçası olarak yönlendirilmede, aynı amaç ve hedefler doğrultusunda birleştirmedeki etkinliği tam olarak gerçekleşmemiştir.

İmar planları ve koruma amaçlı planlar kültür ve tabiat varlıklarını koruması bakımından oldukça önemli bir durum olarak uygulama alanlarında geline son koruma olgusunu gerçekleştirmektedir. Bu bakımdan imar planları ile koruma amaçlı planlar kültür ve tabiat varlıklarının korunmasında denetimi ve uygulamasında teknoloji ile birlikte en verimli konumda bulunmaktadır. Aynı zamanda modern zamanın getirdiği kentleşmenin olumsuz bazı sonuçlarının önlemesi için kentleşme politikaları ekseninde çözüm aranmaktadır. Kültürel varlıkların kentlerin merkezlerini oluşturan bir konumda olması kentleşme politikaları ile kültürel varlıkların korunması durumuna bir olarak bakılması, birbirinden bağımsız olarak düşünülmemesi ve bir bütün olarak yürütülmesi anlamını taşımaktadır. Kültürel varlıkların korunmasında alınan önlemler ve yapılan uygulamaların kentleşme politikaları açısından ve yerel yönetimler üzerindeki etkisinin belirlenmesi için bu çalışma oluşturulmuştur. Bu etkilerin belirlenmesi için Kütahya ili örneği üzerinden bulundurduğu tarihi, kültürel, arkeolojik ve doğal varlıkların korunması kentin sorunlarına çözümü için kent politikaları ve yöneticileri üzerindeki etkisi literatür taraması, plan ve raporların incelenmesi ile kentte karar alıcı bazı kurumların yetkilileri ile kısmi görüşme yapılarak çalışma sonuçlandırılmıştır.

Bu çalışmada elde edilmek istenen ise kültür ve tabiat varlıklarının korunması açısından alınan kararların koruma adına olumlu sonuçları bilinmekte ve desteklenmekte iken bazı olumsuz durumları da beraberinde getirmesine göz ardı edilmeyip bir çözüm aramaktır. Yapılan ve incelenilen birçok özel mülkiyetli tescilli mimari miras yapılarının metruk durumda durduğu ve her an yıkılmak suretiyle can ve mal kaybına zemin hazırladığının koruma adı altında ihmal edildiği bir gerçektir. Eski zamanlarda oluşturulmuş dar yolların günümüzde araç ve yaya trafiği için risk

barındırdığı ve yakınında bulunan tarihi kültür mirasının zarar görmemesi için kaldırımlarının yapılamadığı görülmektedir. Ayrıca kentleşme politikaları açısından karar alıcıların bunlara alternatif bir çözüm getirememeleri de ayrı bir durumu teşkil etmektedir. Bu sorunların kentleşme ve kentte yaşayan vatandaşlar açısından olumsuz neticelerinin giderilmesi bakımından elde edilen bulgular sonucunda bu alanların daha dikkatli düzenlenmesi ve alternatif yöntemlerin oluşturulması hedeflenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINA İLİŞKİN KAVRAMSAL ANALİZ

1.1. KÜLTÜR KAVRAMI VE TARİHÇESİ

Kültür kelimesi 18. ve 19. yüzyıl sosyal hayatı içerisinde ortaya çıkmıştır. Kelime ilk olarak Batı Avrupa alanyazın da kullanılmış ve günümüzdeki halini tamamlamıştır. Sosyal bilimler kavram yazarlarından Cuhe, kültürün Aydınlanma Devri zamanında dönemin koşulları etrafında Fransa da ortaya çıktığını söylemektedir. Yazara göre kültür kavramı direk olarak bugünkü anlamında kullanılmamakta daha çok uygarlık kelimesi yerine telaffuz edilmektedir. Tahmin edilebileceği gibi tüm kavram ve olaylar yaşanan dönemden etkilenecek ve dönemin izlerini taşıyacaklardır. Kültür de döneminin sosyal dinamikleri arasında ortaya çıkmıştır (Cuhe, 2013: 15-18).

18. yüzyılda Fransa’da ulus devlet anlayışının altını beslediği kavram bulma ve bilincine varma durumu, kültür kelimesine zemin hazırlamıştır. Sosyal açıdan değişim ve dönüşüm içinde olan Fransa kendi geleceğini temin etme durumuna gelirken ulus devlet bilincine varma ve kimlik oluşturma gibi durumları kültür kavramı sayesinde gerçekleştirmiştir. 1700’lü yıllarda uygarlık anlamında kullanılan kültür kelimesi 19. yüzyılda tam anlamına kavuşmuş, uygarlık ve medeniyet kavramından farklı olduğu kanısına varılmıştır. Bu kullanımın ulus devletin ve “milliyetçilik 1789” akımının çıkmasından daha önce olduğu bilinmektedir. Fransa’da ilerleyen zamanlarda milliyetçilik akımı çıktıktan sonra kimlik sorunu aşıl原因 olarak ulus devlete geçilince kültür kelimesi medeniyet kelimesinden ayrılmıştır. Kültür kelimesi medeniyetin bir alt oluşumu olup ulus veya belirli bir millete ait olan dil, gelenek ve görenek, sembol ve eserler anlamında kullanılmıştır (Güvenç, 1979: 96-97).

Kültür ile uygarlık farklılaşması Cuhe’ye göre Fransa’da değil Almanya’da ortaya çıkmıştır. Alman aydınları, kendi saray yöneticilerinin sanattan ve edebiyattan uzaklaşarak Fransız meslektaşlarının uygarlık görmüş saray protokollerini, taklit ettiklerini söyleyerek eleştirmişlerdir. Bu eleştiriyi yaparken de “kültür ve uygarlık” kavramlarını ayırarak yapmışlardır. Alman aydınlar kültür kelimesini, sanat ve edebiyat alanında yani “gerçek olan içten gelen ve yetenek isteyen”, bunun tersine gösterişli ve sahte olan her şey ise uygarlık ile bağdaştırmışlardır. Saraydaki soylu kesim uygar olduğu için sahte ve gösterişli hayatı yaşamakta buna binaen de soylu kimseleri kültürsüz olarak nitelendirmişlerdir (Cuhe, 2013: 18-23).

Kültür kelimesi ilk olarak bir yerin ekilip biçilmesi anlamında kullanılmıştır. Bu kullanıma göre Edgar ve Sedgwick kültürü “insanların doğal miras olarak aldıkları şeyleri aştıkları noktada başlar. Böylece doğal dünyanın “tarım ve bahçivanlık” yoluyla ekilip biçilmesi, kültürün temel bir unsuru” olarak tanımlarlar (Edgar ve Sedgwick, 2007: 101). Kültür kelimesinin anlamının içerisinde barındırdığı “ekip biçme” eylemi kavramla son derece uyumlu olduğunu göstermektedir. Zira hasat denilen olayın önce uygun bir toprakta ve uygun bir bitkiyle gerçekleşmesi gerekmektedir. Örneğin bir mamul, ona uygun bir toprakta ona uygun bir bölgede ve ona uygun bir iklimin birleşmesiyle yetiştirilebilmektedir. Kültür bu anlamıyla sosyal açıdan iki duruma dayandırılmaktadır. Birincisi aynı bölgedeki bireylerin aynı yurt üzerinde, aynı dil, gelenek ve görenek, semboller ve ritüelleri gerçekleştirmeleriyle oluşturdukları topluluk olarak algılanmaktadır. İkincisi ise ekip biçme anlamının eğitime benzetilmesi kültür kavramının anlamına derinlik katmaktadır. İkincisindeki mana ise bireyin küçük yaşlardan itibaren içerisinde yaşadığı toplum tarafından önceden elde edilmiş bilgi ve becerilerin bireye öğretilmesi ve kazandırılmasıdır. İki düşüncede insan ile toprağın ekilip biçilmesinde kültür kavramını birleştirmektedir. Edgar ve Sedgwick ise kültürü iki genel unsur olarak görmektedir. Bu unsurlardan ilkinin “İnsanın bir şey oluşturma ve inşa etme yeteneği”, ikincisini ise “gösterge sisteminin bütün biçimlerini kapsayacak şekilde en geniş anlamda alınan dili kullanma yeteneği” olarak sıralamaktadırlar (Edgar ve Sedgwick, 2007: 101).

Kültür kelimesi çok sayıda anlama sahiptir. Ayrıca sosyoloji ve sosyal bilimler gibi birçok disiplinler arası bir konudur. Bu yüzden de kültür kavramı üzerinde farklı tanımlar yapılmıştır. Turhan’a göre bu farklı tanımları, kültürün farklı disiplinlerdeki farklı zamanlarda kullanılmasında aramak gerekir. Zira bir ilim, geçmişteki kullanılan kelimeleri yeni lisana göre tekrar gündelik hayatta anlaşılmasını amaç edinir (Turhan, 1997: 35).

Yeni bir kavram olan kültür, Türkçe olmadığı için sonradan dilimize girmiştir. Bunun ilk örneği Osmanlı İmparatorluğu zamanında batılılaşma döneminde Ziya Gökalp’in kültür kavramını sosyolojik açıdan Türkçeye uyarlarken “hars/milli kültür” kelimesini kullanması ile görmekteyiz. Gökalp kültür ve medeniyet kavramlarını ayırmış kültür yerine hars (milli kültür) kelimesini kullanmıştır. Neden hars kelimesini kullandığını “hars ve medeniyet” kitabında açıklamaktadır. Gökalp kültürün, dilimize

Fransızca anlamı “culture” olan kelimedenden geçmiş olduğunu ve bu kelimenin iki anlam taşıdığını söylemektedir. İlk anlamın “hars/milli kültür” ikincisinin de “tehzib/iyileştirme” anlamını taşıdığını söylemektedir. Hars halkın içerisinde milli duygularla ortaya çıkmış demokratik olarak gelenek ve göreneklerden oluşmaktadır. Oysa tehzeb daha elit ve yüksek sınıfların oluşturduğu eğitim ve iyileştirme ile oluşan bir aristokratik kavramdır (Gökalp, 2013: 76-81).

Durant “medeniyetin temelleri” eserinde kültürün ziraat halinde olduğunu ve insanların ancak ziraat ile uğraşıp bir yere yerleştikten sonra ilerleyen zamanlar için tedbir alma durumuna geçildiğinde ancak bu durumda medenileşmeye başlanacağını söylemektedir. Yani insanın ilk evresinin kültür ikinci evresinin ise medeniyet olduğunu dile getirerek kültür ile medeniyeti ayırmaktadır (Durant, 1996: 14). “ Demek ki, belirli bir topluluğa ait sosyal davranış ve teknik kuruluşlar kültürü meydana getirmektedir. Medeniyet ise başka bir manaya gelerek milletlerarası ortak değer seviyesine yükselen anlayış, davranış ve yaşama vasıtalarıdır” (Kafesoğlu, 2013: 16).

Medeniyet kelimesi aslen Arapça kökenlidir. Anlamı şehir “medine” sözcüğünden türetilerek “medeniyet” yani lügat anlamıyla “şehirlilik” olarak telaffuz edilmektedir. Medine kavramı, şehir dışında yaşayan çöl halkını “bedevi” yani göçebe halkın tersi olarak kullanılmıştır. Kavimler halinde birbirlerinden uzak çöl mekanlarını kaplayan halkın dışında medinede bulunan çok kavimli, soylu, dil, din ve geleneklere sahip kütlelerin doldurduğu, şehir hayatını birlikte yaşamayı ifade etmektedir (Kafesoğlu, 2013: 16).

Bir başka sosyolog Fichter tarafından “En geniş anlamıyla kültürün, diğerleriyle birlikte bulunan tüm kişilerin sahip olduğu yetenek ve alışkıları kapsadığını söyleyebiliriz” (Fichter, 1996: 133) şeklinde tanımlanmıştır. Fakat buradaki tanımda “diğerleri ile birlikte bulunan” kelimesi farklı kültürlere sahip bireyleri de kapsadığı için evrensel bir kültür mü? yoksa uygarlık mı? anlamında olduğu net bir anlam çıkmasını engellemiştir. Fichter kültür tanımı geniş tutarak insanların daha çok beceri ve yeteneklerine önem vermiş insanların farklı düşüncelerinin veya toplulukların asıl kültür olduğunu ayrışmanın değil insani yetenek ve becerilerin daha önemli olduğunu düşünerek tanımında cömert davranmıştır.

Kültürün farklı bir tanımlamasıda Uygur tarafından yapılmaktadır. Uygur'a göre, "Kültür, insanın kendini kendi evinde duymasını sağlayacak bir dünya ortaya koymasıdır" (Uygur, 2013: 18). Uygur da insanın sadece kültür yapmadığını aynı zamanda kültüründe insan yaptığını söylemektedir. Yani insan kültür ürettikçe ilerleyecek kendinin farkına varacak ve kültür de bu sayede insanı oluşturacaktır. İnsanın varoluşunu kültürde araması gerektiğini ve kültürle insanın içiçe olduğu söylemektedir.

Bilimsel anlamda kültür kavramının tanımlaması bir toplumun parçası olarak bireyin o toplumda yaşayarak ve yaparak öğrendiği bu öğrendiklerini ise aktarıp öğrettiği maddi-manevi ve somut-somut olmayan her bir sembol, yapı, teknik, malzeme, ritüel ve gelenek ile göreneklerden oluşan karmaşık bir bütün olarak yapılmaktadır. Aynı zamanda kültür, direk olarak atalardan biyolojik sistemler sayesinde miras alınamayan, sonradan öğrenilerek bir birikimin sonucunda gelenek nesillere aktarılan ve her bir parçanın bütünleştirilerek işlevsellik kazandırılan bir olgudur (Mutlu, vd., 2016: 3).

Kültüre farklı bir anlam ve tanımdan bakan Topçu, kültürün son derece önemli bir kavram olduğunu ve kültürsüz ilerleyen toplumların makineleşmeye doğru gittiğini söylemektedir. Makineleşmenin önündeki en büyük kozun ise kültür olduğunu dile getirmiştir. Topçu, her milletin tarihi içerisinde oluşturduğu değerlere farklı bir taraftan baktığını, bu değerlerin enstürümanları olan ilim, sanat ve felsefe tarafından yaşatıldığını dile getirmiştir. Kendi milli kültürünü oluşturamayan toplulukların farklı kültürleri taklit yoluna gideceği ve bununda makineden farksız olduğunu söylemektedir (Topçu, 2004: 15-25). Doğal olarak Topçu'nun söylediği kendi kültürünü oluşturamayan ve sadece taklit yapan topluluklar için geçerlidir. Bu demek olmuyor ki bir kültür başka bir kültürden etkilenmeyecektir. Günümüz de iletişim kanallarının artması ve yaygınlaşması, seyahat durumunun hızlanması ve gelişmesi farklı kültürlerin etkileşimini de arttırmıştır.

Her toplum kendi içerisinde oluşturduğu dinamikleri farklı algılama ve yorumlama olayına giderek birbirinden ayrılmıştır. Bu sayede kendi karakteristik özellikleri oluşan toplumlar artık kendi kültürlerini oluşturmaktadırlar. "Kültür bir

toplumun sahip olduğu maddi ve manevi değerlerin bütünüdür ve bu değerler, o topluma diğerlerinden ayrı bir yaşama biçimi sağlar.” (Güvenç, vd., 1991: 74)

Kültürün en bilinen ve meşhur tarifini Tylor, “Bilgi, inanç, san’at, ahlâk, hukuk, örf ve âdetlerden ve insanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği bütün yeteneklerden oluşmuş karmaşık bir bütün” (Dönmezer, 1978: 114) olarak tanımlamıştır. Kültür, insanların bir topluluk kurabilmeleri için kendilerinde ortak gördükleri ve aidiyet hissettikleri somut ile somut olmayan bağlardan oluşmaktadır.

Tablo 1.1: Kültür Kelimesinin Doğuşu ve Anlamındaki Değişmeler

1700’lü yıllarda kültür kavramının ortaya çıkması, ilk olarak Fransa da “ekip biçme” anlamında kullanılmıştır.	18. yüzyılın ilk yarısında kültür ile uygarlık eş anlamlı olarak kullanılmaktaydı.	18. yüzyıl ikinci yarısında kültür ve uygarlık anlamlarının ayrı olduğu anlaşılmış ve birbirinden farklı olarak kullanılmıştır.	19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyılın başlarında kültür günümüzdeki anlamına kavuşmuştur.
--	--	---	---

Kaynak: Cuche, 2013: 14-23.

Tüm bu tanımlara ek kültür, bireyi içerisinde bulunduğu topluma dâhil etme, aynı kimliğe büründürme, aidiyet duygusu aşıl原因an bireyleri bir araya getiren bir harçtır. Bunu yaparken kullandığı enstrümanlar din, dil, sanat, ahlak, folklor (halk bilimi), gelenek ve görenekler, örf ve adetler, mimari eserler, edebiyat, yazılı veya sözlü hukuk kuralları başta gelmektedir. Ayrıca kültür, geçmiş, şimdiki ve korunursa geleceği içine alan insan ve doğa etkileşimiyle oluşmuş bir zaman birimidir.

1.1.1. Kültürün Kurumları

Kültürün oluşmasını ve nesillere aktarılmasını sağlayan bazı kurumlar vardır. Bu kurumlar sayesinde birey toplumun kültürünü öğrenmekte ve o kültürün bir parçası olabilmektedir. Kültür de zaten “İnsanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik” (Uygur, 2013: 18) olarak adlandırılmaktadır. Kültürün insan tarafından oluşturulması ve aktarılması açısından kısaca bu kurumlar ikiye ayrılmaktadır. İlki sosyo-psikolojik toplumsal kültür kurumları; dil, din, gelenek ve görenekler, örf ve adetler, sözlü sanat ve edebiyat, eğitim, folklor, ahlak, tarih ve politika vb. kurumlar olarak toplumdaki bireylerin sözlü veya ritüellerle gelecek nesillere kültürünü aktarmasıdır. İkincisi ise materyal kültür kurumları; mimari, ekonomi, teknoloji, hukuk kuralları şeklinde coğrafya sınırları değişmekle birlikte toplumun doğadaki maddelerle

oluşturduğu yapı veya yapı topluluklarını ifade etmektedir (Güvenç, 1979: 108-112; Köse, vd., 2001: 224-227; Güvenç, vd., 1991: 78-88).

1.1.1.1. Sosyo-Psikolojik Toplumsal Kültür Kurumları

Sosyo-Psikolojik toplum kurumları dil, din, gelenek ve görenekler, örf ve adetler, sözlü sanat ve edebiyat, eğitim, halk bilimi, ahlak, tarih ve politikadan ibarettir.

Dil: Kültürü olarak bildiğimiz tarih, din, sanat, örf ve adetlerin başında dil gelmektedir. Milli kültürün oluşmasında en önemli şart toplumun kendi öz dilidir. Toplumların kendi kültürlerini oluşturmaları ve kendi bireylerine aşlamaları için en önemli ve en başta gelen kurum dil kurumudur (Yıldız, 1990: 340). Dil sayesinde kültür korunur, gelişir ve aktarımı sağlanır. Dil, insanoğlunun haz ve zevklerini, duyu ve düşüncelerini karşı tarafa iletmesini, farklı kültürlerle etkileşime geçmesini sağlayan bir kurum niteliği taşımaktadır. Dil sayesinde birey ilmi, bilimi, edebiyatı ve sanatı ortaya çıkarmış ve geliştirmiştir. Dilin en önemli özelliği bireylerin iletişime geçme ve birbirini dost veya düşman tanımlamasında birlikte olma (toplum oluşturma) veya kendinden uzaklaştırma durumunda bir misyona sahiptir. Bu şekilde insanlar bir araya gelmişler ve topluluk olarak hareket etme bilincine kavuşmuşlardır. (Güvenç, vd., 1991: 85)

Din: Birey din sayesinde toplum içerisindeki yasak ve ahlaki kuralları öğrenerek kendini bulmakta ve ruhsal motivasyona girerek kendini topluma ait hissetmektedir. Dil gibi din de insanları birleştiren ortak bir yol bulma açısından aynı duyu ve ruhsal haz içerisinde bütünleştiren bir kurumdur. Aynı ırksal ve dilsel bütünlüğü olan toplumlar eğer farklı dinleri benimsemişse şüphesiz ki bu toplum yapısı diğerlerine göre biraz daha ayırıcı konumda durmakta ve o toplumun içinde iki farklı kültür geliştirmelerine kaynaklık etmektedir. Bu yüzden din ve kültürü ayrı görmek yapılacak bir hatadır. Kafesoğlu'na göre bu duruma kanıt Orta Doğu'da Balasagun çevresinde 9. yüzyıl ortalarında 10 bin hane dolayında olan Karluk Türkleri'nin müslüman olması gösterilmektedir. Zira bir siyasî güç konumunda Karluk Türkleri'nin egemenliğindeki dönemde bölgedeki kültür çevresinin en önemli olayı hiç şüphesiz ki din idi (Kafesoğlu, 2013: 360).

Gelenek ve Görenekler: Toplum açısından önemli görünen olayların belirli bir ritüel (davranış şekilleri, tören, ayin) etrafında gerçekleşmesi gelenek ve görenekleri oluşturmaktadır. Örneğin iki farklı toplumun yapacağı düğün merasiminde geçen ritüeller çok farklıdır. Bu ritüellerin farklı şekiller içermesi bize zaten kültürü vermektedir. Gelenek ve görenekler o toplumun çok eskiden kendi dinamikleri içerisinde bulduğu ve uyguladığı nesilden nesle aktardığı belirli zamanlarda yapılan ritüellerin davranış kalıplarıdır (Güvenç, vd., 1991: 79-81).

Akrabaların ziyareti veya toplumdaki bazı kesimlerin oturup sohbet etme şekilleri örneğin Kütahya da halkın “Gezek” adını verdiği eş dost, akraba ziyaretleri bu ziyaretlerde oynanan çeşitli oyunlar, türküler eşliğinde icra edilen bir gelenektir. Gezek kelimesi gezip, dolaşmak, beraber hoş vakit geçirmek anlamına gelmektedir. Genellikle aynı yaş gruplarından, maddi olarak birbirine benzer, 10 ile 30 kişi arasında yakın arkadaş veya akrabalar tarafından yapılmaktadır. Gezekler genellikle kış aylarında bir kişinin evinde, haftada veya on beş günde bir toplanıp yenilip içilerek sazlı sözlü ve oyunlarla icra edilen Kütahya iline özgü bir gelenektir (Salün, 2001: 15).

Örf ve Adetler: Örfler, adetlere oranla daha katı durumdadır. Bireyi topluma uymaya zorlar. Günümüzdeki yazılı hukuk kurallarının oluşumunu sağlamıştır. Bireyin, toplumun yapı taşı olan aile, akraba ve hatta zor durumda olan kimseler için örneğin yaşlı ve benzeri kişilere saygı ve onlara karşı davranış şekillerini örfler ve adetler belirler (Köse, vd., 2001: 226).

Toplumda yaşayan bireylerin gündelik hayatındaki hareketlerini, davranışlarını, tavırlarını ve hayatı nasıl yaşaması gerektiğini yöneten veya yönlendiren kurallar sistemine örf ve adet denmektedir (Dönmezer, 1978). Adetler bireyin toplum içerisinde sivil bir topluluk organizasyonunda bireyin tutum ve davranışlarını o topluluğa göre ayarlamasına yardımcı olmaktadır.

Sözlü Sanat ve Edebiyat: Her bireyin içerisinde sevgi, üzüntü, estetik, acı ve mutluluk duyguları vardır. Bireyler topluluk halinde bu duygularını paylaşabilmekte ve benzer tepkiler verebilmektedir. Aynı toplumdaki benzer tepkiler kültürün oluşmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Toplumlar duygularını bazen ağıtlarla, bezen şiir, koşuk, gazel, resim, heykel ve çeşitli metal, kireç ve taşa işlemek şeklinde kendi sanat ve edebiyatlarını oluşturmuşlardır (Güvenç, vd., 1991: 83).

İnsanlar acı, neşe ise mutluluk gibi duygularını bazen sözcüklerin kısa ve etkili yapısına başvurarak bazen de taş ya da toprağa şekil vererek yansıtmak istemişlerdir. Bu söz ve yapılar kültürü oluşturduğu gibi gelecek nesillere bir miras olarak kalmaktadırlar. Örneğin içerisinde bulunduğu toplum ve zamandan etkilenen, belirli bir his ve duyguya kapılarak bir bireyin oluşturduğu eseri yüzyıllar sonra o kültürden gelen kimselerin aynı eseri okuması sonucu eser sahibinin duygu ve hisleri anlamasına ve yaşamasına yardımcı olacaktır. Hatta kendinden önce yaşamış ve söylenmiş bir sözü, hikâyeyi veya efsaneyi kendi döneminde aynı hevesle anlatabilecektir. Bir eserin sanat sayılabilmesi için birey tarafından esere yönelmeli ve birey tarafından ilgi duyulmalıdır (Çakar, 2014: 48).

Edebiyat ise kelime olarak “edep’ten” türetilmiştir. Yani edep bir duygu, his ve davranış şeklidir. İnsanlar kendi his, duygu ve davranışlarıyla kendilerini ifade etmeyi bir kültür haline getirmişlerdir. Edebiyatın amacı toplumun kendi içindeki fertlerin şuurunu kavramak ve bu fertlerin diliyle anlatmaktır. Yani edebiyat bir kültürün dili ile duygunu birleştirmektedir (Baltacıoğlu, 1994: 82).

Birey farklı kişi, grup veya yerle etkileşime geçtiğinde yabancı kültürlerden etkilenmektedir. Bu etkilenme sırasında yabancı kültürün sanatıyla veya edebiyatıyla da karşılaşmaktadır. Asıl önemli olan bireyin karşılaştığı sanat ve edebiyatı direk olarak almayarak kendi kültürünce bunu yorumlaması veya kültürünce harmanlamasıdır. Böylelikle birey kültüründen taviz vermeden kendi kültür, sanat ve edebiyatını geliştirmiş olacaktır (Alakuş, 2004: 1-10).

Eğitim: Bireyin kendini gerçekleştirebilmesi adına geçmiş, bugünü ve geleceği hakkında bilgi sahibi olabilmesi elzem görünmekte, bunun içinde bireyin eğitilmesi gerekmektedir. Bu sayede hem kendisinin hem de toplumunun ilerlemesi için oluşturduğu hedeflerine ulaşmasının ancak eğitim sayesinde gerçekleşeceğinin farkında olunmalıdır. Bireyin eğitilme durumu da yine toplumundan veya farklı toplumların biriktirilmiş olduğu bilgi ve öğretisi sonucu sağlanabilmektedir (Güvenç, 1979: 110).

T.S. Eliot eğitimi bize anlatırken amacı ile sınırını vererek kültüre olan bağıni vurgulamıştır. Eliot’a göre “Eğitimin amacı kültürü iletmeektir. Öyleyse henüz tanımlanmamış olan kültür, muhtemelen, eğitimle iletilebilen şeylerle sınırlanmıştır”

(Eliot, 1981: 103). Kültürün toplumun eēitim yoluyla bireye  ğrettiēi tüm oluşumları kapsadığını Eliot bu sözleriyle dile getirmektedir.

Kültür kurumlarının içerisinde kültürün oluŐturulmasında, yaŐatılmasında ve devamının saēlanmasında dil ve din kurumları kadar eēitim kurumu da son derece önemlidir. Zira “söz uçar yazı kalır” deyimini, eēitimin s rekliliēi ve gelecek nesillere aktarılması toplumun ve kültürün devamı için gerekli ve zorunlu bir kurumdur. Güvenç ise “Kültür, eēitim süreciyle kazandıēımız muhteva (içerik); eēitim ise, bize kültürel muhtevayı kazandıran edinme- ērenme sürecidir” diyerek kültür ile eēitimin ilişkisini anlatmıŐtır (Güvenç, 1985: 110).

Folklor (Halk Bilimi): Kelime olarak halk bilimi anlamına gelmektedir. Halkın olan halktan olan anlamlarını da içermektedir. Daha çok halkın kendine öz, giyim ve kuŐamından türemiŐtir. Halkın içerisinden çıkardığı oyun tarzı ve topluma örnek olacak davranıŐların tümü folklorun içine girmektedir (Oēuz, 2007: 30-31).  rneēin bizdeki köy seyirlik oyunları, Karagöz ile Hacivat ve meddah, toplumumuz ve kültürümüzün içinden çıkan ve bireyelerine çeşitli nasihatler içeren ve eēlenceli vakitler geçirmesini saēlayan ayriyeten düŐündürücü hik yeler sergileyen oyunlardır.

Kilim ve dokuma gibi bireylerin ve toplumun evlerinde ve oturdukları yerdeki kullandıkları malzemeler folklorla girmektedir. Fakat günümüzde sanayileşme ve fabrikalaŐmanın etkisiyle yöresel ve bölgesel giyim ve dokuma tarzları kalkarak yerini fordist bir standardizasyon (sabit ölçekli ve  eŐit e bol)  r nler ortaya çıkmakta ve folklor giderek yok olma durumuyla karşı karşıya kalmaktadır.

Ahlak: Bireylerden oluşan toplum kendine  ye olan bireylerin ortak bir noktada buluŐmaları ve birbirlerine ters düŐmemeleri için neyin doēru ve neyin yanlış olduēunu belirten bazı terimler geliŐtirmiŐlerdir. Bu terimler doēru olanın iyi ve tüm toplum tarafından olumlu karşılandığı yanlış olanın ise kötü ve toplum açısından kabul edilemez olduēunu gösterir. Bu terimlerin genel adı ahlaktır. Ahlak, bireyin kendi içerisindeki vicdanı sayesinde muhakeme edilmektedir. Vicdan ahlakın kontrol aracı konumundadır (Dönmezer, 1978: 259-260).

Birey sonradan topluma katıldıēı için kendinden önce toplumun kendi içerisinde t rettiēi kavramlara ve terimlere uymakla yükümlüdür. Bu yükümlülük toplumun huzur, refah ve devamlılıēı için elzemdir. Toplumun kurallarına uymayan

birey o toplumdan dışlanır (Köse, vd., 2001: 226-227). Kültürün oluşmasında ve ilerlemesinde toplumun bir arada kalması ve fertlerinde birlikteliği sağlayan ahlak kurallarına bağlanması gerekmektedir.

Tarih: Hiçbir toplum tarihten yoksun olamaz. Tarih dün ile bugünü bağlayan köprüdür. İnsanda köprü olmadan ilerleyemez. Toplum ile tarih iç içedir. İnsanın oluşturduğu kurum ve değişkenler insanlık tarihinden beri varolmuş, günümüzde de değişiklikler olmasına rağmen var olmakta ve ilerleyen zamanlar için gelişerek var olacaktır (Güvenç, 1979: 109). Bu yüzden topluma yeni katılan bireyler, atalarının nasıl destanlar yazdığını, ne tür icatlar bulup geliştirdiğini ve dünyaya nasıl bir nizam verdiğini tarih sayesinde bilmekte ve o topluma daha fazla bağlanarak gurur duymaktadır. Kendi kültür tarihine örnek olabilmek için kültürüne ve kültürel kurumlara sahip çıkarak kendisi de atalarına benzemek için gayret sarfetmektedir.

Tarih aynı zamanda hataları da içermekte ve yeni nesiller için örnek alınarak hatalara düşülmesini de önlemektedir. Gelecek için karşılaşılabilecek sorunlara çözüm üretmesinde ve kendi soyunun geçmişinin seciresini tutmakta tarih, bir belge niteliğindedir. Birey toplumun tarihinden aldığı kahramanlık, efsane, gurur ve onurla gelecekte atalarının mirasını tamamlamak için çabalamakta ve ortak bir amacın kültürünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla tarih, bir milletin zaman ve hayat içerisindeki yürüyüşünü, varoluşunu ve görünüşünü yansıtmaktadır (Ergin, 2019: 18).

Politika: Toplumun kurmuş olduğu devletin, içte ve dışta vatandaşlarının haklarını, yaşam standartlarını, refahını ve daha nice olayları kamu yararı güderek atacağı adımların tümü politikayı oluşturur. Böylelikle devlet, toplum yararı için toplumunu politika sayesinde şekillendirir. Bu şekillendirme sayesinde devlet de toplumundan geri bildirim alarak politikasını şekillendirir. Bu iki durum toplumun kültürüne göre politika geliştirmeyi ve yaymayı gerektirir.

Birçok devlet toplumunun yapısı ve kültürüne göre kapital, liberal, komünist ve sosyalist politikalarla ülkelerini yönetir veya kararlarını alır. Bu politikaların en belirleyici özelliği topluma uyup uymamasından veya toplumun bu politikalarla hareket edip etmemesinden çok net belli olmaktadır. Toplumunu iyi tanımayan devlet yönetimi, politikasını belirlese bile halk bu politikalara uyup uymamakla refleks göstermektedir.

Politika, kültürün bir aracı konumunda olduğu ve hükümetçe geliştirilmesi gerektiğinden yaşayan toplumca istenmektedir (Eliot, 1981: 87-101).

1.1.1.2. Materyal Kültür Kurumları

Materyal kültür kurumları mimari, ekonomi, teknoloji, yazılı ve sözlü hukuk kuralları ve coğrafyadan oluşmaktadır.

Mimari: Her toplum kendi barınması için ev, bina ve dinin gerektiği şekilde ibadet edebilmek için tapınaklar inşa etmiştir. Bu bakımdan insanlık için mimari evrensel bir sanat olgusudur. Aynı zamanda yapıları yaparken kendini geliştirmiş ve kendi coğrafyasının farklılığı nedeniyle bu yapıları çeşitlendirmiştir. Bu bakımdan da farklı bölge toplumları açısından mimari, bir kültür ve kültürel miras haline gelmiştir. (Güvenç, vd., 1991: 84). Keşfettiği veya öğrendiği yapı tekniklerini, bulunduğu dönemin koşullarını ve enstrümanlarını kullanarak kendini yapı inşa etme konusunda geliştirmiştir. Toplumların kullandıkları malzemelerde coğrafyasına göre şekillenmektedir. Kimi toplumlar ise ağacın bol olduğu yerde ahşaptan, taş, kerpiç ve çimentonun bol olduğu yerlerde yapılarını bu malzemelerden tedarik ederek yapılarını inşa etmişlerdir.

Kişiler kendi yapılarını yaparken kendi yaşantısına ve yaşamı algıladığı dünyevi duygulara göre yapılarını şekillendirmişlerdir. Yani kişi yapıtını oluştururken kendinden parçalar eserine katmıştır. Bu yapıların aynı zamanda ilerleyen nesillere de kalmasını amaç edinerek kültürlerinin bir parçası durumuna getirmişlerdir. Yapılan yapılara bir sanat eseri veya saygı duyulan bir mekân anlayışı katarak övünç ve değer kaynağı haline gelmesini sağlamışlardır (Yüksel, 1989: 334).

Ekonomi: Toplumların içerisinde yaşayan bireylerin yeteneklerinin farkı kadar ihtiyaçları da farklılık göstermektedir. Örneğin her bireyin aynı anda berber, marangoz, inşaatçı ya da değirmenci olması beklenemez. Bu nedenden dolayı toplum içerisindeki bireyler bu ihtiyaçlarını karşılamak için birbirlerine muhtaç konumdadırlar. Bu sorunları aşmak için kendi aralarında iktisadi ve ticari ilişkiler kurmak durumundadırlar.

Ekonomi, bireylerin karşılıklı ihtiyaçlarını gidermek için kullandıkları bir araçtır. Ayrıca ekonomi sayesinde insanlar birbirleri ile iletişim kurmakta, aralarında bir iktisadi ahlak ile ticari güven geliştirmekte bu da toplum içerisinde bir kültür

oluşturmaktadır. Ekonomik kültür ilerledikçe milli bir hal almaktadır (Güvenç, 1979: 111). Her toplum ekonomiyi kendi yapılarına göre şekillendirip kültürü içerisinde özelleştirmiştir.

Malinowski insanın kendi oluşturduğu ekonomiyi incelediği kadar ekonomi bilimini, insan kültürünü yeteri kadar incelememesi yüzünden eleştirir (Malinowski, 1984: 43):

Ekonomi bilimi, zenginliğin ve refahın, yani üretimin ve değiş tokuşun araştırılması olarak, çalışan insanı diğer çaba ve düşüncelerinden kopararak incelemeyi değil, ilkelerini ve yargılarını insanın karmaşık, çok boyutlu bir kültürel ilgiler ortamında hareket ettiği haliyle canlı gerçekliği içinde incelenmesi üzerine kurmayı gelecekte herhalde daha yararlı bulacaktır.

Teknoloji: Bireyler toplumdaki işlerini yaparken kendi beden gücünün sınırlı olduğunun farkına varmışlardır. Beden gücü yerine daha yüksek güçte ve daha pratik olan yenilikçi alet ve edevatlarla yönelerek ilk teknolojik hamleleri yapmışlardır. Bu hamle ile kendi beden gücü yerine kullanılan malzemeler sayesinde akıl gücüne zaman ayıran insanoğlu ilerlemenin ve gelişmenin en önemli parçasının teknoloji olduğunu kavramaya başlamıştır. Birey teknoloji sayesinde bilgisini pratiğe dökmüş ve aktarmıştır. Bu bakımdan teknoloji insanlığın doğuşuyla beraber var olagelmıştır (Ergin, 2019: 19).

Teknolojinin yalnızca toplumun kendi içerisinde milli ve yerli olarak üretilmesi veya başka kültürlerden alınması ikilemin de kendi kültürlerine uygun düzeyde şekil verilerek alınması teknolojiye başarı sağlar. Fakat bunun tersi durumlarda teknoloji o topluma karşı başarı sağlar (Güngör, 1994: 20-27).

Yazılı ve Sözlü Hukuk Kuralları: Topluluk içerisinde yaşayan insanlar, birbirlerine karşı ve ilişki içerisinde buldukları eşyalarına karşı bazı anlaşmazlık ve itilaflar içerisine düşebilmektedir. Bireylerin birbirine ve eşyalarına karşı düştüğü bu olumsuz itilaf bazı sözlü ve daha sonra yazılı kurallarla bir standartta bağlanmış ve ortak kültür oluşturulmuştur. Bu standartlar bazı ağır durumlara karşı caydırıcı önlemler olarak ceza unsurunu doğurmuştur. Bireylerin topluma, birbirlerine, devlete ve eşya ile mallara karşı olan durumu ve düzeni değiştirmeye veya ortadan kaldırmaya yönelik hareketlerinin cezasız kalmaması için kurallar ve normlar oluşturulmuştur (Güvenç, vd., 1991: 86).

Bu kurallar ve normlar önceleri sözlü olarak toplum tarafından bilinen ve düzenin bozulmasına karşı önlemler niteliğindedir. Düzeni bozma ya da ortadan kaldırma durumuna kalkışan kişilere neticesine katlanma yani ceza müeyyidesi uygulanmaktadır. Böylelikle toplumun içerisindeki kişilerin can ve mal güvenliği yine toplumun kendi içerisinde oluşturduğu hukuki normlarla güvence altına alınmaktadır (Köse, vd., 2001: 226).

Bu hukuk kuralları kendi kültürümüzde önemli aynı zamanda korunması ve uyulması gereken bir yapı olarak görülmektedir. Bu yapının “İl gider töre kalır” cümlesiyle ne kadar önemli olduğu görünmektedir. Yani törenin ve hukuk kurallarının devletten dahi üstün olduğunu ve sahip çıkılması gereken bir kültür olduğunu bizlere bir miras olarak bırakmışlardır.

Coğrafya: İnsanı, kültürü ve insanın hayatta kalmasını sağlayan mekan topluluğuna coğrafya denilmektedir. Coğrafya aynı zamanda insan ve mekan ilişkisini açıklamakta ve yeryüzünde insanın nasıl yaşam alanı oluşturduğunu araştırmaktadır (Emekli, 2006: 52). Şüphesiz her kültür kendi bulunduğu coğrafyası ile onun içerisindeki hava, toprak, su ve mekan ile var olmuştur. İnsanlar önceleri barınma ihtiyacını mağara sonra ise toprak evler ile karşılamıştır. Yemek yemek için toprağı ekmiş ve sadece o coğrafyada yetişen bitkilerle beslenmiştir. Böylelikle coğrafya insanı ve kültürünü etkilemiş ve şekillendirmiştir. Zira insan da bulunduğu çevreyi yaşama biçimi ve ölümü ile etkilemiştir. Bireyin yaşamı sonlandığında bedeni o toprağı gömülmüş yakıldığında ise külleri o toprağı serpilmiştir. Yani birey toprakla ve coğrafyasıyla var olmuş kendine orayı yurt edinmiştir.

Birey coğrafyasıyla bu denli içli dışlı olduğu için bu durum kültürüne de geçmiş böylelikle kültürünü buna göre şekillendirmiştir. Sadece ekip biçmekle değil birey kendi bulunduğu coğrafyasındaki yer altı zenginliklerini çıkarma ve işleme yoluna giderek kendi için araç ve malzeme kullanarak kültürünün çeşitlenmesini sağlamıştır.

1.1.2. Kültürün Özellikleri

Kültür kavramının birçok tanımı mevcuttur. Bu tanımlar kültürün farklı disiplinler arasında kullanılmasından kaynaklıdır. Fakat kültürün özelliklerinde bu kadar

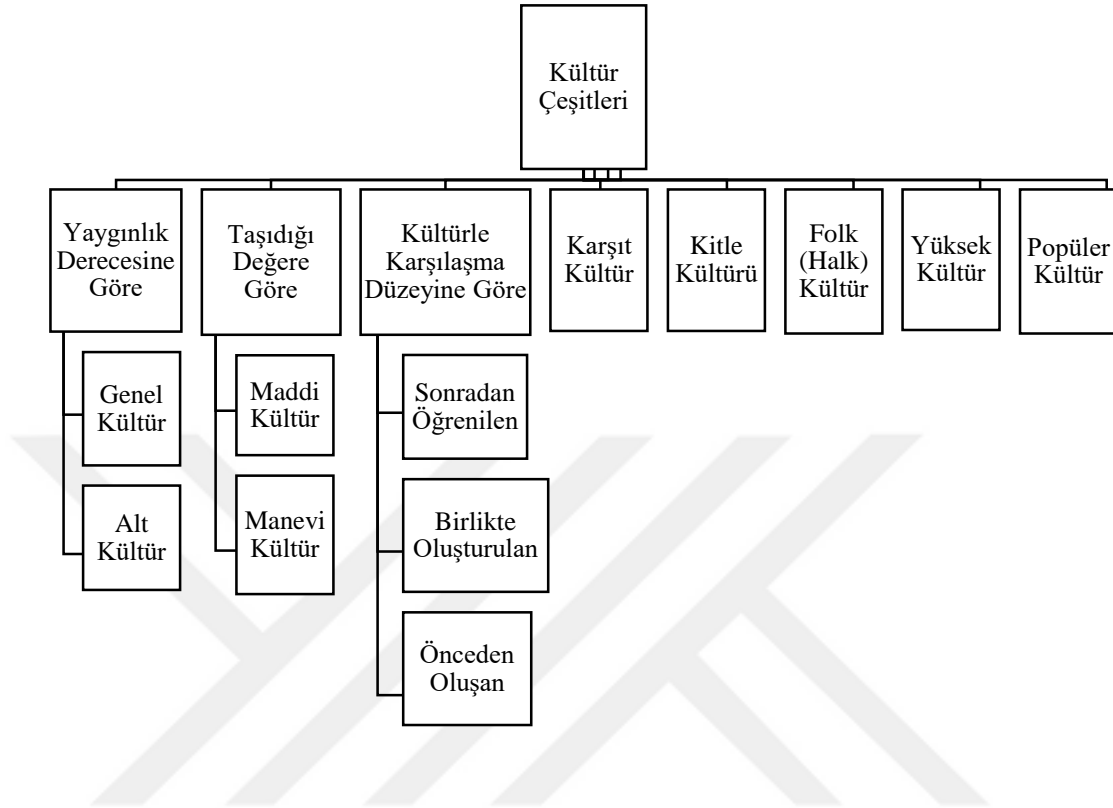
bir farklılık yoktur. Kültürün bu ortak özellikleri şunlardır, (Güvenç, 1979: 103-108; Ergin, 2019: 8; Köse, vd., 2001: 219-242; Güvenç, (vd.), 1991: 73-75):

- Kültür bir toplumun yaşam biçimi ve sonradan öğrenilmiş davranışlar bütünü oluşturarak toplumsal bir olaydır.
- Kültür kalıcı değer taşıyan, içindeki bireyler açısından saygı duyulan, benimsenmiş, idealleşmiş kurallar bütünü olan ve süreklilik arz eden bir kurumdur.
- Kültür toplumun içerisindeki bireyler tarafından geçmişini paylaşmayı ve önceki yaşamışlıkları aktararak bireyler arasında yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan bir kurum niteliğindedir.
- Kültür toplum açısından durağan olmakla birlikte nesiller arası ilişki açısından ülkeye ve daha önce yaşamış soylar arasında bağ kurmayı sağlar.
- Kültür içerisindeki bireylerinin bünyesine ve psikolojisine göre gerekli ihtiyaçları, günümüz ve geçmiş ile karşılaştırmak için bir ölçüttür.
- Kültür oluşturduğu tüm unsurlar ile uyumlu ve sistemli bir bütün halindedir.
- Bir kültür diğer toplumlardaki kültürden ayrılır. Bu ayrılma her kültürün bir marka değeri olmasındandır.

1.1.3. Kültürün Çeşitleri

Gelişen ve çeşitlilik kazanan günümüzdeki topluluklar birbirleriyle kaynaşmış hatta iç içe yaşayan topluluklar haline almışlardır. İlk başlarda birbirinden uzakta yaşayan küçük insan toplulukları gelişerek ve büyüyerek yeni yerler keşfedip kurdukları devletlerin sınırlarını genişletmeye, tüm insanoğlunu aynı devletin çatısı altında birleştirmeye çalışmışlardır. Bu çalışma imparatorlukları ortaya çıkarmış ve pek çok kültür birbirleriyle iç içe geçmiştir. İmparatorlukların yıkılmasıyla her toplum veya neredeyse her kültür kendi devletini kurma yarışına girmiştir. Kültür kavramı da bu zamanda ortaya çıkmış ve günümüze doğru anlamını tamamlamıştır. Kültür kavramı 20. yüzyılda daha çok araştırma olanağı bulmuş ve çeşitlilik kazandığı ortaya çıkmıştır. Bu çeşitliliğin genel, özel, maddi, manevi, karşıt, kitle ve popüler olarak sayıları arttırılabilmektedir (Köse, vd., 2001: 223-224; Çelikkaya, 1993: 26; Ergin, 2019: 10-16).

Şekil 1.1: Kültür Çeşitleri

Kaynak: Ergin, 2019: 11-16; Eroğlu, 1996: 109-114.

1.1.3.1. Yaygınlık Derecesine Göre Kültür

Bu durum kültürün içerisinde yaşayan bireylerin ülke veya bölge içerisinde oluşturdukları çoğunluğa göre gerçekleşmektedir. Yaygınlık derecesine göre kültür genel ve alt kültür olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Genel Kültür: Sınırları itibariyle belirli bir coğrafi bölgede o bölgeyi oluşturan toplumun, halkın veya vatandaşların üzerinde geçerli olan, benimsediği ve hakimiyetini kabul ettiği diğer adıyla üst kültüre genel kültür de denmektedir. Buradan hareketle belli bir ülke veya yörenin ve dahi milletin kültüründen bahsedildiği zaman genel kültürden bahsedilmiş olunmaktadır (Eroğlu, 1996: 109).

Bir toplumun genel kültürünün içerisinde birçok alt kültür, sistem veya yan sistem bulunmaktadır. Bu sistem veya alt kültürler genel kültürle tam bir uyum içerisinde çalışması beklenemez. Bu genel kültür ile içerisindeki alt kültür veya yan

sistemlerin tamamen birbirlerinden kopuk olduğu anlamına da gelmez. Aksine alt kültür veya yan sistemler genel kültürü oluşturan en önemli yapıtaşlarıdır.

Alt Kültür: Özellikle karışık bir yapı olarak karşımıza çıkan ve günümüzdeki toplumlarda sıkça görülen bir kavramdır. Genel veya üst kültür dediğimiz toplumu kapsayan kültür içerisinde azınlıkta kalan genel kültürden, bazı yapı ve inanç sistemleriyle ayrılan kültürlere alt kültür veya özel kültür adı verilmektedir. Alt kültür grubu hakim kültür grubuyla alakalı olsa da ondan farklılaşmaktadır (Edgar ve Sedgwick, 2007: 358). Alt kültürler genelde başka alt kültürlerle çatışır ve kendi alt kültürünü diğerlerinden üstün görme eğilimindedirler.

Alt kültür, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'deki geleneksel yaşam tarzlarının karşısına daha az sınıf farkına dayalı bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Alt kültürün üyeleri giyinme ve müzik sayesinde kendine ait tarzlarını ortaya koymuşlardır (Hebdige, 2004: 71-72). Alt kültür bir toplumdaki tüm grupların oluşturduğu kendine has bir tarz oluşturmuşluğu ifade etmektedir. Jenks alt kültürü, toplumun içerisindeki bireylerin “toplumsal yaşamdaki farklılığın bütün tezahürleri için bir ikamet” olarak fikri bir görüş şeklinde adlandırmaktadır (Jenks, 2007: 18).

1.1.3.2. Taşıdığı Değere Göre Kültür

Kültür, içinde bulunduğu toplum tarafından kullanılan metaları yansıtmaktadır. Bu durum kültürün taşıdığı değeri vermektedir. Taşıdığı değere göre kültür maddi ve manevi kültür olmak üzere ikiye ayrılır.

Maddi Kültür: İktisadi bir terim olan “insan ihtiyaçları sınırsızlığı” cümlesi topluluk içerisinde yaşayan insanların sınırsız bir gereksimin içerisinde kendini hissettiğini savunur. Birey ihtiyaçlarını karşılamak için maddi olanaklarını kullanmak durumundadır. Yine birey ihtiyaçlarının çoğunu doğadan karşıladığı için doğayı da madde olarak görmekte ve onu tüketmektedir. Kültür kavramını da birçok yazar bu gereksiminden dolayı maddi ve manevi kültür olarak ikiye ayırmaktadır.

“Toplum içerisinde yaşayan bireylerin biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçları karşılamak için bireyin kullandığı unsurlara maddi kültür denilmektedir” (Eroğlu, 1996: 111). Bu unsurlar toplumun daha çok gözle görülüp elle tutulan

teknolojisi, yapı malzemeleri, inşaa teknikleri, fabrika, her türlü ulaşım kısacası kültürün içerisindeki toplumun fiziksel yönünü göstermektedir.

Maddi kültür içinde barınan toplumun hem teknolojik olarak hem de ekonomik olarak diğer toplumsal kültürlerle göre gelişmişliğini gösteren bir haritadır. Bir toplumun maddi kültür düzeyine bakarak ekonomi, teknoloji ve bilimsel yolda nasıl ilerlediği, hangi coğrafi veya bölgesel malzemeleri kullandığı ve izlediği politika hesaplanabilir.

Manevi Kültür: Topluluk içerisindeki bireylerin ruhsal, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan unsurada manevi kültür denilmektedir. Bu unsurlar elle tutulup gözle görülemeyen gelenek ve görenekler, örf ve adetler, din, ahlak kuralları, sanat ve edebiyat, dil, müzik ve estetik, simgeler, düğünler, cenaze merasimleri gibi pek çok unsuru içerisinde bulundurur.

Toplumda yaşayan bireyi, toplumun birer ferdi olarak hissettiren toplumun içerisinde ve toplumla gerçekleştirdiği ritüeller manevi kültür düzeyindedir. Bu sayede birey toplumunun kültürüne adapte olurken diğer kültürlerden de farklılaşmaktadır. Köse vd., göre “Toplumda var olan maddi ve manevi kültür toplumun içerisindeki üyelerinin davranışlarının belirli kalıplar içerisinde gerçekleşmesini yönlendirmektedir” (Köse vd., 2001: 219-242).

1.1.3.3. Kültürle Karşılaşma Düzeyine Göre Kültür

Birey kültürle üç şekilde karşılaşma düzeyine sahip olabilmektedir. Bunlar; sonradan öğrenerek, birlikte oluşturarak ve önceden oluşmuş şeklindedir.

Sonradan Öğrenilen Kültür: Bireyin yaşamını sürdürdüğü andan itibaren kendinden önceki atalarının biriktirdiği ve geliştirdiği hazır olan kültürü yavaş yavaş öğrenmesi olayına sonradan öğrenilen kültür denilmektedir. Bu kültür çeşitine aynı zamanda “Postfigüratif Kültür” de denilmektedir (Ergin, 2019: 16).

Birey atalarının kültürüne ters düşmemekte ve karşı gelmemektedir. Toplumun ilk oluşmaya başladığı andan itibaren bu kültür oluşmaya başlamıştır. Topluma sonradan gelen her genç fert bu kültürü yaşlı fertlerden öğrenmekte ve kendisi de ilerde yaşlanınca yeni gelen gençlere öğretmektedir (Yüksel, 1989: 337). Sonradan öğrenilen kültür daha çok gelenek ve görenek, örf ve adet, tören ve eğlencelerdeki ritüelleri kapsamaktadır.

Birlikte Oluşturulan Kültür: İnsanların yaşamlarını belli bir coğrafya veya mekanda bir arada yaşamaları sonucu ortaya çıkmıştır. Diğer adı “Cofigurative Kültür” olarak bilinmektedir (Ergin, 2019: 16). Toplumun yaşlı kesimlerinin elde ettiği gelenek ile genç kesimin yeni bulgularının bütünleştirilmesidir. Geçmişten elde edilen bilgiler ve işlerle modern ve yeni yöntemlerin kullanılması ile oluşmaktadır.

Birlikte oluşturulan kültürde yaşlılar genç kesime örnek olmakta ve kültür eski işlerin yobaz ve geri kalmışlığı ileri sürülmeden, yeni düşüncelere de açık konumda olduğu için eski ve yeni nesil arasında uyum söz konusudur.

Önceden Oluşan Kültür: Sonradan öğrenilen kültürün tam tersidir. Bu kültürde genç kesim zamanında ya da genç kesimin ürettiği kültürün yaşlı kesime öğretilmesi ve ayak uydurulmasının sağlanmasına çalışılır. “Prefigurative Kültür” olarak da adlandırılır (Ergin, 2019: 16). Eski kültürün yeni nesillerce üzerine eklenen yol yöntem veya kültürle birleşerek ilerlemesi anlamında kullanılır.

1.1.3.4. Karşıt Kültür

Toplumun genel kültürünün davranış ve tutumunu kabul etmeyen bazı fertlerce genel kültüre karşı olarak geliştirdikleri kültürdür. Karşıt kültürü oluşturan kesim genel ve hakim olan kültürü çok iyi bilmekte hatta bu genel kültürün içerisinde yaşamakta ama genel kültürün bazı kurumlarına aile, okul veya kuruluşlarına karşı tavır almaktadırlar (Eroğlu, 1996: 113-114).

Karşıt kültür alt ve yan kültürlerle ayrılır. Bu ayrılma alt ve yan kültürlerin genel kültürü reddetmeyip onunla bazen uyum içerisinde olmasına karşın, karşıt kültürün genel kültürü topyekün istila etmek istemesi ile ilgilidir. Karşıt kültür, kitle kültürü gibi yapay bir kültürdür.

Karşıt kültürün ortaya çıkmasında genel kültür içerisinde çok alt kültür düzeyinin bulunması ve genel kültürün içerisinde çatlaklar oluşması sonucu alt kültürlerin bazı durumlarda karşıt kültüre dönüşmesine zemin hazırladığı görülmektedir. Silverman ve Ruggles ise bu durumu “Egemen (genel) çoğunluğun azınlıktaki (alt) etnik grupların toprak veya kültürel miras haklarını tanımlama veya yönetme hakkına itiraz eden etnik azınlık kültür ile genel çoğunluk arasında çatışmalar oluşabilir” şeklinde anlatmaktadırlar (Silverman and Ruggles, 2007: 3).

Bütün kültürlerde genellikle genç neslin, dinamikliğinden kaynaklı olarak genel kültürle çarpışması sonucu karşıt kültür çıkardığı görülmektedir. Karşıt kültürün genel kültürü çok fazla zorlaması sonucu o toplumda düzensizlik, kargaşa ve anarşinin kol gezdiği görülmektedir. Genel kültürün genç nesillerin dinamikliğini karşılaması ve kendi içerisindeki alt kültürlerle bütünleşip bir yaşam biçimi benimsetmesi sonucu bu olumsuz sonucun ortaya çıkmaması için güzel bir beklenti olacaktır (Silverman and Ruggles, 2007: 3-4).

1.1.3.5. Kitle Kültürü

Değişen ve çeşitlenen dünyada endüstri devriminden sonra “Her ürünün bir alıcısı vardır” mantığıyla hareket eden üst/yukarı tabaka tarafından üretim fazlalığı ortaya çıkmıştır. Bu üretim fazlalığının da “harcama alışkanlığı” sayesinde ortadan kaldırılacağı düşünülmüş ve bununla ilgili pek çok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda farklı toplumlar arasında standart ürün sevdirmeye alışkanlığı kazandırılması metodu seçilmiştir. Bu metodun ancak bir kültür üretme sayesinde gerçekleşeceği anlaşılmıştır. Kitle kültürü de böyle ortaya çıkmaktadır (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 41-42).

Kitle kültürü, kültür endüstrisi tarafından kitleler için üretilen bir kültürdür. 19. yüzyılda sanayileşmenin ve teknolojinin hız kazanmasıyla aşırı kentleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Eroğlu, 1996). Toplum içerisindeki bireylerin ürettiği bir kültür değildir. Kitle kültürü sadece ne üzerine kurulmuşsa onun kültürünü oluşturmaktadır. Yani yapay bir kültürdür. Bireyleri veya kitleleri bir araya getiren neden ortadan kaldırıldığında kitle kültürü de yok olmaktadır.

1.1.3.6. Folk (Halk) Kültürü

Toplumun kendi halkı tarafından genellikle sözlü yollarla aktararak nesiller arasında devam eden anonim bir kültürdür. Folk kültürü başından sonuna kadar halk tarafından üretilip halk tarafından tüketilen kısacası halkın değerlerinin tümünü içerisinde barındıran bir kültürdür. Halkın ortak duygu, düşünce ve yaşamını dile getiren davranış ve yaşam kalitesini anlatan kültür, milli kültürün korunması ve yaşatılması açısından önemli bir rol oynamaktadır (Evcil, 2013: 226).

Halk kültürü yeri, zamanı ve aynı coğrafya içerisindeki halk tarafından oluşturulmuştur. Çok sade bir kültürdür. Halkın kendi içerisinde olduğu için süslü ve elitlik içermez ayrıca yapmacık da değildir. Kitle kültürü ve karşıt kültür gibi yapay bir kültür değildir. Halk kültürünün nesiller arası aktarımında sözlü ve uygulamalı olarak aktarılmakta olduğu için yazılı bir kaynak durumu mevcut değildir. Halkın verdiği refleksler yönünde değişmekte ve yenilenmektedir. Sade bir kültür olduğu için anlaşılması ve uygulaması kolaydır. Bu kolaylığı ile herkese hitap edebilmektedir (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 48-50).

1.1.3.7. Yüksek Kültür

Toplumun sayısal olarak küçük bir sınıfını oluşturan elit, aristokratik veya soylu olarak nitelendirilen kendilerine has özel bir yaşam tarzı ve zevki geliştiren kişilerin oluşturduğu kültüre denmektedir. Yavuz yüksek kültürü “bir mutlu azınlık kültürü” olarak söylemektedir (Yavuz, 1987: 104).

Bu kültürü toplumun estetik olarak nitelendirdiği en güzel ve en iyi ürünleri amaçlayan kesimleri benimser. Bu kültür Alman aydınlarının saraydaki yöneticiler için kullandıkları uygarlık anlamındaki kötü olarak nitelendirilen, Fransız meslektaşlarının uygarlık görmüş saray protokollerini taklit ettiklerini söyleyerek eleştirdikleri kültür çeşididir. Gökalp bu durumu kültürün/harsın ilerleyerek medeniyet uygarlık seviyesine çıkmasındaki en önemli etken halkın kültüründen uzaklaşan saray soylularının oluşturduğu yüksek kültür olarak tanımlamıştır. Bu kültür halkın kendi kültürünü yaşatmadığı ve halk tarafından kabul edilmediğini söylemektedir (Gökalp, 1976: 25-32). Yüksek kültürün içerisindeki elit kesimin uğraştığı alanlar sanat, edebiyat, heykel, klasik müzik ve opera örnek olarak sayılabilir.

1.1.3.8. Popüler Kültür

Popüler kültür diğer kültür çeşitlerine göre sonradan ortaya çıkmıştır. Fakat batı kökenli olan popüler kültür genellikle “eski halk kültürü” anlamını taşımaktadır. Yani daha çok genel ve hâkim olan kültür anlamını taşımaktadır. Türk Dil Kurumu ise popüler kültürü, “Belirli bir dönem için geçerli olan, hızlı üretilen ve hızlı tüketilen kültürel öğelerin bütünü” (TDK, 2020) şeklinde tanımlamaktadır.

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre “belirli bir dönem için geçerli olan” denildiğinde popüler kültürün belirli bir zaman diliminde ünlenip ve daha sonra ününü kaybettiği anlamı çıkmaktadır. Batıdaki eski halk kültürü anlamı yerine, bizde bu anlam hızlı ortaya çıkıp halkın onu içselleştirip, kullanıp ve tüketmesi sonrasında ortadan kaybolacağı anlamına gelmektedir (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 32-34).

Popüler kültür belirli bir yaşam tarzının kısa zamanda ideolojik duruma getirilerek halkın kullanımına sunulmasını içerir. Halkın oluşan ideolojik durumu kullanması, zaman içinde değişikliğe uğratması ve hızlıca tüketilmesinin ardından popüler kültür kendiliğinden yok olmaktadır (Diker, 2016: 367).

1.2. KÜLTÜREL MİRASI YASAL STATÜ EKSENİNDE KORUMA

Miras kavramı mülkiyet hakkının bireylere verilmesiyle beraber iki noktaya ayrılmıştır. Eski uygarlık ve toplumlarda mülkiyet hakkı bireyin şahsi benliği yerine sadece devletin elinde bulunmakta veya onun yöneticisi/yöneticileri (kral, padişah, monark veya oligarşik, aristokratik yöneticiler) kendi üzerlerinde taşımaktaydı. Fakat ilerleyen zamanlarda anayasal düzenin sağlanıp bireylere özel mülk haklarının tanımlanması ve uygulanmasıyla bu durum değişerek iki mülkiyetli yapı ortaya çıkmıştır. İlk mülkiyet devletin vatandaşlarının tamamının kullanımı için ayırdığı kamu mülkiyeti ikincisi ise kendi vatandaşlarının tek tek yani bireysel kullanımı için şahsi benliğine zimmetlediği özel mülkiyet hakkıdır. “Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 35).

Harvey B. Feigenbaum’a göre özel mülkiyetin (günümüzdeki özel mülkiyeti tam karşılamakla birlikte) Roma Hukuku’ndan sonra unutulmuş bir hak olarak tekrar canlandırılması gerekliydi. Bunun da ancak ticari alandaki şirketler sayesinde yapılacağı görüşünü desteklemekteydi. Tüm iş ve çalışma sektörünün devletin elinde olması özel mülkiyeti engellemekteydi. Bunun yanında devletin özelleşmesi gerekiyordu. Özel mülkiyet durumu ancak 17. yüzyılda kurulan ticari şirketler sayesinde gerçekleşecekti. Feigenbaum, “Bir İngiliz teorisyen olan Oliver Letwin, devletin yanında özel sektörün bulunması gerektiğini düşünüyordu. Bu da 17. yüzyılda İngiltere ve Hollanda da kurulan Doğu Hindistan ticaret şirketleri gibi büyük Avrupa ticaret

şirketlerinin kurulmasıyla gerçekleşti” (Feigenbaum, 2011: 2132) diyerek özel mülkiyetin çıkış aşamasını anlatmaktadır.

Devletlerden özel mülkiyet hakkını alan kişilerin ölümlerinden sonra ise bu mülkiyetlerin kime nasıl geçeceği sorunu ortaya çıktı. Bu sorun ise özel mülkiyetin sahibinin vasi veya varislerine aralarında bölüşülmek veya mal veya mülkün sahibinin yetkilendirdiği kişiye verilmesi (atama, tayin etme) durumuyla miras olayı ortaya çıkmıştır. Böylelikle varlığın sahipliğini elinde bulunduran kişi atayacağı veya tayin edeceği akrabaları veya herhangi birine kendi mal varlığını atadığı kişinin sahipliğine geçirmesi olayına “miras bırakma” denilmektedir. Zamanın ilerlemesi ve yeni konjonktürel (topludurumsal) durumların ortaya çıkmasıyla mirasın sadece somut mal veya mülkle değil aynı zamanda soyut örf ve adet, gelenek ve görenek gibi kavramları da içine alarak genişlemiş durumda olduğunu görebilmekteyiz. Silverman ve Ruggles’e göre mirasın tanımı şu şekildedir (Silverman and Ruggles, 2007: 3).

Miras, çoğu insan tarafından olumlu bakılarak değer atfedildiği bir kavramdır.

Mirasın içinde olan sanat eserlerinin ve günlük kullanımlarının, mimarlık, peyzaj vb. somut kültürel öğeleri içine aldığı gibi; dans, müzik, tiyatro ve ritüel somut olmayan performansları da kapsamakla birlikte ortaklaşa kullanıldığında insanın dil ve hafızasının korunmasının genel olarak ortak bir yarar sağladığında herkes tarafından bilinmektedir.

Miras, bireyi içinde bulunduğu toplumun bir parçası yapmakla birlikte o toplumun bir ferdi olduğunu hissettirmekte ve topluma aidiyet bağlarıyla bağlanmasını sağlamaktadır (Levent, 2011: 116). Özel miras bireyi sadece toprak veya mal ile mülk sahibi yapmakta fakat kültürel miras sayesinde toplumu benimsemekle birlikte bireyi bir kimlik sahibi yapmaktadır (Diker, 2016: 368). Kültürel miras maddi olmamakla birlikte bireyin özel mülkiyetini korumak, toplum içerisinde kendi mülkiyetini arttırmak için yani kısacası içinde bulunduğu toplumda hareket edebilmesi için gerekli durumdadır. Çünkü kültürel miras sayesinde birey toplumu benimsemekle birlikte bir kimlik sahibi olarak toplumun norm ve kurallarına uyduğu sürece varlık ve şahsiyet kazanabilmektedir. Birey içinde yaşadığı toplumun örf, adet, gelenek ve göreneklerine göre topluma uyumlu, toplum yararını gözeten, toplum ile çalışan, gelecek nesilleri için değerlerini ve kültürünü koruyan bir birey olarak kendi benliğini oluşturmaktadır. Böylelikle kendi kişiliğinden yola çıkarak içinde bulunduğu kültüre yeni sanat, teknoloji ve kültürel değerler üreterek gelecek nesillere aidiyet hissettirecek, ürettiği değerlere

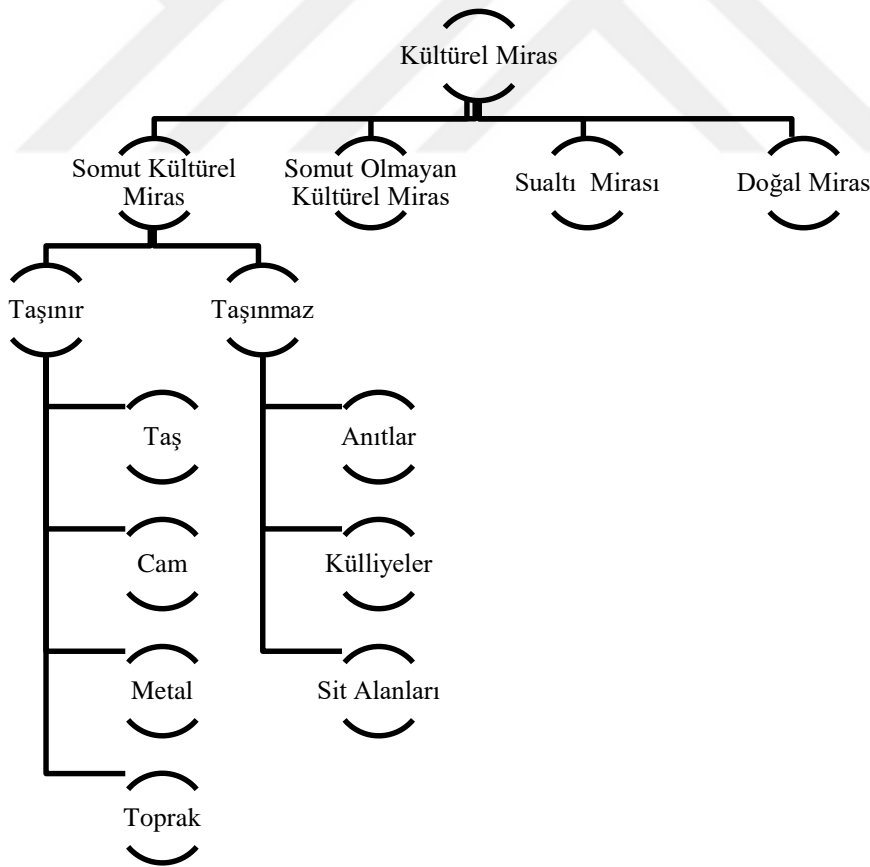
sahip çıkılmasını sağlayarak korunmasını güvence altına alacak kültürel miraslar bırakabilecektir (Silverman and Ruggles, 2007: 3-4).

Can ise kültürel mirası, “Kültürel miras, geçmişten miras alınan ve değişik gerekçelerle geleceğe miras bırakılmak istenen, fiziksel olarak varlığı olan ve insanlar tarafından yapılmış her türlü eserler ile bir topluma ait değerler bütünüdür” olarak tanımlamaktadır (Can, 2009: 3).

Asatekine göre ise “Kültür varlıkları, en geniş anlamıyla, yer üstünde, yer altında ya da su altında var olan, geçmiş kültürlerle ait bilgiler veren belge niteliğindeki taşınır ve taşınmaz eserler olarak tanımlanabilir” (Asatekin, 2004: 22).

Kültürel miras bulunduğu durum açısından somut kültürel miras (taşınır/taşınmaz), somut (maddi) olmayan kültürel miras, sualtı kültürel mirası ve doğal kültürel miras olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

Şekil 1.2: Kültürel Miras ve Çeşitleri

Kaynak: Ünal, 2014: 11.

Kültürel miras bireyin kendi toplumunu anlamasını ve gelecek kuşaklara kendi değerlerini aktarmasının yanında geçmiş hakkında kanıt ve belge niteliği taşıyan en önemli bir varlık niteliğindedir.

Kültür içinde miras kavramının kullanılmaya başlanmasıyla özel mirasla karıştırılmaması için “varlık” veya “değer” olarak dile getirilmesi gerektiği üzerinde bazı düşünürlerin özenle durduğunu görmekteyiz. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası da bu durumu gözeterek ‘Miras’ yerine ‘Varlık’ olarak değerlendirmiştir. Günümüzde ‘mirasyedi’ kavramının kötü bir anlam ifade etmesi üzerine kültür öğeleri miras yerine varlık veya değer olarakta literatürde kullanılmaktadır. İlerleyen sayfalarda bu hassasiyet için bu kelimelerde kullanılacaktır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (KTVKK), kültür varlıklarını şöyle tanımlamaktadır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983: 3):

Kültür varlıkları; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır.

Kültürel mirası, uluslararası hukuk normları da ilk olarak yapı veya yapı topluluklarını kapsayan han, hamam, kale, sur, kervansaray, saray, pazar yerleri cami, kilise ve tapınaklar olarak görmekte ve bu yüzden “anıt” olarak bakmaktaydılar. Venedik Tüzüğü’nde 1964 yılında anıtların korunması için her türlü bilimsel teknikten yararlanılması üzerine durulmuştur (The Venice Charter, 1964). Buna ek olarak Venedik Tüzüğü’nden 4 yıl sonra UNESCO tarafından “Kamusal veya Özel Yapım Çalışmalarınca Tehdit Edilen Kültürel Varlıkların Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı” belgesi oluşturulmuştur. Bu tavsiye kararında kültürel varlıkların “koruma ve tasfiye önlemleri” bölümünde mevzuat, finansman, idari önlemler, kültürel varlıkları korunmaya veya tasfiye etmeye yönelik yöntemler, cezalar, onarımlar, ödüller, tavsiyeler ve eğitim programları başlıkları sayılmıştır. Üye devletlerin bu başlıklar aracılığıyla uluslararası bir koruma ve tasfiye standardı oluşturulması amaçlanmıştır. Tavsiye kararının mevzuat başlığında üye devletlerin kültürel varlıkları koruması için hem yerel hem de ulusal düzeyde yasal önlemleri alması gerektiği dile getirilmiştir (Katkıcı ve Uygur, 2007: 27).

İlerleyen zamanlarda uluslararası normlarda kültürel mirasın içeriği genişletilmiş, somut olmayan kültür ürünlerin de içine eklenmesi ile mirasın anlamı genişletilmiştir. Bu normlara göre ‘ortak miras’ anlayışı ortaya çıkmıştır. Ortak miras sayesinde toplumun ürettiği kültür öğeleri sadece o toplumun değil “tüm insanlığın ortak kültürü” olarak anılmasına ortam hazırlamıştır. Ortak miras sayesinde insanlar farklı toplumların kültürüne saygı duymayı hatta o kültürleri korumayı en azından zarar vermeden kaçınmayı böylelikle insanlığın ortak ürünü olduğu bilincini uyandırmışlardır. Uluslararası alanda somut olmayan kültürel mirası korumak için UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) tarafından “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (SOKÜM), 2003 yılında” imzalanarak bu bilinç yazılı bir norm haline dönüşmüştür. Sözleşmede somut olmayan kültürel miras madde 2’de tanımlanmıştır. Madde 1’de sözleşmenin amaçları başlığı c bendinde somut olmayan kültürel mirasın (SOKÜM) yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığını artırmak ve değerinin daha iyi bilinmesini sağlamak hedef seçilmiştir. Sözleşmenin 1’inci maddesinin a bendi ise somut olmayan kültürel mirası korumayı amaçlamıştır. Sözleşmede ‘koruma’ terimi somut olmayan kültürel mirasın yaşanabilirliği (kimlik saplama, belgeleme, araştırma, muhafaza, güçlendirme ve eğitim sayesinde kuşaktan kuşağa aktarma) üzerinden gerçekleştirilmektedir (Oğuz vd., 2007: 175-176).

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO)ya göre “kültürel miras” (Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, 1983):

Anıtlar: Tarih, sanat veya bilim açısından istisnai evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri,

Yapı toplulukları: Mimarileri, uyumlulukları ya da arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnai evrensel değere sahip ayrı ya da birleşik yapı toplulukları,

Sitler: Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnai evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik sitleri kapsayan alanlar.

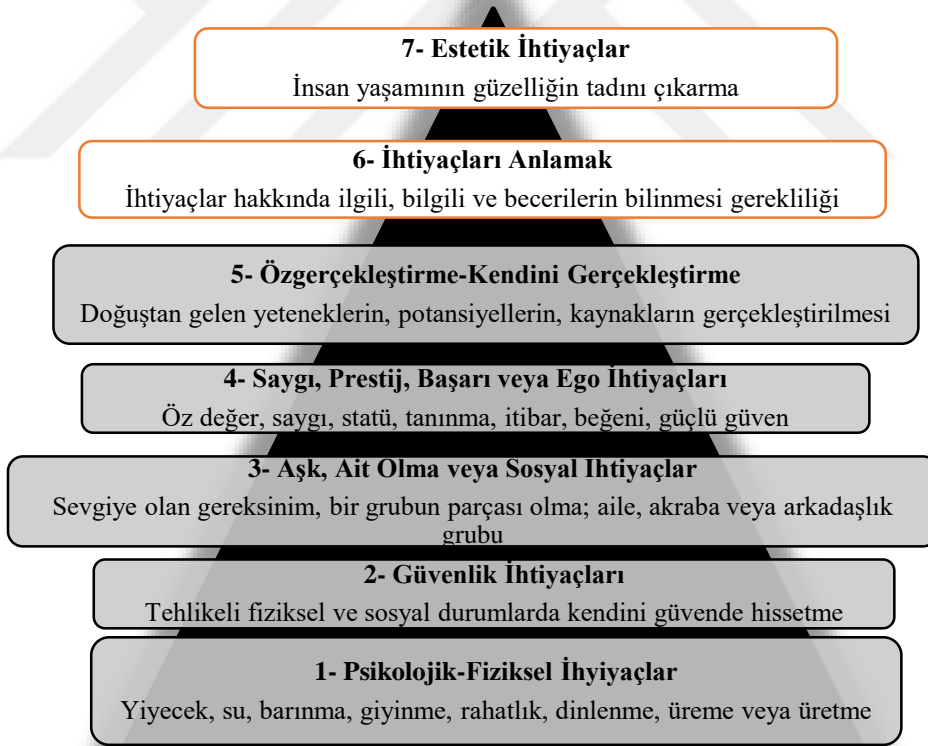
Kültürel varlıklar/miraslar günümüzde kent olgusunda ortaya çıkması sayesinde kentlerin içerisinde bulunan tarihi, bilimsel, örf ve adetlerden oluşan kültür açık hava müzesi konumundaki mekanlar olmuştur. Bu mekanların diğer insanlar tarafından ziyaret edilmeye başlanması, kültürel varlıkların farklı bir boyut kazanması ile “kültür turizmine” aracılık ederek daha da önemsenmesi gelir getirici bir durum haline dönüşmesine neden olmuştur. Kültürel varlıkların bu sayede daha çok korunma altına alınarak tadilat ve restorasyon çalışmalarına önem verilmesi sağlanmıştır. Kültürel varlıkların/mirasların öneminin farkına varılması ile koruma durumunun artırılması kültür varlıklarının ilerleyen nesillere kalması konusunda daha özenli olunmasını sağlamıştır. Dümcke ve Gnedovsky göre (Dümcke and Gnedovsky, 2013: 7):

Kültürel miras, uygun şekilde yönetilirse, sosyal içermeyi arttırmak, kültürlerarası etkileşimi geliştirmek, bir bölgenin kimliğini şekillendirmek, çevrenin kalitesini iyileştirmek, sosyal uyumu sağlamak ve ekonomik açıdan turizm gelişimini teşvik etmek için etkili olabileceği için iş yaratma ve yatırım ortamını ortaya çıkarmaktadır. Başka bir deyişle, mirasa yapılan yatırım bir sosyal fayda ve ekonomik büyüme şeklinde getiri sağlayabilir.

Kentlerin içindeki kültürel varlıkların o kentin veya içerisinde yaşadığı toplumun bireylerinin ürünü olan yapıtların sadece o mekânlara özgü olması “tek”, “eşsiz ve benzersiz” olması kültür varlıklarının en önemli özelliğini belirtmektedir. Kentlerin coğrafi birer mekânsallık içerisinde bulundurduğu arkeolojik, tarihi, dini mekânlar, ağaç ve orman doğal alanları yer altı zenginlikleri (Doğaner, 2003: 2) önemli gezi ve turizm alanları bakımından kentleri açık hava müzesine çevirmişlerdir. Kentlerin açık hava müzesi olmaya başlamasıyla farklı ülkelerden insanlar kendi kültürünün eseri olmasa dahi başka kültürlerin eserlerini gezmeye, görmeye ve araştırmaya başlamaları sayesinde kültür turizmi ortaya çıkmıştır. Turizm için gelen insanlar diğer turistlere göre uzun süre kaldıkları için daha fazla harcama yapmakta buda ülke ekonomisine katkı sağlayıp iş istihdamını artırmaktadır (Koroğlu ve Karaman, 2014: 95-96). Kültür turizminin gezilen ve görülen ülke için para getirisi sayesinde iş olanakları ve gelir durumunu artırması kültürel varlıkların önemini göstermiş (Bahçe, 2009: 2) bu da insanların “estetik ihtiyaçlarının” artmasına ortam hazırlamıştır.

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde 7. ihtiyaç seviyesi olarak dile getirilen "Aesthetic Needs – Estetik İhtiyaçlar" seviyesine insanın kendi yaşadığı ortamını güzelleştirme arzusu olarak bakılmaktadır. İnsan kendini, ruhunu ve etrafını güzelleştirmede sanatı, edebiyatı, resim ile müziği, dansı ve birçok etkinliği kullanmaktadır. Kullandığı bu etkinlikler sayesinde bazen yeni bir eser üretirken bazen de üretilen etkinlikleri izleyerek takdir edilmekte veya etmektedir. Edebiyatı, sanatı ve mimariyi içine alan kültür ve kültürel varlıklar da "etrafını güzelleştirme" düşüncesi ile takdir sayesinde ortaya çıkmakta veya çıkması için teşvik edilmektedir. Estetik ihtiyaçlara, insanların güzelliklerini ortaya koyacak estetik semboller, ritüeller ve çeşitli eserler üretmeleri veya üretilen eserleri inceleme sayesinde mutlu olma ve zevk alma olarak bakılmaktadır (Aruma and Hanachor, 2017: 15-27).

Şekil 1.3: Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi ve Toplumsal Gelişimde İhtiyaçların Değerlendirilmesi

Kaynak: Aruma and Hanachor, 2017: 18.

Estetik ihtiyaçların amaçları arasında toplumdaki insanların, çevresindeki veya uzağındaki diğer insanların güzelliklerini anlamak, sevmek, bilinçlendirmek, teşvik

etmek ve bu güzelliklere saygı duyarak geliştirmek yatmaktadır. Bu açıdan kültür turizmi buna kaynaklık etmektedir. Estetik ihtiyaçlarının farkına varan insanlar artık sadece kendi kültürünü öğrenmemekte ayrıca kendini geliştirerek “Çok Kültürlü” bir yapı arayışına girerek diğer kültürleri de öğrenmek veya bilgilenme yoluna başvurmuşlardır. Örneğin Türk kültürüne sahip olan bir birey kendi kültüründe olan şeylerle yetinmeyip farklı toplumların kültürünü de öğrenerek onlar hakkındaki merakını gidermek istemektedir. Böylelikle kendi kültürü ile diğer kültürleri kıyaslamakta benzer veya farklı yönlerini görebilmektedir. Kendi çevresindeki yemek kültürüyle Arap veya Kıta Avrupa’sı kültürlerinin yemek kültürlerini karşılaştırmakta yakınlık, benzerlik veya farklılıklar üzerine yorum yapabilmektedir. Kendi kültüründe olmayan bir ürünü keşfederek direk veya uyarılma yoluna giderek kendi çevresini güzelleştirme yolunu da keşfetmektedir. Kültürel varlıklarda insan ürünlerinin bir sonucu olarak insanların çevresini güzelleştirmekte ve diğer insanlar tarafından takdir edilmektedir (Aruma and Hanachor, 2017: 15-27).

İnsanların estetik ihtiyaçları sayesinde kültür turizmi gün geçtikçe rağbet görmekte ve bu sayede yeni iş ortamları sunmaktadır. Bu durumun anlaşılması üzerine kültürel varlıklar miras olmanın yanında yeni bir gelir kapısı haline gelmeye başlamış yeni bir boyut ortaya çıkarak kültürel varlığın günün ihtiyaçlarına uygun olarak yeniden hayata döndürülmesi ve farklı misyonlar yüklenmesine zemin hazırlamıştır. Böylelikle kültürel turizm sürdürülebilir olmaktadır. Örneğin Ayasofya Camii olarak faaliyet gösterirken daha sonraları bir müzeye dönüştürülerek insanların gezip göreceği bir gelir olarak yeniden farklı bir misyon yüklenmiştir. Kütahyada ilk amacı medrese olarak yapılan “Balıklı Medresesi” günümüzde tadilat yapılarak kütüphaneye dönüştürülmek suretiyle tekrar hayatın içine adapte edilmiştir. Bir başka örnek Kütahya şehrinin en önemli eserleri arasında gelen “Kütahya Kalesi” ilk amacı şehri koruyacak, kollayacak ve muhafaza edecek bir yapıtken şimdi ise içerisine yerleştirilen restoranla tekrar farklı bir şekilde turizme açılmıştır. Burada önemli olan tarihi eserlerin aslı bozulmadan veya ona gölge düşürmeden günümüze uyarlanmak zorunda olunmasıdır. Kültürel varlıklar bir rant alanı olarak bir hiç uğruna yok edilmemeli veya yanlış kişi ve tekniklerle aslına zeval gelmeden yenilenebilmelidir. Bunların dışında kültür turizminin iyi yönetilmesi, doğal, tarihi ve arkeolojik mekanlar ile anıt ağaçların ormanlık alanların, fauna ve floraların korunmasına özen gösterilmelidir. Zira gezilen bu alanlar insanların

bilinçsizce kullanmalarından dolayı zarar görmektedirler. Örneğin avcılık, hayvan otlatma ve tarla açmak için ağaç kesme gibi durumlar yüzünden kültür varlıkları veya doğa varlıkları yok olabilmektedir. Bu olumsuz olayların neden olduğu durumlar için yeni koruma bilinci ve yöntemler geliştirilmelidir. Bu gibi durumlarda yerel halkın desteği de ihmal edilmemelidir. Halkı bu mekanlara çekecek teşvikler hazırlanmalıdır (Köroğlu ve Karaman, 2014: 98-100).

Bu bakımdan kültür ve tabiat varlıklarının tam olarak amacına uygun olarak korunması için Neftçi'ye göre devletin üç ana probleme çözüm bulması gerekmektedir. Bunların ilki toplumun uzun ve kısa vadede bilinçlenmesini artırmak için kültürel eğitim verilmelidir. Bu sonuç aynı zamanda 1982 yılında gerçekleştirilen I. Millî Kültür Şûrası'nda karar olarak çıkmıştır. İkinci olarak kültür ve tabiat varlıklarının korunması için sadece koruma amacıyla kullanmak için bir para bulunması veya oluşturulmasıdır. Son olarakta kararlaştırılmış koruma tedbirlerinin uygulanması için çeşitli menfaat beklentisi olan çevrelerin çıkarlarına karşı koyarak yaptırmak istediklerini politik baskılardan uzak tutulması gerekliliğidir. Bu durumda devletin kültürel varlıkları koruması için tüm kurumları ile hareket ederek bu üç sorun hakkında ulusal kültür politikası sağlanması için yasalarda hazırlanmalıdır (Neftçi, 1990: 244-245).

1.2.1. Somut Kültürel Miras

Kültürel miras kelimesi 20. yüzyılın bir ürünüdür (Üren, 2016: 4). Bu kavram olmadan önce kültür sadece somut kültürel varlıklar ile anlatılmaktaydı. Patrimoine (anne babadan kalan; miras, kalıt; mülk, gelir, genetik miras) kavramının anlamındaki genişleme kültürel varlıkları da içine alarak genişlemiştir. Elle tutulup gözle görülen eserler, yapıtlar ve anıtlar kültür olarak anlaşılmakta ve sadece bunların korunması sağlanmaktaydı. Fakat ilerleyen yıllarda 'patrimoine' kavramıyla eser ve anıtların kültürün sadece bir alt başlığını oluşturduğu somut kültür varlıkları da olduğu anlaşılmış bu varlıkların hepsi kültürel miras kavramı içine alınmıştır (Vecco, 2010: 321-322). Çünkü kültür sadece binalar ve yapılardan oluşmaz bunların üzerinde bir anlayışa ve anlatıma sahiptir. Binaları ve anıtları kapsayan kültür ise somut kültür olarak adlandırılır (Yeşilbursa ve Dönmez, 2014: 426-427).

Somut kültürel miras, binaları, tarihi yerleri, anıtları ve insan eliyle yapılmış her türlü şeyi kapsar ve gelecek nesiller için korunması, saklanması önemli görünen

eserlerdir. Bunlar genellikle arkeoloji, mimari, teknolojik ve bilimsel eserlerdir (Can, 2009: 3). Somut kültürel varlıklar tek ve özel olarak bakılan eserlerdir. Çünkü nadiren yapılan ve sadece o bölgenin, coğrafyanın, jeolojinin ve o bölgede yaşamış yetişmiş bireyin buluşmasıyla ortaya çıkmış nadide bir yapı veya yapılar topluluğudur. Bu yapılar, köprüler, kervansaraylar, han ve hamamlar, çeşmeler, konaklar, değirmenler, dini yapılar, arşivler, müzik aletleri, günlük kıyafet ve eşyalar, fotoğraflar, kanallar, kütüphaneler, takı ve süs eşyaları gibi daha pek çok eser ve eserler gelmektedir.

Somut kültürel miras kendi arasında ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrım yapıtın veya varlığın taşınır olmasıyla alakalıdır. Doğal miras da somut kültürel miras içerisinde taşınmaz varlık olarak değerlendirilebilmektedir (Ünal, 2014: 11). UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi'nin 1'inci maddesinde kültürel mirası, anıtlar, yapı toplulukları ve sitler olarak sıralamaktadır. Yine aynı sözleşmenin 2'nci maddesinde doğal mirası, doğal anıtlar, tükenme tehdidi altındaki belirlenmiş alanlar ve doğal alanlar olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamalardaki mirasların tamamı taşınır veya taşınmaz somut kültürel ve doğal mirasın içine girmektedir (Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, 1972: 1-2). Sözleşmede açıkça taşınır veya taşınmaz diye ayrılmamış bu durum ilerleyen yıllarda gerçekleşmiştir. Taşınır ve taşınmaz somut kültürel ve doğal mirasların bazıları şu şekildedir (Yeşilbursa ve Dönmez, 2014: 427):

- Taşınır Kültürel ve Doğal Miras: El yazmaları, sikkeler, tablolar, heykeller, arkeolojik eserler, resim eserleri vs.
- Taşınmaz Kültürel ve Doğal Miras: Anıtlar, mimari eserler, arkeolojik sitler, tarihi kent dokuları, mağara meskenleri vs.

Yapıtlar, eserler ve varlıkların önemli olmalarının nedeni sadece tek ve özgün olmaları değildir. Aynı zamanda bu yapıtlar o zamanda yaşamış toplum hakkında teknolojik, sosyal, psikolojik ve teknik bilgi verdiği gibi o eseri yapan kişinin ruh halini, zekasını, eğitimini, inancını, ahlakını ve bilgisini de göstermektedir (Asatekin, 2004: 23). Örneğin ailesinden çekinerek evlenme isteğini dile getiremeyen Anadolu da kilim sanatını icra eden bir anadolu kilim sanatçısı olan kızın, eserine bakarak evlenmek istediği kullandığı motiflerden, attığı ilmeklerden ve kullandığı renklerden anlaşılabilir. Bir şairin yazdığı şiiriyle o zamanın yapıtları, yapıtlardaki

kullanılan teknik, toplumun içinde bulunduğu hal vedahi kendi ruh halini şiirinden çıkarmak pek mümkündür. Yine mimari dehalardan olan Mimar Sinan'ın yaptığı camilere bakarak sadece ibadet edilen bir eser değil aynı zamanda caminin içinde yakılan kandillerin dumanının toplantığı odada mürekkep elde etmesi ince bir düşünce, hayran kalınan bir kültürün ürününe ortaya koymaktadır. Yine yapılan camilerin üst kısımlarına kuşların rahatça kalmaları için yapılan kuş evleri o dönemde yaşayan insanların hayvan haklarına ne denli sahip çıktığı hatta ona ev (kuş yuvası) yapacak kadar kendi gibi bir dereceye koyması, muazzam bir anlayışın ürünü olduğunun en açık bir kanıtıdır. Somut kültürel varlıklar günümüzde ihmal edilmekte veya rant alanı uğruna veya insanların bilinçsizliğinden dolayı sorunlarla baş başa kalmaktadır. Somut kültürel mirası, rant için şehirleşme, büyük ölçekli tarım arazilerinin açılmaya çalışılması, maden çıkarma çalışmaları, doğal afetler ile çok sayıda artan bilinçsiz ziyaretçilerin olması olumsuz yönde etkilemektedir. Can'a göre, bu olumsuzluklara ek olarak bazı sıkıntı ve sorunların en önemli olanları arasında (Can, 2009: 4):

- Kentleşmeden doğan nedenler,
- Yönetimden kaynaklanan nedenler,
- İnsandan doğan nedenler,
- İklim ve jeolojik kaynaklı coğrafi nedenler,
- Savaş kaynaklı nedenler gelmektedir.

Somut kültürel varlıklar şehirleşmenin hızla artması sonucu gözardı edilerek tahrip veya yok olmayla karşı karşıya kalmaktadırlar. Geçmişteki bireylerin bir zeka, emek, düşünce, duygu ve el becerilerinin ürünü olduğu eserler günümüzde kentleşme ve şehirleşme yüzünden kolayca tahrip olmakta hatta yok olabilmektedir. Yeni yapılacak bina, avm, otel veya kar getirecek herhangi bir yapı için eskiden el emeği ve zeka ürünü olan eserler kolaylıkla gözden çıkartılabilmektedirler. Nadir ve özgün bir ürün olan bu eserlerin tarihi sülietine uygun olmayan yapı veya yapı topluluklarıyla gölge düşürülebilmektedir. Somut kültürel varlıklara vedahi somut olmayan, doğal ve su altı kültürel miraslarına ulusal ve uluslararası kurum, kuruluş ve antlaşmalarda sahip çıkılmakta ve muhafaza edilmeye çalışılmaktadır (Yılmaz vd., 2017: 87).

Birçok ülkede ve bölgede somut kültürel varlıkların veya tüm kültürel varlıkların en önemli sorunlarının başında iyi yönetilememeleri, yöneticilerin ihmali ve yanlış yönetim gelmektedir. Devletin en önemli varlıklarından ve o devleti neredeyse niteleyecek kanıtlar arasında kültürel eserler gelmektedir. Fakat devletlerin içerisindeki çeşitli yöneticiler kültürel varlıklara sahip çıkmakta zorlanmakta, iyi yönetememekte, koordinasyonlarını, envanterlerini ve tadilatlarını yapamamaktadırlar. Aynı zamanda kültürel eserleri günün şartlarına tekrardan adapte edememektedirler. Kültürel varlıklar zamana bırakılmakta, koruyucu ve kollayıcı önlemler alınmamaktadır (Lowenthal, 2005: 83-84). Somut kültürel varlıklar ve tüm kültürel varlıklar için en önemli durum o esere yakın olan yerel yöneticiler tarafından sorumluluğun üstlenilmesidir. Fakat bu eserler merkez yöneticilerin aldığı kararlarla ve yasalarla korunmaktadır. Örneğin bir eserin envanterinin tutulması bakanlık nezdinde olmakta tamirat ile tadilat için izin alınmakta ve bütçesi yine bakanlık veya kurumları aracılığıyla yapılmaktadır. Bu durumda eseri fark etmede, tadilat, tamirat ve izin için zaman kaybı oluşmakta ve korunması da esere uzak yerlerde pek mümkün olmamaktadır. Bu durumun daha hızlı ve daha kontrollü olması için yeni yöntem ve sonuçların elde edilmesi gerekmektedir (Can, 2009: 3-4).

Somut kültürel mirasa insandan kaynaklanan bazı olumsuz sonuçlar doğuran tahrip, yıpranma ve hatta yok etme derecesine varan hareketlerde mevcuttur. Eskiden yapılan nadide eserlerin öneminin yeni nesillere iyi anlatılamaması, bilinçsiz olan yerli halkın kendinden önce orada olan eserin yapılış amacını bilememesi sonucu, eseri tadilat etmek isteyen kişilerin bilinçsizliği kültürel ve tarihi eserlere zarar vermektedir. Yeni gelen nesil tarihi eser veya eserlerin önemini anlayamamakta o yapıya gerekli değeri verememekte ve hatta o eserin önemli bir miras olduğunu kavrayamamaktadır. Ülkelerin savaş yaparak kendi topraklarına toprak katması veya çeşitli nedenlerle yerlerini terk eden toplumların bıraktığı yapılara, eserlere farklı yerlerden ve kültürlerden gelen bireyler terkedilmiş yerlere yerleşmektedirler. Bu yerleşimlerde eski kültürden kalan yapıların değeri anlaşılamayarak eserler tahrip edilmekte ve hatta pek çok yapı parçası amacının dışında kullanılmaktadır (Asatekin, 2004: 52-53). Örneğin eskiden tapınak olarak yapılan bir mabed yerinin yıllar sonra yıkılması sonucu sütunlarının evlerde ve bazı binalarda sütun olarak kullanılmasıdır. Özellikle bazı atadan, baban kalan tarihi ve özel olan ev ve yapı gruplarının yıpranması ve bunların

yeni nesil tarafından restore edilmek istenmesi sonucu pek çok yapı ve eser toplumu kendine özel olan durumunu kaybetmektedir.

Dünyada hiçbir eser zamana karşı koyup yok olmaktan kurtulamamıştır. İklimlerin ve doğal olaylarının bazı olumsuz sonuçları vardır. Bu olumsuz sonuçlardan biride yapılmış olan kültürel varlıkların yıpranmasına ve zarar görmesine neden olmalarıdır. Zarar gören yapıtlar tadilatı ve tamiratı yapılamadığı sürece yok olma durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Yağmurların yapması, sel veya yıldırımların hedefi olan kültürel varlık zarar görmekten kaçınamamaktadır. Doğa olaylarından bir diğeri olarak depremde pek çok tarihi ve kültürel varlıkların yıpranmasına neden olabilmektedir (A.g.e.: 52).

Eskiden savaşlar meydan savaşı şeklinde iki veya daha fazla ordunun açık alanda çarpışması sonucu meydana gelmekteydi. Şehirlerin fethi için ise sadece kalenin alınması kafiydi. Ve alınan yerlerdeki diğer yapılara örneğin kişisel ev, bina ve özellikle dini mabed yerlerine yağmalanma olsa dahi tahribat ve yıkım olmamaktaydı. Günümüzde tahribat gücü ateşli silahlar ve bombalar nedeni ile artık ev, bina, mabed hatta sivil halk dahi hiçbir şekilde önemsenmemekte, tarihi bir yapı olup olmaması hiçbir anlam ifade etmemekte ve bombalanarak yok edilmektedir. Eski eserlere, varlıklara işgal için gelen kimseler tarafından tahribi kullandığı bombalar ve ateşli silahların cinsine göre yüksek olması nedeni ile eski eserler için tamiri ve tadilatı mümkün olmayan sonuçlar doğurmaktadır. Bu durumun farkına varan uluslararası kuruluşlar 1954'te Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme'yi imzalamışlardır. Anlaşmaya göre (Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme, 1954: 355):

Kültürel varlıkların son harpler sırasında önemli zararlar gördüğünü, savaş tekniğindeki gelişmeler sebebiyle de gittikçe artan tahrip tehlikesine maruz bulunduğunu müşahade etmiştir. Her millet dünya kültürüne kendinden bir şey katmış olduğu cihetle, hangi millete ait olursa olsun, kültür eserlerine karşı hakî olacak tecavüzlerin bütün insanlığın kültür mamelekine karşı işlenmiş tecavüzler sayılacağına inanmıştır.

Anlaşmaya göre kültürel varlıklar tüm insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmiştir. Böylelikle savaş durumu dahi olsa bu yapıtların korunması ve zarar görmemesi için bir sözleşme metni oluşturularak taraflar tarafından yapıtlar güvence altına alınmaya çalışılmıştır (Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının

Korunmasına Dair Sözleşme, 1954: 2). Bu sözleşme literatürde yasal olarak caydırıcılığı yüksek bir sözleşme niteliği taşımakta fakat uygulamalara bakıldığında ise pekte olumlu sonuçlar vermemektedir. Örneğin bazı güçlü devletler tarafından yapılan varlık tahribatları açısından hiçbir caydırıcılığı görülmemekte hatta varlıklar yok edilmektedir.

Yukarıda değinilen tüm bu sıkıntılar somut kültürel varlıkların taşınmaz olanlarıyla alakalı sıkıntılar olduğu düşünülse de taşınır somut kültürel varlıklar içinde bu sıkıntılarının bazıları söz konusudur. Örneğin fikir, zeka, duygu ve düşüncenin bir ürünü olan sanatsal resimler, kilimler, tablolar, el yapımı takı ve kolyeler, mücevheratlar ve heykeller insanların para veya zevk hırsı için kaçırılmakta veya yağmalanmaktadır. Bu kaçırılma sırasında zarar görebilmekte veya bilinçsiz saklama ortamlarında hasar görebilmektedir. Bu eserlerin çok iyi korunamaması sırasında yangın ve deprem gibi bazı olaylarda bu eserleri yok edebilmektedir. Bunların dışında savaş sırasında içerisinde bulunduğu müzenin yok edilmek istenmesi veya bazı tarihi olayların bize gösterdiği gibi bilinçli bir şekilde yakılıp yok edilmek istenmesi de sorunlar arasındadır (Asatekin, 2004: 52-53).

1.2.2. Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM)

Somut olmayan kültürel miras diğer kültürel miras kategorilerinden sonra miras niteliği taşımıştır. Bu durum ilk olarak uluslararası kurum ve kuruluşlarca sonradan koruma altına alınması bunun kanıtı durumundadır. UNESCO tarafından 2003 yılında Somut Olmayan Kültürel Mirasın (SOKÜM) Korunması Sözleşmesi'nin amacını dört madde belirlemiştir (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2003: 1):

- ✓ *Maddi olmayan kültürel mirası korumak;*
- ✓ *İlgili toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı gösterilmesini sağlamak;*
- ✓ *Maddi olmayan kültürel mirasın öneminin yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerinde farkındalığı artırmak ve karşılıklı olarak takdir edilmesini sağlamak;*
- ✓ *Uluslararası işbirliği ve yardım sağlamak.*

Her bölgenin kendine ait gelenek ve görenek, dil, inanışlar ve ritüellerinin farklılık göstermesinden dolayı bu farklılıkların dünya insanları için bir zenginlik hatta bir lütuf olduğu sonradan anlaşılacak insanlığın ortak değerleri arasına alınması ve korunması gerektiği üzerine durulmuştur. Somut olmayan kültürel mirasın diğer adı da maddi olmayan kültürel mirastır. Maddi olmayan kültürel mirasa yardımcı olan şeyler dil, sözlü gelenek ve ifadeler, ritüeller, gösteri sanatları, doğayı ve evreni içine alan bilimsel bilgi ve uygulamalar, sosyal uygulamalar, festival etkinlikleri ve geleneksel işçiliktir (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2003: 2)

Somut/maddi olmayan kültürel miras daha çok toplumun tüm kesimlerindeki ortak olan duyguların yansıtıldığı ve kültürün asıl hasıl olduğu yerdir. Çünkü somut kültürel mirasta daha çok toplumun içerisindeki bireyin, çevresindeki meteryalleri kullanarak yaptığı nadir eserlerdir. Fakat somut olmayan kültürel mirasta ise yine toplumdaki bireylerin aynı duygu ve düşüncelerle kendi içerisinde olan cevherin sazla, sözle ve ritüellerle eser yapmak yerine kendini bir esere dönüştürmesidir. Yani somut kültürel mirasta bireyin bir nesneye verdiği şekli veya yapıyı eser olarak görürken somut olmayan kültürel mirasta ise bireyin kendini bir eser olarak görmemiz durumudur.

Somut olmayan kültürel miras bireyin içerisinde bulunduğu toplumun, ruh halinin oluşturduğu duygu ve düşüncelerinin bir ürünü olarak çıkan şiirler, atasözleri, maniler, ritüel, simge ve sembollerle icra ettiği sanatsal veya bilimsel icraatlardır. Örneğin bir mani cümlelerinde görüldüğü gibi (Salün, 2001: 160):

Ağaç yaşken bükülür.

Taze fidan sökülür.

Sevgilimin dilinden

Şekerleme dökülür. (Anonim)

Somut olmayan kültürel miras toplumların yetişme yerleri, kişiliklerinin bir ürünü olarak direk ve net şekilde toplumun diğer fertlerine aynı duyguyu ve düşüncüyü vermesi bakımından toplumdaki farklı kişileri bir arada tutan nadide bir bağ görevi görmektedir. Böylelikle toplum kendi içerisinde oluşturduğu kültürün verdiği mesajları yapılan ritüeller ile bir araya gelerek aynı ortamda ve şuurda kendi kültürlerini görerek ve yaşayarak öğrenir ve öğretirler (Basat, 2013: 64).

UNESCO somut olmayan kültürel mirası “toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar...” olarak tanımlamaktadır (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2003: 2). Somut olmayan kültürel varlıkların genellikle elle tutulup gözle görülme açısından çok mümkün olmayan özlü söz, mani, dans, ritüel, müzik, inanç, dil, folklor, tekerleme, hikayeler ve atasözlerini içermektedir. Somut olmayan kültürel varlıklar kulaktan kulağa aktarma yöntemiyle veya ezberleme yöntemiyle korunmakta (Özünel, 2013: 21-22) fakat bu çok zor bir durum oluşturmaktadır. Bu yüzden birçok somut olmayan kültürel varlık günümüze ulaşamamıştır. Ezberleme veya kulaktan kulağa aktarma durumundan dolayı korunması en zor olması açısından kültürel varlık çeşitleri içerisinde somut olmayan kültürel varlıklar gelmektedir. Yaşamın içerisinde kullanımı devam edilmeyen sözlerin, mani ve müzik gibi diğer somut olmayan kültürel varlıklarının unutulması sonucu yok olmaya mahkumdur. Bu durumda SOKÜM’ün güvence altına alınması ritüel ve simgelerin hayatın içerisinde kullanımının teşviki ve bu sözlü eserlerin yazılı eserler eşliğinde toplanması elzem görülmektedir (Basat, 2013: 66-67). Maddi olmayan kültürel mirasta kentleşmenin olumsuz etkisi de gözden kaçırılmamalıdır. Zira bir bireyin kendi bulunduğu toplumdaki uzaklaşarak farklı kültürlerin bir arada olduğu kente göç etmesi kendi kültürel ritüel ve geleneklerinden uzaklaşarak çok kültürlü kentlerde yalnızlaşmakta ve somut olmayan kültürel mirasları unutabilmektedir (Oğuz, 2007: 31-32).

SOKÜM’ün unutulmaması için Türkiye’nin kendine özgü ve bazı Türk devletleri ile birlikte UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesinde 16 tane kültürel mirasını koruma altına almaya çalışmaktadır (UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi, 2018).

1. *Meddahlık Geleneği (2008)*

2. *Mevlevi Sema Törenleri (2008)*

3. *Âşıklık Geleneği (2009)*

4. *Karagöz (2009)*

5. *Nevruz (Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan ve Pakistan ile ortak dosya) (2009)*
6. *Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Sıra Geceleri ve diğeri (Gezek), 2010)*
7. *Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah (2010)*
8. *Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali (2010)*
9. *Geleneksel Tören Keşkeği (2011)*
10. *Mesir Macunu Festivali (2012)*
11. *Türk Kahvesi ve Geleneği (2013)*
12. *Ebru: Türk Kâğıt Süsleme S. (2014)*
13. *İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka (Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye ile ortak dosya) (2016)*
14. *Geleneksel Çini Sanatı (2016)*
15. *Hıdırellez (Makedonya ile ortak 2017)*
16. *Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği (Azerbaycan ve Kazakistan ile Ortak Dosya, 2018)*

Listede 14. sıradaki geleneksel çini sanatı Kütahya için en önemli kültürel miras olan çini işçiliği ve çini sanatı için son derece önemli bir koruma alanı oluşturmaktadır. Böylelikle Türkiye kendi kültürünün somut olmayan kısmının korunması için uluslararası kurum ve kuruluşlarda işbirliğine gitmekte insanların ortak mirası sayılan tüm kültürel varlıklar gibi somut olmayanları da güvence altına almaya ve aynı zamanda kendine ait kültürü tescilleme yoluna başvurmaktadır.

Kültür ile tarihi ve doğal varlıkların en önemli koruyucuları halk ve halka yakın olan devlet organizasyonları ve sivil toplum örgütleridir (Emekli, 2003: 49). Son zamanlarda alan yazısında kültürel miras içerisinde bulunan somut ve somut olmayan kültürel mirasın birlikte korunup korunamayacağı sorunu ortaya çıkmıştır. Bazı yazarlara göre birlikte korunması mümkünken bazı yazarlara göre de ikisi ayrı kültür oluşturduğu için korunmaları da farklı olmalıdır (Basat, 2013: 62-71). Somut olmayan kültürel miras da halk kendi atalarından gelen ve içerisinde yaşadığı toplumdaki olayları, ritüelleri sahiplenmeli ve bunları kendi nesillerine aktarmalıdır. Bunun yanında en önemli görev devlet organlarına düşmektedir. Kültürün bozulması veya değişmesi devletin halkıyla arasına mesafe koyabilmektedir. Devlet geleneği ve kültürü, halk ve

halkın kendi kültürü sayesinde şekil almaktadır. Bu yüzden devlet tüm fertlerindeki yani kendi öz benliğindeki kültürü muhafaza etmelidir. Bunu da en iyi kendi kanun ve yasalarının yanı sıra yerel halka yakın teşkilatları bilinçlendirip çeşitli koordineli eylem, plan ve programları uygulamalıdır (Emekli, 2006: 55).

1.2.3. Sualtı Kültürel Mirası

Tarihin başlangıcında insanlığın ortaya çıkması ve yaşamını idame ettirebilmesi toprak parçası ve bu parçanın üzerinde barınması ile gerçekleşebilmiştir. İnsanoğlu ilk eserlerini de toprak üzerinde vermiş ve yiyecek için ektiği ürünlerin hasadını da ilk toprak sayesinde gerçekleştirmiştir. Daha sonraları yerinde duramayan, bulunduğu karaya sığamayan toplum ve üyeleri de kendilerini karanın bittiği su dünyasının başladığı deniz ve okyanus kenarında bulmuştur. Diğer insanlarla buluşup alışveriş yapmak, diğer ülkeleri fetih etmek veya kendine su ürünlerinden yiyecek toplamak için su dünyasını keşfetmek durumunda kalmıştır (Yaşar, 2011: 34-35).

Hem ticaretini yapmak hem yiyecek bulmak hem de savaşmak için toprak gibi deniz ve okyanuslara da ihtiyaç duyan insanoğlu yaptığı yapıtların suyun gizemli derinliklerine ulaşmasıyla o zamanlar farkında olmasa da gelecek nesiller için bir miras girişiminde bulunmuştur. Batan kayık, gemi ve hatta hava araçlarının suyun içine çekilmesi yani batması sonucu insanların bu batıkları görmek, incelemek ve eski atalarının veya insanların kullandığı malzeme ve teknikleri gün yüzüne çıkarmak istemesi sualtı kültürel mirasını ortaya koymuştur. ICOMOS tarafından 1996 yılında oluşturulan Sualtı Kültür Mirasının Korunması ve Yönetimi Tüzüğü'ne göre ise "Su altında kalmış yerleşme ve yapılar, batık alanları, batıklar ve bunların arkeolojik içerikleri ile doğal çevreleri bu kapsama girmektedir" (Sualtı Kültür Mirasının Korunması ve Yönetimi ile İlgili Tüzük, 1996: 1). Sualtı kültürel mirası denince insan akıl ve becerisinin izlerini taşıyan, insan etkinliğinin bir sonucu olan ve insan el emeğinin bir ürünü olarak terk edilmiş yapı veya yapı toplulukları, su altında kalmış tüm kalıntılar akla gelmektedir. Bu bakımdan deniz fauna ve florası çok zengin bir kültürel miras konumundadır. Tüm bunlar sonucu su altına dalarak arkeolojik varlıkların incelenmek istenmesi deniz turizminin gelişmesine ortam hazırlamıştır (Yaşar, 2011: 34-35).

UNESCO tarafından sualtı kültürel mirası korunması için girişimlere geçilmiş ve sualtı kültürel mirası şu şekilde tanımlanmıştır (Sualtı Kültür Mirasının Korunması Sözleşmesi, 2001: 1):

“Sualtı kültür mirası” en az yüz yıldır kısmen ya da tamamen, periyodik ya da sürekli olarak su altında bulunan; kültürel, tarihi ya da arkeolojik mahiyeti olan insan kalıntıları anlamına gelmektedir, aşağıdakiler gibi:

(i) arkeolojik ve doğal çevreleri ile birlikte ören yerleri, yapılar, binalar, eserler ve insan eliyle yapılmış kalıntılar;

(ii) arkeolojik ve doğal çevreleri ile birlikte deniz araçları, hava araçları, diğer araçlar ya da bunların yüklerinin veya diğer muhteviyatının herhangi bir kısmı;

(iii) tarih öncesi özellikler taşıyan nesnelere.

UNESCO nelerin sualtı kültürel mirası sayılacağını söylediği gibi nelerinde sualtı kültürel mirası olamayacağını da söylemektedir. Bu bağlamda deniz yatağı üzerinde döşenmiş hala kullanımda olan boru hatları ve kabloların sualtı kültürel mirası sayılamayacağı sözleşmede dile getirilmiştir.

Sualtı kültürel mirasını oluşturan en önemli ürünleri, insan elinden çıkmış bir su geçit aracı olan tekne, kadirga, kayık ve gemiler oluşturmaktadır. Bu ürünleri daha çok nakliye esnasında, savaş zamanı çarpışmalarda veya şiddetli fırtına ve kasırga sonucu denizin içine çekilmesi durumu oluşturmaktadır. Yani batan enkazlar sonucu onlara duyulan ilgi ve taşıdıkların yükün değerlendirilmek istenmesi bu batıkların önemini artırmakta ve kültürel miras olarak korunmak istenmektedir.

Bir arkeolog olan Bass'ın Türkiye'de bulunan 'Gelidonya Burnu' batığında keşfettikleri batıktan çıkan eserlerin "Külçeler ve külçe parçalarına ek olarak çapalar, baltalar, keserler, kazmalar ve diğer araç gereçler" (Bass, 2003: 36) olduğunu söylemesi bölgedeki mevcut ticaret trafiğinin kanıtları arasındadır.

Bir diğer sualtı kültürel mirasını oluşturan eserler ise önceden yapılan yerleşim yerlerinin doğal olarak su altında kalması veya bilinçli baraj yapımı sırasında baraj suyu altında kalan insan yerleşimleridir. Bu durumda ise eskiden orada yaşayan yerlilerin kaldıkları bina ve evler ile ibadet yerlerinin su altında kalması sonucu bir kültürel miras değeri taşımaktadırlar. Burada en önemli olan şey zorunlu da olmuş olsa baraj

yapımında bölgedeki kültürel miras bilgilerinin kurtarılması olmalıdır (Başgelen, 2001: 9).

Ülkemizde baraj altında kalacak kültürel miras alanlarını arkeolojik olarak araştıran ilk isim Mahmut Akok, bu araştırmayı Seyhan Barajında 1956 yılında gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde en önemli baraj altında kalacak kültürel varlıklar için Mısır'ın Nil üzerine yapılacak olan Assuan barajı kurtarma çalışmalarıyla aynı anda başlayan 1967 ile 1976 tarihleri arasındaki Keban Barajı kurtarma çalışmalarıdır. Keban Barajı kurtarma çalışmalarında bölgeyle uyumlu olarak botanik, fizik, zooloji, jeofizik, çevre bilimleri ve kimya gibi birçok bilimsel araştırma dalları arkeoloji ile ilk kez beraber burada uygulama alanı bulmuşlardır. Arkeolojinin amacı sadece güzel eserleri bulan bir bilim dalı olmak değildir. Aynı zamanda o güzel eserleri ortaya koyan insanoğlunun ve içinde yaşadığı doğal çevrenin sosyo-kültürel dönüşümünü ve bu dönüşümle günümüze nasıl ulaştığını, varsa yaşadığı sorunların neler olduğunu ortaya koyan ve geleceğe bakmamızı da kolaylaştıran bir bilim dalı olmasıdır (A.g.e.: 5-8).

Baraj ve göl altında kalan sualtı kültürel varlıkları, çeşitli toplumlardan gelen insanların yazları otel ve havuz ikilisinden sıkılarak deniz turizmi için sualtı eserlerini keşfetmek üzere daldıkları ve inceledikleri mekânlar olmuştur. Bu sayede bölge ve ülke turizmi için önem atfedilen sualtı kültürel mirası iş ve gelir ortamı oluşturmaktadır. Oluşturulan bu iş ortamı da kişiler ve bölge halkı için istihdam sağlamakta bu nedenle de sualtı kültürel mirasının korunması ve yönetilmesi elzem görülmektedir (Erkut ve Paker, 2014: 133).

Ülkemizin bulunduğu coğrafyası nedeniyle Asya ve Avrupa kıtası arasında doğal bir köprü vazifesi gören Anadolu toprakları kadar Anadolu suları ve sualtı mekânları da önem arz etmektedir. Tarihi ilk kavimlere bakıldığında ekseriyetle Anadolu topraklarında veya Anadolu'nun denizlerinin kenarlarında yerleşimlerini kurdukları görülmektedir. Örneğin Halikarnassos kelimesi günümüz Türkiye'sinde Bodrum'un eski adıdır. Ne zaman yerleşildiği bilinmese de Yunanca dilinden çok öncesine aittir. Bölgede keşfedilen eski mezar kalıntılarında Yunanlıların bu bölgeye ayak basmasından yani M.Ö. 2000'lerde Ege Bölgesi'nde Yunanca dili konuşulmaya başlamasından çok önce olduğuna işaret ediyor (Bass, 2003: 22).

Yine üç tarafı denizlerle dolu olan bir yarımada halinde bulunan Anadolu, kendi topraklarında üretilen ürünlerin veya farklı bölgelerde yetişen ürünlerin ve eserlerin Avrupa gibi ülkelere geçişini sağlamıştır. Örneğin Ege Bölgesi'nde, Kütahya civarında işlenmiş bir el işi çini aksesuarının Avrupa ülkelerine taşınması veya Hint ve Çin kumaşlarının Anadolu üzerinden deniz taşımacılığıyla diğer ülkelere taşınması en fazla deniz ulaşımının bu güzergâhtan yapılmasını sağlamıştır. Deniz Arkeolojisi Enstitüsü (Institute of Nautical Archaeology), ülkemizde bulunan en eski tekne batığının eski çağlarda 'Kerameikos' olan günümüzde 'Kerme' olarak bilinen Gökova Körfezinde bulunan "Şeytan Deresi Batığı M.Ö. 17. yüzyıl" enkaz çalışmalarında 'keramik' taşıdığını kayıt altına almıştır (Institute of Nautical Archaeology (INA), 1972). Tarihinde en önemli üç ticaret yolunu (İpek, Baharat ve Kürk) içerisinde barındıran tabiri yerinde ise ticaret merkezi konumunda olan Anadolu hem kara hem de deniz taşımacılığında çok önemli bir paya sahiptir.

Anadolu bu denli önemli bir konuma sahip olduğundan birçok devlet tarafından iskân, imar ve kültür coğrafyası olmuştur. Çeşitli akınlar, istila ve fetih görmesine neden olan Anadolu, diğer coğrafyalara oranla farklı kültürden insanların ve devletlerin egemenliğine girmiştir. Her kültürün temsilcisi farklı bir eser bırakarak tarih sahnesinden çekilmiştir. Fakat Anadolu'yu alan ve yerleşen topluluklar farklı coğrafyalara ulaşabilmek, ticaret ve kültürlerini taşıyabilmek için Anadolu'nun denizlerinin önemini anlamış ve buna dönük faaliyetler içine girmiştir. Bu girişimlerde Ege ve Akdeniz çevresinde bulunan tarihteki ilk uygarlıklarda dâhil birçok devlet denizi ve denizde kullanılan malzemeleri, araç ve gereçleri kültürlerinin bir parçası olarak görmüşlerdir (Alpözen, 1975: 11).

Anadolu da toplanan çeşitli kültürler ile yakın ve uzak doğuda bulunan farklı kültürleri denizin kullanılması sayesinde Avrupa'ya geçmiştir. Anadolu da bulunan Fenikeliler, denizci millet olarak nam salmışlar ve kendilerine has tasarladıkları küçük teknelerle Akdeniz'in tüm sularını dolaşmışlardır. Yine Anadolu'da bulunan Romalılar ise Akdeniz'i o kadar sahiplenmişler ki ona "Mare Nostrum, Bizim Deniz" diye hitap etmişlerdir. Anadolu suları ilk çağlardan beri ileri gelen toplumların yanı sıra günümüzdeki içinde bulunduğu ülkemizin tarihini bir arada korumaktadır. Örneğin Bronz Devri'nden yüklenen bir ticaret gemisinin batığından günümüzde ülkemiz sınırları içerisinde gerçekleşmiş Çanakkale Savaşları'ndaki savaş gemilerinin

bataklığına ev sahipliği yapmaktadır. Keşfedilen batıklara da bakılıp anlaşılacağı üzerine ülkemizdeki deniz ticaret yollarının bir belgesi konumundadır. Ticaret yollarındaki eski dönemlere ait tekne, kadirga, kayık ve gemilerde daha çok “Amphora, Amfora” (Dar ağızlı ve boyunlu içinde tahıl, zeytin gibi katı madde taşınan küp) bulunmaktadır (A.g.e.: 5-28). Bu amforalarda tarihi eser olarak sergilenip koruma altına alınmaktadırlar.

Anadolu sularında ticaret ve savaş gemilerinin olması demek çeşitli kültürlerce farklı eser ve gemi yapıtlarının olması ve bu gemilerin yüklerini boşaltıp yeni yük ve eşya doldurabilmeleri için Anadolu'nun çeşitli sahil kenarlarında limanlarının olması anlamını taşımaktadır. Yine tarihte bilinen gemi korsanlarının Anadolu sularında seyretmesi, iklim olayları, savaşlar ve kıyıların sığ olmasıyla gemilerin delinmesi gibi birçok nedenden dolayı batıkların oluşmasına sebebiyet vermektedir. Ülkemiz kıyı denizlerinde yapılan batık arama ve bulguları örneğin “Gelidonya, Serçe, Yassıada, Çamaltı Burnu, Yenikapı, Bozburun, Kızılburun, Tektaş Burnu, Pabuç Burnu, Şeytan Deresi ve Uluburun” (Institute of Nautical Archaeology, 1972) batıkları bu olayların en büyük kanıtlarıdır.

Geçmişte olduğu gibi Anadolu suları şimdi de gemi ticareti için son derece önemli bir yere sahiptir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de gemilerle sadece yük ve eşya taşınmamakta yine bunlara mukabil kültür de taşınmaktadır. Bu gemi kazaları aynı şekilde gerçekleşmekte ve gelecek nesiller için sualtı kültürel mirası statüsü elde etme yolundadır. Geçmişten alınan bu statü günümüzde sualtı kültürel miras turizmi için son derece önem arz etmektedir. Ülkemizde de son zamanlarda anlaşıldığı üzere turistlerin otelde oturup ve denizde yüzmek dışında yeni yerler keşfetmek ve macera elde etmek için sualtı kültürel varlıklarına ve batıklara ilgisi gözden kaçmamakta ve dalış organizasyonları artmaktadır. Senede on milyon Avrupalı turist dalış için Mısır'ı seçmesi düşünüldüğünde sualtı varlıklarının turizm için ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır (Erkut ve Paker, 2014: 131-144).

1.2.4. Doğal Miras

İnsanoğlunun yaşama olgusu “doğa” ile başlamakta ve doğanın karşılıksız sunduğu her türlü nimetle devam etmektedir. Doğa insanı kendine verdiği bitki, hayvan, su ile bağlamakta bazende taş, kayalık ve eşsiz manzaralarla kendine hayran

bırakmaktadır. İnsanoğlu doğanın içinde bulundurduğu malzemeler sayesinde hayatını idame ettirmekte ve kendini gerçekleştirmenin yanında “estetik ihtiyaçlarını” karşılamaktadır (Aruma and Hanachor 2017: 18).

Kültür hayatına atılmadan önce birey doğa ile karşılaşmakta ve kültürünü oluşturmak için doğaya ihtiyaç duymaktadır. İnsan yeryüzünde en küçük barınma ihtiyacını dahi doğada bulunan taşlara yani doğal taş ve kayalara borçludur. Doğayla iç içe olan insan o yığma doğal daşlarla kendini geliştirerek Çatalhöyük, Göbekli Tepe, Maya-Türk-Mısır Piramitleri, Sultan Ahmet-Selimiye Cami, Efes Harebeleri, Frig Vadisi, Ayasofya’yı veya Kaşıkçı Elması’nı ortaya çıkarmıştır (Kazancı ve Gürbüz, 2014: 19-44).

İnsan, doğa sayesinde kendi el becerisi ile doğada bulunan doğal taş ve malzemeleri birleştirerek kültüre ve akabinde kültürel varlıklara bu şekilde kavuşmuş ve kavuşmaktadır. Doğasında kendine has bir kültürü, kültürel varlığı ve mirası mevcuttur. Birey ve içinde bulunduğu toplum doğanın oluşturduğu mirasa önem vermeli ve bunların yok olmasına engel olmalıdır. Doğal miras olarak algıladığımız oluşumlar nelerdir diye baktığımızda doğanın ve yerkünrenin biyolojik, jeolojik, hidrografik ile biyocoğrafik olarak tüm oluşumları kapsadığı anlaşılmaktadır (Yeşil vd., 2008: 241-242). Örneğin Ege Bölgesi’nde Kütahya-Eskişehir ve Afyon sınırları içerisinde kalan “Frig Vadisi” hem doğal oluşumu (mağara, nehir, göl, kaya mazarları, yayla ve vadileri) hem de insan-doğa eliyle oluşan (sunak, sütun, heykeller, tapınak ve tekke) doğal, kültürel ve tarihi bir miras niteliği taşımaktadır (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2015).

Doğal miras, doğanın kendini süslemesi ve biz insanları süsü ve güzelliği ile hayran bıraktırması, keyfine doyumaz seyir ettiren nadide eserleri içine alan bir mekânı kapsamaktadır. Bu eserler peribacası, kaya mezarlıkları, doğal oluşumlu taşlar (Oltu, Midyat, Ahlat), su ve göl fauna ve florası, jeolojik ve jeomorfolojik oluşumlar (travertenler, mağaralar, karstik oluşumlar), kıyı ve volkanik oluşumlar gibi daha birçok doğal miras olarak karşımıza çıkar (Kazancı ve Gürbüz, 2014: 20).

Doğal kaynakların, varlıkların veya oluşumların zaman içinde doğa tarafından oluşturulması uzunca bir sürede olsa da bu doğa harikalarının korunmadığı zaman değişmesi ve bozulması çok hızlı olmaktadır. Doğa kaynağı olarak ortaya çıkmış birçok

doğal miras alanları insan faaliyetleri ve bazı doğa oluşumlarının izlediği faaliyetler nedeniyle bozulabilmektedir. İnsanlar tarafından turistik doğa gezileri esnasında bilinçsizce yapılan davranış ve tutumlar bunlardandır. Ekonomik açıdan yapılan tarım, sanayi ve kentleşme, hayvan otlatılması, tarım arazisi açmak için girişilen faaliyetler, baraj yapma, orman ve maden işletmeleri ve ulaşım yolları yapmak için bilinçli veya bilinçsizce yapılan faaliyetler de bunlara ek olarak sayılabilir (Yeşil, vd., 2008: 242). Doğa tarafından oluşan tahribatların çoğu iklimsel aşındırma, erozyon, sel, yangın ve deprem gibi tabii doğal afetlerdir. Doğal mirası koruma da amaç, insanları oralardan uzaklaştırmak veya sokmamak değildir. Aksine doğal mirası gezip görmeli fakat onlara zarar vermesinin de önüne geçilmelidir. Bu denge yani insan doğa dengesi en güzel şekilde korunmaya çalışılmalıdır (Doğaner, 1985: 117-124).

Doğal mirasın korunması için önce doğal oluşumların bir miras olarak kabullenip ele alınması ile gelecek kuşakların ve toplumun yani tüm insanlığın ortak mirası olarak görmesi sonucu korunması daha mümkün olmaktadır. Miras, toplumun ve içerisinde bulundurduğu bireylerin yanı sıra doğanın da dâhil olduğu sosyolojik, tarihsel, psikolojik, etnolojik, sanatsal, antolojik, antropolojik ve dilbilimsel olay ve olguların değerli olarak algılanması ile mekânı, zamanı ve değerleri kapsamaktadır. Miras, genelde sosyal bir kavramı kapsadığı düşünülmeyle beraber yerkürenin ve katmanlarının, gökyüzü ve katmanları arasında kalan fiziki ve biyocoğrafi tüm alanları içine alan değerlerin tehdit altında olduğunun ve bu değerlerin korunması gerektiğinin düşünülmesi ile “Doğal Oluşumların” miras kavramına dâhil edilmesine neden olmuştur (Doğaner, 2003: 1-8).

UNESCO tarafından 1972 yılında imzalanan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme’sin de bir eser veya oluşumun doğal miras olarak kabul edilmesi için gerekli şartlar sıralanmıştır (Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, 1972: 2):

Estetik veya bilimsel açıdan istisnai evrensel değeri olan, fiziksel ve biyolojik oluşumlar veya bu tür oluşumlardan meydana gelen toplulukların ortaya çıkardığı doğal özellikler,

Bilim veya koruma açısından istisnai evrensel değeri olan jeolojik ve fizyografik oluşumlar ve tükenme tehdidi altındaki hayvan ve bitki türlerinin yetiştiği kesinlikle belirlenmiş alanlar,

Bilim, koruma veya doğal güzellik açısından istisnai evrensel değeri olan doğal yerler veya kesinlikle belirlenmiş doğal alanlar.

UNESCO yaptığı doğal miras tanımlamasında önemli olan dört unsur üzerinde durmuştur. Bu unsurlardan ilki bir oluşumun doğal miras olabilmesi için “istisnai evrensel değeri” olması gerekmektedir. Yani oluşum estetik, bilimsel veya koruma açısından dünyada nadir bulunması gerekmekte, belli bir kural dâhilinde olmayan bir durumu göstermesi gerekmektedir. İkinci unsur ise oluşum “fizyolojik, biyolojik, jeolojik veya fizyografik” bir durum içerisinde olmalıdır. Yani dünya üzerinde hücre, doku ve organ gibi canlı organizmalar ile oluşmuş veya belli bir bölgedeki yerin hareketleri ile şekillenmiş oluşumlar olmalıdır. Üçüncü unsur olarak “nesli tükenme tehlikesi veya tükenme tehdidi” altında olması gerekmektedir. Hayvan veya bitki türleri için daha çok geçerlidir. Dünyada nesli veya türü tükenmekte olan veya doğurganlığı azalan türleri kapsamaktadır. Son unsurda tüm bu sayılan unsurların belli bir bölgede “doğal yerde” meydana gelmesi gerekmektedir. Sınırları belirlenmiş bir coğrafya veya bölge içerisinde kalan ve doğal mekânları kapsamaktadır. Dört unsuru yerine getiren bir coğrafik alan veya bölge doğal miras olarak kabul edilmekte ve korunmaya değer bulunmaktadır (Akipek, 2001: 14-16).

Fakat bu sözleşmede geçen maddelerin yetersiz olacağı veya dört özelliğin dışında kalan doğal miras olan yerlerin uluslararası koruma altına alınmaması bazı eleştirilerin oluşmasına neden olmuştur. UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi’nin amacı, yerküre içerisinde yer alan “istisnai evrensel değeri” yani nadide olma özelliği maddesi nedeniyle doğal ve kültürel miras alanlarının bazılarının kapsam dışında kalmasını önlemektir. Örneğin belirli bir bölgede kendine özgü doğal, kültürel, tarihi veya hayvanlar ve bitkileri içine alan fakat nadide bir özelliği olmadığı için doğal miras dışında bırakılan alanlar mevcuttur (A.g.m.: 13-39)

Ülkemiz de bu sözleşmeye 1983 yılında imza atarak doğal mirası tanımış, nelerin doğal miras olarak kabul edileceğini tayin etmiş ve bunları koruma altına almıştır. Böylelikle ülkemizdeki doğal miras alanlarını koruma olgusu adına insanlardan uzaklaştırmak veya yasaklamak yerine insanların gezip göreceği fakat aynı zamanda da doğal güzelliklerin gelecek kuşaklar için korunması önlemleri alınmaktadır.

Doğal miras alanları genellikle görsel açıdan eşsiz veya bilimsel olarak ender olmakla beraber küresel açıdan fiziksel, biyolojik, fizyografik, jeolojik ve jeomorfolojik oluşumlar ile nesilleri tehdit altında olan hayvan ve bitki türlerini kapsayan bir alanı ifade etmektedir. Doğal miras alanları yerkürenin jeolojik veya jeomorfolojik hareketlenmeleri sonucu oluşmaktadır. Örneğin kıyı alanlarını enine-boyuna kıyı, plaj, dalmaçya kıyı, kordon, limanlı-haliçli kıyı, falez, fiyord-skyer kıyı, kıyı oku vb. oluşturmaktadır. Karstik oluşumlu doğal miras (lapyra, dolin, polye, düden, uvala, obruk, kör vadi), yanardağ oluşumlu miras (krater, peribacaları, dayklar), buzul oluşumlu miras (buzultaş, drumlin, buzul vadisi, buzul gölü), hidrografik miras (göl, nehir ve akarsu, şelaleler, çağlayanlar, kanyon), biyocoğrafik miras ile hayvan ve bitki oluşumu doğal miraslardır (Doğaner, 2003: 1-8).

Yukarıda sayılan bu doğal ve eşsiz doğanın oluşumu olan eserler gibi birçok eser mevcuttur. Bu yerlerin korunması ve iyi yönetilmesi gerekmektedir. İnsan sağlığı açısından ve önemli bitki, hayvan ve ağaç türlerinin devamı için ve sürdürülebilir doğal varlıkların korunması adına bu alanların yönetiminin planlı ve programlı olması gerekmektedir (Akten vd., 2012: 58). Bu doğal oluşumlar “doğa turizmi” için son derece önemli bir konumdadır. Örneğin nadir manzaraları sahip olan ve paraşüt için en elverişli yamaç bulmak çok zor bir durumdur. Buna ek olarak deniz turizmi için gelen bir turiste alternatif görsel ve doğal yerler sunmak cazibeyi artırmakta böylelikle çeşit sayesinde nitelikli turist geliri de artmaktadır. Yerli ve yabancı bir turist sadece denize girmek yerine alternatif olarak karstik oluşumlu bir mağara, volkanik oluşumlu krater, buzul oluşumlu göl, su oluşumlu şelale ve ender raslanan hayvan ve bitki olan bir yer sunmak ülke ve bölge cazibesini artırmaktadır. Bu alternatif yerler ülke ekonomisine ve iş gücü istihdamına olumlu yansımakta ve bacasız sanayinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu katkılar göz önüne alındığında doğal miras alanlarının korunması daha elzem olmaktadır.

Doğal mirasların oluşumu yüzlerce bazen binlerce yıl sürebilmektedir. Bu nadide eserlerin yok olmaması, gelecek nesiller tarafından da görülmesi için çalışmalar yapılması ve önlemler alınması da doğal bir durumdur. Bu koruma yaklaşımında devletin kurum ve kuruluşları ile doğal miras oluşumlarının bulunduğu bölge yetkililerine önemli bir pay düşmektedir. Devletin ve bölge yetkililerinin yanında bölge halkı ve turistik amaçlı gelen misafirlerin çok bilinçli bir şekilde hareket etmeleri ve bu

doğal kültürel ve tarihi miraslara zarar vermeden kaçınmaları gerekmektedir. Örneğin ülkemizde Peribacaları doğal kültürel miras alanlarının yanına yapılmak istenen kaçak konut ve otel girişimleri dikkat çekmemek için üzerleri toprakla örtülmekte veya peribacaları kenarlarına yapılmaya çalışılmaktadır. Bu kaçak girişimler bölge halkı ve kamuoyu tarafından fark edilmiş ve yetkililere bu durum iletilerek büyük bir tepki ortaya konmuş böylelikle bu kaçak yapılar yıkılması ile doğal miras koruma altına alınmıştır (Alkan, 2018).

Nevşehir'in Göreme Beldesi'nde bulunan nadide bir doğal miras olan Peribacaları otel veya barınma amaçlı tahrip edilme girişimi sonuçsuz kalmıştır (Demirören Haber Ajansı, 2019). İnsanların Kapadokya Bölgesi'ne balon, gezi ve görsel manzara için gittiği düşünüldüğünde bu mekanların doğal güzelliklere gölge düşürdüğü unutulmamalıdır. Emsal bir durum oluşturulan yıkım kararı, gelecek için umut vaat edicidir. Böylelikle gelecek kaçak yapı girişimleri önüne bir set çekilmiştir. Bunda en büyük pay kamuoyunda oluşan tepki ile doğayı ve doğal mirası koruma güdüsüdür.

Kentleşme politikalarında kentin tarihi ve kültürel mirasının korunmasının ne kadar önemli olduğu bu olaydan anlaşılmaktadır. Çıkar uğruna bölgenin, ülkenin, dünyanın ve en önemlisi gelecek nesillerin mirası olan bu nadide doğal eserlerin birkaç kişinin yapacağı kârdan ne denli önemli olduğu anlaşılmış, halkın feraseti ve tepkileriyle böylece bölge koruma altında kalmaya devam etmektedir. Kültürel miras kasabalar, şehirler veya kentlerin politikasının oluşmasında kentlerde yaşayan farklı grupların sosyal refahını arttırmaktadır. Kentteki yerleşik mirasın korunması için yetkililerin koruma alanlarını belirlemek, mülkiyetli kültür yapıtlarının listelenmesini sağlamak ve kentin kültürel kimliğini korumak gerekmektedir (Tweed and Sutherland, 2007: 62-64). Bu durum sayesinde yöneticilerin kentleşme politikalarını oluştururken kültürel, tarihi ve doğal miras politikalarını üç amaç uğrunda gerçekleştirmeleri gerektiği ortaya çıkmıştır. İlki kentleşme planları veya politikaları yapılırken bölgenin tarihi ve kültürel mirasının özgünlüğüne uygun şekilde proglamlamaları ve bu yönde karar oluşturmalarıdır. Çünkü yapılacak yeni mimari eserler bölgenin silüetine uygun olmayıp alışılmış ve sevilmiş kentin görüntüsünü yok edebilmektedir. Diğer amaç çevrenin, bölgenin ve kentin kimliğiyle bağdaşmayacak ve kentin tarihi ve doğal bütünlüğünü bozacak uygulamalardan kaçınılmalıdır. Böylelikle yeni yapılacak mimari

eserlerin kentin tarihi ve kültürel miras bütünlüğüne ve kimliğine uygun olarak yapılması gerekmektedir. Son olarak çağdaş yaşamın getirdiği yenilikleri uzman kişiler eliyle kültürel mirası tamamlayacak şekilde ve kentin doğal yapısını yaşatacak teknikler kullanılmalıdır (Karaca, 2019: 251-252).

1.3. TABİAT VARLIKLARI KAVRAMI VE ÇEŞİTLERİ

Kullanım açısından “doğal miras” ile “tabiat varlıkları” aynı anlamda telaffuz edilmektedir. Fakat aynı kullanılmalarının dışında literatür ve alanyazısında akılda şüphe uyandıracak bir fark görülmektedir. Mana olarak “doğa” kelimesini Türk Dil Kurumu “kendi kuralları çerçevesinde sürekli gelişen, değişen canlı ve cansız varlıkların hepsi” (TDK, 2020) olarak tanımlamaktadır. Yine Türk Dil Kurumu “tabiat” kelimesini “doğa” kelimesi ile beraber “doğal güzellik, huy, karakter, zevk ve beğeni” (TDK, 2020) anlamlarını da içine alan bir tanımlama yapmaktadır.

Anlaşılabacağı üzerine “doğa” yani doğal olan, insan veya başka bir şey tarafından karışılmayan, müdahale edilmeyen ve kendiliğinden gerçekleşen olay iken “tabiat” ise tam manada karışım anlamında insan-doğa işbirliğini içine alan bir anlam ifade etmektedir. Hatta bu işbirliği insanın doğada gezmesi veya faaliyet içine girişmesinin dışında “doğal bir yerin” yasal olarak koruma altına almak bile insanı doğaya müdahale veya işbirliği içine sokacağı için buraya artık tabiat olarak telaffuz etmek daha doğru olacaktır. Örneğin hava ve döngüsünü sağlayan, iklimlerin oluşmasını etki eden olayları içine alan mekânı “atmosfer (gaz küre)” olarak adlandırmaktayız. Bu adlandırma bize gaz kürenin içine su ve oluşumlarının, toprak ve oluşumlarının dâhil olmadığı anlamını açıkça vermektedir. Tarım, kıyı, bitki, orman ve hayvanları içine alan veya petrol, madeni ve doğal taşları içinde bulunduran “yerküre-litosfer (taş küre)” diye bahsetmekteyiz. Okyanusları, denizleri, gölleri ve nehirleri içine alan oluşuma “hidrosfer (su küre)” denilmektedir (Başol, 1996: 19). Bahsedilen bu üç küre ve içerisindeki ekosistemlere (cansız doğa ile bitkiler, mantarlar, bakteriler ve hayvanlar canlı doğa) genel olarak (Bilgin, 2014: 5) “doğal kaynak, varlık ve miras” olarak adlandırırken bunların insanla etkileşime geçmesi sonucu ise “tabiat varlıkları” olarak dile getirmek daha anlamlı olacaktır.

Anlaşılabacağı üzere tanımlamaların ve kapsamalarının içeriğinin önemi ortaya çıkmaktadır. Olay ve olguların birbirleri ile karıştırılmaması ve hangi olayın hangi grup

içerisinde olacağıın belirlenmesi bu olay ve durumların korunması açısından çok önemli olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu yüzden bu çalışmada “doğal miras” ile “tabiat varlıkları” farklı başlıklar altında ele alınmıştır. Fakat ülkemizdeki 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda doğal miras ile tabiat varlığı aynı anlamda kullanılmaktadır.

09.08.1983 yılı 2872 sayılı Çevre Kanunu’nda tanımlar kısmında madde 2’de “Doğal varlık: Bütün bitki, hayvan, mikroorganizmalar ile bunların yaşama ortamlarını” olarak tanımlamaktadır (Çevre Kanunu, 1983: 2). Doğal varlıkların bilimsel ve estetik açıdan ilgi çekici veya ender bulunmaları veya jeolojik devirler açısından uzun zamanlı bir konumda olmaları durumunda tabiat varlığı statüsüne kavuşacak ve böylece korunma altına alınabilecektir.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu tabiat varlıklarını “Jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerler” olarak tanımlamaktadır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983: 3/a). Asatekin’e göre tabiat varlığının en önemli belirleyiciliği “ender bulunma” özelliğinin olmasıdır. Tabiat varlıklarının bu enderlikleri bir yerbilimi oluşumu, kendine has fauna ve flora türü veya nadir bulunan bir canlının yaşadığı biyogenetik alandan gelebilir. “Jeolojik formasyona Kapadokya bölgesindeki Peri Bacaları’nı, su ögesinin önem kazandığı örnekler Kesikköprü Kanyonunu, flora özelliğine Marmaris yöresindeki günlük ağaçları florasını örnek olarak vermek olasıdır” (Asatekin, 2002: 45). Bu tanımlama biraz dar kaldığı için belli bir bölgede kalan ve başka bir bitki türüyle etkileşime geçip bulunduğu bölge için doğal bir varlık oluşturan yerler ne yazık ki tabiat varlığı sayılmayıp korumadan mahrum bırakılmaktadırlar. Yani sırf ender olmadığı fakat bölge için doğal bir oluşuma sahip bir varlık “ender” durumuna düşene kadar korunmaması anlamına gelmektedir. Yapılan tabiat varlığı tanımı genel olarak kategorilere ayırma (1. teker teker sayma, 2. sınıflandırma, 3. kategorilere ayırma) yöntemi kullanılarak yapılan geniş bir tanımdır (Özel, 1998: 6-8).

UNESCO tarafından yapılan tanımlamada “doğal miras” üzerinden doğada ender bulunan kültürel öğeler koruma altına alınmıştır. Alman hukukunda tabiat varlıkları yerine yerküre, yer altı ve gökyüzü kapsamında su, hava, iklim, toprak

olmakla beraber üzerinde yaşayan hayvan ve bitkileri de kapsayan “doğa malları” olarak da anılan “doğal miras” kavramı kullanılmaktadır. Doğa anıtları ve eserleri anlamına gelen “Naturdenkmaler” veya doğal miras anlamına gelen “Naturerbe” kelimesi kullanılmaktadır (Bilgin, 2014: 8).

Fransız hukukunda da tabiat varlığı yerine doğal miras kavramı kullanılmaktadır. Kelime anlamı “patrimoine naturel” olarak dile getirilen doğal mirasa, (Bilgin, 2014: 8) “miras değeri” olarakta bakılmakta ve gelecek kuşaklar için çok önemli sayılan ve yaşamaları için bir ekosistemin parçası olan su, toprak ve hava olarak sınıflandırılan doğal kaynaklar olarak değerlendirilmektedir. Doğal kaynakların gelecek nesiller için sınırlı ve tükenilebilir bir konumda olması, gelecek nesillerin de yararlanması anlamına gelmeyebilir. Günümüzde bu bakış açısının uygulanması ne yazık ki çokta mümkün olamamaktadır. Çünkü doğal kaynakların kullanımı çok farklılık göstermektedir. Örneğin bir doğal kaynak veya miras olan hidrosfer “su küre” kullanımı en basit içme şeklinde olabileceği gibi rafting sporunda, bir manzara olarak seyir edileceği gibi sulama alanında da değerlendirilebilir. Bu değerlendirme sonucu bize verdiği faydaya da kullanım değeri denilmektedir. Yani görüldüğü gibi doğal kaynakların gelecek nesiller için kullanılmama gibi bir olgu içinde kalması çokta mümkün görülmemektedir (Başol vd., 2007: 19). Bu nedenle de doğal varlıkların kullanımında korunma ve muhafaza çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu koruma ve muhafaza işi öncelikle yörede bulunan insanlar için olmakla beraber oraların ziyaret edilmesi sonucu gezen kişilercede üzerinde durması gereken bir konudur. Tabii yasal olarak ve etki olarak en iyi ve caydırıcılığı en fazla koruma devlet ve organları tarafından alınan koruma önlemleri olacaktır.

Ülkemizde ise doğal miras terimi yerine “tabiat varlıkları” terimi kullanılarak kültürel varlıklar tanımlanmaya çalışılmıştır. UNESCO veya 2863 sayılı yasa tarafından yapılan tanımlamada hangisinin daha kapsayıcı olduğuna bakıldığında ikisinin de kapsayıcılığı aynı görülmektedir. Her iki tarafça yapılan tanımda UNESCO, kültürel ve “doğal miras” veya 2863 sayılı yasa kültür ve “tabiat varlıkları” kültür kavramına ek olarak tanımlamışlardır. Bu tanımlamalarda bazen doğal miras olan bir varlığın kültürel miras içerisinde sayılmasına neden olmuştur. Örneğin doğal oluşumun bir ürünü olan peribacaları ülkemizde tabiat varlığı olarak değil “kültürel miras” içerisinde sayılmış

veya insan doğa eseri olan bir mağarada kültürel miras yerine tabiat varlığı içerisinde yer almıştır.

Ülkemizde ki kanun ve yönetmeliklerde de bazı kültür ve tabiat varlığı tanımlamalarında sıkıntı göze çarpmaktadır. Tanımlamalarda genel bir tanım içine sıkıştırılan alanlar anlaşılammaktadır. Bu tanımlamalardaki eksiklikler çıkarılan yeni kanunlarla giderilmeye çalışılmıştır. 2863 sayılı kanuna ek olarak tanımlamalardaki eksiklikleri gidermek için 5226 sayılı kanun çıkarılmış ve kültür ve tabiat varlıkları kanununa eklemeler yapılmıştır. Fakat bu eklemeler de fazla bir değişiklik yapmayarak genel tanımı devam ettirmiştir. Örneğin kültürel mirasa sonradan eklenen “tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan” kelimeler genelliği bozmadan tanımı devam ettirmektedir. (Özel, 2005: 113-114). Böylelikle hangi oluşumun ve eserlerin hangi kültürel çeşide girdiği çelişki oluşturmakta ve kafa karıştırmaktadır.

Bu olumsuz eleştirilere rağmen yine de tanıma eklenen yeni kelimelerle korunacak kültür ve tabiat varlıklarının kapsamı, zamansal olarak artma göstermiştir. Örneğin “jeolojik devir” deyiminin tarih öncesi devirlerle aynı manaya gelmesi nedeniyle eklenmesinin gereksiz olduğunu söyleyen bazı öğretiler mevcuttur. Fakat “tarih öncesi devir” ile asıl kast edilen insanoğlunun yeryüzünde varlık bulması ile yazıyı keşfetmesi ve kültür ve tabiat eseri üretmeye başlaması olduğu için dar bir anlam ifade etmekte olduğu da açıktır (Umar ve Çilingiroğlu, 1990: 45). Yeryüzüne ayak basıp varlık gösteren insanoğlundan önceki devri ifade etmek için “jeolojik devir” ifadesinin kullanılması yerinde olmakta ve doğal mirası ifade etmesi yapılan tabiat varlığı tanımının zamansal olarak kapsamını genişletmektedir. Bu kapsam korunacak tabiat varlıkları sayısının artacağı anlamına gelmektedir.

Kültür ve tabiat varlıkları, bilim ve koruma açısından istisnai evrensel değere sahip olan, nesli tükenme tehlikesinde bulunan doğal kaynaklar olmakla beraber insanla etkileşim doğurması açısından da hukuksal bir konumdadır. İnsan yaşamı için konu olan tabiat varlıkları, kültür ve tabiat ile ilişkisinden dolayı insan için hukuksal düzenleme ve yaptırımlara maruz kalmasını sağlayan değer ve anlamı da ifade etmektedir.

1.3.1. Tabiat Varlıklarının Çeşitleri

Kültür ve tabiat varlıklarını tanımlamak ve nelerin hangi olayları kapsadığını anlamak için bazı sıralama ve kategorilere ayırma işlemleriyle bir sınıflama yapılmaktadır. Bu sınıflamalar sayesinde hangi oluşumun nerede korunacağı, hangi hukuksal düzlemde ele alınacağı ile hangi hak ve mahrumiyetleri içereceğinin bilinmesi açısından önem arz etmektedir. Bazı uluslararası örgüt ve kurumlarca kültürel ve tabiat varlıklarının anlaşılması ve kategorilere ayrılması için ulusal ve uluslararası alanyazısın da bazı yöntemler geliştirilmiştir (Ceylan, 2008: 12). Bu önlemleri bazı ülkelerde kullanarak kendi kültür ve tabiat varlıklarını tanımlayarak sınıflandırmışlardır.

Ülkemizde ‘tabiat varlıklarını’ 23.07.1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 3. maddesinin (a) bendinin 2. Fıkrasında tanımlanırken, yine aynı maddenin aynı bendinin 14. fıkrasına sonradan eklenen (Ek: 8.8.2011-KHK-648/41 md.) kısımda ise ‘taşınır tabiat varlıkları’ tanımlanmaktadır. Nelerin taşınır tabiat varlığı olarak nitelendirildiği ise üçüncü bölümde korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlığı başlıklı 23. maddesinde (Değişik: 17.6.1987 - 3386/9 md.) sıralanmıştır. Yine aynı kanunun ikinci bölümünde bulunan 6. maddenin son fıkrası ise korunması gerekli taşınmaz tabiat varlıkları tanımlayarak tabiat varlıklarını taşınır ve taşınmaz olmak üzere ikiye ayırmıştır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983).

Tabiat varlıklarını taşınır ve taşınmaz olarak ayırmak bu varlıkları sınıflandırmak için önem arz etmektedir. Zira geçmiş bir çağda mağara içine yapılmış bir resim ile çok nadir bulunan jeolojik zamandan kalma taşlaşmış çiçeğin arasında önemli bir fark vardır. Mağara içine çizilen resimde bazen koruma altına almak zorunluluğu vardır. Taşlaşmış çiçeğin ise müzede, kütüphanede veya saklı bir ortamda muhafaza ve bakımının yapılması daha kolaydır. Bunlara ek olarak yasa dışı kaçakçılık girişimleri taşınır tabiat varlıklarında daha fazla ortaya çıkmaktadır. Taşınır tabiat varlıklarının kaçakçılık ve yasa dışı alınıp satılmasını önlemek için korunmasının daha zor olması ve hukuksal düzenleme ile yaptırım doğurması nedeniyle idari işlemler yönü daha ağır bir durumdur (Ceylan, 2008: 91).

Diğer bir ayırma nedeni taşınmaz tabiat ve kültür varlıklarında ölçek, yer veya mekân önem arz etmektedir. Zira taşınmaz tabiat varlığının ne ölçekte ve sınırlarının ne

kadar alana tezahür ettiği belirlenmelidir. Buna örnek olarak ülkemizin Akdeniz ve Ege kıyılarında yaygın olan bozuk orman yapılanması mevcuttur. Ülkemizde bulunan tüm ormanların içerisinde bozuk orman alanı 2012 tarihinde % 46,7 yani 10.119.466 hektardır (Orman Genel Müdürlüğü, 2014: 12). Bu durum bize mekân, yer ve ölçeğin önemini kanıtlamaktadır. Çünkü mekân düzeyinde belirlenen alanların korunması sağlanmakta ve diğer insanların bilinçsizce kullanımını engellenmektedir (Işık vd., 1997: 17). Ölçek olarak bakıldığında taşınmaz tabiat varlığının kapladığı ve yayıldığı alan ile beraber korunması son derece önemlidir. Örneğin taşınmaz tabiat varlığı olan doğal oluşumlu kayalık mezarları sadece korunmaya çalışılsa çevresine konut yapılması yüzünden çok kötü bir görüntü oluşturabilir. Fakat kaya mezarlıkları, çevresi ve alanıyla beraber 10 metre veya 100 metre olarak koruma alanına alınması gerekmektedir. Taşınır tabiat varlığında ise durum sadece kendini yani mekândan ayrı olarak yer ölçeği söz konusu olmadan koruma amaçlıdır. Artan hızlı nüfus beraberinde getirdiği kentleşme ile konut sıkıntısına neden olmaktadır. Bu konut sıkıntısı da kaçak yapılarla usulsüzce giderilmeye çalışılmaktadır. Taşınmaz tabiat varlıklarının giderek şehirler içerisinde kalması onların yıkılıp tahrip edilmesine neden olmaktadır. Diğer bir olayda bu alanların turizm sektörü açısından önem arz ettiği için bazı fırsatçılar tarafından bu eserlerin yanına veya dibine betondan yapılar yaparak tahribine neden olmakta ve doğal manzarasını yitirmesine neden teşkil etmektedir. Bu yüzden taşınır ve taşınmaz tabiat varlıklarının koruma açısından farklılık gözetilmesi gereken bir durum oluşturmaktadır (Gürpınar, 2001: 187-189).

Taşınır ve taşınmaz tabiat varlıklarının bakımı da farklılık arz etmektedir. Zira taşınır tabiat varlığını muhafaza edilen bir kaba koyup uzun süre yok olmasını önleyebilir hatta yıpranma ve aşınmalara karşı önlemler alarak dokunulma, kazara kırılma ve yırtılmalar önlenmektedir. Fakat taşınmaz kültürel varlığı muhafaza edecek bir kap veya yapı yapmak oldukça zor olduğu için insan veya çevresel dokunma ve yıpratmalardan uzak tutmak çokta mümkün görülmemektedir.

Yukarda sayılan veya daha sayılamayan nedenlerden dolayı tabiat varlıklarını taşınır ve taşınmaz durumuna göre sınıflamak, toplumsal ve hukuksal açıdan doğrudur. Böylelikle tabiat varlıklarının korunması için gerekli önlemlerin alınmasında da kolaylık sağlanmaktadır. Bir varlığın tabiat varlığı olup olmayacağı veya hangi

kategoriye ait olacağı bu sınıflamalar ile elde edecek ve hukuksal kazanımlara sahip olacaktır.

1.3.1.1. Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları

Taşınmaz kültür ve tabiat varlığının en önemli özelliği belirli bir mekânda olması ve yerinin değiştirilememesinden dolayı içerisinde bulunduğu mekânla beraber koruma altına alınması durumudur. 2863 sayılı kanunun ikinci bölümünde yer alan 6. maddesinde korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları şu şekildedir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983: 6):

a) Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar,

b) Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar,

c) Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları,

d) Milli tarihimizdeki önlemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tespit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kullanılmış evler.

Metinde bir eserin veya varlığın taşınmaz kültür ve tabiat varlığı sayılması için bu dört unsuru yerine getirmiş olması gerekmektedir. Metinde korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını tanımladığı gibi nelerin bu kapsam dışında olacağı da tanımlanmıştır. Bu kanunda koruma kurullarına önemli bir yetki verilmiş gözükmektedir: “Ancak, Koruma Kurullarınca mimari, tarihi, estetik, arkeolojik ve diğer önem ve özellikleri bakımından korunması gerekli bulunmadığı karar altına alınan taşınmazlar, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı sayılmazlar” (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983: 6/d bendi devamı) denilmektedir. Yine kanunda “Koruma ve Korunma” olgusu “taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleridir” denilerek tanımlanmıştır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983: 3/4). Böylelikle taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları için koruma ve korunma olgusu kanunen güvence altına alınmıştır. Kanunda “Koruma alanı” ise “taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının muhafazaları veya tarihi

çevre içinde korunmalarında etkinlik taşıyan korunması zorunlu olan alandır” olarak tanımlanmıştır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983: 3/5).

Kanundan da anlaşılacağı üzere taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları anıtlar, külliye ve sitlerdir. Taşınmaz veya gayrimenkul kültür varlıkları bir bölgede bulunan yapı veya yapı gruplarının oluşturduğu külliye şeklinde olabilmektedir. Oluşumu bakımından doğal ya da insan yapısı olabileceği gibi her ikisinin ortak bir ürünü olan ve korunması gereken özellikleri içinde barındıran alanlara “Sit” denmektedir. Sitler özelliklerine göre doğal, tarihi, kırsal ve kentsel, arkeolojik veya karmaşık olarak ayrılmaktadırlar. Doğal sitler, kendiliğinden veya insan eliyle yapılan bazı düzenlemeler sonucu oluşan ve korunması için değer atfedilen doğa alanlarıdır. İnsanlık açısından önemli bir tarihi olayın olduğu veya tarihi olayın gerçekleştiği yerlere de “tarihi sit” denilmektedir. Kentsel veya kırsal sit ise yerleşme düzeni ve mimarisi açısından sokak ve mahalle gibi eski yerlerin günümüze ulaştığı yerlere “kentsel”, yapı teknik ve malzemeleri köy, yazlık ve bağ niteliği taşıyan yerlere de “kırsal” sit denilmektedir. Tarih öncesi devirlerden başlayıp 18. yüzyıla (Endüstri Devri) kadar gelen, korunması açısından değerli kalıntıların bulunduğu alanlara “arkeolojik sit” denilmektedir. Karmaşık sit ise aynı anda her iki sit özelliğini (tarihi ve arkeolojik, kentsel ve tarihsel vb.) içinde barındıran sitlere denilmektedir (Ahunbay, 1996: 22-28).

Taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları tanımlandıktan sonra hangi kültür ve tabiat varlıklarının bu kanun tarafınca güvence altına alınacağı ve hangi varlıkları kapsayacağı da sırayla sayılarak kanuna eklenmiştir. Böylelikle hangi eserlerin korunma altına alındığı hangilerinin dışarıda bırakıldığı açıkça gözlenmektedir. Fakat ayrıntı açısından a- kültür varlıkları b- tabiat varlıkları diye ayırmadığı için sadece karışık bir taşınmaz varlıkları sayma yoluna gitmiştir. Bu taşınmaz varlıklar (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983: 6/d bendi devamı):

Kaya mezarlıkları, yazılı, resimli ve kabartmalı kayalar, resimli mağaralar, höyükler, tümülüsler, ören yerleri, akropol ve nekropoller; kale, hisar, burç, sur, tarihi kışla, tabya ve istihkâmlar ile bunlarda bulunan sabit silahlar; harabeler, kervansaraylar, han, hamam ve medreseler; kümbet, türbe ve kitabeler, köprüler, su kemerleri, suyolları, sarnıç ve kuyular; tarihi yol kalıntıları, mesafe taşları, eski sınırları belirten delikli taşlar, dikili taşlar; sunaklar, tersaneler, rıhtımlar; tarihi saraylar, köşkler, evler, yalılar ve konaklar; camiler, mescitler, musallalar, namazgâhlar; çeşme ve sebiller; imarethane, darphane, şifahane, muvakkithane, simkeşhane, tekke ve zaviyeler; mezarlıklar, hazireler,

arastalar, bedestenler, kapalı çarşılar, sandukalar, steller, sinagoglar, bazilikalar, kiliseler, manastırlar; külliyeler, eski anıt ve duvar kalıntıları; freskler, kabartmalar, mozaikler, peri bacaları ve benzeri taşınmazlar; taşınmaz kültür varlığı örneklerindedir.

Kanunda tek tek sayılan varlıklar dışında ele alınan “tarihi mağaralar, kaya sığınakları; özellik gösteren ağaç ve ağaç toplulukları ile benzerleri; taşınmaz tabiat varlığı örneklerindedir” (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983: 6/d bendi devamı) denilerek tanımlanmış fakat hangi tür ağaçlar olduğu cinsi veya yaşı gibi kriterler belirlenmemiştir. Oysa doğanın ve insanoğlunun yaşamı için ormanlar ve ağaçların önemi sadece örnek verilerek geçilecek bir konudan daha çok değer içermektedir. Yaşam döngüsünün en önemli olaylarından, oksijen kaynağı ve dünyanın ciğerleri olan orman ve ağaçlarımıza daha fazla önem atfedilerek korunmasının sağlanması gerekmektedir. Genellikle bitki örtüsünün ve iklim şartlarının sayesinde bölgelere özel ve ender ağaçlar ile ormanlar oluşmaktadır. Bu oluşumlardan sadece anıt ağaçlar korunma altına alınmaktadır. Bir ağacın anıt ağaç sayılması için boyutsal özelliği ile kültürel (tarihi, folklorik ve mistik) özellikleri barındırması gerekir (Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018).

1- Boyutsal Anıt Ağaçlar: Buldukları yerde, yaş, boy, gövde ve tepe tacı gibi boyutsal özellikleri itibarıyla kendi türünün alışlagelmiş ölçülerinin çok üzerindeki boyutlara ulaşmış, geçmiş ile günümüz, günümüz ile gelecek arasında köprü kurabilecek en az 100 yıllık doğal ömre sahip olan ağaç.

2- Tarihi Anıt Ağaçlar: Tarihi bir olaya veya şahsiyete ait geçmişe tanıklık etmiş olan ağaç.

3- Folklorik Anıt Ağaçlar: Halkın binlerce yılı bulan gelenek ve göreneklerinin dönemselsel olarak da olsa civarında yaşatıldığı ya da yörede yaşanan çok üzücü veya sevindirici bir olaya tanıklık ettiği için halk arasında özel bir yeri olan ağaç.

4- Mistik Anıt Ağaçlar: Dini bir inanışla yöre halkı tarafından yüceltilmiş olan ağaç.

Maddedeki “özellik gösteren ağaç ve ağaç toplulukları ile benzerleri” sözünden kasıt edilen özelliklerin söylenmemesi veya sıralanmaması, genel bir tanım içermesine neden olmaktadır. Bu yüzden sadece anıt ağaçların özellikleri açık şekilde resmedilerek korunması için önem oluşturmuştur. Diğer ağaçlar ve ormanlar için genel bir ilke konumundan ileri gidememektedir. Yaşamın döngüsünü elinde bulunduran orman, ağaçlar ve sulak alanlara gerekli düzen ve önemde koruma altına alınmamaktadır.

Dünyadaki ağaçlar ve sulak alanlar tek bir cins olarak bakılmamalı aksine bitki örtüsünün ve toprak yapısının bir özelliği olan ağaçlar ve sulak alanlar her bölgeye özgü ve nadir olarak bakılarak ona göre korunması gerekmektedir. Zira ağaçlar, ormanlar ve sulak alanlar bulunduğu yerin faunasına ve florasına katkı sağlamanın yanında onları beslemekte ve korumaktadır. Toprak erozyonunu önlemekte toprağın içinde yaşayan canlıların muhafazasını da yine ağaç ve ormanlar sağlamaktadır. Sulak alanlar dünyada tropik ve subtropikal (savan) iklim kuşağında % 56 civarında bulunmakta, dünyanın yaklaşık % 6 kısmını oluşturmakta ve 8,6 milyon km² alanı kaplamaktadır. Ülkemizde subtropikal (tropik kuşağın hemen kuzey ve güney sınırlarında bulunan iklim kuşağı) iklim kuşağında bulunması açısından önemli sulak alanlar havzasına sahiptir. İnsanların tarla yeri açması, yerleşim yeri yapması ve ağaçları keserek kerestesinden yararlanma yoluna gitmesi sonucu orman ve ağaç toplulukları giderek yok olma eğilimindedir. Ön bir koruma olmazsa zaten kesilen orman ve ağaçların nesli azalacak ve ancak böyle koruma altına alınacaklardır. Bunun yerine daha önce planlar yapılmalı ve yasalarla taşınmaz kültür ve tabiat varlığı kapsamında yeri daha belirgin hale getirilerek korunması için yasal güvence oluşturulmalıdır (Kabii ve Bacon, 1997: 344-348).

Ülkemizde yakın geçmiş ve uzak geçmişte oluşturulan han, hamam, cami, kilise, konak ve tapınak gibi eserler günümüzde kentleşme uğruna tahrip edilmektedir. Taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları olan bu yapıtlar tahrip edilmenin yanında varlıkları yok edilip yerine şehirleşmenin bir etkisi olan beton yığınaklı estetikten uzak yapıtlar yapılmaktadır. Geçmiş devlet ve beyliklerden miras alanın taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ne yazık ki korunamayıp kaçak yapılaşma veya yanlış tadilat yüzünden korunamamaktadır.

1.3.1.2. Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları

Günümüzde kullanılan 2863 sayılı kanunun 1983 yılındaki ilk halinde taşınır tabiat varlıkları tanımlanmamış ve sıralama veya sayma yoluyla tanıtılmamıştır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na "taşınır tabiat varlıkları" kavramı, kanundaki eksiklikler ve kanunun yerine getiremediği yükümlülükler açısından 2011 yılında kanun hükmünde kararname ile ancak eklenebilmiştir. Buna mukabil "korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarının" kanunda sayımı ise 23. madde (Değişik: 17.6.1987

– 3386/9 md.) ile kanuna eklenmiştir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983: 23).

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun yasadan kaldırdığı ve bu kanundan daha eski olan 6.5.1973 tarih ve "1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nda taşınır eski eserleri" sayması önemli bir durumu teşkil etmektedir. Fakat ilginç olan durum ise Eski Eserler Kanunu'nun yerine konulan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda Eski Eserler Kanunu'nun tecrübelerinden yararlanılmayarak taşınır eser ve varlıkların sayılmaması ve dolayısıyla koruma konusunda geç kalınmasına neden olmuştur. Bu sayım ve ekleme 1987 yılındaki yapılan değişikliklerle gerçekleşmiştir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983: 23/a).

a) Jeolojik, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait, jeoloji, antropoloji, prehistorya, arkeoloji ve sanat tarihi açılarından belge değeri taşıyan ve ait oldukları dönemin sosyal, kültürel, teknik ve ilmi özellikleri ile seviyesini yansıtan her türlü kültür ve tabiat varlıkları;

1710 sayılı 25.4.1973 tarihli Eski Eserler Kanunu'nda yer alan taşınır nitelikteki eserler sıralanmış ve korunması hukuksal norm ile kanun statüsü sayesinde sağlanmıştır. Eski Eserler Kanunu'na göre bir yapıtın, varlığın veya eserin taşınır olması ve korunma altına alınması kanunun genel hükümler başlığı altında 1. maddesinde tanımlanmıştır (Eski Eserler Kanunu, 1973: 1).

Her çeşit hayvan ve bitki fosilleri, tarihten önceki devirlerden kalma insan iskeletleri, çakmak taşları (sleks), volkan camları (obsidyen), kemik veya madeni her türlü aletler, çini, seramik, benzeri kap ve kaçaklar, heykeller, figürünler, tabletler, kesici, koruyucu veya vurucu silâhlar, putlar (ikon), cam eşyalar, süs eşyaları (hulliyat), yüzük taşları, küpeler, iğneler, askılar, mühürler, bilezik ve benzerleri, maskeler, taçlar (diademler), deri, bez, papirüs, parşömen veya maden üzerine yazılı veya tasvirli belgeler, tartı araçları, sikkeler, damgalı veya yazılı levhalar, yazma veya tezhipli kitaplar, minyatürler, sanat değerini haiz gravür, yağlı veya suluboya tablolar, muhallefat (relique'ler), nişanlar, madalyalar, çini, toprak, cam, ağaç, kumaş ve benzeri taşınır eşyalar ve bunların parçaları taşınır eski eserleri teşkil ederler.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu da 1987 yılında yapılan değişiklikle Eski Eserler Kanunu'ndaki bu tanıma aynen alarak tanımlamıştır. 2863 sayılı kanun Eski Eserler Kanunu'na ek olarak bazı taşınırları da içine alarak korunması

gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarını tanımlamıştır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983: 23/a bendi devamı).

Halkın sosyal hayatını yansıtan, insan yapısı araç ve gereçler dahil, bilim, din ve mihaniki sanatlarla ilgili etnografik nitelikteki kültür varlıkları.

Osmanlı Padişahlarından Abdülmecit, Abdülaziz, V. Murat, II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşat ve Vahidettin ve aynı çağdaki sikkeler, bu Kanuna göre tescile tabi olmaksızın yurt içinde alınıp satılabilirler.

Bu madde kararına girmeyen sikkeler bu Kanunun genel hükümlerine tabidir.

b) Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna ait tarihi değer taşıyan belge ve eşyalar, Mustafa Kemal ATATÜRK'e ait zati eşya, evrak, kitap, yazı ve benzeri taşınırlar.

Korunması gerekli taşınır kültürel varlıklar sayılırken yine kendinden önce olan ve o yasayı yürürlükten kaldıran yeni yasa, eski yasanın kopyası olmaktan ileri gidememiş sadece iki üç yeni eklemeler yapmıştır.

Taşınır nitelikli kültür ve tabiata varlıklarında en önemli sıkıntı eserlerin çalınması veya başka ailelerde olması durumunda gün yüzüne çıkmayarak aile mirası gibi devam ettirilmesidir. Bir diğer sıkıntı ise taşınması ve saklanması kolay olduğundan birçok kültürel ve tabiat eserinin yasadışı alım satımının yapılmasıdır. Örneğin Geçmiş dönemlerde eski bir çini eserini müze yerine bir koleksiyoncuda¹ bulmak daha mümkündür.

Kanunda korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarından biri olarak sayılan çini üzerine örnek vermek gerekirse Kütahya şehri çini sanatında kendini geliştirmiş ve birçok yapıt ile eser ortaya koymuştur. Geleneklerden öğrendikleri ile bu sanatı gelecek kuşaklarına aktarmaktadırlar. Çini kelimesi köken olarak “Çin işi” anlamını taşımaktadır. Çini genellikle killi toprak veya çakmak taşı karışımından elde edilen bir hamurla hazırlanmaktadır. Genellikle kalıp kullanılarak veya elde şekillenerek pişirilen ve üzerine özel tekniklerle “sır” çekilen ve kurutulduktan sonra boyama yapılan sanatsal bir üründür (Umar ve Çilingiroğlu, 1990: 196). Diğer bir eser ise Kütahya çinili cami “taşınmaz kültürel ve tabiat varlığı” olarak görünebilir. Fakat taşınır

¹ Yasal koleksiyoncular için: 23.03.2010 tarihli 27530 sayılı Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik bakınız.

özellik üzerindeki çini desenleridir. Cami üzerinde yerleştirilen çini bölüm ve parçaları “taşınır kültür ve tabiat varlığı” örneğidir. Çini, ev ve iş yeri duvarlarında, camiler, hamamlar, çeşmeler ev aletlerinde ve günlük yaşantımızda birçok kullanımı olan genel ve geniş bir piyasaya sahiptir. Bu durumda yapılan birçok eserin veya bulunan çinilerin yöre halkının da katkısı ile korunması gerekmektedir. Çünkü taşınır nitelikteki bu eserlerin yasadışı ortamda alınıp satılmaması, kültürün ve emeğin korunması için tüm insanlığın ortak yararına koruma altına alınmalıdır. Bu korumada kanunların ışığında yerel yöneticiler ve halkın etrafında sağlanmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ KORUNMASI VE KENTLEŞME POLİTİKALARI

2.1. KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ KORUNMA NEDENİ

Günümüzde kültürel miras, kültür ve tabiat varlığı olarak adlandırılan kavramın ilk zamanlarda eski eser, nadide eser, ata yadigarı, asar-ı atika olarak kullanılmıştır. Ülkemizde 1983 tarihli 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu adı tesadüfi seçilmemiştir. Koruma bilinci üzerine inşa edilen kültür ve tabiat olgusu iki çeşit varlığı koruma altına almaya çalışmıştır. Koruma olgusunda bu iki varlık alanının temelini yönelmektedir. İlk alan olan “kültürel değerler” insan tarafından oluşturulmuş ve ikinci alan olan insanın içerisinde varolduğu ve varlığını sürdürdüğü “doğal çevre” ise koruma mevzuatının konusunu oluşturmuştur. Kültür ve tabiat kavramının kanunca “varlık” olarak nitelendirilmesi raslantısal değildir. Kanun bunu yaparak insanın kendi varlığını sürdürmede yaşadığı soruna dikkat çekmektedir (Günay, 2006: 5).

Eski eser: “Tarih öncesi ve tarihi devirlere ait kültür, bilim, sanat ve dinle ilgili yer üstünde, yer ve su altında bulunan taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları” (Saltuk, 1993: 61) olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanıma göre “Tarihi, arkeolojik veya sanat değeri olup eski devirlerden bize intikal eden, ya da ileride böyle değerleri taşıyacağı kesin ve mutlak olan ve sayıca sınırlı mallar, eski eser sayılırlar” (Mumcu, 1969: 50). Tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere kültür ve tabiat varlıkları tanımıyla eski eser tanımı aynı manayı içermektedir. Daha basit anlamıyla 1983 yılına kadar eski eser olarak nitelendirilen varlıkları bu tarihten sonra kültür ve tabiat varlığı olarak nitelendirilmeye başlanmıştır.

Kültürel miras ve tabiat varlıkları doğanın kendiliğinden oluşturduğu tüm ürünler olmasına karşın insanoğlunun doğayı da kullanarak oluşturduğu herşey kültürdür. Kültürel eserler insanoğlunun varolduğu ilk andan itibaren günümüze kadar sürekli değişerek geçmiş ile geleceğin harmanlanmasıdır. Kültür ve kültürel miras sayesinde insanoğlunun beşeri, teknolojik, bilimsel, biyolojik ve estetik alanda toplumun yaşam biçimi ile yaratıcılıkları kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır (Atagök, 1994: 73).

Eski eserler, kültür ve tabiat varlıkları insanlar için son derece önemli bir konumdadır. Bu eserlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için korunmasının, tadil ve tamirinin, onarımlarının son derece doğru bir şekilde yapılması önem arz etmektedir. İnsanoğlu için eski eserlerin neden önemli olduğuna bakacak olursak,

tanımlamalarda ve varlıkların değerlerine baktığımızda eski eserlerin veya kültür ve tabiat varlıklarının ilk önemli özelliğinin tarihsellik ve mitolojik değeri olduğu görülmektedir (Tunçer ve Madran, 2018: 15-16).

Eski eserler birçok bakımdan tarihin önemli yerlerinde ve zamanlarında değişiklik veya ilkler barındırması açısından önemlidir. Kültür ve tabiat varlıkları tarihi bir olayın kalıtsal parçasını içerisinde taşımaktadır. İnsanoğlu eski eserler sayesinde geçmişi ile bağ kurmakta, tarihi olay ve durumları canlandırarak ders almakta ve geleceği için araştırmalar yaparak bulgular üzerine kendine tarihi bir soyağacı haritası oluşturmaktadır (Mumcu, 1969: 50).

Kültürel varlıkların önem açısından diğer değeri ise “geleneksel ve estetik” değeridir. Yapılan tarihi ve kültürel varlıklar yapıldıkları toplumun geleneksel yapılarından şekillenerek ortaya çıkmaktadırlar. Birçok mimari, sanatsal ve teknik eser toplumun kendi içerisinde geliştirdiği gelenekler sayesinde estetik duygularla gelecek kuşaklara eserlerini aktarmaktadırlar. Bu girişim sayesinde toplumun şimdiki üyeleri ile geçmişteki ataları arasındaki bağ sınıksız bir hal almış, aidiyet duygusu ile oluşturulan eserler sahiplenilip birer gurur kaynağı abidesini oluşturmuştur. Diğer değerler, enderlik değeri, özgünlük, teklik/benzersizlik değeri, ekonomik, işlevsel/kullanılabilirlik, süreklilik, anı, kimlik, eğitim ve belge değeri olarak sıralanabilmektedir (Tunçer ve Madran, 2018: 18-21).

Tüm bu değerler açısından baktığımızda kültürel varlıklar ender bir konumdadır yani varlık nadir bulunduğu için değerlidir. Bir eser yapıldığı döneme özgüdür (Ünal, 2014: 37-39). Osmanlı döneminin sanatsal eserleri işleme sanatı ve ahlaki yapısını yansıtmaktadır. Örneğin Osmanlı evlerinin avluları içeri kısımda gözden uzak konumdadır. Pencereler diğer komşunun evini rahatsız edecek seviyede birbirine bakmayan bir konumdadır.

Eski eserler tektir ve benzersizdir. Çünkü o eseri icra eden tasarımcının yetiştirme tarzına ve üslubuna göre şekil almıştır. Tarihi ve kültürel eserlerin ekonomik bir değeri vardır ve bu değer gün geçtikçe artabileceği gibi bir başka şekilde azalabilir. Hatta bir eser bir kişi tarafından paha biçilmez olarak görünürken diğer bir kişi tarafından hiçte değer atfedilmeyebilir. Bu nedenden dolayı eski eserlerin çoğu tahripten

kurtulamamıştır. Diğer taraftanda birçok eser değeri bilinen kişilerce saklanıp günümüze kadar korunarak ulaşmıştır.

Her tarihi ve kültürel varlık kendi bulunduğu dönemince bir amaç uğruna yapılmış ve bir işlevsellik kazandırılmıştır. Bazı varlıklar kendi çağının dışında gelecek nesiller içinde o işlevselliğini gerçekleştirebilir. Örneğin islamın ilk kıblesi olan Mescidi Aksa Cami, aradan yüzyıllar geçmesine rağmen hala müslümanlar için önemlidir ve işlevini halen devam ettirmektedir. Yine kültürel varlık işlevsel olduğu için sürekli olabilmektedir. Kültürel varlıklar içinde bulunduğu toplumun hafızası niteliğindedir. Yani geçmişte oluşan toplumun anılarının yaşandığı bir hafıza örneğidir. Toplumun kimliğini de içinde bulunduran bir belge niteliğindedir (Ahunbay, 1996: 28-30).

2.2. KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ MÜLKİYET ÜZERİNDEN KORUNMASI

Kültürel miras, tabiata varlıkları veya eski eserlerin en önemli sorunu mülkiyeti üzerinden gerçekleşmektedir. Eski eserlerin sahiplenilmesi, korunması veya üzerinde hak iddia edilme olayı onun ne veya kim üzerine sahipliğinin yasal olarak tanınmasından geçmektedir. Zira bu nedenden dolayı mülkiyetin devlet veya şahıs olmasından ötürü eski eserlerin yasal bir zemin ve kayıt altında olması olanağı elde edilmektedir.

Eski eserlerin mülkiyeti tarihi olay, durum ve günün şartları ile kişi ve devlet yönetimlerinin bulunduğu duruma göre şekillenmiştir. Bu durum ilk başlarda mülkiyet hakkının devlet elinde toplandığı durumlarda sorun ve problem oluşturmamaktadır. Çünkü devlet tüm eski eserleri çıkarma, koruma, saklama, kaçakçılığının önlenmesi ve tadilatı gibi sorumlulukları üzerinde toplamaktadır. Fakat mülkiyetin kişilere veya tüzel kuruluşlara tanındığı devlet sistemlerinde bir sorun halini aldığı görünmüştür. Bu sorun ve problemleri devletlerin zaman içerisinde geliştirdiği hukuksal sistemler geliştirerek aştığı görünmektedir (Mumcu, 1969: 51).

2.2.1. Kültür ve Tabiat Varlıklarının Mülkiyet Üzerinden Korunmasını Sağlayan Hukuksal Sistemler

Dünyada yaşanılır toprak parçası üzerinde veya altında kalmış birçok medeniyet veya topluluğun eserleri mevcuttur. Fakat bu eserlerin hukuki durumu ve mülkiyet hakları farklı devlet toprakları içinde olduğu için eski eserlerin hukuki sahibi devletlerin benimsediği duruma göre değişmektedir. Ulusal mevzuatta olduğu kadar devletler ikili anlaşmalarla uluslararası mevzuatlara taraf olarak ilişkilerde bulunmakta ve korumayı düzenleyecek adımlar atmaktadırlar (Alp, 2018: 111). Ama asıl etkili olan kendi içerisinde benimsediği ve oluşturduğu yasal mevzuatlardan geçmektedir. Dünyada birçok devlet ve hukuk: sistem bulunmasına karşın eski eserlerin hukuki ortamda mülkiyeti üç farklı şekilde tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalar sayesinde eserin mülkiyet hakkı sahibine göre eserin ne şekilde korunması gerektiği, güvencesi ve bakımının da bu yolla yapılmasını sağlamaktadır. Bunlardan ilki kültürel varlıkların mülkiyetini tamamen kişilere bırakan sistem ikincisi mülkiyet hakkının kişiye sınırlı olarak bırakılması ve üçüncüsü ise tüm kültürel eski eserlerin mülkiyetini devlete bırakan sistemdir (Mumcu, 1969: 51-53).

Kültürel varlıkların korunmasındaki amaç, toplumda bireyler ve grupların çıkarına hareketten çok ortak sorumluluk etrafında kültürel varlığa bilinçle yaklaşıp “kamu yararı” etrafında varlığın güvenceye alınmasıdır (Madran, 2018: 68). Bu yüzden eski, tarihi ve kültürel bir eserin bireyler arasındaki bağı sağlaması için korunmasının devamı gerekir. Hukuk sisteminde kişisel mülkiyet kavramı ve hakkı tanımayan devlet yönetimlerinde bu durum hiç sıkıntı çıkarmamaktadır (Mumcu, 1969: 51). Çünkü tüm kültürel varlıklar devletin ve kamunun malı olduğu için tasarrufta bulunma hakkı da devlet kurum ve kuruluşlarınca yapılmaktadır. Bu sayede herhangi bir nedenden dolayı ülke sınırlarından çıkarılmış veya kaçırılmış tarihi ve kültürel eski eserleri tekrar ülke içerisine geri almak içinde kullanmak istenmektedir (Özel, 2018: 216). Fakat hukuk sisteminde devlet özel mülkiyeti tanımış ve garanti altına almışsa bu durumda eski eserlerle ilgili bazı sıkıntılar yaşanmaktadır. Örneğin taşınır kültürel bir eski eser mülkiyeti bireyin elinde yani kişisel mülkiyetinde ise bunun korunması ve bakımı gibi bazı sıkıntılar oluşması kaçınılmazdır (Alp, 2018: 111).

2.2.1.1. Kültür ve Tabiat Varlıklarının Mülkiyetini Kişilere Bırakarak Korunmasını Sağlayan Hukuksal Sistemler

Kültür varlıklarını özel mülkiyetin eline bırakan devlet sistemleri daha çok ekonomik yönden zengin pazar ülkeleri tarafından tercih edilmektedir (Özel, 2018: 216). Bu sistemi tercih eden devletler masrafı fazla olan eski eserlerin özel teşebbüs sayesinde bakım ve onarımını özel mülkiyet sahibine bırakarak devlete düşecek maliyetlerden kaçınmaktadır. Kültür ve tabiat varlıklarının mülkiyetini kişilere bırakan sistemin amacı, varlığın korunmasını kişinin insiyatif ve tasarrufuna bırakarak korumaya çalışmaktır (Özel, 1997: 66). Bu sistemi kabul eden devlet aynı zamanda özel mülkiyeti elinde bulunduran kişi veya kişilere bazı teşvikler sunarak bu varlıkları kamuya maletmeyi de amaçlamaktadırlar. Bu teşvikler vergi indirimleri, müzelere bağış, müze yapanlara özel vergi indirimi veya muafiyeti şeklinde gerçekleşmektedir. ABD’de bu sistem uygulanmakta ve çeşitli kolaylıklar devlet tarafından özel mülkiyet sahibine uygulanmaktadır. Fakat kamu yararının özel teşebbüsten ağır olduğu durumdaki eski eserlere, kamulaştırma uygulanabilmektedir (Mumcu, 1969: 51).

2.2.1.2. Kültür ve Tabiat Varlıklarının Mülkiyetini Kişilere Sınırlı Olarak Bırakarak Korunmasını Sağlayan Hukuksal Sistemler

Bu sistem daha çok Kıta Avrupası hukuk sistemini benimseyen Avrupa ülkelerinde karşımıza çıkmaktadır (Mumcu, 1969: 52). Bu sistemlerde eserin mülkiyetini elinde bulunduran kişilere sınırlama konulmasının amacı, özel mülkiyetlerdeki eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasının önüne geçmektedir. Devlet böylelikle önemli tarihi ve kültürel eski eserleri kendi hakimiyet alanında tutarak müdahale hakkı sağlamaktadır. Örneğin bir Güney Amerika ülkesi olan ve Kıta Avrupası hukuk sistemine dahil olan Ekvator’da eski eserlerin sahibi kim olursa olsun devletin eseri koruma altına aldığını bilmekte ve bazı yasakları koyma hakkı olduğunu kabullenmektedir (Özel, 1997: 66).

Ülkemiz de bazı eski eserlerin mülkiyetini özel kişilere vermiştir. Anayasamızın 36. maddesi özel mülkiyeti tanıdığı ve kişilerin mülkiyet dokunulmazlığını güvence altına alarak mülkiyetin maliki (sahibi) üzerinde sınırsız bir tasarruf özgürlüğü sağlamıştır (Coşar, 1985: 506). Yine anayasamız kişinin mülkiyet hakkı üzerindeki sınırlamanın sadece “kamu yararı amacıyla kanunla” gerçekleşeceğini

kabul etmiştir. Özel kişilerin elinde olan taşınır eseri sadece devlet satın alabilmektedir. Mülkiyet hakkından dolayı kişi dilediği tasarrufu eser üzerinde gerçekleştirebilmektedir. Sadece yurt dışına çıkarmamak koşuluyla sınırlandırılmıştır ve yurt içinde devletin müdahale hakkı yoktur (Mumcu, 1971: 44-52).

2.2.1.3. Kültür ve Tabiat Varlıklarının Mülkiyetini Devlete Bırakılarak Korunmasını Sağlayan Hukuksal Sistemler

Hemen hemen özel mülkiyeti tanımış ve hukuk sisteminde anayasal güvenceye almış tüm devletler de dahil tüm kültür ve tabiat varlıkları konumundaki taşınır veya taşınmaz eski eseri devletin yani kamunun malı saymıştır. Buradaki temel amaç, eski medeniyetlerin mirasçısı olarak kendini tanımlayan ülkelerin daha topraktan bile çıkmamış olan eski eserleri devletin kontrolüne almak (Özel, 2018: 220) ve taşınır nitelikteki eski eserlerin yurt dışına çıkışını engellemektir. Yurt dışına herhangi bir nedenden dolayı çıkmış veya kaçırılmış eserleri ise mülkiyet hakkından dolayı geri almak ve ülkesine geri getirmektir (Alp, 2018: 112).

Devlet kamu mallarını kullanım açısına ve durumuna göre üçe ayırmıştır. Bunlardan ilki “sahipsiz mallar”dır. Sahipsiz mallar üzerinde mülkiyet kurulması açısından müsait olan fakat bugüne kadar çeşitli nedenlerden dolayı özel mülkiyete konu olmamış mallardır. Sahipsiz mallar herkesin kullanımına açık ve özel mülkiyette olmayan kayaları, dağları, tepeleri, suları, denizleri, gölleri, buzulları vb. içermektedir (Gözler, 2009: 826; Özel, 1997: 75).

İkinci kamu malı konumunda olan “orta malları”dır. Gelenek ve görenekler ile doğal nitelikleri nedeniyle kamunun fiilen kullanımına sunulan malların ortak adıdır. Orta malların ortaya çıkması için örf ve adetler ile sürekliliği sağlanmış veya idari bir kararla oluşturulmuş olması gerekmektedir (Gözler, 2009: 828). Köprüler, yollar, mezarlıklar, hamam yerleri, rıhtımlar, su yolları, çeşmeler, meydanlar, namazgahlar, her türlü hayrat, tabii sit alanları, tarihi ve jeolojik zamandan kalmış anıt veya ağaçlar, sebiller, antik şehir kalıntıları ile cami ve pazar yerleri olan taşınmaz eski eserler kültür ve tabiat varlıkları içindeki orta mallarıdır (Düren, 1979: 116-117; Gözler, 2009: 828; Özel, 1997: 75; Dönmez, 1985: 441).

Üçüncü ve son olarak da “hizmet malları” gelmektedir. Herhangi bir kamu tüzel kişiliğinin mülkiyetinde bulunan ve bu mülkiyete vatandaşların yararlanması ve hizmet elde etmesi için sağlanan kamu mallarının ortak adıdır. Hizmet mallarına, hastane, üniversite, müzeler, “müzelerde korunan eski eserler” (Düren, 1979: 116) cezaevleri, kütüphane, stadyum, belediye ve tren istasyonu binaları örnek olarak gösterilebilir (Gözler, 2009: 829; Özel, 1997: 75).

2.3. KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ KORUNMASINDA ULUSLARARASI ALANDAKİ YASAL DÜZENLEMELER

Ülkemizin sınırları içerisinde bulunan eski eserleri koruma altına almaya çalıştığı gibi diğer uluslararası ülkelerin de kendi sınırları içerisinde bulunan kültür ve tabiat varlıklarını koruma altına alma düşüncesi yapılan çalışmalarla anlaşılmaktadır. Ülkelerin ortak bir savunma sistemi veya koruma güdüsü geliştirdiği eski eserler, önce kendi ülkelerin kanun ve uygulamalarıyla koruma altına alınmıştır. İlerleyen yıllarda kültür ve tabiat varlıklarının tüm insanlığın ortak mirası olduğu düşüncesi benimsenince uluslararası antlaşmalar ve kuruluşlarla kültür ve tabiat varlıkları ortak koruma çatısı altında birleşmiştir. Bu çatı genellikle uluslararası kanunlar veya uluslararası kuruluşlar sayesinde oluşmaktadır. UNESCO bu kurumlara örnek teşkil ettiği gibi “Dünya Kültür ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi, Paris 1972” de uluslararası kanunlara örnektir.

Uluslararası koruma durumuna gelmeden önce her ülke kendi çabalarıyla kültür ve tabiat varlıklarını yani kültürel miraslarını korumaya çalışmaktaydı. Bunu “doğa ve yapısı” üzerine yapılan korumacı yasaklamalarla sağlama gayretine girmişlerdir. Doğa içinde genellikle ağaçlar ve ormanlar ile çevresindeki ekosistemin muhafazası üzerinden gelişen koruma bilinci, dönemin kralları, dini liderler veya yönetici konumdaki kişilerin bireysel çabaları sonucu sağlanmıştır. Buna en iyi örnek M.Ö. 1900'lü yıllarda Mezopotamya medeniyetlerinden biri olan Sümer Uygarlığı'nda Isin hanedanına mensup 11 yıl hüküm süren 5. Kral Lipit-Isthar (Lipit-Esthar) tarafından oluşturulmuş kanunlarda rastlamaktayız. Tarihte bilinen ilk yazılı yasa olan “Kral Lipit-Isthar Kuralları”ndaki bir maddede ağaçlar ile ilgili hüküm bulunmaktadır. Kuralda "Eğer bir kişi başkasının bahçesindeki bir ağacı keserse, yarım gümüş para kadar ödeme yapar (Md.10)" hükmü verilerek kişilerin mülkiyetinde bulunan ağaçlar

kanunla koruma altına alınmıştır (Akesen, 2006: 39). Buna rağmen Eflatun'un yaşadığı dönemde Eski Yunan'daki Attica Tepesi'ndeki ormanların korunamaması ve bitki örtüsünün yok olması gibi örnekler de mevcuttur. Ormanları koruma bilinci ilk başta dinin gerektiği üzerine “kutsal” kavramıyla beraber gerçekleşmiştir. Bazı kabile veya yerleşimciler ağaçların korumasını için ormanlara kutsallık atfetmiştir (Kurdoğlu, 2007: 60). Örneğin Güney Hindistan'daki Tamil Nadu eyaletindeki yerli halk tarafından kutsal sayılan ağaç ve kutsal koruluklarının, yontma taş ve cilalı taş devirlerine (M.Ö. 8000 – M.Ö. 6000) tanıklık ettikleri, ekolojik miras açısından son derece önem arz etmektedir. Ayrıca kutsal koruluk içerisinde bulunan bazı hayvanları avlamak kesinlikle yasak sayılmış böylece orman fauna ve florası yok olmaktan korunmuştur. (Krishna ve Sankar, 1997: 67-68).

Daha sonraki koruma anlayışı eski eserler üzerine şekillenmiştir. Bunun ilk örnekleri Roma İmparatorluğu'nda 6. yüzyılda İmparator Theodorik'in Roma eserlerinin gereken ilgiyi görmesini arzu etmesinde görülmektedir. Bununla birlikte 537 yılında Papa Vigilius tarafından anıtların korunması için yaptığı girişimler örneklendirilmektedir (Tunçer ve Madran, 2018: 4).

Rönesans döneminde koruma bilinci aydın kesim tarafından ileri atılmıştır. Ressam, şair, filozof ve mimar olan Leon Battista Alberti'ni (1404-1472) ideal şehir tanımında “Eğer yerleşmede bir Roma yapı kalıntısı bulunuyorsa korunmalıdır” şeklinde dile getirerek eski eserlerin “kültürel miras amaçlı” korunmasını ilk benimseyen kişi olmuştur (Erder, 1975: 18). Bununla beraber halkın sağlığı ve çevre düzeni için ilk kurumsal örgüt sayılacak yapılanmalar da oluşturulmuştur. Roma'da anıtların korunması için ilk yasak Papa II. Pius tarafından 1462 yılında getirilmiş böylece ülke genelinde ulusal bir anıt koruma yasağı oluşturularak eski eser bilinci aşılana çalışılmıştır (Tunçer ve Madran, 2018: 7).

Barok dönemi sanatta, edebiyatta ve eski eserde Roma'daki gücün papalık makamının güç kaybetmesiyle Avrupa içine geçişini sağlamıştır. Merkezi otoritenin Fransa'da sağlanmasıyla aydın kesimle beraber tüm eski eserler Roma'dan taşınmaya başlamıştır. Bu taşıma yani eski eserlerin yurt dışına çıkarılması 1624 yılında Papa VIII. Urbans tarafından eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasını yasaklamasına rağmen gerçekleşmiştir. 17. yüzyıl eski eserler açısından Avrupa'da belgelenip kayıt altına

alınan bir dönem olmuştur. İngiltere kendi eski eserler müzesini korumak için bazı derneklerin kurulmasını sağlamıştır. Papalık Devleti'nde Eski Eserler Hukuku oluşturabilmek için Papa eski eserleri arama ve koruma örgütünün başına, heykeltıraş Antonio Canova'yı geçirmiş ve ilerleyen dönemde eski eserler hukukuna yön veren çalışmalarda bulunmuştur. 1802 yılında Kardinal Pacca zamanın en ileri eski eser hukuku belgesini oluşturarak Papalık Devleti'nde özel ve kamuya ait anıtların korunup onarılması için teknisyenlerden oluşan "Komisyonlar Örgütü"nü kurulmasına vesile olmuştur (Tunçer ve Madran, 2018: 8-9). Bu örgütü İtalya'da birliğin kurulmasıyla 1863 yılında oluşturulan "Sanat Eserleri ile Tarihi Anıt ve Eski Eserleri Koruma Komisyonu" takip etmiştir. İlerleyen yıllarda komisyonun etkisiyle 1865 tarihinde çıkarılan bir kanunla özel kişi, örgüt veya kurumların elinde bulunan ülke içerisinde çıkan milli eski eser ve anıtlara "kamu yararı" kaygısı güdülerek devlet adına el konulabileceği yasallaşmıştır (Erder, 1975: 77).

Avrupa devletlerinde tarihi çevrenin korunması için bazı kişilerin kişisel girişimleri görülmektedir. Örneğin İtalya'da Camillo Boito tarafından tarihi yapıların mimari özelliklerinin dışında korunması ve tadilat edilerek gelecek nesillere bırakılması fikri benimsenmiştir. Boito'nun görüşleri ilerleyen yıllarda uluslararası sözleşme ve tavsiye kararlarında benimsenerek metin içerisinde maddeleştirilmektedir. 1883 yılında Boito, Fransız Viollet-le-Duc ile İngiliz Ruskin'in düşüncelerini değerlendirerek bazı ilkelerini açıklamıştır (Ahunbay, 1996: 18). Bu ilkeler (Erder, 1975: 84-85):

- Ülke içerisinde bulunan anıt eserler o ülkenin ve tüm insanlığın oluşturduğu tarihin belgelesi olup herkes tarafından saygı duyulmalı ve bilinçsizce yapılan değişikliklerden kaçınılmalıdır.
- Müdahalelerde en uygun yol izlenmeli önce onarım olmuyorsa restore edilmeli yenileme ve eklemelerden kaçınılmalıdır.
- Güvenlik nedenleriyle anıta eklemelerde bulunulacaksa farklı malzemeler numaralandırma ile kullanılarak bütünlüğü ve biçimi bozulmamalıdır.

Bu fikirleri Gustave Giovannoni geliştirerek "hangi devre ait olursa olsun tarihi değeri olan eser" koruma altına alınmalı diyerek kültürel mirasın evrenselliğini ilke edinmiştir. Bu ilkeler 1931 yılında Atina'da yapılan "Tarihi Anıtların Korunması ile İlgili Mimar ve Teknisyenlerin I. Uluslararası Konferansı"nda tartışılarak

benimsenmiştir (Ahunbay, 1996: 18). Giovanni bir eski eserin hangi dönemin kalıntılarını taşıyorsa ona göre her dönem için itinayla restorasyonunun yapılması gerektiğini savunarak 1931 yılındaki İtalya Restorasyon Tüzüğü'ne (Carta Del Restauro Italiana) ilham olmuştur (Tunçer ve Madran, 2018: 9). Carta Del Restauro Tüzüğü, on bir maddeden oluşmaktadır. Tüzüğün 5. maddesi açık ve net bir şekilde bunu ispatlamaktadır. “Hangi döneme ait olursa olsun, sanat değeri ve tarihi anısı olan tüm öğeler korunmalıdır” (md.5) denilerek yapıtın farklı dönemlerdeki parçaları farklı fikir veya üslup birliği olmasa dahi korunmalı ve restorasyonunun ona uygun yapılmasını sağlayarak eseri koruma altına almaktadır (Asatekin, 2004: 66). Carta Del Restauro'nun 6-7-8 ve 9. maddeleri Boito'nun ilkelerinin sırayla kapsamlılaştırılmış halini almıştır (Ahunbay, 1996: 148).

İtalya'ya ek bir başka Avrupa ülkesi olan Fransa ise 1887 yılında “Koruma Kanunu” oluşturarak eski eserlerini koruma altına almıştır. Birçok devlet koruma olgusunu eski eserler yani maddi değeri olan eşyalar veya anıtlar üzerinden hukuki olarak oluşturmuştur. Fransa ise kültür kökeni içerisinde koruma hukukunu oluşturmuştur. Diğer Avrupa devletlerinde; İngiltere 1882 yılında “Eski Anıtların Koruma Yasası”, Almanya 1902 “Eski Eserlerin Korunması Hakkında Yasa”, Avusturya 1923 yılında, Polonya 1928 yılında “Milli Varlık Sayılan Anıtlar ve Çevrelerinin Korunması Yasası” ile anıtları korumak için çıkarmışlardır. Bunlara ek olarak Danimarka 1969 yılında “Çöküntü Alanları Temizleme Yasası – Doğayı Koruma Yasası”, Norveç 1965 yılında “Kent Planlama Yasası”, İsveç 1960 yılında “Eski Eserler Yasası” ve İsviçre 1966 yılında “Federal Yasa” yı çıkarmışlardır (Tunçer ve Madran, 2018: 11-15).

Avrupa ülkeleri 18. ve 19. yüzyılda anıt ve eski eser hukukunu kendince oluşturmuştur. İlerleyen dönemlerde ülkelerin sadece kendi hukukunu değil aynı zamanda uluslararası kurum, kuruluş, sözleşme, tüzük ve tavsiye kararlarla iç hukukunda açık bıraktığı yerleri doldurması ile ortak ve bilinçli hareket sağlanması amaçlanmıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde uluslararası belgelerle ve metinlerle daha önce bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde farklılaşmalar görüldüğü için bu durum giderilmeye çalışılmıştır. Küreselleşen dünyada ortak hareket önem kazanmıştır. Farklı devletlerin vatandaşı olan kişiler kendi devleti dışındaki ülkelerde istihdam edilebilmektedir. Bu yüzden yapılan işlerde veya çalışmalarda ortak hareket ve yöntem belirleme önem arz

etmektedir. Kendi ülkesinde bilgi ve deneyim azlığı olan ülkeler sorun yaşamakta ve bu durum geri dönüşü mümkün olmayan sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin önemli bir tarihi eserin bilinçsiz kimselerce restore edilmesi, o esere zarar verip aslına uygun olma ilkesini yok edebilmektedir. Bu yüzden uluslararası alanlarda ortak standartların belirlenmesi sayesinde bilinçli bir çalışma ve metot oluşturulmaktadır (Özgönül, 2018: 27).

Bu bağlamda 1904 yılında Altıncı Uluslararası Mimarlar Kongresi (Madrid Konferansı Tavsiye Kararları) “Mimari Anıtların Korunması ve Onarılması” açısından kararlar alarak ileride oluşturulacak olan tüzük ve tavsiye kararlarına ilham olacaktır. VI. Uluslararası Mimarlar Kongresi, dokuz konulu bir rapordan oluşmaktadır. Bizim için önemli olan “II. Konulu Mimari Anıtların Korunması ve Onarılması” oturumudur. Bu oturumdan altı maddelik bir belge oluşturulmuştur. Böylece uluslararası alanda alınan kararlarda belge ve metin ortaklığı bilinçli olarak oluşmaya başlamaktadır. Bu gelişmeler ışığında Birleşmiş Milletler tarafından ülkelerin bilim, sanat ve eski eserler konusunda bağlayıcı ve denetleyici bir kurul olması hasebiyle 1945 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) kurulmuştur. 1954 yılında Avrupa Konseyi (Council of Europe/COE)’nin kurulmasıyla Hollanda’nın Lahey kentinde ilk uluslararası resmi metin olarak kabul edilen ve birçok devletin imzalaması sonucu uluslararası bağlayıcı yasal belge olan “Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Değerlerin Korunması Sözleşmesi (Lahey Konvansiyonu)” oluşturulmuştur (Özgönül, 2018: 27). Kültürel mirası uluslararası alanda koruyan metin, belge veya anlaşmaları saymadan önce bu belgelerin hangi statüye göre bölümlendirildiklerine bakmak gerekmektedir.

Kültürel miras ve tabiat varlıklarını koruma altına alan uluslararası belgeler üç farklı bölümde incelenebilmektedir.

1. Kültürel miras ve tabiat varlıklarının belirli bir zamana göre; barış zamanı için uluslararası metinler ve savaş zamanı için uluslararası metinler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.
2. Konusuna göre; kültürel mirası konu alan uluslararası metinler, mimari konulu uluslararası metinler, arkeoloji konulu uluslararası metinler, müzelerle ilgili uluslararası metinler, kültürel mirasın eğitimi ile alakalı uluslararası metinler,

kültürel ve doğal çevre konulu metinler ve kültürel turizm konulu metinler olmak üzere yediye ayrılmaktadır (Öz ve Güner, 2007: 1, 229, 413, 461, 495, 505, 520).

3. Ulusal mevzuata göre; yasama organı tarafından kanun olarak kabul edilen uluslararası metinler ve yasama organı tarafından kanun olarak kabul edilmemiş fakat konu ile alakalı benimsenmiş hukuksal belge olarak bakılan metinler olarak ikiye ayrılmaktadır (Özgönül, 2018: 28-35).

Kültürel mirasın ve tabiat varlıklarının korunması hakkında birçok uluslararası belge, metin, sözleşme ve tavsiye kararları mevcuttur. Konumuz gereği biz sadece 2. Bölüm konusuna göre ve ülkemiz tarafından 3. Bölüme giren ulusal mevzuat kısımları içerisindeki bazı uluslararası belgelerden bahsedeceğiz. Bu üç bölümde sıralanan bazı belgeler üç bölümün üçünün de içerisine girebilmektedir. Örneğin 1972 Paris Dünya Kültür ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi hem zamana göre barış zamanı hem konusuna göre kültürel mirası konu alan hem de ulusal mevzuata göre ülkemizde yasama organı tarafından kanun olarak kabul edilen bir belge statüsündedir.

İlk bahsedilecek uluslararası belge 1933 tarihli “Atina Tüzüğü: IV. Uluslararası Çağdaş Mimari Kongresi (ICOMOS)”dır. Tüzük 3 bölüm 94 maddeden oluşmaktadır. 1. Bölüm “Bölgesel Ortamında Kent” üzerine 1-8. maddeleri kapsamaktadır. 2. Bölüm kentin 5 işlevini (ikamet (9-29. md.), dinlenme ve eğlence (30-40. md.), iş (41-50. md.), ulaşım (51-64. md.) ve (65-70. md.) tarihi mirası sıralamaktadır. 3. Bölüm sonuç bölümü olarak 71-94. maddeleri kapsamaktadır (Erdil ve Şakar, 2007: 244-250).

Kültür ve mimari açıdan tüzüğün 2. bölümündeki 5. işlev olan tarihi miras konusu önem arz etmektedir. Çünkü burada kent içerisindeki korunacak anıtlar veya mimari eserlerden bahsetmektedir. Tüzüğün 65. maddesi gereği bir bölgede bulunan güzel ve estetik bir mimari özellik taşıyan tek veya yapı grubu binalar yıkılmadan korunmalıdır. 66-67. maddeleri binaların korunma nedenini sağlığa zarar vermemesi, bir dönemin kültür belgeleri olması ve kamu yararına aykırı olmaması olarak sıralamıştır. 68. maddeye göre bir proje, güzergah tarihi özelliği olan bir mimari eser üzerinden geçiyorsa o eseri yıkmak yerine alternatif yollar, güzergahlar hatta şehir merkezini başka yere taşımak gibi uygulamalar düşünülmeli ve bunlar uygulanmalıdır. Yıkımın basit ve etkili çözüm olarak görülmemesi üzerine oluşturulmuştur (Erder, 1975: 286-

289). 1933 yılında oluşturulan Atina Tüzüğü kentleşme politikaları açısından önem arz etmektedir. 68. madde de anlaşılacağı üzere bir yeni proje içerisinde kalan veya üzerinden bir hizmet geçirilecek olan alan içinde kalan tarihi ve kültürel varlığın önemli olduğu ve yıkılması yerine alternatif yöntemler geliştirilmesi gerektiğinden bahsetmektedir.

İkinci uluslararası metin 25-31 Mayıs 1964 tarihli Venedik Tüzüğü'dür (The Venice Charter). Tüzük 7 bölüm (tanımlar (1-2. md.), amaç (3. md.), koruma (4-8. md.), onarım (9-13 md.), tarihi yerler (14. md.), kazılar (15. md.) ve yayın (16.md.)) ve 16 maddeden oluşmaktadır. 1. madde korunması gerekli eserleri sayarken yalnızca tarihi anıtlar değil aynı zamanda bir uygarlığın parçası olan, önemli bir olayın tanıklığını üstlenen kentsel veya kırsal bir yerleşmeyi de dahil ederek koruma alanını genişletmiştir. Tüzüğün son maddesi ise bir eserde yapılan tüm koruma, onarım ve kazı işlemlerinin çizim ve fotoğraflarla belgelenip, eleştirel bir tutumla çözüm getirilip raporlanması istenmiştir (16. md.) (Ender, 1975: 289-293). Venedik Tüzüğü ülkemiz kurullarından biri olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 3674 sayılı 24 Eylül 1967 tarihli karar ile kabul edilmiştir.

Başka bir uluslararası belge de “Lahey Sözleşmesi: Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültürel Varlığın Korunmasına Dair Sözleşme (UNESCO, Lahey 1954)” olacaktır. Lahey Sözleşmesi 7 bölüm ve 40 maddeden oluşmaktadır. Bölümlerden önce sözleşmenin neden ortaya çıktığı, taraflarla nasıl bir yol izlenmesi gerektiği ve bu sözleşmeden önceki rehber edindikleri bazı sözleşme ve anlaşmalardan bahsetmek gerekir. Bu sözleşme uluslararası alanda devletlerin savaş zamanında kültürel mirası gözeterek ve korunması ilkesinden bahsederek savaşacak veya çatışacak devletlerin kültürel mirası ve eserleri güvenceye alması hakkındadır. Sözleşmenin 1. maddesinin a bendi kültürel varlıkları (Lahey Sözleşmesi: Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme, 1954):

a) Dinî veya laik, mimari, tarihî anıtlarla sanat anıtları, arkeolojik değerlerdeki yerler, bütünü itibariyle tarihî veya artistik bir alâka arz eden yapı toplulukları, sanat eserleri, elyazmaları, kitap ve başkaca tarihî, artistik veya arkeolojik değer taşıyan eşya, keza yukarıda bildirilen servetlerden mürekkep bilim koleksiyonlarıyla, önemli kitap, arşiv röprodüksiyon koleksiyonları ve emsali gibi milletlerin kültür muamelelerinde büyük önemde yeri olan menkul ve gayrimenkul mallar,

b bendi “müze, arşiv depoları ve büyük kitaplar” olarak kültürel varlıkları, c bendi ise “anıt merkezleri” tanımlamaktadır. Sözleşmenin 28. maddesi de sözleşmeye uymayan devletlerin cezalandırılması hakkındadır. Bu sözleşme 10.4.1965 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak ülkemizde kabul edilen ve taraf olunan silahlı bir çatışma halinde kültürel varlıkların korunması açısından uluslararası bir belgedir.

Diğer bir belge de “Dünya Kültür ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi”dir (UNESCO, Paris 1972). Sözleşme 7 kısım ve 37 maddeden oluşmaktadır. Metnin ön bölümünde, bu sözleşmenin neden ortaya çıktığından bahsedilmektedir. Sözleşme kültürel ve doğal miras eserlerinin geleneksel bozulmanın yanında sosyal ve ekonomik şartların değişikliğiyle beraber eserlerin yeteri kadar bakım ve onarımına ilgi gösterilmemesinden dolayı çürüme ve tahrip olması üzerine dikkatleri çekmiştir. Tüm bu olumsuzluklardan dolayı kültür ve doğal mirasın korunması açısından uluslararası alanda oluşturulmuş sözleşme, kurum ve tavsiye kararlarla milletlere gerekli düzeyde bilgi muhafazasını artırmak amaçlanmıştır. Yaşanan olaylardan dolayı onaltıncı oturumda sorunların giderilmesi için uluslararası bir sözleşme olan “Dünya Kültür ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme” 16 Kasım 1972 tarihinde kabul edilmiştir (Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, 1972). Aynı zamanda bu sözleşme ülkemiz yasama organı (TBMM) tarafından 2658 sayılı kanun ve 14.4.1982 tarihinde kabul edilerek iç hukuk belgesi halini almıştır (Özgönül, 2018: 28; Asatekin, 2004: 86).

Sözleşmenin 1. maddesi “kültürel mirası”, “Anırlar, Yapı toplulukları ve Sitler” olarak 2. maddesinde “doğal mirası” tanımlayarak sıralamıştır. Sözleşmenin 4. maddesi anlaşmayı imzalayan devletlerin, 1. ve 2. maddesinde tanımlanan, kendi toprakları içerisinde yer alan kültürel ve doğal miraslarını tespit, muhafaza için önlem ve gelecek kuşaklara aktarması için görev üstleneceğini bildirmektedir (Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, 1972).

Avrupada mimaride birliğin sağlanması ve ortak mimari kültür oluşturma açısından 3 Ekim 1985 tarihinde “Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi” (COE) uluslararası alanda oluşturulan bir başka sözleşmedir. Tüm Avrupa ülkelerine ortak bir mimari miras oluşturmak, yapılacak olan mimari eserlerin ortak bir kültür çatısı altında çalışmasını ve gelişmesini sağlamak üzerine oluşturulan bir sözleşmedir.

Sözleşme 27 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmenin 1. maddesinde “Mimari Miras” tanımlaması yapılırken anıtlar, bina grupları ve ören yerlerinin (sitler) tanımları yapılarak mimari mirasın kapsamı belirlenmiştir. Sözleşmenin 3-4-5-6-7 ve 8. maddeleri taraf olan devletlerin mimari miras için “yasal koruma işlemlerini” kabul ettiği maddelerdir. Sözleşmenin 10-11-12-13. maddeleri taraf olan ülkelerin “koruma politikalarını” kabul ettiği maddelerdir. Sözleşmenin 15. ve 16. maddeleri “enformasyon ve eğitim” ile alakalı olup taraf olan devletlerin mimari miras adına kültürel mimari mirasın halkça bilinçlenmesi ve yeni gelen nesle eğitim teşviki sağlanması amaçlanmıştır. Ülkemiz Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi’ni 3534 sayılı ve 13.4.1989 tarihli “Avrupa Mimarî Mirasının Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun” ile kabul etmiştir (Avrupa Mimarî Mirasının Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun, 1989).

Ülke toprakları içerisinde çıkan arkeolojik kültürel mirasın korunması için oluşturulan tüzük ise 1990 tarihli “ICOMOS Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü” olarak bilinen uluslararası bir belgedir. Arkeoloji tüzüğü dokuz maddeden oluşmaktadır. Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü’nde, yerel bölgelerde bulunan arkeolojik mirasın yerel halkın bir parçasını oluşturduğu vurgulanmıştır. Bu mirasın korunması için yöre halkının oluşturduğu kültür gruplarının bir araya gelerek anıtların korunup yaşatılması sağlanmaya çalışılmalıdır vurgusu ile tarihi, kültürel ve arkeolojik esere yakın olan ve onu oluşturan yöre halkının katılımının elzem olduğu ilke olarak kabul edilmiştir. Tüzüğün 1. maddesi arkeolojik mirası şöyle tanımlamaktadır (ICOMOS Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü,1990).

Temel verileri arkeolojik yöntemlerle elde edilen maddi mirastır. İnsan varlığının her tür izini kapsar ve her tür insan etkinliğini yansıtan yerleri, terk edilmiş yapıları, toprak ve su altındaki sitler de dahil olmak üzere her tür kalıntıyı, bunlarla ilişkili taşınabilir tüm kültürel malzemeyi içerir.

Arkeolojik mirasın korunması hakkında diğer bir uluslararası sözleşme de Valetta’da yapılan 16 Ocak 1992 tarihli “Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi”dir. Sözleşmenin amacı Avrupa ülkelerinin ortak bir kültür içerisinde arkeolojik mirasını korumaktır. Sözleşme 18 maddeden oluşmaktadır. 1. madde arkeolojik mirası tanımlamaktadır. Tanımdaki amaçlar Avrupa için ortak bir hafızanın

kaynağı olan tarihi ve bilimsel bir inceleme konusu oluşturarak arkeoloji mirası korumaktır. Sözleşmenin 2-3 ve 4. maddeleri “arkeolojik mirasın tespit edilmesi ve korunması için önlemleri” kapsamaktadır. 3. madde genellikle kazı alanları ve kazı yapmak isteyenler için yasal standartları belirleyen maddedir. Ülkemiz tarafından bu sözleşme 4434 sayılı yasa ve 5.8.1999 tarihinde “Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (Gözden Geçirilmiş)’nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun” ile kabul edilmiştir (Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi (Değiştirilmiş Şekli), 1992).

Uluslararası alanda denizlerin, nehirlerin, okyanusların, sığ suların ve kıyı kenarlarının barındırdığı eski eser veya kültürel mirasın korunması gerektiği üzerine 1996 yılında “ICOMOS Sualtı Kültürel Mirasının Korunması ve Yönetimi ile İlgili Tüzük” kabul edilmiştir. Sualtı kültürel miras tüzüğü daha çok uluslararası alanlarda bulunan denizler veya okyanuslarda kaybolan gemi, batık ve eserlerle ilgili oluşturulmuştur. Sualtı kültürel miras tüzüğü, 1990 tarihli “Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi” konulu tüzük çerçevesinde oluşturulmuştur. Sualtı kültürel miras tüzüğü 15 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmenin 1. maddesi temel ilkeleri belirleyerek sualtında bulunan kültürel mirasın yerinde korunması üzerinde durmuş, halkın bu yerleri kolayca ziyaret etme imkanı sağlanması üzerine ilke benimsemiştir. Ayrıca sualtı kültürel mirasına zarar vermeyen tekniklerin kullanılması istenmiştir (Sualtı Kültürel Mirasının Korunması ve Yönetimi ile İlgili Tüzük, 1996).

Bir diğer uluslararası sözleşme insanların direk olarak ürettiği geçmişinden aldığı gelenek, görenek, ritüel ve semboller içeren “Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM)” ile alakalıdır. 20. yüzyılda küreselleşmenin ve teknolojinin gelişmesiyle insanlar arasındaki diyalogun yenilenme sürecini başlatmıştır. Hoşgörüsüzlük ortamının insanlar arasında artması ve yetersiz kaynakların korunması ile alakalı somut olmayan kültürel mirasın yıpranma, bozulma, yıkılma ve yok olmayla karşı karşıya kaldığı gözlemlenmiştir. 1989 UNESCO Geleneksel Kültürel ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı, 2001 UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi’nde ve Kültür Bakanları Üçüncü Yuvarlak Masa Toplantısı’nda kabul olunan 2002 İstanbul Bildirgesi’nin etkisiyle 2003 yılında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kabul edilmiştir. Sözleşme 9 bölüm ve 40 maddeden oluşmaktadır.

2.4. KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ KORUNMASINDA TARİHİ GELİŞİM VE ULUSAL ALANDA YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER

Dünyada yeni yerler keşfetme isteği ile başlayıp sonu güçsüz ülke veya devletlerin güçlü devletlerce sömürüsüne kadar giden bir sistem ortaya çıkmıştır. Bu sistem “sömürü” olarak bilinmektedir. Sömürü sistemi, bulunan yerlerdeki sanayi kentleri için kullanılacak hammadde veya çeşitli zenginliklerin Avrupa devletlerine akma düzeni olarak bilinmektedir. 18. yüzyılda bu çeşitli zenginlik kavramının içine “eski eserler” de girmiştir. Avrupa devletlerinde bu zenginlikler sonucu ekonomi, sanat, teknoloji ve sanayinin gelişmesi, insanların eski esere ilgisini artırmıştır (Ekim, 2017: 61). Özellikle batılı devletlerce eski eserlere duyulan ilgi, bu eserlerin müzelerde depolanması ve koleksiyonculuk anlayışı sonucu birçok eski eser Avrupa devletlerine akmıştır. Avrupa devletlerinin en çok ilgisini ise ilk medeniyetlerin ve imparatorlukların mezarlığı olan “Küçük Asya” dedikleri Anadolu, Mısır, Lübnan ve Mezopotamya çevreleri çekmiştir (Önder, 1990: 481).

İlgi duyulan yerlerin kontrolü Osmanlı Devleti’nde olması deneniyle toprakları içinde birçok eski eser kaçırılarak Avrupa devletlerinin müzelerine götürülmüştür. Bu durumların yetkili yöneticiler tarafından anlaşılması üzerine eski eser koruma bilinci uyanmaya başlamıştır. Bu bilinç ise 1869 tarihli bir belgede Şûra-yı Devlet yetkililerinde, Osmanlı Devleti’nde eski eserlerin oldukça fazla olduğu fakat Avrupalı Devletlerin müzelerinin buradan götürülen eserlerle süslendiği acı bir gerçek olarak kabullenilmiştir (Paksoy, 1993: 207).

2.4.1. Tarihi Gelişim İçerisinde Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması

Türk akınlarından sonra Anadolu toprakları Türklerin burada kalıcı olarak yerleşmeleri olmuştur. Türklerin bu topraklara yerleşmeleri Anadolu toprakları için ilk kültürel eserlerini burada yapmaya başlamalarına neden olmuştur. Aynı zamanda kendinden önce Anadolu’da bulunan medeniyetlerin eserleriyle de burada karşılaşmış iç içe harmanlanan bir kültür oluşturmuşlardır. Buna mukabil Pasinli’ye göre kültürel gelişmelerin, Türk coğrafyasının içine girdiği Anadolu topraklarında Selçuklu Devleti’ne kadar götürüldüğünün mümkün olduğunu söylemektedir. Müzecilik bağlamında kültürel öğelerin ilk yansımalarının Selçuklular zamanında başladığı görülmektedir. Selçuklu sultanlarından Alaeddin Keykubad, 1221 yılında Selçuklu

Devleti'nin başkenti olan Konya kentinin içinde bulunan höyüğün etrafını surlarla çevrelediği ve bu surların görünüm yerlerine eski medeniyetlerden kalma yazılı ve işlenmiş taşları koyduğu bilinmektedir (Pasinli, 1990: 147). Yine Selçuklu Devleti zamanında yapılmış olan kervansarayların görünen cephelerine Bizans gibi eski medeniyetlerden veya kültürlerden kalma kitabe ve heykelleri koyarak eski eserlerin korunması sağlanmıştır (Eyice, 1990: 5).

Ulusal alanda kültür ve tabiat varlıklarının koruma altına alınması için yapılan düzenlemelere alanyazısında Osmanlı Devleti zamanında rastlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin 16-18. yüzyıllar arasında yapı malzemelerinde olduğu kadar günümüzde kültürel varlıklar olarak sayılan yapıların korunması, örgütsel, parasal ve yasal sistemler kurması, içinde bulunduğu çağa egemen olan bazı girişimler ortaya koyduğunu göstermektedir (Madran, 2018: 53). Bu yapıların günümüzde en ünlülerine, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Devri'nde Batılılaşma çabaları altına girdiği zaman karşılaşılmaktadır. Fakat örgütlenme veya yasal düzenlemelerden öncede padişahların ve çeşitli devlet adamlarının şahsi girişimleriyle oluşturulan eski kültürel eser ve yapıtların korunması için oluşturdukları mekan, girişim ve hareketlerini de gözardı etmemek gerekir (Kaya ve Adıgüzel, 2007: 798). Bunlardan ilkinde Konstantinopolis'i fetheden Fatih Sultan Mehmet Han zamanında rastlanılmaktadır. Fatih Sultan Mehmet Han iki uygulamasıyla bu duruma örnek gösterilmektedir. İlki kendi adına yaptırılan Fatih Cami önüne Bizans İmparator lahitlerini koydurmuş ikinci olarakta Hipodrom'da bulunan işlemeli mermer ve taş sütun ile başlıklarını yine ünlü araba yarışçısı Porphyrios'un anıtının kaidesini Topkapı Sarayının II. Avlusunda toplaması bilinçli bir eski eser koleksiyoncusu olduğu ve küçük bir müze oluşturmaya çalıştığını göstermektedir (Pasinli, 1990: 147).

1453 yılında İstanbul fethedilince Haliç'in girişine çekilen meşhur zincir eritilip başka şeylere dönüştürülmek veya atılmak yerine önce Aya İrini Kilisesi'nde daha sonra da Topkapı Sarayı'nda koruma altına alınmıştır. Bu zincir gibi birçok eser bu yolla korunmuş ve günümüzde müze şeklinde olmasa da bir koruma adı altında beş buçuk asırdan beri muhafaza edilmiştir (Gerçek, 1999: 9). Daha sonraları bu depo halini alan kilise imparatorluğun çeşitli yerlerinden gelen eski silahların ve bulunan eski eserlerinde konulmasıyla Mecma-i Esleha-i Atika ve Mecma-i Asar-ı Atika olarak ikiye ayrılmıştır (Eyice, 1990: 6). İlerleyen yıllarda asar-ı atikaya duyduğu merakla Tophane

Müşiri Damat Ahmet Fethi Paşa tarafından “Harbiye Ambarı” olarak kullanılan “Cebehane’nin (Aya İrini Kilisesi)” (Karaduman, 2004: 75) kişisel çabalarıyla geliştirmiş ve böylece ilk Türk müzeciliğinin burada gelişip kurulmasına vesile olmuştur (Su, 1965: 7; Benhan, 1934: 429).

İstanbul’un fethinden sonra Aya İrini Kilisesi Fatih Sultan Mehmet Han tarafından başlayan bir gelenekle diğer padişahların da bu geleneği sürdürmesiyle Eski Silah Cebehane’si olarak oluşturulmuştur. Bu Cebehane ilerleyen yıllarda savaşlarda ele geçirilen saldırı ve savunma amacıyla kullanılan malzemelerin, imparatorluğun çeşitli yerlerinden gelen eski malzemelerin biriktirildiği ve 1726 yılında yeniden düzenlenerek silah ambarı anlamına gelen “Dar-ül Esliha” olarak adlandırılmıştır. Bu bakımdan askeri bir müze olan Dar-ül Esliha, ilerleyen yıllarda yeniçeri ayaklanmaları esnasında yağmalanmış birçok eser müzeden kaçırılmış ve bu yüzden de kapatılmıştır (Kibiroğlu, 1994: 67). III. Ahmet zamanında Dar-ül Esliha adını alan Cebehane, 1726 yıllı kitabede geçmekte ve Sultan I. Mahmut zamanında 1743 yılındaki kitabede de düzenlenip elden geçirildiği yazmaktadır (Gerçek, 1999: 80). Gerek geçmişte Aya İrini Kilisesi gerekse günümüzdeki Ayasofya örneklerinde görüldüğü üzere kültür varlıklarına ulusal alanda verilen değer hem uluslararası mevzuatlar hemde inançlar açısından ortada iken başka coğrafyalarda bize ait kültürel değerlerin aynı özende korunmaması ise dikkat çekicidir.

Bir diğer eski eserlerin korunduğu ve muhafaza edildiği yer ise padişahların devleti yönettikleri saraydaki hazine odası veya odalarıdır. Bu hazine odalarında çini, kendinden önce görev yapmış padişahların giydiği elbise, kullandığı savaş giysi ve malzemeleri ile ele geçirilen yerlerdeki önemli olan eski eserler bulunmaktaydı (Hisar, 2010: 24).

Fatih Sultan Mehmet gibi Yavuz Sultan Selim de eski dönemlerden kalma kıymetli el yapımı çini ve bazı değerli eşyalarında olduğu eserleri Yedikule Hisarı’nda muhafaza ettiği (Benhan, 1934: 428) ilerleyen zamanlarda ise III. Murad’ın bu eserleri tekrar Topkapı Sarayı’na geri getirttiği bilinmektedir. Gerçek’e göre Osmanlı İmparatorluğu’nda Yavuz Sultan Selim Han zamanında eski eser veya kültürel miras kelimeleri yerine kullanılan “Ata yadigarları” kavramı dünyaca ün yapmıştır. 1512-1520’li yıllarda Suriye ve Mısır üzerine yapılan seferlerden sonra İslami önem arz eden eserlerin, el yazması kitapların ve kutsal emanetlerin İstanbul’daki saraya taşındığı ve

koruma altına alındığı böylece hazinenin ve eski eserlerin zenginleşmesinin sağlandığı bilinmektedir (Gerçek, 1999: 79). Topkapı Sarayı ve Dolmabahçe'den başka yerlerde de bu gibi eserlerin toplandığı odalar düzenlenmiş ve oluşturulmuştur. II. Abdülhamit zamanında Yıldız Sarayı'nda büyük bir eski eserlerin bulunduğu müze salonu (Nadireler Salonu) oluşturulmuştur (Gerçek, 1999: 79; Benhan, 1934: 429). Böylece dönemin önemli padişahları ve önemli devlet adamlarınca eski eserlerin muhafazası ve korunması için sarayda bir araya getirilen özel müze veya depo benzeri yerler oluşturulmuştur.

Osmanlı Devleti padişahlarından olan III. Murad (1574-95) döneminde Atina bölgesinde bazı yontulmuş mermer direkler ve somaki mermerler bulunup padişaha haber verilmiştir. Sultan III. Murad Han cevaben Eğriboz Beyi, Atina, Livadiye ve İstefe kadılarına gönderdiği iradede “buyurdum-ki: Vârid-i vakt iken direkleri ve somâkî mermerleri taht-ı kazâlarımızda ... mahallelerinde zabt idüb kefereye bey' etdirmeyesiz.” diyerek bulunan eski eserlerin yerinde korunmasını 17 Şevval 985 (28 Aralık 1577) tarihinde buyurmuştur (Paksoy, 1993: 202-203). Yine 4 Kasım 1583 (16 Şevval 991) yıllı belgede Selçuklu Devleti zamanından kalma Aksaray'daki hanın bazı taşlarının çalınıp kendine yeni ev yapmak isteyen kimselerce kullanılmak istenmesinin önlenmesi üzerine çıkan bir iradedir. Padişah iradesine göre bu kişilerin tespit edilip isimleri alınarak Südde-i Seâdet'e (İstanbul'a) bildirilmesi ve bu mekanın korunması ve bir daha kervansarayın harab edilmesini önlemek için Aksaray kadısına hüküm edilmiştir (Paksoy, 1993: 203).

Eldeki bilgilere göre o zaman için Nizamname olmasada eski eser kaçakçılığını önlemek için bazı İrade, Kanunname ve Emirnameler çıkarılarak eski eserlerin koruma altına alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Bunlardan en bilineni ilk yasal düzenleme olan 23 Şevval 1274 / 6.6.1858 tarihli 40 Numaralı Kanunname-i Arazi Hümayunu yani Arazi Kanunnamesi'dir. Kanunname'nin 107. maddesinin son cümlesindeki “bi'l-cümle arazide bulunup mâlik ve sahibi malum olmayan meskûkât-ı atîka ve cedîde ve defâin-i mütenevvi'anın ahkâmı kütüb-i fikhiyede tafsil olunmuşdur.” (Mumcu, 1969: 66) hüküm ile tüm Osmanlı Devleti'nde mülk sahibinin belli olmadığı topraklarında bulunan mühürlü altın, gümüş ve değerli eski eserlerin usule uygun olarak bildirilmesi istenmiştir. Böylece bulunan eski eserlerin müze veya depo benzeri yerlerde muhafaza edilmesi amaçlanmıştır. Ortaylı, eski eserlerin yasal olarak korunması adına bir iradeden

bahsetmektedir. İngiliz devleti adına Midilli'deki konsolos vekili Mister Noto tarafından yapılan kazı için sürenin bir yıl daha uzatılmasını istenmiş buna karşılık (28 Cemaziyyevvel 1274) Ocak 1858 tarihli bir irade çıkarılmıştır. Bu irade gereği bulunan asar-ı atika tek örnek olması durumunda saltanat-ı seniyye müzesi için zabtolunması, iki ve üzerinde olan eserlerin ise birinin saltanat-ı seniyye müzesi için diğerinde kazıyı yapan Hafir'e (arkeolog) verilmesini şart koşmaktadır (Ortaylı, 1990: 129).

Eski eserlerin korunması hakkında bir diğer hüküm de 9.8.1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nin 133. maddesinde geçmektedir. Kanunname'ye göre "Hayrat-ı Şerife ve tezyinat-ı beldeden olan ebniye ve asar-ı mevzu'a-yı hedm ve tahrib ve yahud bazı mahallerini kırıp rahnedar..." edenler hakkındaki ceza ile ilgilidir (Çal, 1997: 391; Varuy, 1988:167). Böylece bazı eski eserleri ve dini yapıları tahrip veya yoketmeye çalışan kişilerin yasal olarak cezalandırılacağı anlaşılmaktadır. Eski eserlerle ilgili tam bir yasal kanun oluşturulmamışsa da eski eserlerin varolan bazı kanunlarla korunduğu görülmektedir.

Bu kanunnamelere ek 1863 yılında genel olarak kazı işlerini düzenlemek için bir emirname çıkarılmıştır. Kamil Su tarafından bulunan Müzekkere belgesine göre 18 Zilkade 1280 (26.4.1863) Emirnamade kazı için düzenlemeler ve yasal haklar belirlenmiştir. Bu Emirnameye göre "... mealinde bulunacak asar-ı atikada ikili olanlardan birer adedi Devlet-i Aliye müzesi için alınacak birli olanları kendisine terk olunmak ve bir mahalle alamet veyahut sair suretle vaz'olunmuş asar-ı atika merkûz olduğu mahalden ihraç olunmamak..." (Su, 1965: 51; Çal, 1997: 391) şartı konularak bir yasal statü oluşturulmuştur. Yani burada anlatılan yasa gereği Osmanlı Devleti topraklarında kazı yapmak isteyen arkeologlar ve hâfirler bulunan tarihi ve kültürel eski eserlerden iki tane olanlardan birini Osmanlı Devleti Müzesine vermek zorundadır. Kazıyı yapan ve eseri bulan kişi bunu bilir ve uygular.

Eski eserlerin korunmasında bir diğer yasa Ebniye Nizamnamesi'dir. Ebniye Nizamnamesi mimari kültür oluşturması, konut ve şehirleşme için uygulamalı imar planlaması açısından eski yapılar ve tarihi yapı toplulukları için önemli bir yasal koruma oluşturmaktadır. Şehirleşmenin ve yapılaşmanın getirdiği artan ihtiyaçlardan dolayı ortak bir yapı kültürü ve mimari miras oluşturmak için 1848 yılında Ebniye

Nizamnamesi çıkarılmıştır. 1848 tarihli Ebniye Nizamnamesi 30 maddeden oluşmaktadır. 1849 yılında tekrar bir Ebniye Nizamnamesi ile bazı maddelerinde değişiklik yapılarak madde sayısı 33'e çıkarılmıştır (Denel, 1982: 46-51). Nizamname'nin 1-8. maddeleri ile yapılacak evlerin yol ile olması gereken münasebetini ve kamuya ait olan yolların ev yapılarak işgalinin önlenmesi amaçlanmıştır. Diğer maddeler de nerelere ruhsat verilmeyeceği ve yapılacak yapıların baca (md. 18), sacak (md. 17), cumba (md. 19) ve dükkan yükseklikleri (md. 21) gibi yerlerin ölçek ölçülerini vermektedir (Denel, 1982: 34-39). Nizamnamede evler ve dükkanların aralarında belli bir mesafe olması gerektiği, yol ölçüleri, ahşap ve kârgir (ahşap malzeme yerine yığma taştan, tuğladan veya betondan yapılan ev, bina) evler için farklı ölçekler gerektiği, dükkanlar arasında duvar ölçülerini anlatan oldukça ayrıntılı bir uygulama imar yasası ile mimari kültür oluşturulmaya çalışılmıştır. Halep ve Rakka Valisi Halil Kamil Bey ile 1848 yılında çıkan Selanik yangınında bu Nizamname şehrin ihyası için Sadaret'ten istenmiştir (Söğüt, 2016: 54-55). 1848 Ebniye Nizamnamesi ile aynı yıl çıkarılan 25 Kasım 1848 (28 Zilhicce 1264) tarihli Ebniye Beyannamesi ise ahşap yerine kârgir yapılar yapıldığında kullanılan malzemelere bağlı olarak bina ömrünün kaç yıl olacağı üzerine sayısal veriler ve analizlerin olduğu bir belgedir (Denel, 1982: 40-45).

1848 tarihli Ebniye Nizamnamesi ilerleyen yıllarda yollarında bakım, onarım ve yapı usulünü kapsayacak şekilde 1863 yılında Turuk (yol) ve Ebniye (bina) Nizamnamesi olarak değiştirilmiştir. Turuk ve Ebniye Nizamnamesi 14 fasıl ve 49 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca alanında uzman kişiler yetiştirilmesi ve kentlerin yapılaşması için kent politikası durumundadır (Ergin, 1995: 1673-1685; Seyitdanlıoğlu, 1996: 69-81). Bu Nizamname'nin akabinde 1882 tarihli Ebniye Kanunu'na ilaveten 1891 tarihli Ebniye Kanunu çıkarılmıştır. 1882 tarihli kanun, 12 fasıl ve 98 maddeden oluşmakta, 1891 tarihli kanun ise 12 fasıl ve 87 maddeden oluşmaktadır. 1863 tarihli Nizamname'ye göre 1882 tarihli Ebniye Kanunu daha ayrıntılı ve kapsamlıdır. 1891 tarihli Ebniye Kanunu ise 1882 tarihli Ebniye Kanunu'nun maddeleri azaltılarak oluşturulmuş, 1863 tarihli Nizamname'nin üzerine kurulmuş ve genişletilmiş şeklidir (Ergin, 1995:1700-1731).

Bunların dışında Osmanlı Devleti'nin kültürel varlıklarını koruma altına alması ve yasal mevzuat oluşturması eski eserlerin yurt dışına kaçırılması sonucu

gerçekleşmektedir. Osmanlı Devleti'nde kültür yağmacılığı genellikle yabancı devletlerin elçi veya onların gönderdiği arkeologlar tarafından yapılmıştır. Örneğin Osmanlı Devleti sınırları içerisinde olan Ege Denizi'nde yer alan Melos adasında M.Ö. 120-90 yıllarında yapıldığı tahmin edilen "Milo Venüsü" heykeli 1820 yılında keşfedilmiş, Osmanlı Devleti'nde Fransa adına konsolosluk görevinde bulunanlar tarafından Fransa'ya kaçırılmıştır. Bu eser daha sonra Louvre Müzesi'ne konulmuş ve bugün sergilenmektedir (Gerçek, 1999: 13).

Diğer bir kaçakçılık olayı Troya hazinesidir. Alman asıllı Heinrich Schliemann tarafından bulunup Atina üzerinden İngiltere'ye kaçırılmış, ardından Almanya Berlin Müzesi'ne devredilmiştir. (Esin, 1993: 180-181). Schliemann 1869'lu yıllarda Çanakkale'ye gelip Hisarlık Tepesi'nde olduğunu düşündüğü yeri kazmak için kazı izni alıp kazı yapmaya başlamıştır. 1870 yılında arsa sahiplerinin ve koyun otlatan çobanların çıkardığı sorunlar nedeniyle dönemin Maarif Nazırı Safvet Paşa'dan konu ile ilgili yardım istemiş, karşılığında bulacağı eserlerin yarısını Osmanlı Müzesi'ne bırakacağını taahhüt etmiştir (Esin, 1993: 181). Sorunların çözülmesi üzerine Schliemann 1871-1872 ve 1873 tarihlerinde kazılarını yapmış ve 1873 tarihinde bulduğu bir duvarı delerek çeşitli altınların ve eşyaların bulunduğu gömüyü Almanya Berlin Müzesi'ne götürmüş, Berlin'in Ruslar tarafından ele geçirilmesiyle de hazine ortadan kaybolmuştur (Önder, 1990: 486-487). Schliemann bulduğu eserin yarısını Osmanlı Devleti ile paylaşmaması sonucu Bâbîâli tarafınca dava açılmış ve Schliemann'a 1878 yılına kadar kazı izni verilmemiştir (Esin, 1993: 186).

Başka bir kaçakçılık olayı ise Atina Akropolü'ndeki Phidias'ın bazı önemli heykeltraşlık eserleridir. 1799 ile 1802 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde büyükelçilik yapan Lord Elgin tarafından bu eserler kaçırılarak İngiltere Londra'ya götürülmüş ve 35.000 İngiliz lirasına hükümete satılmıştır. Daha sonra bu eserler British Museum tarafından sergilenmeye başlamıştır (Gerçek, 1999: 13).

Bunlara ilaveten Artemis Tapınağı Kalıntıları, Milet Agorası, Maraş Stelleri, Orthostat Taş Levhaları ve Demeter Heykeli çeşitli Avrupa devletlerine kaçırılmıştır. Osmanlı toprağı olan Mısır'daki çeşitli eski eserler ile Mısır Pramitleri yine bu devirlerde incelenip yağmalanmıştır (Önder, 1990: 489-492; Gerçek, 1999: 14-17). Osmanlı Devleti'nde yaşanan kaçakçılık olayları bunlarla sınırlı değildir. Daha birçok

eski eser bu ve ilerleyen dönemlerde “kültür sömürgeciliği” adı altında farklı ülkelere kaçırılmıştır.

Tüm bu olumsuz eski eser kaçakçılıklarının Osmanlı Devleti’ndeki bürokratlar ve aydın kesim tarafından fark edilmesi sonucu, eski eserlerin yasal olarak korunması gerektiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca kaçakçılığın önlemesi için çeşitli önlemlerin alınması zorunluluğundan dolayı “eski eserlerin yasal olarak korunması” veya Nizamname çıkarılması gerektiği anlaşılmıştır.

2.4.2. Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunmasında Ulusal Alandaki Yasal Düzenlemeler

Anadolu toprakları hemen hemen her medeniyet, toplum ve kültür devletleri açısından önem arz etmektedir. Birçok devletin kuruluşuna ve yıkılışına şahitlik eden Anadolu’da bu devletlerin kültürel izleri, kalıntıları ve ruhları yatmaktadır. Zira Bizans’ın varisi olduğunu söyleyen Avrupa devletleri İstanbul’a kutsal bir şehir olarak bakmakta ve burada bulunan eski eserler onlar için bir bağ ve değer ifade etmektedir. Bu nedenden dolayı da birçok eser yurt dışına kaçırılmıştır. Kundakçı’ya göre ise bu durum iki nedenden dolayı Batılı devletlerin Osmanlı Devleti içindeki kültürel ve tarihi zenginliği ele geçirmek istemeleridir. İlk neden olarak Batıda hızla gelişmekte olan müzeciliğin verdiği bir hırsla adeta yağmalarcasına müzelere eser kazandırmaktır. İkinci olarak arkeoloji biliminin verdiği bilimsellik gereği eski çağ antik kültürlerinin gün yüzüne çıkartılması ve bilimsel hayata kazandırılmasıdır (Kundakçı, 1999: 1084).

Anadolu’nun eski eser ve medeniyetler mezarlığı olması nedeni ile eski eserler bulunup sahiplenilmeye çalışılmıştır. Bu yüzdendir ki varisçiler olduğunu iddia eden kimseler tarafından kalıntıların veya eserlerin tarihin çeşitli zamanlarında çalınıp kaçırıldığı bilinmektedir. En fazla çalınan eserler Roma, Yunan ve Bizans tarihi eserlerini içermektedir (Ekim, 2017: 61). Örneğin Osmanlı Devleti’nde 1844 yılında yabancı bürokrat olarak görev yapan İngiliz Elçisi Lord Stradford Canning, İzmir’de Halikamosos diye bilinen Bodrum’u gezerken M.Ö. 352 yılında ölen Mausolos adına karısı Kraliçe Artemisia tarafından yaptırılan Anıt-Mezar’ı incelemiş ve hayran kalmıştır. Bu eseri çeşitli diplomatik yolları aşarak Londra’da bulunan British Museum’a (İngiliz Müzesi) taşımıştır. Bu tarihten sonra 1856 yılında aynı yerde kazı

yapan İngiliz arkeoloğu C.I. Newton Mausoleum'un geri kalan parçalarına ulaşmış ve İngiliz Müzesi'ne göndermiştir (Önder, 1990: 482-484).

Osmanlı Devleti de bu eserlerin çalınmasını önlemek adına yukarıdaki Emir ve Kanunlar ile korumaya çalışmıştır. Fakat kanunlar da yeteri derecede bu uygulanamadığı veya eksiklikten dolayı eski eser kaçakçılığının artması sonucu ilk yasal Nizamname olan 13.2.1869 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'ni çıkarılmıştır. Bu nizamnamenin çıkarılmasındaki temel nedenler; ruhsatlı kazı izinlerinin verilmesinden sonra 1863 yıllı emirnamedeki ikili olan eserden bir tanesi Osmanlı Müzesi için ayrılma şartının kazıyı yapanlar tarafından yerine getirilmemesi ve bulunan tüm eserlerin yurt dışına kaçırılması olarak sıralanmaktadır. Bu eserler batılılaşma ideolojisi için Avrupa'ya giden ve oradaki müzelerde Osmanlı topraklarından çıkarılan eserlerin sergilendiğini gören Osmanlı bürokratik aydınları tarafından fark edilmiştir. Bu durum gerekli makamlara bir taslak metin olarak bildirilmiş (22 Ramazan 1285/7 Ocak 1869) fakat basit bir notla (Su, 1965: 37, 1 nolu belge) "sümen altı" edilmiştir. Bu taslak metnin bazı tespitleri şunlardır (maddelerin ayrıntısı için bkz. Paksoy, 1993: 207-208, belge 10: 221):

- Osmanlı Devleti eski eserler bakımından oldukça zengin, fakat bu eserlerin birçoğu Batılı devlet müzelerindedir,
- Osmanlı Devleti sınırları içerisinde çıkan asar-ı atıkların korunup sergilenmesi için bir müzenin şart olduğu,
- Asar-ı atıkların bol bulunduğu yerlerde devlet tarafından teşviklenmesi, araştırma ve keşif gerektiği ve bunun için ise 3000.000 kuruş para ayrılması gerektiği,
- 1858 tarihli irade ile 1863 tarihli emirnamede yasal olarak oluşturulan "kazılarda çıkan asar-ı atikalardan ikili olanlardan biri devlete kalır" hükmünün uygulamada işe yaramadığı örneği Aydın'da çıkan eserlerden J.T. Wood tarafından İngiltere'ye kaçırıldığı,
- Asar-ı atika çıkaran hâfirler (hafriyat yapan, kazı yapan kimse, arkeolog) tarafından kendi ülkelerine kaçırılmasının yasaklanması ve araştırma yapmak için resmi ruhsat izni şarttır.

Bu taslak metinden sonra 1 Zilkade 1285 (13.2.1869) tarihinde 7 maddeden oluşan bir Nizamname, Safvet Paşa zamanında oluşturulmuş ve çıkartılmıştır. 1869 tarihli Asarı Atika Nizamnamesi kısa hükümleri içerisinde barındıran ve eski eserleri korumak için ceza öngörmesi açısından ilk yasal tüzük olarak bahsedilmektedir. Nizamnamenin 7 maddesi şöyledir (Çal, 1997: 395; Mumcu, 1969: 69; Gerçek, 1999: 265-266; Varuy, 1988: 168, dipnot 3; Dönmez, 1985: 442-443; Karaduman, 2004: 78):

1. Madde: Bundan böyle Memalik-i Şahane'de (Osmanlı Devleti) eski eser harfiyatı yapmak için ruhsat almak isteyenler hâfirler Maarif Nezareti'nden izin almakla yükümlüdür. Memalik-i Mahsusa-i Mülukane'de resmi ruhsat olmadıkça asar-ı atika hiçbir suretle çıkarılamaz.

2. Madde: Devletçe Memalik-i Şahane'de mahzur görülmeyen yerlerde resmi ruhsat ile kazı yapan hâfir tarafından bulunan asar-ı atika hiçbir suretle memalik-i ecnebiye (yabancı ülkeler) satışı gerçekleştirilemez. Ancak, bu antika eşya Devlet-i Aliyye tarafından talep edildiği takdirde veyahut sınırları içerisinde yaşayan tebasına satılması mümkündür.

3. Madde: Kendi arazisi içerisinde bulunan mahalde çıkan asar-ı atika arazi sahibinin malı sayılacaktır.

4. Madde: Memalik-i Şahane'de bulunan her türlü sikke, madeni para, altın ve gümüş (meskukat) Nizamname'nin 2. maddesinde yer alan yurt dışına (memalik-i ecnebiyye ihracı) satılma yasağı dışında tutulmaktadır.

5. Madde: Kazı ruhsatı alan hâfir sadece ruhsatın toprağın altı için geçerli olduğunu bilmelidir. Ruhsat toprağın üzerindeki antika, abide ve parçaları için geçerli değildir. Toprağın üzerindeki her türlü asar-ı atikaya dokunma, zarar verme veya müdahale yasaktır. Bu yasağa uymayan kimseler kanuna göre cezaya tabii olurlar.

6. Madde: Memalik-i Şahane'de bulunan bir asar-ı atikayı ve antikayı resmi başvuru sonucu yabancı devletlerin alabilmesi için hususi bir İrade-i Seniyye (Özel Padişah İzni) gereklidir.

7. Madde: Memalik-i Şahane'de bulunan asar-ı atikaları aramak, keşfedip çıkarmak için memur ihtiyaç olunmaktadır. Asar- atikanın keşfi ve çıkarılması konusunda ilgi duyan, hususi bilgisi sahibi olan kişiler bilgi ve becerilerini Maarif

Nezareti'ne ispatla mükelleftir. Bu kişilerin masrafları Devlet-i Aliyye tarafından karşılanarak tazvif (iş verme, görevlendirme) edilirler. Az önce nitelikleri sayılan kimseler bu Nizamname'ye göre Maarif Nezareti'ne başvurmaları için davetlidirler.

Osmanlı Devleti'nde ikinci Asar-ı Atika Nizamnamesi olan 1874 tarihli yasa dönemin müze müdürü olan Alman Dr. Philipp Anton Dethier zamanında ve çabalarıyla oluşturulmuştur (Gerçek, 1999: 91). 1872 yılında Maarif Nazırlığı'na Ahmet Vefik Paşa getirilmiş, kültür bakımından ilgili ve bilgili olan Paşa müze müdürlüğüne Dethier'yi atamıştır (Dönmez, 1985: 443).

Yeni oluşturulan Asar-ı Atika Nizamnamesi 1869 tarihli olana göre oldukça ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde oluşturulmuş olup 4 fasıl ile 36 maddeden meydana gelmektedir. 1874 tarihli Nizamname'nin bazı fasıl ve maddeleri şu şekildedir:

1. ve 2. maddelerin oluşturduğu giriş kısmı eski eserlerin tanımını yapmakta ve çeşite ayırmaktadır. Tanımda, eski devirlerden günümüze kalmış, insanın kendi elinin emeğiyle oluşturulmuş her türlü sanatsal eşya asar-ı atika kapsamında sayılmıştır. 2. maddede eski eserler çeşitlendirilerek arkeolojik olarak ikiye ayrılmış ilki "Para" diğeri de kendi arasında "taşınır ve taşınmaz eski eserler" olarak bahsedilmiştir (Dönmez, 1985: 44; Gerçek, 1999: 266; Cezar, 1995: 328).

Nizamname'de 1. fasıl 3. ve 6. maddeleri kapsayan ilkelerin saplandığı, eski esere sahip olunma ve bazı tefarruatların anlatıldığı kısımdır. Bu kısımda 3. madde ile 1869 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi yok sayılarak yurt dışına eski eserlerin kaçırılması için kanunlaştırmıştır. 1869 Nizamnamesi'nin 2. maddesi yurt dışına eserlerin çıkmasını yasaklamış olmasına rağmen yeni kanunlaşan 1874 tarihli Nizamname'nin 3. maddesi bu durumu kaldırmıştır. Bu maddenin tek olumlu tarafı henüz keşfedilmeyen tüm eski eserlerin devletin malı olarak resmen kanunlaştırmış olmasıdır. Fakat ruhsatlı olarak yapılan araştırılmalarda bulunan asar-ı atikaların üçte biri devlete, üçte bir bulan kişiye ve diğer üçte biride arazi sahibine bırakılmaktadır. Eğer araştırmacı aynı zamanda eseri arazisinde buldu ise Devletle "yarı yarıya" bölüşülmektedir (Varuy, 1988: 169). 4. maddede kazı için araştırma yapma izni Maarif Nezareti'nden alınır. 5. madde bulunan eski eserlerin paylaşımında hükümetin isteğini baz alarak "taktır yetkisinin" kullanılmasını sağlamıştır. 6. madde taşınmaz eserlerin ve

iyi durumdaki tapınakların korunması için sahipli arazide bulunan taşınmaz mallara memur tayin etme üzerinedir (Gerçek, 1999: 267).

1874 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin 2. faslı 7. ve 24. maddeler arasını kapsamaktadır. 2. fasıl Memalik-i Şahane'de (Osmanlı Ülkesi) kazı ve araştırma yapmak isteyenler için bazı şartlar ve belli harçları kapsayan kısımdır.

Nizamname'nin 3. faslı 25. ve 30. maddeleri kapsamaktadır. 3. fasıl bulunan asar-ı atıkların nasıl paylaşılması gerektiğini ayrıntılı olarak hükme bağlamaktadır. 1874 Nizamnamesi'nde 4. fasıl 31. madde ile 34. maddeleri arasını kapsamaktadır. Bu fasılda bir asar-ı atikanın Memalik-i Şahane'ye getirilmesi, çıkışı, alınıp satılması ile saklanması ayrıntılı olarak kurallaştırılmıştır. 35. ve 36. maddeler netice kısmı olarak sonuç bölümünü oluşturmaktadır (Gerçek, 1999: 269-270).

1874 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi, daha ilk çıktığı zamandan başlayarak bürokratik aydın kesimin ve halkın içine sinmeyen, kabul edilmeyen, maddelerinde aksaklıklar olduğu bilinen bir Nizamname olmuştur. 1881 yılında Osmanlı müze müdürü Dr. Dethier ölmesiyle müze müdürlüğüne Osman Hamdi Bey getirilerek 1884 tarihli Nizamnameyi çıkarmıştır (Dönmez, 1985: 445-446). 1884 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi bugün yürürlükte olan 2863 tarihli Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun temelini oluşturmuştur. Nizamname'nin günümüzde de geçerli olan ana temeli "eski eserlerin mülkiyetinin kayıtsız şartsız Devlete ait olduğu prensibi"ni ortaya koymasıdır (Mumcu, 1969: 73). 1884 Nizamnamesi 5 fasıl ve 37 maddeden oluşan ayrıntılı, kazı yapan hâfire ve arası sahibine pay vermeyen ve asar-ı atıkların yurt dışına çıkarılmasını kesinlikle yasaklayan bir tüzüktür (Cezar, 1995: 332). 1884 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin bazı fasıl ve maddelerine bakılacak olunursa (Gerçek, 1999: 270-275; Mumcu, 1969: 73-74; Çal, 1997: 392-394):

Nizamname'nin 1. ve 2. fasılları 1. ve 14. maddeler arasını kapsamaktadır.

1. ve 2. Maddeler: Eski eserlerin oldukça geniş tanımını yapmaktadır. İlk defa hangi nesnelere eski eser olarak kabul edileceği tek tek sayma yoluyla belirtmiştir. Bu durum diğer Nizamnamelere göre 1884 tarihli yeni Nizamname'yi ön plana çıkarmaktadır. Bu maddelerde diğer nizamnamelerde dışarıda bırakılan altın, gümüş ve paralara (Meskûkât) artık eski eser olarak bakılmakta ve kanunen koruma altına alındığı

görülmektedir. Yine tüm eserlerin sahip olunabilmesi ve kullanımını bu nizamnameye göre düzenleneceği hükme bağlanmıştır.

3. Madde: Sadece toprak içinde veya üstünde değil aynı zamanda nehir, deniz, göl, dere ve çay'da bulunan eski eserleri kapsaması eski eser coğrafyasını genişletmekte tüm ülke sınırı dahil edilmesi açısından çok önemlidir.

4. ve 5. Maddeleri: Eski eserlerin sahipli arazilerde bulunması halinde arazi sahibine isteğine göre eski eserleri yıkıp taşıma hakkı hiçbir suretle vermemekte, mülkiyetli arazi içinde bulunan eski eserler üzerinde arazi sahibi hiçbir suretle değişiklik yapamaz ve müdahalede bulunamaz. Ayrıca hükümete özel mülkiyet içinde eski eserlerin korunması için taktir hakkı vermektedir.

6. ve 7. Maddeler: Özel mülkiyet içinde bulunan taşınmaz eski eserin bulunduğu yerde hükümet tarafından uygun bulunduğu özel idare araştırma ve kazı yapmak isterse önce arazi sahibinin rızası alınmalıdır. Arazi sahibi ikna edilemediği takdirde arazide kamulaştırma uygulanır. Nizamname'nin maddelerine göre ülke sınırları içerisinde kazı yapmak isteyen Nizamname'ye uymak zorunda olduğu ve izin almayan hiçbir kimsenin kazı yapamayacağı kanunlaşmıştır.

8. Madde: Ülke içerisinde bulunan ve çıkarılan eski eserlerin kesinlikle yurt dışına çıkarılması yasaklanmıştır. Bu ilke ile 1874 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'ne göre önemli bir eksiklik giderilmiştir. Yabancı uyruklu kazı yapanların kaçakçılığı kanunen yasaklanmıştır.

15-27. Maddeler: Kazı yapılabilmesi için ruhsatlı izin belgesi alabilmek için gereken şartları ayrıntılı olarak ele alarak 3. faslı oluşturdukları kısımdır. 18. maddede kazı yapılması için kazı yapacak kimsenin ödemesi gereken harç ve vergi tutarları beyan edilmektedir. 21. madde ister Osmanlı ister yabancı bir devletin memuru olsun görevi kötüye kullanmamaları açısından çalıştıkları bölgelerde kazı araştırması yapamayacakları kanunla güvence altına alınmıştır. 23. ve 24. maddeler gerekli makamlardan kazı ruhsat izni alan kimse ruhsatnamesini bir başka kişiye veremez veya satamaz. Kazı izni alan kişiye başka yerlerden ve bölgelerden kazı için izin verilmez hükmü ile bir kimsenin yalnızca bir bölgeyle meşgul olunması istenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde tüm bu yaşanan olaylar etrafında eski esere olan ilgi ve eski eser hakkında bilgi de doğru oranda halk arasında artmıştır. Ülke içerisindeki aydın

kesim bilinçlenmiş, eski eserlerin korunması hakkında yazılar kaleme almaya başlayıp, tartışma meclislerine konu etmişlerdir. Bu tartışmalar Asar-ı Atika Nizamnamesi'ne konu olmayan Vakıfların elinde bulunan eski eserler konusunu gündeme getirmiştir (Mumcu, 1969: 75).

Bu bilinçlenmeler ışığında 1906 yılında Osmanlı Devleti'nin üçüncü eski eser tüzüğü 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi çıkarılmıştır. Nizamname belli başlı konu ve maddelerle ele alınacak olunursa (Gerçek, 1999: 276-283):

Nizamname 6 fasıl ve 35 maddeden oluşmaktadır.

1. Fasıl: Nizamname'nin 1-3. maddelerini kapsamakla ve eski eserlerin nasıl idare edilmesi gerektiğini göstermektedir.

2. Fasıl: Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin 4-6. maddelerini kapsamaktadır. 2. fasıl Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan eski eser arazisi ve bu arazi içerisinde bulunan eski eserlerin tasarrufu hakkındadır. 4. madde çok açık bir şekilde Memalik-i Şahane'de (Osmanlı Devleti) bulunan tüm anıt, sanat ve islam güzel sanatları ile taşınır ve taşınmaz tüm asar-ı atıkları devletin malı olarak tanımlamıştır.

3. Fasıl: 7. ve 8. maddeleri kapsamakla taşınmaz eski eserlerden bahsetmekte ve kurallar sıralanmaktadır.

4. Fasıl: 9. maddeyi içine alan taşınır eski eserlerden bahsetmektedir. 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi ilk olarak taşınır ve taşınmaz kültürel varlıkları ayırarak kanun içinde fasıllar oluşturup niteliklemiştir.

5. Fasıl: 10-25. maddeleri kapsayan ve kazılar ile nasıl yapılması gerektiğini hükme bağlayan bir kısmı oluşturmaktadır.

6. Fasıl: 26-35. maddeleri içine alan kısımdır. Bu fasıl eski eserlerin ticareti, ihraç edilmeleri, ithal olarak ülkeye getirilmeleri, nakliye işleri ve bazı çeşitli hükümler hakkındadır.

Tüm bu nizamnamelere ek birde 1912 yılında sadece "anıt"ların ve "taşınmaz kültürel eserlerin" korunması için bir nizamname çıkarılmıştır. Bu tüzük 31 Temmuz 1912 tarihli Muhafaza-i Abidat Hakkında Nizamname olarak anlandırılmaktadır. Nizamname'nin amacı, taşrada bulunan anıtların ve taşınmaz eserlerin sık sık yıkılması

yerine usulüne uygun ve çeşitli izinler alarak yıkımların zor şartlar ve kurallar eşliğinde gerçekleşmesi istenmiştir (Mumcu, 1969: 76).

Nizamname 8 maddeden oluşmakta ve 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'ndeki anıt ve taşınmaz kültürel eserleri (md. 5) sayarak bunlara zarar verenlere verilecek cezanın ise 1906 Nizamnamesi'nin verdiği ceza (md. 8) ile hükümlendirmektedir. 1912 Anıtlar Nizamnamesi'nin 3. maddesi ile hükümet tarafından anıtların ve taşınmaz kültürel eserlerin keyfi olarak yıkılması önlenmek istenmiştir. Bunun için hükümetin karar aldığı anıt veya taşınmaz eser üzerinde önce özel bir komisyon kurulması ve bu komisyonun kararının aranması istenmiştir. Böylece hükümetin, komisyon tarafından uygun bulduktan son farekete geçmesi sağlanmıştır. İdarenin keyfilikliğini engellemesi açısından o dönemde oluşturulmuş nadir maddelerdendir. Komisyonda görevli olacak memurlar, “illerde maarif müdürünün başkanlığında, idari ve askeri memur ile bayındırlık ve belediye mühendisi ve yerel müze müdürleri” olarak tayin edilmiştir (Gerçek, 1999: 284-285).

1912 tarihli Nizamname'nin maddelerinden anlaşılacağı üzerine Komisyon yerel temsilciler tarafından idare edildiği için idarenin merkezîyetçi tavrı yerine “Adem-i Merkezîyetçi” bir yol izlenmiş, yereldeki kişilerin eski eserleri koruması ve sahiplenmesi için olumlu bir yol izlenmiştir. 1912 Nizamnamesi kentte yaşayan ileri gelenlerin görüş ve önerisi esas alınarak yerel yönetimde karar merciiği gibi oluşturulmuştur. Böylece hükümet tarafından bilinçsizce veya bilinçli (rant) bir şekilde anıtların yok edilmesi çeşitli zorluklara rağmen yerel yönetim temsilcilerinin kararına bırakılmıştır.

1912 Nizamnamesi'nin 3. maddesini genişleten bir muvakkat kanun 31.1.1915 yılında çıkarılmıştır. 1915 yılındaki kanuna göre yıkılması istenen anıt, bulunduğu arazi ile “Nizamname (1912) ruhuna ve maddelerine zarar vermeden” şartıyla belediyelere, belediyenin olmadığı yerlerde ise vilayetlere bırakılmış ve 1936 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Mumcu, 1969: 76). Cumhuriyet döneminde kullanılan bir diğer kanun ise 1912 Nizamnamesi'nden 2 yıl sonra çıkarılan 13 Mart 1330 (26 Mart 1914) tarihli “Esvar ve Kala-i Atikadan Belediyelere Vilayete Terk Olunacak Yerler Hakkında Kanun” (Ahunbay, 1996: 136) sur ve kale kalıntılarının belediye ve vilayetlere bırakılması hakkındaki konudur.

Bunlara ek olarak 19 numaralı sadrazamlık yazısı (tezkere-i sâmiyye) üzerine 21.5.1917 tarihinde Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümen-i Dairesi oluşturulmuştur. Bu daire ilk olarak İstanbul'da bulunan taşınmaz eski eserleri tespit ve tescil ederek koruma ve kayıt işlerine başlamıştır. Encümen taşınmaz her türlü eserin fotoğraflarını çekerek bilimsel veriler ışığında arşivleme yolunu benimsemiştir. Bu encümeden bir ay sonra 25.6.1917 tarihinde Asar-ı Nakşiye Müzesi (Resim ve Heykel Müzesi) kurularak bu müze için resim ve heykel seçmesi için Asar-ı Nakşiye Tetkik Encümeni oluşturulmuştur (Mumcu, 1969: 76-77). Nizamnameler ve Encümenler ışığında asar-ı atika alanı genişlemiş, çoğalmış ve çeşitlenmiştir.

2.4.2.1. Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunmasında 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu

Cumhuriyet ilan edilmeden önce son Asar-ı Atika Nizamnamesi tasarısı 1921 yılında gerçekleşmiş fakat tasarı yasalaşmamıştır. Cumhuriyet ilan edildikten sonra ise 1944 ve 1961 tarihlerinde tekrar Eski Eser Kanun tasarıları yapılmış (Çal, 2005: 234) fakat yasalaşamamıştır. İlerleyen yıllarda cumhuriyetin ilk Eski Eser Kanunu 1973 tarihinde çıkarılmıştır.

Ülkemiz bu tarihten önce ulusal bir düzenleme olmasa da onun yerine 20 Mayıs 1946 yılında 4895 sayılı kanunla UNESCO Sözleşmesi'ni (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Sözleşmesi'ni) tanıyarak kültürel varlıkları uluslararası bir metin ile koruma kararı almıştır. UNESCO Sözleşmesi öncülüğünde ülkemizde 1956 yılında ICOM'un (Uluslararası Müzeler Konseyi) Türkiye Milli Komitesi kurulmuştur (Alanyurt, 2009: 26). 1950'li yıllarda çok hız kazanan imar faaliyetleri nedeni ile birçok taşınmaz eski eser ve anıtlar yıkılmaktaydı. Oluşan bu olumsuz durumun düzeltilmesi için 1951 tarihinde Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) kurulmuştur (Akçura, 1972: 41).

Planlı döneme geçilmesiyle 1960'lı yıllardan sonra hazırlanan beş yıllık kalkınma planları yapılarak bu planlar gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Planların içerisinde somut olmayan kültürel mirasların korunması da gündeme gelerek "Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM)"larda koruma altına alınmaya çalışılmıştır. 1963-1967 yılında oluşturulan ilk beş yıllık kalkınma planında "Kültürel gelenek ve

seviyelerinin incelenerek eğitimde tedbirler almak” (Ortakçı, 2017: 1735) denilmesi somut olmayan kültürel mirasın korunmasına kanıt niteliği taşımaktadır.

Tüm bu gelişmelerin ardından geniş ve kapsamlı olara cumhuriyet sonrası ilk Eski Eser Kanunu olan 1710 sayılı ve 25.4.1973 tarihli 10 bölümden oluşan 55 madde içeren bir kanun yürürlüğe girmiştir. Eski Eserler Kanunu’nun oluşturulmasının en büyük nedeni bundan önceki tüm Asar-ı Atika Nizamnameleri’nde olduğu gibi eski eser kaçakçılığının önüne geçmek ve tüm kültürel varlıkların korunmasını sağlamaktır. Ayrıca kişi ve kurumlarca eski eserler hakkında genel standartları belirlemekte kanunun amaçlarındandır.

Ülkemizde bulunan birçok kültür ve tabiat varlıkları yani eski eserler yurt dışına kaçırılmıştır. Bunun önüne geçmek için nizamnameler veya kanunlar çıkartılmıştır. Fakat çıkartılan tüm bu kanunlar yinede kaçakçılığın önüne geçememiştir. Kaçırılan eski eserlerden bazıları şunlardır (Ergil, 1994: 171-179):

Harpy Anıt Mezarı - Nereidler Anıtı – 1840, Bodrum Mausoleumu – 1844, Knidos Eserleri – 1856, Efes Eserleri - 1869, Bergama Zeus Sunağı - 1872, Truva Hazinesi – 1873, Kültepe Tabletleri – 1907, Sard Eserleri – 1910, Kumluca Definesi – Nike Sarkaçlı Küpe - 1963, Karun Hazinesi – 1966, Herakles Lahdi – 1973, Van Urartu Eserleri – 1974, Elmalı Hazinesi – 1984, Hitit Tabletleri Parçası – 1988 şeklinde sıralanmaktadır. Bu eserlerin dışında bazı müzelerin de soyulduğu bilinmektedir. Bu müzeler “İzmir Müzesi Soygunu – 1969, Efes Müzesi Soygunu – 1974, Gordion Müzesi soygunu – 1976 ve Aphrodisias Depo Soygunu – 1976” olarak sıralanabilir.

Tüm bu olayların önüne geçmek için Eski Eserler Kanunu hazırlanmıştır. 1973 tarihli Kanunun 1. bölümü, 1-7. maddeler arasını kapsamaktadır. 1. madde eski eserlerin tanımını yaparak eski eserleri sıralamıştır. 1906 tarihli Nizamname’de yer almayan “su altında”, “yer üstünde” ve “yeraltında” denilerek tüm coğrafyayı kapsayıcı bir genişlik tanımıştır. Yine aynı maddede ilk defa açıkça “Anıt, Külliye, Sit, Tarihi Sit, Arkeolojik Sit (Tarihi şehir kalıntısı) – Ören Yeri ve Tabii Sit” tanımları ayrı ayrı yapılarak sıralanmıştır. Kanunun 2. maddesi “Etnografya” eseri tanımlayarak halk sanatlarını ve maddi kültürü eski eser içine dahil etmiştir. 3. madde tüm taşınır ve taşınmaz eski eserleri devletin malı sayarak devletin eski eserler üzerinde bulundurduğu “ayni hakkını” (Dönmez, 1985: 450), sınırlarını ve özünü belirtmektedir. Kanunun 4-7.

maddeleri taşınır ve taşınmaz tüm eski eserlerin mülkiyeti özel kişilere de ait olsa Gayrimenkul Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın iznine tabii tutan ve bulunan eserlerinde usulüne göre haber verilmesini konu alan maddelerdir (Eski Eserler Kanunu, 1973; Gerçek, 1999: 292-294).

Eski Eserler Kanunu'nun 2. bölümü taşınmaz eski eserlerin, tarihi ve tabii anıtların tespit, tescil, korunma, onarım işleri ve mülkiyetini konu alan 8-19. maddeler arasını kapsamaktadır. 8-19. maddeler Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun (GEEAYK) taşınmaz eski eserlerin korunmasındaki görevlerinden bahsederken aynı zamanda taşınmaz eski eserlerin korunmasına getirilen kuralları belirtmektedir (Dönmez, 1985: 450). Bu kurallar sayesinde 1978 yılında GEEAYK, otuza yakın şehirde sitlerin korunması için kararlar almış ve bazı imar planlarını bu gerekçeyle durdurmuştur. Ahunbay GEEAYK'nın "1973 ve 1982 yılları arasında 100'ü kentsel sit olmak üzere 417 sit alanı içinde 3442 anıtsal yapı ve 6815 sivil mimarlık örneği tescil etmiş" olduğunu vurgulamaktadır (Ahunbay, 1996: 136). Fakat kamuoyunda sitler için yeterli ilgi oluşturulamadığından politik baskı ve rant güdüsü sonucu sitlerle ilgili alınan yasal kararlar değiştirilmek istenmiştir. Yine günün durumuna göre bir uluslararası sözleşme olan Venedik Tüzüğü, GEEAYK tarafından 1967 yılında benimsenmiş fakat ilke ve maddeleri tam olarak uygulanamamıştır (Kejanlı vd., 2007: 188).

Kanunun 3. bölümü taşınır eski eserler hakkındadır. 3. bölüm 20-24. maddeler arasını kapsamaktadır. Kanunun 4. bölümü 3. bölümle ilişkilidir. 4. bölüm 25-31. maddeler arasını kapsayan eski eser ticareti ile alakalıdır. Kanunun 3. ile 4. bölümlerine baktığımızda taşınır eski eserlerin Milli Eğitim Bakanlığı'nca tasnif ve tesciline, eski eser olmayanların ise devletin usulüne uygun olarak yapacağı üzerine eserin ticarete konusu çerçevesinde şartlar ve esaslar belirlenmiştir (Eski Eserler Kanunu, 1973).

1710 sayılı kanunun 5. bölümü kazılar başlığı altında 32-45. maddeler arasını kapsamaktadır. 32-45. maddeler genel olarak ülkemiz sınırları içerisindeki yapılması düşünülen arkeolojik kazıların, sondaj ve araştırmaların kimler tarafından yapılacağı ve bu kişilerin hangi esaslar etrafında hareket etmesi gerektiğini kurallara bağlayan maddelerdir. 6. bölüm tek maddeden oluşan 46. maddedir. Bu bölüm ve madde ülkemizdeki yapılan defineler hakkında hükümler içerir. 7. bölüm 47-52. maddeler

arasını kapsayan ikramiyeler ve cazalar başlığı altındadır. Bölüme göre ülkemizde eski eserleri bulan, veya define yapan kimseler haber verdiklerinde ikramiye, haber vermeyip kaçakçılığını yaptıkları takdirde ise ceza alacakları hükme bağlanmaktadır. 8. bölüm 53. maddeyi kapsamaktadır. Çeşitli hükümler başlığını taşıyan bu bölüm 1710 sayılı kanununa ve maddelerine aykırı gelen kendinden önceki kanun ve nizamnameleri yürürlükten kaldırmaktadır. 9. bölüm 5 adet geçici hüküm sayılan bölümdür. 10. bölüm 54. ve 55. maddeleri kapsayan yürürlük ve yürütme hükümleridir (Eski Eserler Kanunu, 1973; Gerçek, 1999: 299-305, Dönmez, 1985: 450-451).

2.4.2.2. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu

1710 sayılı kanun on yıl yürürlükte kaldıktan sonra 23.7.1983 tarihinde yeni bir eski eser kanunu yasalaşmıştır. Bu kanun 2863 sayılı ve 23.7.1983 tarihli Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanun ilk defa maddi olarak taşınır veya taşınmaz eski eserlerin dışına çıkmıştır. Kanunun isminden de anlaşılacağı üzere insanların sadece el becerileri olan eserleri değil aynı zamanda onların ruh ve beden dilini konu alan manevi eserlerini de ele almıştır. Bu başlıkta “kültür” denilerek maddi eserlerin yanına manevi eserleri de katmasından anlaşılmaktadır. Kanun aynı zamanda doğayı da açık bir şekilde ele alarak doğanın kendiliğinden oluşumuna, doğal güzelliklerine ve bunların korunmasına kapsamlı bir başlık vererek “tabiat varlıkları” olarak adlandırmıştır. 1983 tarihli kanuna gelene kadar sadece insanoğlunun geçmiş devirlerde bıraktığı maddi (somut kültürel miras) eserlerin (taşınır: lahit, vazo, para, silah vb. ve taşınmaz: cami, tapınak, ibadethane, saray vb.) korunması için Nizamnameler ve Kanunlar çıkarılmaya çalışılmıştır. 1983 tarihli kanun ile artık sadece maddi değil manevi (somut olmayan kültürel miras) eserlerin de (gelenek ve görenek, çeşitli ritüel veya simgeler, çeşitli kültürel öğeler vb.) korunması gerektiği anlaşılmıştır.

2863 sayılı ve 1983 tarihli Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu 7 bölümden ve 78 maddeden oluşan geniş, 1710 sayılı kanuna ve diğer nizamnamelere göre uzun ve ayrıntılı bir kanundur. 2863 sayılı kanunun 1. bölümü “Genel Hükümler” başlığı altında 1-5. maddeler arasını kapsamaktadır. 1. madde ile 2. madde kanunun “amaç ve kapsamını” belirtmektedir. 3. madde ise “tanımlar ve kısaltmaları” içine alan maddedir. Bu madde ile ilk defa “Kültür Varlıkları, Tabiat Varlıkları, Koruma ve

Korunma, Korunma Alanı, Değerlendirme, Koruma Amaçlı İmar Planı, Çevre Düzenleme Projesi, Yönetim Alanı, Yönetim Planı, Bağlantı Noktası, Taşınır Tabiat Varlıkları, Sokak Sağlıklaştırma Proje ve Uygulamaları ile Etkileşim-Geçiş Sahası” tanımlanmaktadır. 4. madde taşınır ve taşınmaz tüm kültür ve tabiat varlıklarını bulan kişilerin haber verme zorunluluğunu anlatmaktadır. 5. madde özel nedenden dolayı vakıf malları hariç ülke sınırında bulunan veya gelecekte bulunma durumu olan özel mülkiyet dahilinde olsa dahi tüm taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını devlet malı saymaktadır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983).

1983 tarihli kanunun 2. bölümü “Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları” başlığı altında 6-22. maddeler arasını içine alan bölümdür. Kanunun 6. maddesi korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını sırayla saymaktadır. 7. madde taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını tescil ve tespitinin nasıl yapılacağını anlatmaktadır. 8. madde korunma alanı ile ilgili karar alma yetkisi, 9. madde de izinsiz müdahale ve kullanma yasağına değinen maddelerdir. 10. ve 11. maddeler yetki ve yöntem ile hak ve sorumlulukları hatırlatmaktadır. 12. madde devletin taşınmaz kültürel varlıkların onarımını teşvik etmek için katkı payları vasıtasıyla kişilere maddi destek vermesini sağlayan önemli bir maddedir. Böylelikle taşınmaz kültür varlıkları hasar görmelerine rağmen yıkılmayıp onarılması teşvik edilmiş olmaktadır. 13. ve 14. maddeler korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının devir edilmesi ve kullanımında Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın iznini aramaktadır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983). Kanunda taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının diğer maddelerin kamulaştırılması (md. 15), ruhsatsız yapı yasağı (md. 16), geçiş dönemi için sit alanlarının koruma esasları ve kullanma şartları ile koruma amaçlı imar plânı (md. 17), yapı esasları (md. 18), maliklerin izni (md. 19), nakil (md. 20) ve istisna ile muafiyetlerini (md. 21-22) kapsamaktadır (Dönmez, 1985: 452).

Kanunun 3. bölümü “Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları” başlığı altında 23-34. maddeler arasını kapsamaktadır. 23. madde taşınır kültür ve tabiat varlıklarını tek tek sayarak sıralamaktadır. 24. madde yönetim ve denetimleriyle alakalıdır. 25. madde taşınır kültür ve tabiat varlıklarının müzelere alınması hakkındadır. 26. madde müzeler ve özel müzeler ile koleksiyonculuk konularındadır. 27. madde kültür varlıklarının ticareti, 28. ve 29. maddeler oturma yerini ticarathane olarak gösterme ve bu yerlerin kontrolünü kapsayan maddelerdir. Bölümün diğer

maddeleri taşınır kültür ve tabiat varlıklarının bulma durumunda haber verme zorunluluğu (md. 30-31), yurt dışına çıkarılma yasağı (md. 32), yurt dışından getirilmesi (md. 33) ve kopyaları (md. 34) hakkındadır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983).

2863 sayılı kanunun 4. bölümü “Araştırma, Sondaj, Kazı ve Define Arama” başlığı altında 35-50. maddeler arasını kapsamaktadır. Bu bölümde ülkemizde kazı izni verilecek Türk veya yabancı heyetler ile kurumlara kimlerin izin vereceği, kazıları nasıl yapmaları gerektiği, kazı sürecini nasıl yürütecekleri, araştırma sonuçları ve yayınlarını nasıl düzenlemeleri gerektiği hakkındadır. 50. madde ülkemizdeki topraklarda define arama ile ilgili maddedir (Dönmez, 1985: 452-453).

Kanunun 5. bölümü “Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Koruma Bölge Kurulları” başlığı hakkında 51-63. maddeler arasını kapsamaktadır. 51-63. maddelerde kurulların kurulma şart ve şekilleri (md. 51 ve 58), yetkileri (md. 57), üyeleri (md. 53), kararları (md. 61) ve yönetmeliklerini (md. 63) düzenlemektedir. 6. bölüm “İkramiye ve Cezalar” başlığı altında 64-75. maddeler arasını kapsamaktadır. 7. bölüm ise “Diğer Hükümler” başlığı altında, yürürlükten kaldırılan kanunlar (md. 76) ile yürürlük (md. 77) ve yürütmeyi (md. 78) kapsamaktadır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983).

1983 tarihli kanunun bazı maddeleri kısaca bu şekildedir. Kanun diğer nizamname ve kanunlardan farklı olarak bazı yenilikler getirmiştir. Örneğin taşınmaz eski eserlerin korunması için oluşturulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun adını değiştirerek “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu” yapmıştır. Yine kanun 7. ve 8. maddeden doğan hak ile Kültür ve Turizm Bakanlığı’nca tesbit edilecek yerlerde “taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları Bölge Kurulu” oluşturulması kanuna bağlanmıştır. Bölge Kurulları’nın, Yüksek Kurulların yetki, görev ve ilkelerine uymak şartı ile uygulamaya yönelik karar alma hakkı vardır. Bu uygulama ile kültür ve tabiat varlıklarının korunma kaygısının yerel yönetimler ile taşra görevlilerine de yayılmasını amaçlamıştır. 12. madde gereği taşınmaz kültür varlıklarının onarımına yardım sağlanması ve katkı payı ile ilk defa özel hukuka tabii gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetleri içerisinde bulunan kültür ve tabiat varlıklarının bakımı ve onarımı için Kültür ve Turizm Bakanlığı’nca teşvik nakit veya aynı

olabileceği gibi teknik yardımda sağlanmaktadır. Bir diğer yenilik ise belirli şartlar, izinler ve sigortalatma kaydı ile ülke tanıtımı için yasal olarak kültür ve tabiat varlıklarının yurt dışına çıkarılması sayılmaktadır (Dönmez, 1985: 453-454; Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983).

2.5. TÜRKİYE'DE KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ KORUNMASINA İLİŞKİN ÖRGÜTSEL YAPILANMA

Kentleşme olgusu ülkeden ülkeye değişmekle beraber Batı ülkelerinde sanayileşmenin bir sonucu olarak kendiliğinden hız kazanmıştır. Sanayileşemeyen veya sadece ithal sanayi ile kalkınmaya çalışan diğer ülkelerde sanayi, kültürün oluşmasında direk etki etmediği için kent kültürü farklı dinamiklerle ortaya çıkmaktadır. Bu dinamikler, ülkenin sosyo-ekonomik, sosyo-politik, iktisadi ve istihdam odaklı şartlardan kaynaklanan sağlıklı kent büyümeleridir (Kaya, 2004: 42). Bu durum aynı zamanda 'kentleşme kültürünün' sosyal ve mekansal olarak oluşmasını sağlamıştır. Sosyal olarak kentleşme kültürü, insanların kentlerde yaşaması ve bu durumun onları kırsal hayatından farklı olarak yaşamasını, yaşam biçimini ve şeklini değiştirmesidir. Mekansal olarak kentleşme kültürü, kentlerin mimari yapısı, cadde ve sokakların manzarası kentin kimliği ve silüeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel varlıkların insanlar, kurumlar ve devletler tarafından öneminin anlaşılması bu varlıkların kanunlar, taşınır kültürel varlıklar için mekanlar (müze ve kütüphane) ve devletlerin kurumları tarafından korunması durumunu ortaya çıkarmıştır.

Kentlerdeki kültürün (mekan) ve kentleşme kültürünün (sosyal) korunması için kurum ve kuruluşlar ülkeler tarafından kanunla yetkilendirilmişlerdir. Bu kurumlar ülkelerin yönetiliş şekilleri tarafından farklılık göstermektedir. Türkiye de yönetim yapısının etkisiyle kültür varlıklarını merkezi yönetimler ile yerel yönetimlerin kanunla verdiği yetkiler çerçevesinde korumaya ve politikalar ile yönetmeye çalışmaktadır (Coşkun, 2005: 42). Kültürel varlıkların kent içerisinde korunması, kente kültür hizmetlerine ulaşmak ve bunu yaygınlaştırmak görevi merkezi yönetimler, yerel yönetimler ve kamu yönetimlerinin yanında varlığın mülkiyet sahibi olan bireyler, özel ve tüzel kuruluşlar ile sivil toplum örgütleri tarafından da yerine getirilmektedir (Öztaş ve Zengin, 2008: 159).

Kentlerdeki kültür politikaları iki durum üzerine oluşturulmaktadır. Bunlardan ilki kent içerisinde var olan kültürel, tarihi ve doğal varlıkları koruma, onarma ve yeniden günün ihtiyaçlarına göre restore etmektir (Lavanga, 2009: 61-62). İkincisi ise kentin sosyal kültürünü yeni gelen bireyler açısından farklılıkları gidermek, somut olmayan kent kültürünü yaşatmak, kültürel hizmet alanlarını genişletmek ve kentin kendine has dokusunu, kimliğini, mimarisini, manzarasını, silüetini ve ruhunu koruyarak kent endüstrisini canlandırmaktır (Öztaş ve Zengin, 2008: 157). Kent yöneticilerin, kurum veya kuruluşların kentteki kültür hizmetlerini oluşturma ve alanlarını genişletme şekli kentteki kütüphane, kütüphanedeki yayınları çoğaltma, tiyatro ve gösteri sanatlarını artırma, sinema, müzik ve festival etkinlikleri ile güzel sanatlar ve müzelerle ilgili yapılan faaliyetlerdir (Pektaş, 1997: 32).

Ülkemizde kültür, tarihi ve tabiat varlıklarının korunmasını, gelecek nesillere aktarılmasını ve tüm kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili işlem ve mevzuat statüsünü yasal çerçeve içerisinde merkezi yönetimde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, tabiat varlıklarının korunması da Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na vermiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı kültür varlıklarının korunmasında, uyuşmazlıklarda, tescil ve tespitinde Kültür Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulları'nı görevlendirmektedir. Kültür varlıklarının korunmasında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yanı sıra, Çevre ve Şehircilik ve Tarım ve Orman Bakanlık'ları ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne doğrudan veya dolaylı olarak yetki vermektedir. Yerel yönetimlerde il özel idareleri, belediyeler, köyler ve birlikler ile varlığın mülkiyetini elinde bulunduran tüm özel ve resmi kişi, kurum veya kuruluşlar yasal olarak dolaylı veya doğrudan kültür ve tabiat varlıklarının korunmasından sorumludurlar (Coşkun, 2005: 42).

2018 yılı itibariyle yeni hükümet sistemine geçilmesi ile Cumhurbaşkanlığı yetki ve görev bakımından yeniden anayasal statü elde etmiş, kendi bünyesinde bakanlıkları toplayıp, 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 20. maddesinde "Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları" sayılmış ve oluşturulmuştur. Kültür ve tabiat varlıklarının korunmasında "Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu" ile yerel yönetimler ve bakanlıkların politika olarak denetlenmesinde ayrıca kültürel politikalarda görüş bildirilmesi bakımından "Yerel Yönetim Politikaları Kurulu" oluşturulmuştur (Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri 1, 2018: 20). Merkezi teşkilat içerisinde kültür ve

tabiat varlıklarının korunma denetimi ve politikaların oluşturulması bu kurullar sayesinde gerçekleşmektedir. Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu'nun görev ve yetkisine bakıldığında; toplumun tüm kesimlerine kültürü ve sanatı yaymak, kültürel, tarihi ve doğal mirasın korunmasının yanında kültürel turizmin geliştirilmesini amaçlayan politika önerileri oluşturmak gelmektedir. Buna ek olarak "... soydaş ve akraba topluluklarla sosyal, kültürel, iktisadî ve diğer alanlarda ilişkilerin korunup geliştirilmesine yönelik stratejilerin belirlenmesine yardımcı olmak" (Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri 1, 2018: 28/b) olarak sıralanmıştır. Diğer bir politika kurulu olan Yerel Yönetim Politikaları Kurulu görev ve yetkisi konumuz bakımından 31. madde a ve d bendinde "Kentleşme ve yerel yönetim alanında politika ve strateji önerileri geliştirmek, Türkiye'nin kültürel mirasından beslenerek kentleşme politika önerileri geliştirmek" olarak sıralanmaktadır (Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri 1, 2018: 31/a ve d).

Merkezi teşkilat içerisinde kültür ve tabiat varlıklarının ana koruma kurumu olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kurulması bir günümüz gelişmesi olmasına rağmen kültür korumacılığı Osmanlı Devleti'nde 1846 yılında Harbiye Ambarı olarak bilinen Aya İrini Anıt Müzesi olarak adlandırılan yerde ilk taşınır eserlerin toplanmaya başlanması ile müzecilik faaliyetleri sayesinde başlamıştır. Yine kültürel varlık hizmeti içinde anılan kütüphanecilik ise 1826 yılında Evkaf Nezareti'nin kuruluşuna kadar çeşitli özel vakıflar aracılığı ile yüzyıllarca gelişmişlerdir. 1869 yılında Maarif Nezareti'nin kurulması sayesinde kütüphaneler özel vakıflardan alınıp tamamen devlet eliyle yürütülmeye başlanmıştır. 1884 yılında ise Devlet tarafından kurulan ilk kütüphane olma özelliğini "Kütüphane-i Umumi-i Osmani", bugünkü adıyla Beyazıt Devlet Kütüphanesi taşımaktadır. Cumhuriyetin ilanı ile 1924 yılında "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ile tüm kütüphaneler Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilerek yönetimleri Kütüphaneler Müdürlüğü'ne bırakılmış ve 1960 yılında Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün kurulması ile kütüphaneler "Halk Kütüphanesi" olarak faaliyet göstermişlerdir. Cumhuriyet döneminde ise Kültür Bakanlığı'nın ilk örgütlenmesi Maarif Vekâleti içerisinde yer alan Hars Dairesi'nin oluşturulmasıdır. Kültür hizmetleri 1965 yılında Kültür Müsteşarlığı'na bağlanmış, 1971 yılında Kültür Bakanlığı'nın kurulması ile tüm birimler bakanlığın içerisine alınmıştır. Bakanlık 2003 yılında Turizm Bakanlığı ile birleşerek Kültür ve Turizm Bakanlığı'na dönüşmüştür (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı, 2019: 25-26).

2018 yılında hükümet sisteminin değişmesi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın teşkilat yapısı ile görev ve yetkileri, 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi dokuzuncu bölümde 277 ile 300. maddelerinde belirtilmiştir. Kararname'nin 277. maddesi a bendinde “Milli, manevi, tarihi, kültürel ve turistik değerleri araştırmak, geliştirmek, korumak, yaşatmak, değerlendirmek, yaymak, tanıtmak, benimsetmek ve bu suretle milli bütünlüğün güçlenmesine ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunmak” denilerek akabinde 7 bend sayılarak Kültür ve Turizm Bakanlığı görevleri sıralanmıştır (Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri 1, 2018: 277).

1983 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu'nun 51. maddesi yurtiçindeki taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının bilimsel esaslara göre yürütülmesini sağlamak için bakanlıkta “Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu” kurulmuştur. Kanunun aynı maddenin devamında bakanlıkça belirlenecek bölgelerde “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları” kurulmasını hükme bağlamıştır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983: 51).

Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun görev ve yetkileri: “Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve onarılması için ilkeler belirlemek, koruma bölge kurulları arasında koordinasyonu sağlamak, uygulamada çıkan sorunlarda Bakanlığa yardımcı olmak amacıyla görüş bildirmektir” (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983: 51). Kurulun kararlarında “Kamu kurum ve kuruluşları ve belediyeler ile gerçek ve tüzel kişiler, Koruma Yüksek Kurulu ve koruma bölge kurullarının kararlarına uymak zorundadır” (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983: 61). Bu kurul oluşturulmadan önce ülkemizde tarihi eserlerin çevresi ile planlı bir şekilde korunması amacıyla farklı kararlara imza atan 02.07.1951 yılında kurulan 5805 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) kurulmuştur. Bu kurulun aldığı kararlar sayesinde kent imar planları içerisinde kalan tarihi, arkeolojik ve kültürel bölgelerin korunması için “Koruma Amaçlı İmar Planları” ile tarihi sit ve kentsel sit alanları, kültür varlıkları, tabiat alanları, sivil mimari örnekleri yapılar ve yapı topluluklarının tescillenmesi sağlanmıştır. 1983 yılında GEEAYK yapısı değiştirilerek Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu (TKTVKYK) ile Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulları (TKTVKKBK) oluşturulmuştur (Durukan, 2004: 303-304).

Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun yetki ve görevleri Koruma Yüksek Kurulu'na aykırı olmayacak şekilde, Bakanlıkça belirlenen kültür ve tabiat varlıklarının tescilini yapmak, korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının gruplandırmasını yapmak, sit alanı tescili yapılan yerlerde üç ay içinde yapı şartlarını belirlemektir. Ayrıca korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının tescilini yapmak, özelliklerini kaybetmiş varlıkları tescilden çıkarmak, koruma alanları ile sit alanlarına ilişkin uygulama kararları almak ve koruma amaçlı imar planları hazırlayarak her türlü kararı almak görev ve yetkileri arasındadır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983: 57).

Tabiat varlıklarının korunması görevi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yapılmaktadır. 2011 yılında oluşturulan Bakanlık tarihi Osmanlı Devleti'nde görev ve üstlendiği misyon açısından 1848 yılında kurulan "Nafia Nezareti"ne kadar gitmektedir. Nafia Nezareti 1934 tarihinde Bayındırlık Bakanlığı olarak hizmet vermiştir. Görev olarak devlet dairelerinin, kurum ve kuruluşlarının yapı işlerinin yapılması, liman, köprü, kara ve demiryolları yapımı ile su işlerinin düzenlenmesidir. 1958 yılına gelindiğinde İmar ve İskân Bakanlığı adında yeni bir bakanlık kurulmuştur. Bu bakanlığa ülke içindeki bölge, şehir, kasaba ve köylerin bir plan doğrultusunda mesken politikaları etrafında oluşturulması, kentteki altyapı sistemlerinin geliştirilmesi ve belediyelerle ilgili düzenlemeler görev olarak verilmiştir. 1983 yılındaki Kanun Hükmünde Kararname ile İmar ve İskân Bakanlığı ile Bayındırlık Bakanlığı birleşerek Bayındırlık ve İskân Bakanlığı adını almıştır. 2011 yılında Çevre ve Orman Bakanlığı'nın çevre kanadı ile Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın tek çatı altına getirilmesiyle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı oluşturulmuştur. Tabiat varlıklarının korunması işlevinin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na geçme serüveni 1989 yılında çevre koruması ile ilişkili Başbakanlık bünyesinde tüzel kişiliği olan "Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı'nın" kurulması ile başlamaktadır. Başkanlık 2011 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlanmış yine aynı tarihli Kanun Hükmünde Kararname ile Özel Çevre Koruma Kurumu kapatılarak yerine Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020).

Tabiat Varlıkları Koruma Genel Müdürlüğü, 2018 yılında oluşturulan 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 99. maddede Çevre ve Şehircilik

Bakanlığı'nın hizmet birimleri arasında gösterilmekte, görev ve yetkileri 109. maddede sıralanmaktadır. Kararnameye göre Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın teşkilat yapılanması, görev ve yetkileri ile hizmet girimleri üçüncü bölümde 97. ve 126. maddeler arasında belirlenmiştir (Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri 1, 2018: 97-126). Tabiat Varlıkları Koruma Genel Müdürlüğü'ne Kararnamenin 109. maddesinin a bendi ile "Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, sulak alanlar ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanların..." (Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri 1, 2018: 109/a) sınırlarının belirlenmesi, tescil ve tespitinin yapılması ve onay ile diğer esasların belirlenme görevi verilmiştir. Aynı maddenin b bendinde tabiat varlıkları ve doğal sit alanları ile özel çevre koruma bölgelerinin tespit ve tescili ile yönetmek ve yönetilmesini sağlama yetkisi verilmiştir. 109. maddenin c bendinde milli parkların, tabiat parkları, anıtları ve koruma alanlarının, doğal sit alanı olarak belirlenen yerlerin ve sulak alanların kullanılması ve yapılaşma ilkelerinin belirlenmesi ile her tür ve ölçekte nazım ve uygulama imar planlarını yapmak veya yaptırmak görev olarak verilmiştir. Maddenin diğer bendinde ise "Tabiat varlıkları, doğal, tarihi, arkeolojik ve kentsel siteler ile koruma statüsü bulunan diğer alanların çakıştığı..." yerlerin konumunun nasıl olacağına karar vermek ve yine buralardaki her tür ve ölçekli nazım ve uygulama imar planı yapma veya yaptırmak yetkisi verilmiştir (Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri 1, 2018: 109/b-ç).

Kültür ve tabiat varlıklarının korunmasında ve kentleşme politikalarında aldığı kararlar ile kent kültürünü şekillendiren aynı zamanda kültür ve tabiat varlıkları sayesinde "çağdaş kentlerin bir kısmının kalkınmasına ve yenilenmesine etki eden" (Ponzini, 2010: 73) ayrıca bunun planlanmasından sorumlu yerel yönetimler içerisinde bazı kurumların görev ve yetkileri mevcuttur. Bu kurumlar sırası ile belediyeler daha sonra il özel idareleri ve köyler olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.7.2005 tarihinde kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanunu ile belediye kurulması veya belediye kurmayı yasal olarak onaylayan ölçütler eski Belediye Kanunlarına göre değişmiştir. Belediye oluşturabilme şartlarından nüfus ölçeği 2.000'den 5.000'e çıkarılmış, köylerin birleşerek belediye oluşturma uzaklığını 500 metreden 5.000 metreye çıkarmıştır (Belediye Kanunu, 2005: 4). Bu kanun sayesinde köylerin tüzel kişiliği nedeniyle gelir toplayamaması ve köy içinde bulunan kültürel ve tarihi eserleri koruma, onarma veya restorasyonunu gerçekleştirememesi engelinin

ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Kanun, aynı belediye sınırları içerisinde ikamet eden vatandaşları ‘hemşehri’ ilan etmiş belediyenin tüm karar ve hizmetlerine katılması, faaliyetleri hakkında bilgilenme ve idarenin yardımlarından yararlanma hakkını vermiştir. Kanunun aynı maddesinde “Belediye, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapar” (Belediye Kanunu, 2005: 13) denilerek kent kültürünün vatandaşlar arasında birlik ve beraberliği arttırarak oluşmasını amaçladığı anlaşılmaktadır. Kanunda belediyenin görev ve yetkileri sayılırken “...çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; ... ; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; sosyal hizmet ve yardım... hizmetlerini yapar veya yaptırır” (Belediye Kanunu, 2005: 14/a) denilerek belediyelerin kentleşme politikalarını oluşturulurken kültürel varlıklar ve çevre düzeni ile alakalı kararlar almasını teşvik etmektedir. Bu durum kanunun aynı maddesinin diğer bendinde “...kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlayabilir; bu amaçla bakım ve onarımını yapabilir, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa edebilir...” (Belediye Kanunu, 2005: 14/b) diyerek daha açık bir şekilde ifade etmiştir. Kanunda aynı zamanda “...sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbirler almak veya kentin tarihî ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir” (Belediye Kanunu, 2005: 73) denilerek kent içerisinde bulunan kültür ve tabiat varlıklarının korunması ile kentleşme politikalarında kentin kültürel dokusunun korunması teşvik edilmiştir.

Kültürel varlıkların korunmasında, onarılmasında ve desteklenmesinde 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu 22.02.2005 yılında mecliste kabul edilmiştir. Kanun’un 6. maddesi il özel idarelerinin görev ve yetkilerini saymaktadır. Kanuna göre il sınırları içinde “...çevre düzeni plânı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, kültür, sanat, turizm, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi...” (İl Özel İdaresi Kanunu, 2005: 6/a) yardımlarını yapma görevi verilmiştir. Kanun, belediye sınırları dışında ise “İmar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri” (İl Özel İdaresi Kanunu, 2005: 6/b) yapma görevini vermiştir. Kanunda il özel idaresine verilen yetki ve görevler daha çok kültürel açıdan

ayrıntılı verilmediği için tam olarak kültür ve tabiat varlıkları üzerine etkili olmasını veya yardım yapmasını engellediği anlaşılmaktadır. İl ve belediye sınırları dışında kalan tabiat ve doğal varlıklar daha çok çevre düzenlemesi üzerinden il özel idaresine karar alma ve uygulama yetkisi tanıdığı anlaşılmaktadır. Kanunda yer alan ihtisas komisyonlarını anlatan 16. madde halkın temsilcilerinin katılımının oluşması açısından tüm siyasi parti gruplarının ve bağımsızların il genel meclis üye sayısının tam üye sayısına bölümünce oluşturulmasını kararlaştırmıştır. Kanunun aynı maddesinde “Eğitim, kültür ve sosyal hizmetler komisyonu, imar ve bayındırlık komisyonu, çevre ve sağlık komisyonu ile plân ve bütçe komisyonu kurulması zorunludur” (İl Özel İdaresi Kanunu, 2005: 16) denilerek katılımcı bir görev üstlenen komisyonların kültür faaliyetlerini ortak karar doğrultusunda almalarını sağlamıştır. Kanun’un 65. maddesi gönüllülük esaslı hizmetleri saymakta ve il özel idaresinin bunu teşvik edici programlar uygulamasını istemektedir. Bu programlar “...çevre, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, engellilere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında ilde dayanışma ve katılımı sağlamak...” (İl Özel İdaresi Kanunu, 2005: 65) şeklindedir.

Yerel yönetimlerin son ve maddi açıdan en düşük idaresi köylere baktığımızda ise hala yürürlükte olan 18.03.1924 tarihli Köy Kanunu karşımıza çıkmaktadır. Kanun Cumhuriyetin ilk kanunlarından olması, hiç değişikliğe uğramamış olması ve Kültür Bakanlığı’ndan bile eski olması neticesinde kültür ve tabiat varlıkları açısından koruma, onarma ve restorasyon açısından hiçbir madde içermemektedir. Kanun’un 13. maddesi köy halkının mecburi görevlerinden bahsetmekte, bu görev ile işler genel ve doğal değerlere yönelik hizmetler olarak sıralanmaktadır (Köy Kanunu, 1924: 13). Oysa bu hizmetlerin içerisine doğal, tarihi, kültür ve tabiat değerleri de eklenmelidir (Coşkun, 2005: 46). Köy ve kırsal mekânda eski yerleşimlerin kentlerin kuruluşundan da önce olduğu düşünüldüğünde, gömü, define ve kazı neticesinde taşınır kültür varlıklarının tahribi göz önüne alındığında Köy Kanunu’nda kültürel, tarihi ve doğal varlıkların korunması ile ilgili maddelere yer verilmesi gerekmektedir.

2.6. KENTLEŞME POLİTİKALARI

Kent kavramına bölgesel, coğrafi, kültürel ve tarihi dönemlere göre “cité”, “polis” ve “medine” gibi adlar verildiği ve mekan anlamı yüklendiği görülmektedir. Fakat bu kelimelerin bazıları kullanıldığı dönem için kent kelimesi manasından farklı bir anlamda kullanılmıştır. Örneğin “cité” kelimesi anlam olarak döneminde daha çok küçük bir devletçiğe karşılık kullanılmıştır. “Polis” kelimesi daha çok savunma üzerine kurulmuş bir bölgeyi niteleyen “kale” anlamına gelmekteydi. İngilizce’deki “kent” sözcüğü İtalyanca “citta”, Fransızca “cité” ve İspanyolca “ciudad” olarak bilinen sözcükler Latince’deki “civitas” yurttaşlık veya hemşerilik gibi kavramlardan türetilmiştir. Bunlardan farklı olarak “medine” sözcüğü iktisadi faaliyet ve toplumsal olarak bir arada yaşama becerisi anlamında kent sayılabilecek yöre ile bunun dışında kalan göçebeleri ayırmak için kullanılmıştır. Kent kavramına en yakın “medine” sözcüğü kullanılmaktadır. Zira göçebe ve kırsal hayat tarzını benimsemiş kimseler için kullanılan kelime “karye”dir (Toprak, 2016: 6; Holton, 1999: 13-14).

Kentin veya kentlerin ne zaman ortaya çıktığını tam tarih olarak saptamak oldukça güçtür. Kentin doğuşu ilk olarak M.Ö. 6000 ile M.Ö. 400 yılları arasında kapsadığı tahmin edilmektedir. Bu kentler doğal olarak nüfus ve yüzölçümü bakımından küçük ölçekli ve yerleşik köy ile kasabalardan çokta farklılık gösteremeyen yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk kentlerin küçük ölçekli olmasının temel nedenleri arasında tarımı işleme bilgilerinin az olması, kullandıkları teknolojinin yetersiz olması yani kaba tarım yöntemini kullanmaları gelmektedir. Bu yöntem tarımsal verimliliği düşürmektedir. Diğer bir neden ise uzun mesafelere gitmenin oldukça zaman alması ve maliyetli olmasıdır. Bu olumsuz nedenlerin giderilmesi sayesinde yani tarım verimliliğinin artırılması, demirin kullanımının artması ve teknolojiyle buluşması, ulaştırma ve ulaşım teknolojisi sayesinde uzun mesafelerin kısalması kentlerde daha çok nüfusun bir arada toplanmasını sağlamıştır (Hatt ve Reiss, 2002: 29).

Tam anlamıyla kent kavramı sanayileşme ile ortaya çıkmıştır. Özellikle İngiltere’de ortaya çıkan endüstri buluşları ve icatları sayesinde sanayileşme hızlanınca kent kavramı sanayileşme ile yeni bir boyut kazanmıştır. Bu durum kentlerin “sanayi devrimi öncesi kentler” ve “sanayi devrimi sonrası kentler” olarak ayrılmasını sağlamıştır. Sanayi öncesi kentlerde gıdalar ve hammaddeler dışarıdan temin edildiği

için bir pazar merkeziydiler. Sanayi öncesi kentlerde insan emeği oldukça yaygın bir haldeydi. Örneğin çekiç, makara veya tekerleği hareket ettirebilmek için insan emeğine ihtiyaç duyulmaktaydı. Fakat sanayi kentlerinde fordist üretim yapısının getirdiği otomasyon sayesinde insan gücünden çok insanların nasıl yönetilmesi gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Sanayileşmiş kentlerde insanları ve üretimi organize etmek için denetleyici ve profesyonel denilen özel bir yönetici/üst sınıfını meydana getirmiştir (Sjöberg, 2002: 37-51). Endüstrileşme ile hızlı üretim ve iş imkanlarının artması insanları fabrika yakınlarına göç etmeye zorladı. İnsanların buralarda toplanması, tarım ve endüstri alanında teknolojik gelişmelerin artmasını sağladı. İnsanlar bunlara ek olarak hukuksal alanda haklar elde etme olanakları buldular. Mülkiyet hakkıyla beraber köylerde yaşayan insanların bu alanlara göç etmesi ile günümüz kentleri ortaya çıkmaya başladı (Toprak, 2016: 3).

Kentin tanımı Türk Dil Kurumu'nun Kentbilim Terimler Sözlüğü'ne göre "sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidiş geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu ..." (TDK, 2020) yer olarak tanımlanmaktadır. Toplumbilim Terimleri Sözlüğü'ne göre kent "tarım dışı etkinliklere, özellikle işleyim ve hizmet etkinliklerine dayalı, 10.000'den daha kalabalık nüfuslu yerleşme yeri" olarak tanımlanmıştır (Ozankaya, 1975: 63). Hukuksal olarak şehir ve kent tanımınının 1924 tarihli 442 sayılı Köy Kanunu'nda demokratik olarak yapıldığı görülmektedir. Kanununun 1. maddesinde nüfus üzerinden tanımlama yapılarak 2.000'den aşağı nüfusu olan yerlere "köy", 2.000 ile 20.000 arasında olan yerlere "kasaba" ve 20.000'den çok nüfuslu yerlerde "şehir" denilmektedir (Köy Kanunu, 1924: 1). Avrupa Kentsel Şartı I'e göre "città", "cité" ve "ciudad" kelimeleri etimolojik olarak iki kavramı içermektedirler. İlki yapısal olarak bir "mekân" anlamını taşımaktadır. Bu mekân arkeolojik, topografik ve kent planlaması bakımından insanların bir araya gelerek oluşturduğu, toplulukların bulunduğu yer olarak tanımlanmıştır. İkincisini ise Treccani İtalyan Ansiklopedisi'nden alıntılanarak "Toplum yaşamının temel çekirdeğini, karakterini oluşturan tarihi ve yasal olgu" olarak tanımlamıştır (European Urban Charter, 1994: 4). Tekeli'ye göre kent tanımı "Belli bir tarım dışı üretim, büyüklük, yoğunluk, heterojenlik ve bütünleşme düzeyine varmış ya da bu düzeyi aşmış insan yerleşmesidir" (Tekeli, 2011: 18). Tüm bu yapılan kent tanımlarına ek olarak Kıray farklı bir tanımlama getirerek sadece kenti

bulunduğu alan olarak tanımlamanın yetersiz olduğunu, kenti çevresi ve çevresindekilerle girdiği fonksiyonlar ve etkileşimler üzerinden de tanımlanmasının gerektiğini söylemektedir (Kıray, 1998: 28).

Kent kavramına bağlı olarak “kentleşme” demografik yığılma anlamında, kısa ve öz manada ülkedeki veya bölgedeki kentlerin ve içerisinde yaşayan nüfusun artması anlamı taşımaktadır. Kentleşme, insanları kent olarak nitelendirilen mekânlara çekme sürecini nitelemekle beraber, kentin içerisinde yaşayan insanların kentin yaşam biçimini içselleştirmesi olarak da tanımlamak mümkündür (Wirth, 2002: 81). Bu tanım kentleşmenin alansal büyümesi ve nüfus hareketliliğinden kaynaklanan ekonomik ve demografik olarak yapılmaktadır. Bu tanıma ek olarak kentleşmeyi sadece teknik konular üzerinden anlatarak veya tanımlayarak bilinçli veya bilinçsiz olarak yapılan tanımlar gözden kaçmamaktadır. Örneğin teknokratik olarak yapılan tanımlarda sadece kentsel planlama ve şehircilik sorunları üzerinden (ulaşım, altyapı, yerleşme planları vb.) gitmekte sosyal, toplumsal ve kültürel (insan faktörünü ortadan kaldıran) kavramlardan uzak yapılan tanımlar yetersiz ve eksik kalmaktadır. Bu tür tanımlar yerine sosyo-politik-kültürel veya felsefi tanımlar yapılarak kentleşmeyi tanımlamak daha doğru ve yerinde olacaktır (Tolan, 1977: 2).

Kentleşmeyi kavramsal olarak ele alacaksa bunu ekonomik, sosyal, siyasal ve toplumsal olarak görüp geniş bir tanımlama içerisine almamız gerekmektedir. O halde kentleşmenin tanımı tüm bunları kapsamalıdır. Kentleşme endüstri devriminden güç alan, fordist üretim yapabilen, etrafında iş bölümü, örgütlenme ve uzmanlaşmayı tetikleyen, toplum yapısında, insan davranış ve ilişkilerinde oluşturduğu mekâna özgü değişikliklere yol açan alanlardır. Bunlara ek olarak iş kollarına özgü sivil toplum örgütleri oluşturan, çevresinde biriktirdiği nüfus ile siyasal karar alma süreçlerine etki edebilen ve kentin gelişimini sağlayan bir süreç olarak tanımlanmak daha doğru olacaktır (Keleş, 2000: 19). Bu süreci etkileyen bazı değişkenleri ise “heterojenlik, hareketlilik, rekabet, anonim ilişkiler, işbölümü, yoğunluk, ihtisaslaşma ve çeşitlenme” olarak saymak mümkündür (Tekeli, 2011: 17).

Kentleşme kavramına değinildiğinde insanların neden kentlere toplandığını, kırsal hayatı neden terk ettiği sorusu akıllara gelmektedir. Kentleşmenin nedenleri olarak görülen bu soru temelde iki konu etrafında cevap bulmaktadır. Bunlardan ilki

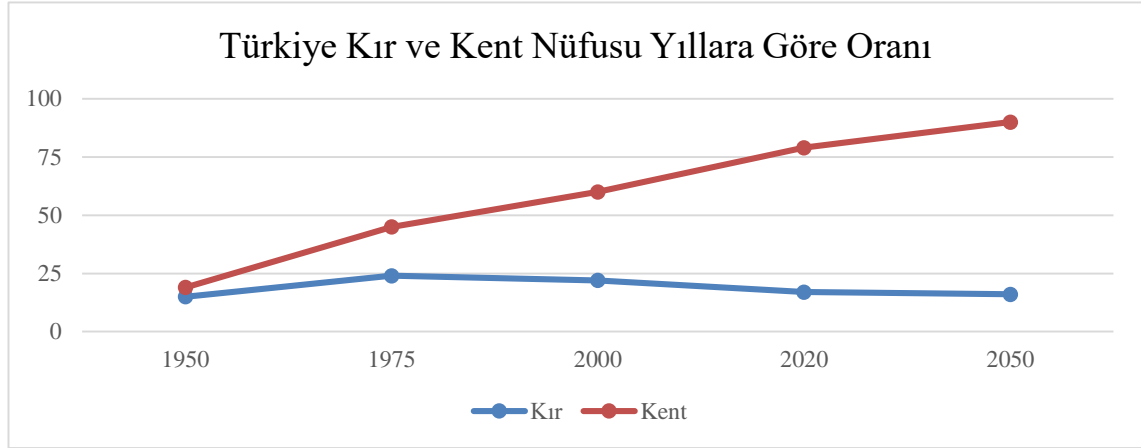
kentin insanları içine çeken cazibesi, ikincisi ise kırsal insanları itici etmenleri nedeni ile kendinden uzaklaştırmasıdır. Çekici ve itici nedenler genellikle dört başlık altında toplanmaktadır. Bunlar (Keleş, 2000: 23-27; Şahin, 2018: 71-76; Karaca, 2019: 185-188):

- Ekonomik-İktisadi nedenler,
- Siyasal-Politik nedenler,
- Teknolojik nedenler,
- Sosyo-Psikolojik nedenlerdir.

İnsanlar sonradan kentlere yerleşmiş veya çeşitli nedenlerle bulunduğu ortamı kente dönüştürmüştür. Kentlere yerleşmelerinin başında önce itici nedenler yatmaktadır. Kırdaki yaşam olanaklarının elverişsizliği ve tarımsal üretim tarzında yeni çıkan gelişmeler bireylerin ekonomik olarak gelir elde etmesini engellemiştir. Makineleşmenin gelişmesi traktörün ortaya çıkması ile daha az insanla daha çok iş yapılma düzeyine ulaşılmış, insana ihtiyaç azalmıştır. Ayrıca kırdaki nüfusun artması Miras Kanunu çerçevesinde sürekli toprakların parçalanarak daha küçük bölümlere ayrılması da geliri azaltmıştır (Karaca, 2019: 186-187; Şahin, 2018: 71).

Kentlerin insanları kendine çekme nedenlerinden kırdaki nüfusun kentte sanayileşmenin etkisiyle iş imkânının artması, başı çeken etmenlerden biridir. Sanayileşmeden önce ise kentin cazibesi ticaret, güvenlik kaygısı ve ürün çeşitliliğinin burada toplanması ve doğal olarak refah yaşam tarzı gelmektedir. Yine hizmet sektöründeki olumlu bazı gelişmeler kentlerin cazibesini arttırmaktadır. İnsan sosyal bir varlık olduğu için kendini bir topluluk içerisinde hissetme duygusu, güvende olmanın bir başka yolunu teşkil etmektedir. Kentlerin korunması ile birlik ve beraberlik içerisinde refah düzeyinin artacağı beklentisi kentin sosyo-psikolojik cazibesini arttıran bir diğer etmendir (Keleş, 2000: 26-27; Şahin, 2018: 75). Ülkemizde de dünya devletleri ile hemen hemen aynı dönemlerde kentleşmenin çekici, kırsalında itici nedenlerine bağlı olarak kent ile kır nüfusunun değişimi ve ilerleyen yıllardaki beklenti Birleşmiş Milletler “World Urbanization Prospects: The 2018 Revision” raporuna konu olmuştur.

Şekil 2.1: Türkiye Kır ve Kent Nüfusu Yıllara Göre Mevcut ve Tahmini Oranı

Kaynak: United Nations, Department of Economic and Social Affairs Population Division (2018). World Urbanization Prospects: The 2018 Revision.

Nüfusun kentlere akın etmesi hızla gelişen bir kentler topluluğu oluşturmuştur. Kentler iktisadi, ekonomik, toplumsal, teknolojik, sosyal ve kültürel nedenler sayesinde önemli oranda değişimler yaşamışlardır. Kentlerde bu değişimlerin yaşanması olumlu ve olumsuz bazı dönüşümlerin gerçekleşmesini sağlamıştır. Küreselleşmenin ve teknolojik gelişmelerin artış göstermesi kentlere olan göçü hızla tetiklemiş ülkeler kentleşmenin hızına yetişemeyerek düzensiz ve plansız bir sorunlar sarmalına dönüşmüştür. Kontrol altına alınamayan kentleşme yöneticilerin hızlı ve etkili politika üretememeleri sonucu kentlerde olumsuz durumlara neden olmuştur (Kanbak, 2018: 172). Hızla artan nüfusun barınması için konut yetersizliği düzensiz, çarpık ve çöküntü alanlar meydana getirmiş, çevresel kaynakların bozulmasına neden olmuş bu da kirlilik, sosyal ayrışma, yabancılaşma, nüfusun belli yerde toplanması sonucu gecekondu alanlarını artırmış, alt ve üstyapıda yetersizlikler ortaya çıkmıştır (Güzey, 2012: 65). Şehirlerin genişlediği alanlar kontrol dışı olduğu için zemin etütleri yapılmadan yüksek afet riski taşıyan alanlar hesaplanmadan gecekondu mahalleleri hızla çoğalmıştır. Bu bölgelerde kent planları, arsa ve mülk sorunları, alt yapı, ulaşım, konut, eğitim ve sağlık hizmetleri, işsizlik gibi alanlarda yaşanan olumsuz sonuçlar çoğalmıştır (Çan, 2020: 9). Tüm bu olumsuz sonuçlar sağlıksız kentleşmeyi ortaya çıkarmıştır. Kentlerin sağlıksızlığı, düzenli olarak denetlenememesi ve her türlü plan, proje ve politikadan

uzak bir biçimde gerçekleşmesidir. Sağlıksız kentleşme nedenleri (Karaca, 2019: 188-196):

- Nüfusun hızla artması,
- Kontrolsüz ve düzensiz bir şekilde kentlerin büyümesi,
- Yapılan kent planlarının ve kentleşme politikalarının olmaması,
- Göç, izinsiz yapılaşma ve gecekondulaşma,
- Kırdan gelen ailelerin kentin oluşturduğu kültüre ve yaşam tarzına uyum sağlayamaması olarak sıralanmaktadır.

Tutulan nüfus kayıtları ve bilimsel araştırmalara bakıldığında kırdaki nüfus azalmakta kentlerde yaşayan nüfus da artmaktadır. Örneğin “World Urbanization Prospects 2018: Highlights” (Dünya Kentleşme Beklentileri 2018: Öne Çıkanlar) raporuna göre ülkemizde kent ve kır sayısı farkı yıllara göre artmaktadır. Bu verilerden anlaşılacağı üzere kentleşmenin artması kent için plan, proje ve politikaların geliştirilmesi ve önlemlerin alınması anlamını taşımaktadır.

Tablo 2.1: Türkiye'deki Mevcut ve Tahmini Kentsel ile Kırsal Nüfus Farkı ve Oranı

Ülke	Kentsel Nüfus (Binde)				Kentsel Oran (Yüzde)				Yıllık Ortalama Değişim Oranı (Yüzde)
	1990	2018	2030	2050	1990	2018	2030	2050	2015-2020
Türkiye	31 923	61 555	70 951	81 192	59	75	80	86	2.0

Kaynak: United Nations, Department of Economic and Social Affairs Population Division (2019). World Urbanization Prospects 2018: Highlights.

Yukarıda değinilen olumsuz sonuçların giderilmesi ve çözüm arayışlarının getirilmesi yönetimlere ve onun organlarına düşmektedir. Bu sorunlara çözüm arama düşüncesi ilk kentlerin ortaya çıkması ile “urb”, “citta”, “ciudad”, “cité” ve “civitas” köklerinin “city”ye dönüşmesine dayanmaktadır. O dönemlerdeki temel düşünceler “kentlerin sorunları” ve “kentlerin geleceği” şeklinde kentler daha iyiye nasıl götürülebilir hakkında şekillenmiştir. Bu düşünceler Antik Yunan’da “polis” olarak karşımıza çıkarken Ortaçağ’da “feodal” ilişkiler ve ticaret üzerine şekillenmiştir (Şahin, 2006: 90). Yönetim yani karar alıcılar, kent sorunlarını planlı, uzun zamana dönük,

maliyet açısından yeterli kaynak ayırımı, sosyal, siyasal toplumsal ve kültürel etmenleri dikkate alarak kentleri dönüştürmeye çalışırlar. Karar alıcılar bu dönüşümleri kendi buldukları kentin sorunlarına göre belli bir “kentleşme politikası” çerçevesinde yapmaktadırlar. Bu politikalar ikiye ayrılmaktadır. İlk politika grubu zorlayıcı etkenler sonucu ortaya çıkmaktadır. Yani fordist üretim tarzının ortaya çıkmasıyla kırdaki nüfusun hızlıca kente kayması ve kenti olumsuz yönde etkilemesi sonucu alınan politikalarlardır. Örneğin çarpık kentleşme, gecekondulaşma, konut sorunu, trafik sorunu ve imar sorunu gibi karar alıcıları zorlayan hizmet sunumunu engelleyen şartların ortadan kaldırılması için alınan politikalar (İzci, 2014). Bu zorlayıcı nedenlere yüksek afet riski altındaki alanlar, deprem, sel ve heyelan bölgelerinin dönüştürülmesi olarak eklemeler yapılabilmektedir (Güzey, 2012: 65). Zorlayıcı sorunların sayıları değişmekle beraber genel olarak üç başlık altında toplanmaktadır. Bunlar ekonomik sorunlar, teknik sorunlar ve sosyo-kültürel sorunlardır. Teknik zorlayıcı sorunlar alt yapı, mali ve idari sorunlar olarak üçe ayrılmaktadır. Altyapı sorunları ise konut sorunu, elektrik, yol, su ve kanalizasyon sorunları, ulaşım sorunları, iaşe sorunları ve çevre sorunları olarak beşe ayrılmaktadır (Tolan, 1977: 22-36). İkinci politika grubu ise hizmet/rant odaklı isteğe ve yatırıma bağlı, kentlerdeki bireylerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik kültürel gereksinimlerin karşılanması amacı ile oluşturulan politikalarlardır. Bu dönem “şehir pazarlama çağı” veya “kentsel kültür politikaları” olarak adlandırılmaktadır. Buradaki politikalar, tüketim odaklı şehirler, turist, şirket ve firmaları çeken kentin cazibesini arttırmak ve rekabet gücü yüksek kentler oluşturmaktır. Örneğin yeşil alanların kentlerde yaygınlaştırılması, kültür sanat etkinliklerinin yapılması, kütüphane, festival, tiyatro, sinema ve sergi alanlarının varlığının artırılması olarak nitelendirilebilmektedir (Lavanga, 2009: 61-62). İkinci politika sermayesi özele bağlı yani serbest piyasa odaklı ise rant ve “şehir pazarlama çağı” olarak bakılmaktadır. Eğer sermayesi kamusal fonlarla destekleniyorsa hizmet odaklı yani “kentsel kültür politikaları” olarak adlandırılmaktadır. Kamusal fonlarla desteklenen kentsel kültür politikasına örnek olarak “Kuzey Milano” verilebilmektedir. Kentin sanayi ve fabrika yerlerinin kamusal fonlarla değiştirilerek müze, kütüphane, sinema, tiyatro, eğitim ve araştırma merkezlerine dönüşümü sağlanmış ve sayıları gün geçtikçe arttırılmıştır. Bu proje yerel tarafından yani belediyenin kendi çabalarıyla ve oluşturduğu politika doğrultusunda yapılmaktadır (Ponzini, 2010: 76-79). Bu bilgiler

ışığında kentleşme politikaları sayısı değişmekle birlikte beş ana hareket noktası üzerinden oluşturulmaktadır (Çimen, 2009: 73; Keleş, 1984: 22; Lavanga, 2009: 61-62; Tolan, 1977: 22-36):

1. Demografik hareketler üzerinden yapılan kentleşme politikaları; göç, kır-kent oranı, nüfus kontrolü, sağlıklı yaşam.
2. Ekonomik hareketler üzerinden oluşturulan kentleşme politikaları; istihdam, sanayi, ticaret, tarım ve gıda.
3. Mekânsal hareketler üzerinden yapılan kentleşme politikaları; konut, yerleşim, gecekondular.
4. Şehir İmarı üzerinden yapılan kentleşme politikaları; altyapı, üstyapı, ulaşım, trafik, imar planları.
5. Kültürel ve Sosyal hareketler üzerinde oluşturulan kentleşme politikaları; kültür ve tabiat varlıkları, doğal, kültürel ve tarihi koruma, insan doğa uyumu, plan ve politikaları, sosyal aktiviteler, sosyo-kültürel faaliyet ve etkinlikler.

Konumuz itibariyle kentlerde uygulanan kültürel kentleşme politikalarına bakıldığında yerel yönetimler tarafından oluşturulup hayata geçirilmesi kentte yaşayan halkın, kültürel varlıkların ve şehrin tanınması, bilinmesi ve yakınlığı açısından önemli konumdur. Bu durum nedeniyle yerel yönetimlerin kanunlar çerçevesinde kültürel kentleşme politikaları ve sanatsal etkinlikleri şu şekilde sıralanmaktadır (Dündar, 2019: 121):

- Kentin kültürel ve doğal varlıklarının korunmasını sağlayıcı önlemler almak,
- Kentte bulunan tarihi, doğal ve kültürel varlıkların tadilat, tamirat ve onarımını sağlamak,
- Kentin tanınırlığının artması ve ekonomik getiri elde edilmesi için kültür ve tabiat varlıklarının reklamını yapmak, bu varlıklara kolay ulaşım imkânı sağlamak,
- Kentin geleneksel kültüründen beslenerek kültürel, sosyal ve sanatsal festival alanları oluşturup bu alanlarda etkinlikler yapmak,

- Kent halkının bilinçlenmesi ve sosyalleşmesi açısından üniversiteler ile sempozyumlar, konferanslar, açık oturumlar, meslek ve beceri kursları ile biçki-dikiş, nakış, el sanatları kursları açmak, dinletiler, sergiler düzenlemek,
- Kentin kültür sanat alanında ilerlemesi ve çeşitli geleneksel durum oluşturacak yarışmalar düzenlemek,
- Tiyatro, sinema ve geleneksel kültürün öğeleri olan Hacivat-Karagöz ve Meddah gibi eğlence ve etkinlik alanları oluşturmak aynı zamanda halk oyunları kursları açıp yöresel türkü derlemeleri ile somut kültürel mirası yaşatmak,
- Kentin gelişmesi ve bilgi üretmesi açısından kütüphaneler ve okuma odaları kurmak, aynı zamanda ören yerleri, parklar, tabiata alanları ve kent müzeleri açmak.

Yukarıda anlatılan politika örneklerinden anlaşılacağı üzere kentin sorunlarını çözmeye yönelik alınan kararlara veya karar alıcılar tarafından oluşturulan politikalara “kentleşme politikaları” denilmektedir. Ayrıca nüfus üzerinden oluşturulan kırsal mekândan kentsel mekânlara artan talebin hızını, yönünü, mekanda yerleşimi ve kentlere gelmiş olan bireylerin kentin içindeki arazi kullanımını ile kültürel hareketliliği, farklılığı ve uyumu etkileyen politikalar olarak da tanımlanmaktadır (Mutlu, vd., 2016: 111). Keleş kentleşme politikalarının tanımını “köylerden kentlere olan nüfus akınlarının hızını, biçimini, coğrafi dağılışını, ülkenin kalkınmasına yardım edecek biçimde etkileyen eşgüdümlü politikaların tümü” olarak yapmaktadır (Keleş, 1984: 22). En basit anlamda kırsal bölgelerden kentlere doğru gerçekleşen nüfus akımını ve bu akımlar sonucu oluşan kentte veya kentleşme sürecinde meydana gelen bir dizi değişimin herhangi bir aşamasında karar alıcıların kamusal müdahale yetkisini kullanma çabalarının tümü kentleşme politikalarını oluşturmaktadır. Şahin’in tanımıyla “kırsal alandan kentsel alana yönelik göç hareketlerinin hızını, doğrultusunu, nüfusun ülkede dağılımını, kentlere gelenlerin kent içinde konumlanışını etkileyen politikalara, kentleşme politikası denilmektedir” (Şahin, 2018: 11). Her iki tanımdan da anlaşılacağı üzere kentleşme politikalarının nüfus hareketleri üzerinden tanımlandığı ve yapılan politikalarında demografik hareketlilik üzerine geliştiği anlatılmaktadır. Bu tanımlara veya tanımlardaki kapsama toplum psikolojisi, sosyolojisi, kültürel faaliyetler, iktisadi, ekonomik ve kaliteli yaşam üzerinden eklemeler yapılabileceği unutulmamalıdır.

Demografik hareketlenme üzerinden kentleşme politikaları dört başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar (Şahin, 2018: 12-14; Keleş, 2000: 39-40):

- Serbest piyasa odaklı kentleşme politikası,
- Nüfusu bulunduğu mekânda tutmaya yönelik kentleşme politikası,
- Merkezlesizleşme/adem-i merkezileşme odaklı kentleşme politikası,
- Metropolleştirme veya merkeziyetçi odaklı kentleşme politikasıdır.

Serbest piyasa odaklı kentleşme politikası, kamu müdahalesi olmadan kentleşmenin piyasaya bırakılarak kendiliğinden ve piyasa odaklı şekillenmesi olarak ifade edilmektedir. Bu anlayış iktisadi bir ekolün öncülüğünde gerçekleşen bir politika anlayışıdır. Zira “bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” anlayışı liberal kapitalist piyasa anlayışının ortaya attığı bir özel sektör sloganıdır (Keleş, 2000: 40). Piyasa odaklı kentleşme politikasında, ekonomik ve hukuksal zeminin sağlandığı ortamda kentleşmenin özel taraflarca oluşturulacağı düşünülmektedir. Fakat bu durumun rant olarak ele alınacağı gözden kaçmamalı, göç, ulaşım, altyapı ve üstyapı gibi önem arz eden konular kamusal dışına çıkarılması zaten zor olan ve sorun teşkil eden kentleşmeyi tamamen içinden çıkılmaz duruma sokacağı düşünülmelidir. Uygulamaya bakıldığında bu durum ve politika henüz hiçbir ülkede gerçekleştirilmemiştir. Çünkü kentleşme sorunu nüfussal, mekansal ve zamansal açıdan oldukça önemli ve süreklilik arz eden bir durumdur. Bu yüzden kamu sektörünün müdahalesinin olmaması kentleşme politikalarında düşünülemez görünmektedir. (Şahin, 2018: 12).

Nüfusu bulunduğu mekânda tutmaya yönelik kentleşme politikası kentlere yığılan nüfusun daha fazla artmasını önlemek için planlanan bir politikadır. Örneğin köyde yaşayan nüfusu köyde, belde de yaşayan kimseleri beldede şehirde yaşayanları şehirde tutmaya kısacası kim nerede yaşıyorsa oradan göç ettirmemeye dönük politikadır (Şahin, 2018: 12). Bu politika, geri kalmış veya gelişmemiş bölgelerin cazibesini artırmaya dönük kentin dışını kapsayan bölgesel değil ulusal bir politika görünümündedir. Kırdaki insanların kentlere göçünü engellemek için köylerin geliştirilmesi ve daha çok hizmet götürülmesi olarak bilinen, kentteki hizmetlerin köylere de yapılmasını planlayan köy-kent projesi örnek gösterilmektedir. Bu proje ülkemizde de belirli yerlerde örnek köyler oluşturularak denenmiştir. Ülkemizde yapılan

IV. BYKP’nda köye bayındırlık hizmetinin götürülmesinin yetersiz olduğu, bunun yanında köylünün ve köyün gelişerek kendisine ve çevresine yetebilen ayrıca çevresine hizmet sunan bir kırsal kalkınma projesinden bahsedilmektedir (Koç ve Gül, 2004: 117-123). Köy kent projesi başka ülkeler ve düşünürler tarafından oldukça cazip gelip bu projenin farklı modelleri oluşturulmaya çalışılmıştır. Örneğin Yugoslavya ve Çin’de “komün” olarak, İsrail’de tarım ve sanayiye birleştirerek oluşturulan “Agrindus” ve Richard Meier’in “kentsel köyler” projesi ile Ebenezer Howard’ın “bahçe kent” projeleri kırsaldaki yaşamı güzelleştiren veya nüfusu kırdan tutmaya dönük projelerdir. Nüfusu kırdan tutmaya yönelik diğer bazı girişimler ise toprak reformu sayılmaktadır (Keleş, 2000: 37-40). Kentteki nüfusun daha büyük kentlere göç etmemesi için geri kalmış kenti geliştirme çabaları ile teşvik ve istihdamı arttırmaya yönelik politikaların uygulanması öngörülerek nüfusu bulunduğu yerde tutmaya çalışılmıştır. Bu politikalar kamu müdahalesi ile yapılan politikalarlardır.

Kentleşme politikaları içerisinde yer alan adem-i merkeziyetçi kentleşme çabalarının amacı ülkedeki nüfusun belli birkaç kente değil de ülkenin tüm bölgelerine orantısız olarak yayılmasıdır. Bu sayede ülkedeki tüm kentlerin sosyal, kültürel, ekonomik, demografik ve toplumsal olarak dengeli bir dağılımla yönetilmesi ve kentleşmenin olumsuz sonuçlarının giderilmesi düşünülmektedir. Politikaya göre kentin farklı bölgelerinde çok merkezli alanlar oluşturulabilmektedir (Şahin, 2018: 12-13). Adem-i merkeziyetçi kentleşme politikaları sadece kent için değil aynı zamanda kırsal alanlarında kalkınma ve geliştirilmesini amaçlar. Politika gereği kentler ve kırsal alandaki altyapı, köylere hizmet götürme birlikleri, merkez köyler, KÖYDES ve BELDES projelerini kapsamaktadır. Adem-i merkeziyetçi politikaya göre kentlerin yenilenmesi veya kentsel dönüşüm yerel yönetimler açısından yapılan diğer politika çeşitlerindedir (Tekin, 2016: 126-130). Yine adem-i merkeziyetçi kentleşme politikaları ülkedeki tüm bölgelere ekonomik, iktisadi ve insan kaynaklarının dengeli dağıtılmasını içerir. Ülkedeki gelişmemiş alanların kırsal, köy, mahalle, kasaba veya ilçe ile illerin endüstriyelmesi, çok gelişen kentlerin ve metropollerin ise daha çok gelişmemesi için kurulmuş sanayi kuruluşlarının kapatılması veya kent merkezinden taşınması hedeflenmektedir. Tüm bu girişimlere özeksizleştirim/merkezsizleşme (desantralizasyon) veya adem-i merkeziyetçi kentleşme politikaları denmektedir. Adem-

i merkezîyetçi kentleşme politikalarını Asya’da Çin, Hindistan, Sovyet Rusya Avrupa’da İngiltere ve Fransa uygulamıştır (Keleş, 2000: 40).

Bazı ülkeler desantralizasyonun karşıtı olan “merkezîyetçi” kentleşme politikaları yaparak ülkede birkaç tane büyük metropoller üreterek nüfusu buralara toplamayı hedeflemişlerdir. Bu politikanın seçilme nedeni ölçek ekonomisi gibi bazı avantajlardan yararlanılarak birkaç merkezin diğerlerinin aleyhine aşırı derecede büyümesi teşvik etmektir (Şahin, 2018: 13). Merkezîyetçi veya metropoller oluşturma politikası az gelişmiş ülkelere uygulanmakta ve bu metropol kentlerin ülkenin tüm kaynaklarını ve nüfusunu ele geçirerek büyümesi ile sonuçlanmaktadır. Bu politika M. Jefferson’un “Tek Büyük Kent” yasasından esinlenerek oluşturulmuştur. Politika kalkınma esnasındaki ilk bölümlerde bazı ülkelerde ekonomik, iktisadi ve ticari olarak üstünlük sağlamış fakat sosyal, kültürel ve toplumsal sorunlar üreterek bölgeler arası dengesizliğin büyümesine ortam hazırlamıştır (Keleş, 2000: 40-41).

Nüfus planlaması açısından ve kentlerdeki demografik hareketlenmelerin önüne geçmek, kontrol altına alma girişimleri ve politikaları bu dört politikadan farklılaşp sayılarının değişebileceği unutulmamalıdır. Kentlerde nüfus dışında sağlıklı kentleşme, kalkınma ve sürdürülebilir kentleşme açısından da politikalar üretilmesi daha isabetli olacaktır. Bu politikalar kentin ekonomikliğı, kentin çevre ve yeşil alanlarının korunması, ulaşım, trafik ve altyapı sorunu, kentin geçmiş ve tarihi varlıklarının korunması, kentteki nüfusun barınması gibi konularda oluşturulmaktadır. Kentlerin sürdürülebilir, sağlıklı ve yaşanabilir kent olabilmesi için gerçekleştirilecek politikalar şunlardır (Karaca, 2019: 237-253):

- Nüfus yoğunluğu ve neden olduğu maliyetlerin azaltılmasına ve aynı zamanda kentteki farklı sosyal grupların kent kültürüne uyumuna dönük kentleşme politikaları,
- Kentlerin yeşil alan, çevre sorunlarının önlenmesine, doğal ve tabiat varlıklarının korunması, sit alanlarının korunması ile planlanmasına ve kentsel yenileme ile kentsel dönüşümün sağlanmasına dönük kentleşme politikaları,
- Gecekondu ve kaçak yapılaşma sorununun çözümlenmesi ve önlenmesi, mimari kültürün oluşturulması ile düşük gelir durumuna sahip vatanlaşların konut ihtiyacına yönelik politikalar,

- Kentlerdeki karar alıcılar ve yönetim sorununun çözümü ve adem-i merkeziyetçi kentleşme politikalarının yaygınlaştırılmasına dönük politikalar,
- Kentteki nüfus artışına dayalı kültürel ayrışmanın çözümü ile kentteki kültür ve tabiat varlıkları ile kentin tarihinin korunmasına yönelik politikalar.

2.6.1. Türkiye’de Kentleşme Politikaları

Ülkemizde kentleşme politikaları üç dönem üzerinden incelenmektedir. İlk dönem 1960 yılına kadar olan dönemdir. Bu dönemde sanayi kuruluşları yeni yeni kurulmaya başlanmış, Osmanlı Devleti’nden devralınan kurum, kuruluş, kentler ve sanayi tesisleri Türkiye Cumhuriyeti’ne adapte edilmeye çalışılmıştır. Bu aşamalar geçilince ülkenin ve kentlerin kalkınması için “ithal ikamesi” politikası benimsenmiş olduğu bilinmektedir. Yine bu dönemde 1933 ile 1942 yıllarını kapsayan iki adet “Sanayi Planı” hazırlanmış ve kentlerdeki endüstrinin geliştirilip kontrol altında tutulması amaçlanmıştır. Diğer bir dönem 1960 ile 1980 arası dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde yine ithal ikamesi politikaları uygulanmış fakat bu uygulama “merkezi planlama” ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Üçüncü kentleşme politikaları dönemi ise 1980 sonrasını kapsamaktadır. Bu dönemde ithal ikamesi terk edilerek “ihracata dayalı sanayileşme modeli” benimsenerek ve kalkınma planması ile gerçekleştirilmeye çalışılacaktır (Şahin, 2018: 101).

Tablo 2.2: Türkiye'de Yıllara Göre Kent ve Kır Nüfusu ile Oranı

Yıl	Toplam	Kent Nüfusu	Kır Nüfusu	Kent Oranı (%)	Kır Oranı (%)
1927	13 648 270	3 305 879	10 342 391	24,22	75,78
1935	16 158 018	3 802 642	12 355 376	23,53	76,47
1940	17 820 950	4 346 249	13 474 701	24,39	75,61
1945	18 790 174	4 687 102	14 103 072	24,94	75,06
1950	20 947 188	5 244 337	15 702 851	25,04	74,96
1955	24 064 763	6 927 343	17 137 420	28,79	71,21
1960	27 754 820	8 859 731	18 895 089	31,92	68,08
1965	31 391 421	10 805 817	20 585 604	34,42	65,58
1970	35 605 176	13 691 101	21 914 075	38,45	61,55
1975	40 347 719	16 869 068	23 478 651	41,81	58,19
1980	44 736 957	19 645 007	25 091 950	43,91	56,09
1985	50 664 458	26 865 757	23 798 701	53,03	46,97
1990	56 473 035	33 326 351	23 146 684	59,01	40,99
2000	67 803 927	44 006 274	23 797 653	64,90	35,10
2007	70 586 256	49 747 859	20 838 397	70,5	29,5
2010	73 722 988	56 222 356	17 500 632	76,3	23,7
2015	78 741 053	72 523 134	6 217 919	92,1	7,9
2019	83 154 997	77 151 280	6 003 717	92,8	7,2

Kaynak: TÜİK, 2020: Temel İstatistikler, Nüfus ve Demografi, Yıllara ve Cinsiyete Göre İl/İlçe Merkezleri ve Belde/Köy Nüfusu, Genel Nüfus Sayımları - ADNKS, 1927-2019.

Ülkemizdeki kentleşmenin artması ve kentlere göçün hızlanması yine bu dönemler arasında gerçekleşmiş ve kentleşmede bu tarihlere yakın olarak üç evreye ayrılmıştır. İlk evre 1950 ve öncesini kapsayan ve kentleşmenin gelişimini etkileyen faktörlerin ortaya çıkmaya başladığı dönemdir. Bu dönemde tarıma dayalı nüfus yoğunluğu ve kırsal alanda yaşayan insan oranının fazla olması ile aşar (toprak ve tarım ürünlerinden alınan vergi) ve ağnam vergisinin (küçük baş hayvanlar için alınan vergi) varlığı kırdaki hayatı zorlaştırmıştır. Marshall yardımlarıyla pulluk ve traktör sayısı artmış kırdaki istihdam azalmaya başlamış ve kentlere göç için neden teşkil etmiştir (Toprak, 2016: 17-18). Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere o dönemlerde kırsal nüfus oranı kentsel nüfus oranından fazladır. İkinci evre 1950-1980 arası dönem olarak karşımıza çıkmakta ve kentleşmeye etki eden faktörler bu dönemde daha da artmaktadır. Tarımda makineleşme, kentsel bölgelerde sanayi yatırımlarının artış göstermesi, ulaşım, altyapı, eğitim ve sağlık hizmetlerinin kentsel alan ve nüfusun fazla olan yerlerde artması, tarımda modernizasyon ve toprakların miras yoluyla bölünmesinin ve

küçülmesinin artması neden olarak gösterilmektedir. 1980 sonrası üçüncü evre ise ihracat odaklı sanayileşme, üniversitelerin artması ve turizm sektörünün gelişmesi gibi nedenlerden kentleşme ve büyük şehirlerin sayısının artması ve nüfusun hızla kırdan kente akmasına neden olmaktadır (Karaca, 2019: 200-205).

Kentleşme politikalarının ülke içerisinde oluşmasını, ülke içindeki nüfus dağılımını, hareketliliğini ve saptanmasında aynı zamanda uygulanmasında yol gösterici, planlanlayıcısı, araştırmacısı, düzenleyicisi ve kaynak oluşturucusu eski Bayındırlık ve İskan Bakanlığı merkezi örgütlenmenin adına yönetim kurumunu oluşturmaktaydı. Eski bakanlığa kentleşme politikaları bakımından yardımcı olan planlama örgütü (kalkınma planları) ile diğer bakanlıklar ve kamu ekonomik girişimleri ortak çalışma bazında katılım sağlamaktaydılar. Yine bu kurumlara ek yerel yönetimlerde ülkemizde kentleşme politikalarının oluşma ve uygulamasında ayrıca kentleşme sorunlarının çözümünde özellikle belediye kurumlarına yetkiler verilmiştir (Mutlu, vd., 2016: 118).

Bu durumun en önemli nedeni yerel yönetimde bulunan kişileri kendi coğrafi sınırlar içerisinde yaşayan halkın seçmesi ile politika oluşturan yerel yöneticilerin yöre halkını tanımaları, kültürlerini bilmelerini ve ihtiyaçlarını en yakından görmeleridir. Bu sayede yerel yönetim koltuğunda bulunan karar alıcılar ve kent için politikası üreten kişiler kent içerisindeki kültürel değerlerin geliştirilmesini, sanatsal yapıtların kültür yapıtlarıyla birleştirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca kent içerisinde yaşayan insanların yaşam kalitesini yükselmesinde rol alırken kentin tarihi ve kültürel dokusunun korunmasında ilk muhatap olarak sorumludur (Taneri, 1990: 310-311).

2.6.1.1. Türkiye’de Kentleşme Politikaları ve Kültür Varlıklarının Korunmasında Kalkınma Planları

Türkiye Devleti olarak cumhuriyete geçmeden önce kurulan 25.4.1920 tarihli Encüme’nin yürütme kurulu kararında 3.5.1920 tarihli İcra Heyeti’nin programında Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı kültür politikaları yer almıştır. Ülkemizde kurulan hükümetlerin programlarında kültür politikaları üzerine birçok konu oluşturulup plan yapılmıştır. Örneğin 3.5.1920 tarihli Fevzi Çakmak başkanlığındaki İcra Heyeti programında asar-ı atıkların korunması, tescil edilmesi, milli olan tarihi eserleri çeviri veya yeni bulunan eseri Türkçe olarak yazmak gibi birçok hedef belirlenip programa alınmıştır. 14.8.1923 tarihli Fethi Okyar Hükümeti programında milli hars teşkilatı

kurulması, belirli yerlerde müdüriyetlerin açılması ve bu müdüriyetler sayesinde milli güzidelerin korunması amaçlanmıştır. 1.11.1937 tarihli Celâl Bayar Hükümeti programında gelecek nesillerin kültür açısından bilinçlenmesi için eğitimin kullanılacağı, doğu bölgelerine kültür merkezi kurulması, kültür ve ilim için dil ve tarih araştırmalarında bulunmaları ve milli kültür sporları eşliğinde şampiyon yetiştirmeyi amaçlamıştır. 22.5.1950 tarihli I. Adnan Menderes Hükümeti programında milli ahlak, genç nesillerin milli karakter içerisinde gelişmesi, gelenek ve göreneklerin yaşatılması için bilgi ve kültürü, eğitim ve öğretimi (Maarif) ülkenin her yanında yaşatmak için uygun kanunların yapılacağı hedeflenmiştir. 1971 yılına kadar ve geçiş süreleri de dahil ülkemizde kültür ve tarihi eserler Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak incelenmekteydi. Kültür Bakanlığı kurulunca kültür konusu ve korunması artık bu bakanlık vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir (Kantarcioglu, 1998: 30-94).

Ülkemizde 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması ve planlı döneme geçilmesiyle kültürel varlıkların korunması için politikalar ile kentleşme politikaları da bu süreçte yerini almış ve oluşturulmuştur. Bu bağlamda ilk plan 1963 yılında oluşturulmuştur. Kalkınma planlarında bölgelerin gelişmesi, yerleşim yapıları, konut ve bölge planlaması, imar planlaması, belediye hizmetleri ve kentleşme konuları sektör bazında ele alınmıştır. Başka bir ifadeyle bu konular sosyo kültürel, ekonomik, iktisadi ve toplumsal faktörlerden ve birbirlerinden ayrı olarak her biri sektör gibi konumlandırılmıştır (Toprak, 2016: 29).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP), 1963 ile 1967 yılları arasında kapsamaktadır. BBYKP'nda kültür ile ilgili bir başlık bulunmayıp sadece “İnsan Gücü, İstihdam Eğitim ve Araştırma” eğitim gören nesillerin kültürel eğitiminden bahsetmekle yetinmiştir. Plana göre (BBYKP, 1963: 459):

Köylerin nüfusu, sosyal ve ekonomik yapıları ve kültürel gelenek ve seviyeleri gibi unsurlar incelenerek okulun çapı ve öğretmenin yetişmesi ve seviyesi dengeli bir şekilde tâyin edilecek ve bunun ışığında tedbirler alınacaktır.

Bu plan ayrıntılı olarak ve geniş çaplı bir şekilde kentleşme politikalarına yer ayırmamıştır. Planda kentleşme ve istihdam için “ekonomik ve sosyal maliyeti çok yüksek olan açık işsizliğin önlenmesi için şehirlere akının, yaratılacak yeni iş alanlarıyla dengeli olmasını sağlamak ve tarım bölgelerinde tarım dışı faaliyet imkânlarını artıracak programlar hazırlamak” denilerek ilkeler belirlenmiştir (BBYKP, 1963: 35). Böylece

plan büyük kentler ile insanlara sundukları istihdamın doğru orantılı olmasını önermiş “optimal/en uygun kent büyüklüğü” kuralını dolaylı da olsa benimsemiştir (Keleş, 2000: 55). Yine planda köylerdeki nüfusun artmasına bağlı olarak köylerin kalkındırılıp geliştirilmesi, iş ve yaşam kalitesini arttıracak yeni girişimler üretilmesi, köylünün eğitilmesi, tarım ve tarım dışı yeni iş olanakları bulunarak “nüfusun şehirlere gitmesine engel olmak” amacı taşımaktadır (BBYKP, 1963: 105). Buradan da anlaşılacağı üzere birinci planda açık olarak söylenmese de “nüfusu kırdan tutmaya yönelik politika” benimsenmektedir. Planda en belirgin olay sekizinci bölümde “bölge planlaması ve kalkınması” olarak adlandırılmış ve bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Bölge planlaması, milli plan kararlarına bağlı olarak kaynakların ve kesim çalışmalarının, bölgesel hedeflere göre yatırım ve hizmetlerin sağlanması amaçlamak için oluşturulmuştur (Toprak, 2016: 30). Yine planda belediyelerin idari ve mali oluşumlarda, büyük çaplı projelerde önündeki engellere değinilerek bunların kaldırılması, adem-i merkeziyetçi bir yönetim anlayışı çerçevesinde görev ve yetkilerinin arttırılması üzerine durulmuştur (Şahin, 2018: 103). Buradan hareketle adem-i merkeziyetçi kentleşme politikaları için zemin hazırlanmış ve bu yönde adım atılması amaçlanmıştır.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP), 1968 ile 1972 yılları arasında oluşturulmuş ve uygulanmıştır. İBYKP’de amaçlardan bahsederken kültürel kalkınma ile ilgili bir hedef belirtilmemiştir (Ortakçı, 2017: 1735). Fakat İBYKP, kültür kalkınması için son derece önemli durum tespiti yapıp gelecek için ilkeler belirlemiştir. “Ekonomik Gelişmede İnsan Unsuru” üst başlığının içerisinde yer alan “Kültür Faliyetleri” alt başlığında “İlkeler” (a), (b) ve (c) bentleriyle belirlenmiş, bir durum tespiti yapılmış ve “Uygulanacak Politikalar” belirlenmiştir. Bu politikalarda ülkemizde kültür faaliyetlerinin yayılması ve yaşatılması, değerinin korunması, halkın oluşturduğu kültürel miras olan folklorün korunması, değerlendirilmesi ve aktarılması üzerine durulmuştur. Ayrıca çocukların zararlı yayınlardan korunması, halk müziği devamı, eski eserlerin daha iyi korunması ve kültürel faaliyetlerin daha iyi yayılması hedeflenmiştir (İBYKP, 1968: 187-191).

Kentleşme politikaları birinci plana göre daha belirgin ve açık olarak saplanmış konumdadır. Bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi ve kentleşmenin yarattığı olumsuz sonuçların çözümüne alakalı birinci plandakinden daha ayrıntılı ilkeler yer almıştır

(Keleş, 2000: 55). İkinci planda açık açık kentleşme politikaları olarak başlık konulmamasına rağmen sekizinci bölümde “toplumun yurt üzerinde yerleşmesi ve barınması” başlıklı kısımda kentleşmenin teşvik edileceği, ekonomiyi iten bir güç ve gelişip kalkınmak için yararlanılacağından bahsetmektedir. Bölgeler arası dengesizliğin azaltılıp ortadan kaldırılması, hizmet yatırımlarının yararlanamayan kitlelere yöneltilmesi ve hizmetlerin bölgeler arası dengeli dağılımının sağlanması hedeflenmiştir. Az gelişmiş veya geri kalmış bölgelerin yatırımlar ile iktisadi, ekonomik ve sosyal faaliyetlerinin artırılması ile “büyüme potansiyeli yüksek stratejik şehirleşme merkezlerinde yoğunlaştırılarak” kendine yetebilen ve çevresini etkileyen bir duruma getirilmesi planlanmaktadır. Açık bir dille belirtilmese de bu düşünceden anlaşılacağı üzere kentlerin “metropolleştirme/anakent” çabası içine alınması amaçlanmış bu da “metropolitan kentleşme politikasına” örnek teşkil etmiştir. Planda kentleşme, endüstrileşme, tarımda modernleşme ve gelişmenin birbirinden ayrı düşünülmemeyecek konular olduğu vurgulanmıştır. Kentleşmenin altyapı ve çevresi faktörleriyle beraber ele alınacağı, tek başına düşünülmemeyeceğini dile getirmiştir. Planda bu faktörler çerçevesinde yapılacağına değinilmiştir (İBYKP, 1968: 263). Yine planda yedinci bölümde “toplumun güvenlik içinde gelişmesi ve refahı” başlıklı bölümde “köy ve köylü sorunu” alt başlığında köylünün ve kırın gelişmesi, hizmet sektöründen dengeli bir şekilde yararlanılmasının sağlanacağı not edilmiştir. Alt ve üstyapı, ulaşım, enerji ve sosyal yatırımların yapılarak dengesizliklerin giderilmesi amaçlanmıştır. Köylerin tarım için desteklenmesi, uygun kredi sağlanması ve sanayi için hammadde oluşturulması gibi ekonomik ve iktisadi gelişim teşviki politikaları oluşturulması planlanmıştır. Köylünün hayvancılık, balıkçılık ve meyvecilik gibi tarımsal faaliyetlerinin zorluğu hafifletilerek tarım dışı alanlara köylülerin yönlendirilmesi ve köyde kalmalarının sağlanması amaçlanmıştır (İBYKP, 1968: 235-236). Yine planda konut ve konut stoku sorunu, konut sektörü sorunu, gecekondular sorunu ve genel yerleşme sorunlarına çözüm aranmıştır. Gecekondular ile mücadelede “Arsa Ofisi'nin” kurulması ile arsa ve konut değerlerindeki artışın farkına göre vergilendirilmesi bunlar arasında sayılmaktadır (Şahin, 2018: 104).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP), 1973-1977 tarihleri arasındadır. Kültür kavramı ilk defa bir üst madde olarak eğitimle beraber ele alınmış ve hedefler belirlenmiştir. 12. Bölümde bu hedefler “Eğitim ve Kültür” başlığı altında işlenmiştir.

Başlığın ilk kısmında genel amaçlar içerisinde Türk Milli Eğitimi'ni anayasaya atfedilerek Türk milletinin tüm bireylerini Atatürk devrimlerine, Türk milliyetçiliğine, “milli şuur ve ülküler etrafında” birleşerek; insani, milli, toplumsal, ahlaki ve “Kültürel Değerleri Koruma ve Geliştirmek” olarak belirtilmiştir (ÜBYKP, 1973: 709). Alt kısımlarda kültür başlığında oldukça geniş tespitler yapılmış olduğu planda görülmektedir. İlkeler ve tedbirler kısmında “müzeciliğimiz sadece ziyaret müzeciliği biçiminden kurtarılarak, araştırma, envanter ve inceleme yapılmasına imkan verecek bilimsel bir yapıya kavuşturulacaktır.” demek kaydı ile bu düşünce üçüncü planda belgelenmektedir (ÜBYKP, 1973: 781-788).

Üçüncü planın stratejileri arasında büyük kentlerin gereğinden fazla lüks tüketim sergilediği ile yatırım ve ara malların sanayiye dönük yatırımları engellediğine değinilmiştir. Üçüncü planda birincisinde olduğu gibi nüfusun büyük kentlerdeki iş olanaklarıyla orantılı olması gerektiği üzerine durmuştur (Keleş, 2000: 56). Planda yerleşme kısmında kırsal nüfusun kentsel nüfusa oranından bahsedilmiş ve kentsel nüfusun arttığı teyit edilmiştir. Kentleşme planlamasının doğru oranda ilerlediğine ve altyapı, ulaşım ve konut sorunlarına değinilmiş fakat planlı bir kentleşme düşünülmemiştir (ÜBYKP, 1973: 93). Yine planda yerleşme sorunlarında kentlerin nüfus artışının sanayileşme ile değil ani bir yığılma ile gerçekleştiği vurgulanmıştır. Kentlerin iş imkânlarının artması ve kalabalık nüfusa yetebilmesi için sanayileşmenin artması hedeflenmiştir. Artan nüfus nedeniyle altyapı ve yatırımların yetersizliği vurgulanmış ve sorunlar üzerine bir değerlendirilme yapılmıştır. Kırsal yerleşme için dağınık yapıda olunması nedeniyle hizmetlerin götürülememesi ve zorluklardan bahsetmekle yetinilebilmiştir (ÜBYKP, 1973: 112-113). Planlama açısından kentler büyük ve küçüklüğüne göre ayrılmakta büyük kentlerin iktisadi ve ekonomik yönü olan metropoliten planlama teknikleri uygulanırken daha küçük kentlerde fizik yönü ağır basan imar planlama teknikleri uygulanmaktadır (Şahin, 2018: 104).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP), 1979-1983 tarihleri arasında kapsamaktadır. Dönemin olumsuzlukları ve yaşanan göç sıkıntıları plana açıkça yansımaktadır. Bu duruma sosyo kültürel çözümler getirerek sorunların giderilmeye çalışıldığı plandan anlaşılmaktadır. Sorunlar “başta enerji, ulaşım ve haberleşme olmak üzere altyapı yetersizlikleri, hızlı kentleşmenin yarattığı kır - kent, bölgeler-içi ve bölgelerarası dengesizlikler” olarak planda yer almıştır. Çözüm olarak ise “IV. Plan

döneminde maddi yaşamın sağlam temellerde gelişmesinin yanısıra, toplum ve kültür yaşamına yeni bir yön ve canlılık kazandırılmasının esas” olduğunu söylemektedir. Görüldüğü üzere planda da kültürün toplumsal bir dinamik olduğu yaşanan sorunlarda kurtarıcılığı ve çözümü üzerine planın içinde yerini almıştır (DBYKP, 1979: 4). Planda tarihi ve kültürel eserlerin, ören yerlerinin ve diğer kültürel eserlerin korunması, yok edilmesinin önüne geçilmesi ve yurt dışına kaçırılmasının önüne geçilmesinden bahsedilmektedir (DBYKP, 1979: 150-154).

Dördüncü planda kalkınmanın dinamiklerinden biri olan anakentlerin ülkenin kalkınmasındaki etkilerini arttırmaya devam edeceklerini ve çevrelerindeki ekonomik ve toplumsal gelişmesine yardımcı olacaklarını belirtmiştir (Keleş, 2000: 57). Planda “başta enerji, ulaşım ve haberleşme olmak üzere altyapı yetersizlikleri, hızlı kentleşmenin yarattığı kır-kent, bölgeler-içi ve bölgelerarası dengesizlikler, sağlıklı, dengeli, hakça bir gelişme yöntemi ile giderilebileceği” vurgulanmıştır. Yine planda nüfus hareketlerinin dengeli bir şekilde koordine edilmesi planlanmıştır (DBYKP, 1979: 4). Planın dördüncü bölümünde “bölgesel gelişme ve yerleşme” başlığının alt başlıklarından “kentleşme” de üçüncü plandaki “kentleşme politikalarında” yönlendirilmesindeki yetersizliğin öz eleştirisi yapılmıştır. Yine kent topraklarının kötüye kullanılması imar planlarının hazırlanması ve çözümünde yetersizliğe neden teşkil edildiğine değinilmiştir. Planda imar planlarının kentleşme politikalarının temel araçlarından biri olduğu vurgulanmıştır (DBYKP, 1979: 76-77). Planda bölgesel planlamanın tüm planlarda yetersiz teknik, örgütsel, kurumsal ve yönetsel karar alıcıların yetersiz olduğu ve eşgüdümün sağlanamadığı dile getirilmiştir. Bölgesel gelişme planlarının birkaç örnek yapılanma dışında ileriye gidilemeyip yurt geneline dağıtılamadığı vurgulanmıştır (Toprak, 2016: 32). Dördüncü planın temel hedefleri arasında kentleşmeyi yavaşlatmak değil yaşanılabilir bir kent oluşturmak ve halkın isteklerini karşılamak olarak belirlenmiştir (Keleş: 2000: 57). Planda bu istekler açık bir şekilde belirtilmemiş olmasına rağmen halkın kültür faaliyetleri ile festival ve kültürel fuar organizasyonlarını arttırmak, şehir içindeki kütüphane ve kitap sayılarının çoğaltılmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır. Bu ilkedan anlaşılacağı üzerine adem-i merkeziyetçi bir kentleşme politikası talebi istenmektedir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP), 1985 ile 1989 yılları arasında oluşturulmuş ve uygulanmıştır. “Sosyal Hedef ve Politikalar” başlığının alt başlığı

olarak “Millî Kültür” üzerinden kültür politikaları ve hedefleri belirlenmiştir. Planın temel amaç ve politikaları içerisinde kültür değerleri “kültür ve sanat, millî değerlerin korunmasında ve geliştirilmesinde ve dolayısıyla millî bütünlük ve dayanışmanın pekiştirilmesinde temel unsur” olarak görülmektedir (BBYKP, 1984: 2). Millî kültürün hedefleri arasında kültürel alanda millî olan ve maneviyatı bulunan varlıkların korunması ve taşralara ulaştırılıp, geliştirilmesi mümkün olan varlıkları geliştirerek kültürel hizmet oluşturulmak istenmektedir. Türk dilinin aşınma ve yozlaşmasını engelleyerek bilimsel alanda kullanmaya çalışılması hedeflenmektedir. Eski eserlerin devletin maliyesinden değil de özel kişi ve teşebbüslerin maliyet altına girerek onarım ve tadilatlarının yapılmasının önünü açma amaçlanmıştır (BBYKP, 1984: 147-148).

Planda orta ölçekli kentlerin gelişmesinin artacağı ve büyük kentlerdeki kentleşme hızının düşeceği tahmin edilmektedir. Kentlere hizmetlerin daha çok belediyeler aracılığı ile iletildiği için ana kuruluş olarak belirlenmesi üzerine dikkat çekmektedir (Şahin, 2018: 105). Böylece kent kültürünün şekillenmesi kültürel politikaların izlenmesi ve kent içindeki kültür ile sanat organizasyonlarının arttırılmasında belediyenin görev ve sorumluluğu artmaktadır. Kentsel gelişmelerin düzenli olarak sağlanması için rasyonel imar planlarının ağırlıklı olarak yapılması ve toprakların çeşitli imar faaliyetleri ile gereksiz yok olmasının önüne geçilmesi planlanmıştır (Toprak, 2016: 33). Bu durum sayesinde kültür ve tabiat varlıklarının korunması açısından ve olası sit alanlarının yok olmasının engellenmesi amaçlanmıştır. Şehirler arası dengesizliğin giderilmesi için büyük şehirlerdeki yatırımlar azaltılarak orta ve küçük kentlerdeki yatırımın arttırılacağı ve genel olarak şehirlerin konut, altyapı ve ulaşım gibi sorunlarına dönük kentleşme politikaları izleneceği üzerine durulmuştur (BBYKP, 1984: 161-165).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (ABYKP), 1990-1994 yılları arasında kapsamaktadır. Planın amaçları kısmında millî kültür ve sanat varlıklarının korunmasına ve geliştirilmesine gösterilen özenin devam edeceği yer almaktadır (ABYKP, 1989: 3). Planda “kültür” alt başlığı “Sosyal Hedef, İlke ve Politikalar” başlığı altında yer bulabilmiştir. Beşinci planda olduğu gibi altıncı planda da “millî kültür” üzerine durulmuş ve tespitlerde bulunulmuştur. Millî kültür, “kalkınma, çağdaşlaşma ve dışa açılma çalışmalarının özü” olarak görülmektedir. Planda belediyelerin kültürel alan ile ilgili iki durumundan bahsedilmektedir. İlki belediyelerin hizmet götürdüğü ve altyapı

çalışmalarında tarihi ve kültürel mimariyi bozmamaya özen göstermesi olarak bahsetmektedir. Diğer ise “Belediyelerin yıllık kültür faaliyet programları hazırlamaları ve uygulamaları desteklenecek, mahalle ve kasaba kütüphanelerinin yaygınlaştırılması özendirilecektir” (ABYKP, 1989: 322-324) şeklindedir.

Planda kentleşmenin hızının yavaşlayacağı, oranın ise 1980-1984 % 5,1 iken 1990-1994 yıllarında % 4,6 olarak devam edeceği, kentli nüfus oranının ise % 51’den % 57’ye yükseleceği tahmininde bulunulmuştur (Keleş, 2000: 58). Plana göre kentleşmenin endüstriyel, turizm, eğitim, sosyal ve kültürel işlevleri üzerine durularak ihtisaslaşmanın sağlanması ile optimal planlama amaçlanmıştır. Kıyılarda ve kırsal yerleşimlerde düzensiz yapılaşma ve yapı yoğunluğunun engellenmesi ile kentlerin tarihi, kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve mevcut kentlerin nüfus yoğunluğunun arttırılmaması planlanmıştır. Planda kentlerin yönetilme modelleri arasında “kent işletmeciliği” modelinin araştırılıp incelenmesi belirlenmiştir (Toprak, 2016: 33). Planda adem-i merkezîyetçi yapı için “çerçeve kanun” gündeme gelmiş, halka yakınlık, hesap verilebilirlik, görev ve sorumlulukların merkezi yönetimden yerel yönetimlere doğru hareketlendirilmesi hedeflenmiştir (Şahin, 2018: 106). Planda kentleşmenin “kaliteli ve sağlıklı bir yaşam çerçevesi” içerisinde nüfusunda kentsel hayata uygun bir yapıya kavuşturulması temel hedef olarak belirlenmiştir. Kentlerin nüfus dinamikleri üzerinden ve afet riski taşıyan bölgeler açısından dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Yine planda metropoliten alan idarelerinin kurulup altyapı ve teknik aksaklıkların giderilmesinin sağlanacağı belirlenmiştir (ABYKP, 1989: 315-318). Bu hedeften de anlaşılacağı üzere kentleşme politikaları arasında “metropolleştirme/anakent odaklı kentleşme politikası” amaçlanmaktadır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (YBYKP), 1996-2000 tarihleri arasında kapsamaktadır. Diğer kalkınma planları gibi yedinci planda “millî kültür” üzerinden kültürel varlıkları koruma veya ilkeler koyma yoluna gitmiştir. Oldukça kısa bir yer ayrılan “kültür” kavramı diğer planlara göre kültürel miras ve varlıklarının nasıl korunacağına dair bir hedef belirlemiştir. İlk defa planda açık bir ayırım yapılarak “taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına önem verilecek” olması umut vaat edicidir. Yurt dışındaki eski eserlerin bulunup getirilmesi için, yurt dışındaki kurum ve kuruluşların bu konu için etkin çalışmasının sağlanacağı ve “kültür merkezleri” açılacağı vurgulanmıştır (YBYKP, 1995: 30-31).

Planda merkezi idare tarafından kaynakların kullanılması kırsal veya yerel yönetimlerde hizmet ve kaynak azlığına neden olmuş bu da kentlerde yığılmaya etki eden nedenlerden sayılmıştır. Yine planda “il, ilçe, belediye ve büyükşehir belediyesi kurulması ile ilgili olarak hizmetlerin sunulmasında optimum büyüklüğü sağlayacak düzenlemelere olan ihtiyaç önemini artırmaktadır” denilerek kentsel durum ve politikaların önemi vurgulanmıştır (YBYKP, 1995: 124-125). Planda nüfusun % 84,9’unun belediye sınırları içerisinde bulunmasına dikkat çekerek yerel yönetimlerin etkili ve verimli çalışması için yeni bir yapılanmaya geçilmesi hedeflenmiştir. Yerel yönetimler açısından ulaşım, katı atık, doğalgaz ve jeotermal enerji gibi konularda merkezi ve yerel yönetimlerin koordinasyonlu çalışması üzerinde durulmuştur (Şahin, 2018: 106). Planda ailenin sanayileşme ve kentleşmenin etkisiyle yeniden şekillenmesi kentsel yeniliklerin getirdiği durumlara ayak uydurması, demokratik katılım, kurum ve kuruluşların hizmetlerini desteklemesi amaçlanmıştır (YBYKP, 1995: 35). Planda ayrıca ‘kentsel altyapı haritalarının olmamasının’ belediyelere olan olumsuz sonuçları üzerine durulmuştur. Planda merkeziyetçi politikalar yüzünden kentlerin altyapı, kanalizasyon ve içme suyu gibi sorunlarının çözülmesinde merkezi idarelere ağırlık olması, bu hizmetlerin yerel yönetimler aracılığıyla yapılmasının daha verimli olacağı saptanmıştır (YBYKP, 1995: 156). Bölgeler arası kalkınma ve göç konularının önüne geçmek için altıncı plandan yararlanılacağına değinilmiştir. Kentsel bozuklukların giderilmesi için alternatif yerler oluşturulması örneğin uydu kent projesi gibi oluşumlara göndermeler yapılmıştır. Kente göç eden kesimin yeterince kentleşmemesi üzerine düşünceler beyan edilmiştir (YBYKP, 1995: 170-172).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (SBYKP) 2001-2005 yılları arasında oluşturulmuş ve uygulanmıştır. Planın sekizinci bölümünde “sosyal ve ekonomik sektörlerle gelişme hedef ve politikalar” başlığı altında “kültür” alt başlığı verilmiş ve işlenmiştir. Mevcut durum analizinde planlar içerisinde ilk defa “Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları ile kültürel ilişkilerimizin geliştirilmesi” (SBYKP, 2000: 97) hedeflenerek “kültürdaş”lık üzerine bir girişim yer almaktadır. Yine yurt dışındaki kültür eserleri tespit ve tescili diğer planlar gibi gündeme gelmiş somut kültürel mirasın yurt içine getirilmesi hedeflenmiştir. Sekizinci planda yok olmaya yüz tutmuş sanat ve zanaatların korunması gerektiği ilk defa kabullenilmiş ve korunması amaç edinilmiştir. Planın umut vaat eden tarafı zaman ilerledikçe şahit olduğumuz konu “hukuki ve

kurumsal düzenlemeler” kısmındaki hedeflerin bazılarıdır. Planda “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun günün şartlarına uygun hale getirileceği” vaat edilmiş ve 2004 yılında bu durum gerçekleşmiştir (SBYKP, 2000: 98-99).

Bu planda yerleşim alanları, kentleşme, kentsel ve kırsal altyapı gibi sorun teşkil eden konular bütünün birer parçası olarak ele alınmış ve incelenmiştir. Kentleşmenin sürekli olarak artması sonucu ortaya çıkan konut ihtiyacına yönelik konut yapımını ve konut sahipliğinin teşvik edileceği belirtilmiştir. Çarpık kentleşmenin önüne geçebilmek ve düzenli yapılaşmayı sağlayabilmek için ise etkin bir denetim-yönetim şeklinin geliştirilmesi üzerine çalışmaların yapılması öngörülmüştür. Aynı zamanda söz konusu planda konut ve kentleşmeye yönelik coğrafi bilgi sistemlerin aktif rol oynadığı veri tabanının aktive edilmesi, temel hedefler arasında yerini almıştır (Toprak, 2016: 35). Hızlı kentleşme sürecinde yaşanan sosyal ve kültürel değişimin kültürel bir yozlaşmaya neden olmaması ve değer yargılarının korunabilmesi için milli kültür bilincini koruma altına alarak bu bağlamda kent ve kentli kültürünün oluşturulmasına yönelik çalışmaların yapılması hedeflenmektedir. Aynı zamanda kentsel altyapıların gelişimine destek verilerek kentlerin karakteristik özelliklerinin ve kültürel dokularının korunmasının da sağlanacağı belirtilmektedir (SBYKP, 2000: 170). Planda kentleşme sürecinin hızlı bir biçimde geliştiği göz önüne alınarak tarihi, doğal ve sosyo-kültürel değerlerin korunarak muhafaza edilmesi önemli bir gündem oluşturmaktadır. Sürekli olarak kentleşen ve sanayileşen Türkiye’de planlamanın yapılmasına, kamu yönetimlerinin vizyonlarının genişletilmesine, yerleşim alanları sorununa, arsa politikalarına ve konut ile ilgili her türlü hizmetlerin topluma sunulmasının önemli hizmetler olduğu kabul edilerek rasyonel bir kent politikasının fiiliyata dökülmesiyle yakından ilgilidir. Bu nedenle 1982 Anayasası’nın 57. maddesinde bahsi geçen, devletin öncelikli olarak kentlerin özelliklerini ve çevresel koşullarını gözeten bir planlamayı oluşturarak destekleyeceği ve bu konularla ilgili gerekli tedbirlerin alacağı hükme bağlanmıştır (Toprak, 2016: 35).

Dokuzuncu Kalkınma Planı (DKP), 2007-2013 yılları arasında oluşturulmuş ve uygulanmıştır. Planın temel ilkelerinde “kültür ve türevlerinin” korunmasında yaklaşımlar benimsenmiş ve planda yer almıştır. Bu yaklaşımlar; kültürel alanlara bir bütün olarak bakmak ve korumak, kültürün insan eseri olduğu için yönetimine de insan odaklı yaklaşmak, toplum yapısının ortak miras ve değerler üzerine kurularak

güçlendirilmesi ve son olarak kültür ve tabiat varlıklarının gelecek nesilleri de düşünerek korunmasının sağlanmasıdır (DKP, 2006: 3). Dokuzuncu plan diğer planlardan ayrılarak kültürü, alt başlıkta “kültürün korunması, geliştirilmesi ve diyalogun geliştirilmesi” olarak bütüncül bir yaklaşımla ele almıştır. Planlı dönemde kültürel varlıkları ve altyapılarını güçlendirmek, yurt içi ve yurt dışı varlıkların tescil ve tespitini yapmak olarak hedefler belirlenmiştir (DKP, 2006: 45).

Plan genel manada stratejik planlama anlayışı etrafında şekillendirilerek hazırlanmıştır. Bu planın vizyonu; istikrar içinde gelişen, gelirlerini adil bir şekilde paylaşan, küresel rekabet gücünü kendinde bulan, bilgi toplumunun gerektirdiği nitelikleri bünyesine katan, AB’ye üye olabilmek için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye’yi oluşturmaktır (Şahin, 2018: 108). Bu planda kentleşmeye ait herhangi bir özel başlık yer almamaktadır. Kentsel gelişimi etkileyebilecek çeşitli değişkenler olan; rekabet gücünün artırılması, ekonomide kayıtdışılığı azaltma gibi çeşitli sektörlerle ilişkili bölgesel gelişme, enerji ve altyapının güçlendirilmesi ve kültürün koruma altına alınarak gelişiminin sağlanması gibi sürdürülebilirlik ilkesine yönelik faaliyetler değerlendirilmiştir. Hızla artan nüfus ve sanayileşme sürecinin doğal kaynaklar üzerinde aşırı kullanımının sürdürülebilir bir şekilde değiştirilmesi gerektiğinden bahsedilerek çevrenin korunması ve üretim süreçlerinin sektöre uğramaması için doğal kaynakların sürdürülebilir biçimde kullanımına ilişkin kurum ve kuruluşlar arasında yetki belirsizliğinin halen daha devam etmekte olduğu vurgulanmıştır (Toprak, 2016: 36). Kentsel altyapı faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde belediyelere tanınacak olan mali ve teknik danışmanlık hizmetleri hakkı tam da bu bağlamda etkinleştirilecektir (DKP, 2006: 74). Kentsel altyapı sorunlarıyla sınırlı kalan diğer kalkınma planlarının aksine dokuzuncu planda, kültürün korunması, geliştirilmesi ve toplumsal diyaloglarının güçlendirilmesi konusu işlenmiştir. Bunun yanı sıra yoğun göç nedeniyle oluşan düzensiz kentleşme ve bu durumun ortaya çıkardığı uyum sorunları, kültürel değerlerle ilgili sorunlar ve kent güvenliği gibi birçok konuda bu planda incelenmiştir (Toprak, 2016: 36).

Onuncu Kalkınma Planı (OKP), 2014-2018 yılları arasını kapsamaktadır. Planın giriş kısımlarında plandan önceki dönemde mevcut durumu belirleyen kısımda dokuzuncu plana ek olarak kentleşmenin hala devam ettiği özellikle büyük şehirlerin bu göçün merkezi olduğu dile getirilmiştir. Planda şehir nüfusunun toplam nüfusa oranı %

67,5'ten % 72,3'e yükselmiş" olduğu belgelenmiştir. Ülkemizde 2012 yılı itibariyle bir milyonu aşan kent sayısının 10'a ulaştığına dikkat çekilmiştir. Uzun süre uğraşılan gecekondulaşma süreci önemini kaybedip doğal afet ve riskel alanların dönüşümü ile önlenmesi önem kazandığı planda yer almıştır. Planda mekansal planlamanın, afet ve risk alanları ile kentsel dönüşüm alanlarının ve hukuksal düzenlemelerin hazırlandığı teyit edilmiştir. Şehirlerin rekabet edebilirliği, yeni ve kaliteli iş olanakları ile sosyal, kültürel ve kaliteli yaşam standartlarının arttırıldığı söylenmektedir. Dokuzuncu plan çerçevesinde oluşturulan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejileri'nin geliştirildiği, kırsal ekonominin geliştirildiği, yoksulluğun kırdan azaltılarak insan kaynaklarının geliştirildiği ile kaliteli yaşam ve çevrenin korunmasına önem verildiği söylenmektedir. Planda bölgesel farklılıklar ortadan kaldırılarak şehirlerin potansiyeline göre ekonomik tabanların güçlendirilerek rekabet edilebilir bir duruma getirmek temel hedefler arasındadır (OKP, 2013: 26-28). Planda "Yaşanılabilir Mekanlar" başlığı altında "bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik, mekânsal gelişme ve planlama, kentsel dönüşüm ve konut, kentsel altyapı, mahalli idareler, kırsal kalkınma, çevrenin korunması, toprak ve su kaynakları yönetimi, afet yönetimi" kentleşme politikaları açısından ayrıntılı olarak incelenmiş ve bütünsellik çerçevesinde oluşturulmuş alt başlıklardır (OKP, 2013: 117-140).

Planda "Dünya Kültürel Mirası Listesi"nde ülkemizdeki eserlerin sayısının arttırılmış olduğu kaydedilmiştir. Kültürel etkinlik, tiyatro ve müzelerin ülkemizdeki artışı planda not edilmiştir. Amaç ve hedefler kısmında milli kültürü, kültürel zenginlikleri korumak, arttırmak ve gelecek nesillere aktarmak amaç edinilmiştir. Politikalarda ise kültürel varlıkların ve geleneksel sanatların devam etmesi için desteklerin devam edileceği vurgulanmıştır. Ayrıca plan ilk defa güzel ve özgün bir kültürel varlık olan kendi insanına, "kültür insanına" ve kültür psikolojisi'ne yönelik politikalarından bahsetmektedir. Bu politika "tarihimizin önemli şahsiyetleri, olayları, masal kahramanları ve kültürel zenginlik unsurlarımızın belgesel, dizi ve çizgi filmlere dönüştürüleceği" vurgulanmıştır (OKP, 2013: 45). Ayrıca planda tarihi kent bölgelerinin bütünsellik ilkelerine uygun olarak korunması politikası belirlenmiştir (OKP, 2013: 44-45).

On Birinci Kalkınma Planı (OBKP), 2019-2023 yılları arasını kapsamaktadır. Planda diğer planlardan farklı olarak ilk defa "Yaşanılabilir Şehirler, Sürdürülebilir

Çevre” başlığında kentlere bölüm ayrılması kayda değer bir gelişimdir. Alt başlık olarak onuncu plana benzer konular “bölgesel gelişme, şehirleşme, konut, kentsel dönüşüm, kentsel altyapı ve kırsal kalkınma, çevrenin korunması ve afet yönetimi” olarak sıralanmıştır. Planda artan nüfusun kentleşme, ekonomik, iktisadi ve mali faaliyetler ve tüketimin çeşitlenmesi alışkanlıklarının çevre ve sosyal, tarihi, kültürel ve doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı artırdığı üzerinde durulmuştur. Sürdürülebilir kentleşme açısından e-ulaşım, doğal afetlere karşı altyapıların güçlendirilmesi, üretim ve tüketim mekanizmalarının sürekliliği, kentsel planlamaların uzun süreli ve bütüncül olması gibi politikalar benimsenmiştir. Planda kentleşme için temel amaç “insan odaklı, doğal hayata ve tarihi mirasa saygılı, temel kentsel hizmetlerin adil ve erişilebilir bir şekilde sağlandığı, yaşam kalitesi yüksek ve değer üreten şehirler ve yerleşimler oluşturmak” olarak sıralanmıştır. Kentleşme politikalarında; çok merkezli yapılanma, kent planlamasında topografik ahengi yakalayarak afet riski alanlarını önemsemek ve tarihi mirasın gözetilmesi hedef teşkil etmektedir. Yine politikalarda yeşil şehir vizyonu etrafında iklimsel özellikler dikkate alınarak Millet Bahçeleri’ni 81 ilimize yaygınlaştırmak bir hedef teşkil etmektedir. Kentlerin tarihi ve kültürel dokusuna uygun olarak konutlaşması veya eski yapıları buna uygun olarak tadilatı özendirme için “Medeniyetimizi yaşatan şehir beratı” ve “özgün mahalle sertifikası” verilmesi için kılavuzlar hazırlanması hedeflenmiştir. Yerel yönetimlerde “akıllı şehir” projeleri veya stratejileri geliştirilmesi ve buna dönük faaliyetlerin özendirilmesi amaçlanmıştır. Plan ayrıca kentsel dönüşümü “yatay mimari anlayışıyla, yaşam kalitesini yükseltme ve kentlilik bilincini geliştirme amacı çerçevesinde tarihi merkezlerin yenilenmesini içerecek şekilde yürütülme” olarak hedeflemiştir. Kentsel altyapı için ulaşılabilir, sağlıklı içme suları, atıkların insan sağlığı için en elverişli şekilde geri dönüştürülmesi ve sürdürülebilir kentiçi ulaşım sistemi kurulması politik diğer bir adımdır. Kırsal ve köysel kalkınmaların sağlanması için gelir düzeyini artıracak yatırımların oluşturulması, hizmetlerin ulaştırılmasının ise KÖYDES ve KIRDES aracılığı üzerinden gerçekleştirilmesi saptanmıştır (OBKP, 2019: 170-185).

Kültür kavramı da planda “Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum” başlığı altında “Kültür ve Sanat” alt başlığıyla kendine yer bulmuştur. Planda kültürün amacı diğer planlarda olduğu gibi kültürel zenginliğin korunması ve geliştirilerek gelecek nesillere aktarılmasıdır. Bununla beraber kültür ve sanat faaliyetlerinin artırılması, milli kültür

ve ortak değerlerin korunması ve toplumu birlikte tutması için güçlendirilmesi ve kalkınma için kültürün çok boyutlu etkisinden yararlanma olarak belirlenmiştir. Plan birçok kültür politikası belirlemiştir. İlk defa planda doğru restore çalışmaları yapılması için “Üniversitelerde Ulusal Restorasyon Mükemmeliyet Merkezi” kurulması hedeflenmiştir. Yurtiçi ve dışındaki tüm kültürel varlıkların vakfiyede olanlar dahil kültür turizmi için ve afet riskini dikkate alınacak şekilde işlevsellik kazanması hedeflenmiştir. Yine planda ilk olarak belli bir bölge için politika hedeflenmiştir. Bu politika “Çanakkale şehitlikleri ve savaş alanlarının ihya edilerek tarihi alan açık hava müzesi” olarak dönüştürülmesidir. Kültürel yapıların şehir yaşamı içinde yer alıp ulaşılabilir, yaygın ve cazibe alanı olarak geliştirilmesi hedeflenmektedir. Gezen kütüphane projesi için desteklerin artırılması planda yer almaktadır. Türk edebiyatının ve yayıncılığının yurt dışında tanıtımını arttırmak olarak birçok politika da benimsenmiştir (OBKP, 2019: 160-164).

2.6.1.2. Türkiye’deki Kurumların Stratejik Planlarında Kentleşme Politikaları ile Kültür ve Tabiat Varlıkları

Ülkemizde yeni kamu yönetimi anlayışıyla çıkılan yolda 2003 yılında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu çerçevesinde kanununun 81. maddesinin gereğince kamu kurumlarına kendi teşkilatları çerçevesinde stratejik planlarının oluşturulması istenmiştir. Bu kanunun 2005 yılı itibariyle yasalaşması sonucu Kültür ve Turizm Bakanlığı da dört yıllık stratejik planının ilk örneğini 2010 yılında hazırlamıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2010-2014 Stratejik Planı (KTBSP 1), 2010: 1). Stratejik planda kurumun geçmiş ve kültür varlıkları ile yapılan yasal mevzuatı ve müzelerin gelişimi anlatılmıştır. Kurum, bakanlığı temeli sayılan cumhuriyetle beraber ele almış ve 1920 Hars Dairesi’nden ilk örgütlenme olarak bahsetmiştir (KTBSP 1, 2010: 10). Plan yeni olduğu için kültürel varlıklar ve kentleşme politikalarını bütünlük açısından ele almamıştır. Fakat planda yasal yükümlülükler kısmında 7 adet madde sayılmaktadır. Bu maddelerden kültür ve kentleşme açısından sayılacak b bendi “Kültür ve turizm konuları ile ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek, bu kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iletişimi geliştirmek ve işbirliği yapmak” şeklindedir (KTBSP 1, 2010: 11). Bakanlığın hazırladığı planın öncelikli hedefi kültür ve turizm üzerinden politika oluşturmak

olmuştur. Faaliyet alanında “... millî bütünlüğün güçlenmesine katkıda bulunmak, tarihî ve kültürel varlıkların tahribini ve yok edilmesini önlemek, sanat faaliyetlerinin yürütülmesini ve yayılmasını sağlamak, yurdun turizme elverişli bütün imkânlarını ülke ekonomisine olumlu katkı sağlayacak ...” olarak belirlemiştir (KTBSP 1, 2010: 14). Planda bazı kamu kurum ve kuruluşları bakanlığın paydaşları alanın da belirtilerek tablolaştırılmıştır. Bu tabloda belediyeler “temel ve stratejik ortak, tedarikçi ve hizmet olan” kısmında “tamamı değil bazıları” olarak paydaşçısı saymıştır (KTBSP 1, 2010: 20). Planın strateji ve hedefler kısmında “Hedef 3”te “Yerel yönetimlerin kültürel varlık ve hizmetlerde etkili rol alması” hedeflenmiş bu da ilerleyen planlarda kentsel politikalar için bir umut niteliği olarak beklenti oluşturmuştur (KTBSP 1, 2010: 66).

Bakanlığın ikinci stratejik planı, 2015-2019 yılları arasını kapsamaktadır. İlk planla uyumlu ve ilk planın üzerine eklemeler yapılarak geliştirilmiş bir stratejik plan görünümündedir. Hedef ve faaliyet kısımlarında açık bir şekilde kentteki kültürel varlıklar ile ilgili bir politika belirlememişse de kültür sanat etkinliklerini destekleme konusunda yerel yönetimler ile bazı kültürel kent politikası izleyen paydaşlarla yapılacak desteklemeler anlatılmak istenmiş ve hedeflerde yerini almıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı (KTBSP 2), 2015: 35). Bu tutumdan da anlaşılacağı üzere kurumların neden stratejik plan hazırlayıp uygulamaya koydukları anlaşılmaktadır. Kurumu yeni bir başkan veya yetkili atandığında hedef ve politikadaki sapmalar yerine üzerine koyarak ilerleme amaç edinmekte olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Planda öz eleştiri kısmında bakanlığın faaliyetlerini olumsuz etkileyen bazı maddeler sayılmış bunlar arasında en önemli olanı ise bizim konumuzda alakalı olarak, “Merkez ve taşra teşkilatı arasındaki iletişim ve koordinasyon eksikliği” dile getirilmiştir (KTBSP 2, 2015: 41). Buradan da anlaşılacağı üzere kentleşme politikalarında, kültürel varlıkların korunmasında veya politika izlenirken ve oluşturulurken ortaklık ve koordinasyonun yeterince yerine getirilememesi kültürel politikalar ve etkinlikler oluşturulmasını engellemektedir. Bu sıkıntıya ek olarak planda ören yerlerinin özelleştirilmesi, tescilli kültürel varlıklarının tüm sorumluluklarının mal sahibine verilmesi, sit alanlarının yeteri kadar korunmaması da sıralanmaktadır (KTBSP 2, 2015: 42). Kurumun zayıf olarak gördüğü yönleri arasında “Sürdürülebilir, etkili ve benimsenmiş kültür ve turizm politikalarının olmaması”

(KTBSP 2, 2015: 62) şeklinde bir kültür politikasının oluşturulamamış olması ve farkına varılması gelecek açısından bir politika oluşturulması umudu doğurmaktadır.

Kurumun üçüncü ve son stratejik planı, içinde bulunduğumuz plan olan 2019-2023 yılları arasını kapsamaktadır. Diğer iki plana göre daha anlaşılır ve kısa metinlerle doludur. Planın en dikkat çekici yeri, temel performans göstergeleri içinde yer alan 2018 yılında sayısı üç olan “sit alanlarına yönelik bakanlıkça hazırlanan koruma amaçlı imar planı sayısı”nın 2023 yılında 18’e çıkarılmasının hedeflenmesidir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı (KTBSP 3), 2019: 18). Yine planda faaliyet alanları ile ürün ve hizmetler alt başlığında koruma amaçlı imar planı hizmetlerinde “...yerleşim yerlerinin içinde, yakınında, etkileşim alanında kalan veya kalması muhtemel sit alanlarının, tarihî, kültürel ve doğal varlıkların korunur ve sürdürülebilir olmalarını sağlamak amacıyla planlama hizmeti yapılmakta veya yaptırılmaktadır” (KTBSP 3, 2019: 40) ifadeleri yer almaktadır.

Yine 5018 sayılı kanun üzerinden belediyelere de stratejik plan oluşturma sorumluluğu vermiştir. Kütahya Belediyesi de 2015 yılında stratejik planını hazırlamıştır (Kütahya Belediyesi 2015-2019 Stratejik Plan (KBSP 1), 2015: 5). Planda kültür sanat başlığı altında Kütahya ilinde bulunan bazı kültürel varlıklar ve coğrafyasına kısa bir anlatım yoluyla değinilmiştir (KBSP 1, 2015: 8). Planda belediye görev ve yetki sorumluluklarını “a” bendinde “...konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma...” olarak kültürel ve kentsel sorumluluklarını deklere etmiştir (KBSP 1, 2015: 10). Planda “imar ve şehircilik yönetiminde” tehditler alt başlığında “Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma ve Yenileme Kurulu’nun onay sürecinin uzun olması” yer alarak nitelendirilmiştir (KBSP 1, 2015: 38). Planda kültür hizmetleri yönetiminde zayıflıklar kısmında kültürel varlıklarının korunması için koordinasyon oluşturulması ve ortak çalışmanın planlanması, tarihi yapı ve varlıkların korunması, bakımı ve onarımı için gerekli ekipmanın temini, risk altında olan, öncelikle kurtarılması gereken tarihi ve kültürel varlıkların envanterinin çıkartılması belirlenmiştir (KBSP 1, 2015: 42). Tehditler kısmında ise tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların kurtarılamayacak kadar çok olması ve metruk binaların çokluğu, çarpık kentleşmenin tarihi taşınmaz kültür varlıklarına olan zararı ile mülkiyet sahiplerinin ilgisiz kalınması sayılmaktadır (KBSP 1, 2015: 42).

2.6.1.3. Türkiye’deki Kurum Raporlarında Kentleşme Politikaları ile Kültür ve Tabiat Varlıkları

Kurumların tüm faaliyet raporları ve performans programlarını incelemek ve burada kullanmak mümkün olamayacağından sadece stratejik planlar döneminde oluşturulmuş bazı rapor ve programlar incelenecektir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın 2010 yılındaki idari faaliyet raporu kurumun genel yapısı ve amaçlanan düzeyle hedeflenen noktaların oluşturulmasını konu almıştır. Bunlara ek kültür varlıklarının kurum tarafından nasıl yönetileceği, nasıl korunacağı ve nasıl tanıtılacağı açısından bir yol ve yöntem geliştirici klavuz niteliğinde hazırlanmıştır. Raporda kültür politikası başlığı altında kendi kurum politikalarını sıralamış ve kentsel, bölgesel ve yerel bazı kent içindeki varlıkların korunması, tanıtılması ve ekonomiye katkısının sağlanması amaçlanmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2010 İdari Faaliyet Raporu (KTBİFR), 2010: 34-36). Raporda stratejik amaç kısmında yerel yönetimlerle ilgili kısımda “...yerel nitelikli kültür ile turizm hizmetlerinde etkin rol alması, kültür hizmetlerinde özel sektörün payının artırılması sağlanacaktır” denilerek kentleşme politikalarına kültürel politikaların katılması ve desteklenmesi hedeflenmiştir (KTBİFR, 2010: 32). Raporda yine kent yerleşimleri ve planlar için kültürel faaliyetler yürütülürken doğal güzellik ve zenginliklere, alt ve üstyapı yapılırken fiziksel planlara uyulması politikalar arasında yerini almıştır (KTBİFR, 2010: 38).

Kurum tarafından oluşturulan 2014 yılı idari faaliyet raporu da 2010 yılı raporundaki aynı başlıklar ile birimlerin yaptığı farklı kültürel organizasyonlar ve faaliyetleri daha kapsamlı olarak anlatmaktadır. Faaliyet raporlarının kurum tarafından her yıl çıkarılmakta ve yayınlanmakta olduğu gözden kaçmamalıdır. 2014 yılı raporu da hedef ve amaçları aynı tutmuş zayıf yönler aynen diğerinde olduğu gibi yazılmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere bu zayıf yönler giderilememiş birimler arası koordinasyon çözülememiştir. Her kurum kendi planladığı rapor ve programlarla kendi faaliyetlerini yürütmekte paydaş kurumlarla bir plan birliğine gidememektedir.

Kentleşme politikalarının belirleyicilerinden olan ve kültür ve tabiat varlıklarının korunmasında önemli paydaşlardan olan diğer kurum ise yerelde belediyelerdir. Kütahya Belediyesi de 2015 yılı faaliyet raporunu oluşturmuş ve

kamuoyuna sunmuştur. Raporda belediyenin ve birimlerinin yetki, görev ve sorumlulukları sayılmakla beraber yapılan faaliyetlerde anlatılmıştır. Belediyenin birimlerinden olan “imar ve şehircilik müdürlüğüne” kentlerin ve içerisindeki kültürel varlığın korunması ve sit alanı oluşturma gibi birçok alanda yetki ve sorumluluk verilmiştir. Bu bağlamda raporda kültürel varlık politikalarında bazı önlemler ve gelişimler sergilendiği görülmektedir. Raporda müdürlüğün yürüttüğü faaliyetler de yer almaktadır. Konumuzla alakalı olan alanda “Koruma amaçlı imar planlarımızın revizyonunun yapımı işi, ihalesi yapılan 196 hektarlık alan için, kentsel sit sınırlarının genişletilmesine ilişkin değerlendirme çalışmaları devam etmektedir” denilerek kent içerisindeki sit alanlarının arttırılması amaçlanmaktadır (Kütahya Belediyesi 2015 Faaliyet Raporu (KBFR), 2015: 145). Raporda kültür sokağı olarak taşınmaz varlıkların kısmi tadil, tamir, rölöve ve restorasyon çalışması için Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’ndan alınan izinle altyapı ve aydınlatma da dâhil yapılan kültürel politika eksenli kentleşme üzerine çalışmalar anlatılmaktadır (KBFR, 2015: 149-151). Yine raporda kent içerisinde kalmış emekli vatandaşların kültürel aktivite içerisinde olması için 39 adet “hobi evi” kiralanma yoluyla kent sakinlerinin hizmetine sunulduğu belediyenin “kültür ve sosyal işler müdürlüğüne” faaliyet alanları arasında gösterilmektedir (KBFR, 2015: 179).

Kurumlarımızın plan ve raporlar doğrultusunda bazı performans programlarına da bakmak gerekmektedir. 5018 sayılı kanunun getirdiği kurumlara stratejik plan hazırlama yükümlülüğünün ardından faaliyet raporları oluşturma ve bunların doğrultusunda çalışanların ve kurumun performansını geliştirmek için programlar oluşturulmasını istemektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın da kurum içi performanslarını belirlemek ve bir program doğrultusunda geliştirmek için 2010 yılında stratejik plana uygun bir performans programı yayınlamıştır. Burada program, kurumun yetki ve görevleri ile stratejik planla uyumluluğu ele almıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2010 Mali Yılı Performans Programı (KTBMYP), 2010: 5). Programın temel politika ve öncelikler başlığında “dokuzuncu kalkınma planına” atıf yapılmaktadır. Programda kültürün korunması ve geliştirilmesi üzerine “...yerel nitelikteki kültür hizmetlerinin yerel yönetimlere devredilmesi ve bu alanda kamu özel sektör işbirliğinin geliştirilmesi yönündeki yasal ve idari düzenleme çalışmaları başlatılmıştır” (KTBMYP, 2010: 14) denilerek kentleşme açısından yerel ve kültürel

politika bütünlüğü sağlanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca programda orta vadeli politika ve hükümet eylem planı da aynı programda verilerek kurumlar arası etkileşim ve ortak amaç elde edinmek istenmektedir (KTBMYP, 2010: 15-16).

Kurumun oluşturduğu diğer bir performans programı 2014 yılındaki olup 2010 yılına göre daha ayrıntılı oluşturulmuştur. Genel olarak görev ve yetkiler sayılmış ve kurumun idari yapısı yer almıştır. 2010 programından farklı olarak birimlerin görev ve yetki ile temel politikalarına yer verilmiştir. Bu programda onuncu kalkınma planı doğrultusunda politika oluşturmuştur. Politika başlıklarında kültür, sanat, turizm ve fikri mülkiyet hakkına yer verilerek bunlar üzerine durulmuştur (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2014 Mali Yılı Performans Programı (KTBMYP), 2014: 15-20). Programda performans hedef ve göstergeleri ile faaliyetler kısmında 8 tane hedef belirlenmiştir. Bu 8 hedef arasında kentleşme politikalarında kültürün korunması veya kültürel politika yer almamaktadır. Bu hedeflerin bazıları kütüphane, müzecilik, turizmin artırılması, tarihi ve kültürel varlıkların çıkarılıp erişime sunulması, kültürel etkinlikleri yaymak ve kültürel etkileşimi arttırmak olarak sıralanmaktadır (KTBMYP, 2014: 22-78).

Kurumun diğer bir performans programı da 2016 yılında oluşturulmuştur. 2010 yılı programı ile aynı mantıkta ilerlemiş başlıklarda o programa göre aynı şekilde bağlı kalmıştır. İlk olarak kurumun yetki, görev ve sorumlulukları yer almakta daha sonrada “temel politika ve öncelikler” kısmı gelmektedir. Program onuncu kalkınma planını da içine alan politikalara yer vermiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2016 Yılı Performans Programı (KTBYPP), 2016: 16). Performans programları içerisinde en iyi kentleşme ve kültür politikalarını 2016 yılındaki program göstermektedir. Programda bunu gösteren ifade şu şekildedir (KTBYPP, 2016: 17):

Şehir mimarisinin ve peyzajın insan üzerindeki etkisi göz önünde bulundurularak, yapılacak kentsel tasarımların, imar planlarının, toplu konutlar ve kamu binalarının peyzaja, şehrin dokusuna, estetiğine ve kimliğine katkı sağlamasına özen gösterilecek ve kentsel dönüşüm uygulamalarının kültürel kimliğe ve yapıya uygunluğu gözetilecektir.

Kentleşme politikalarının sadece imar veya nüfus üzerinden değil toplumsal psikoloji, kültürel mimari ve kültürel miras üzerinden şekillendirilmesi de temel politika olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda kentin kalkınmasında kültürel miras, yapı ve

varlıkların önemli olduğunun ve kentleşme politikalarında bunlarında göz önüne alınarak planlanması gerektiğinin ifadeleri programda yer almaktadır.

Kentleşme politikaları ve kültürel varlıkların korunmasında, kent içerisindeki kültürel miras ve etkinliklerle kalkınmaya yardımcı politikalar oluşturulmak istenmesi açısından paydaş kurumlardan olan yerel yönetim performans programlarının bazılarını bakılması gerekmektedir. Bu doğrultuda Kütahya Belediyesi 2016 yılında performans programını oluşturmuştur. Programın ilk kısımları kurumun tanıtılması, görev, yetki ve sorumluluklar gelmektedir. Hedefler kısmına bakıldığında “Kültürel hayatı zenginleştirmek, Kütahya’mızın ekonomik ve ticari kapasitesini geliştirmek” şeklinde bir kültürel politikayla ilgili hedef belirlenmiştir (Kütahya Belediyesi 2016 Mali Yılı Performans Programı (KBMYP), 2016: 19). Programda kent içerisinde kalan yeşil alan sayısının artırılması ve nüfusa göre etkinliğinin genişletilmesi stratejik hedef olarak belirlenmiştir (KBMYP, 2016: 56).

Kurumun oluşturduğu 2017 yılı mali performans programı da içerik açısından 2016 yılının hemen hemen aynısı gibidir. Yetki, görev ve sorumluluklar ile kurumun personel yapısı verildikten sonra hedefler sayılmış, 2016 yılının aynı hedefleri tekrar benimsenmiştir (Kütahya Belediyesi 2017 Mali Yılı Performans Programı (KBMYP), 2017). Performans bilgilendirme kısmı da bir önceki yılın aynısı konumundadır.

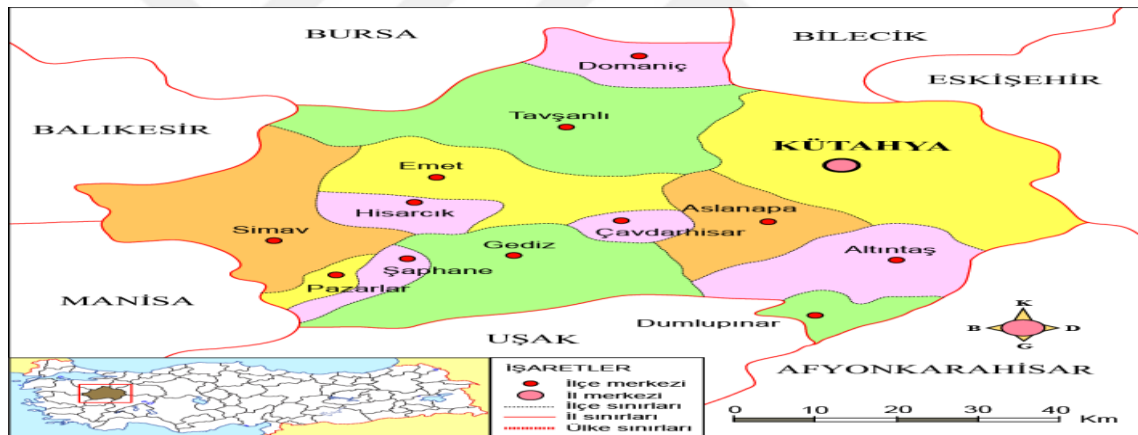
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**KENTLEŞME POLİTİKALARI AÇISINDAN KÜTAHYA İLİ KÜLTÜR VE
TABİAT VARLIKLARININ KORUNMASI**

3.1. KÜTAHYA İLİ COĞRAFI VE FİZİKİ ÇEVRE ÖZELLİKLERİ

Kütahya ili ve çevresi, Ege Bölgesi'nin coğrafi ve fiziki sınırları içerisinde kalan İç Batı Anadolu Bölümü'nde yer almaktadır (Dönmez, 1981-1982: 1; Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018:1). Kütahya ilinin komşuları, batısında Manisa ve Balıkesir, doğusunda Afyonkarahisar ve Eskişehir, kuzeyinde Bursa, kuzey doğusunda Bilecik ve güneyinde Uşak illeriyle çevrelenmiş Anadolu'nun en eski tarihine sahip illerinden biridir (Bozkurt, 2018: 9). Kütahya ili, engebeli bir arazi konumunda olan, geniş bir ovanın kenar kısmından birden yükselen Acem Dağı'nın (Yellice Dağı) etekleri üzerinde kurulmuştur. Şehrin ilk merkezleri stratejik açıdan korunma amacı içerisinde Hisar tepesi ile Hıdırlık tepesi önünde oluşturulup daha sonra bu kısımdan zamanla kuzeydeki ovaya doğru yayılmıştır (Tuncel, 1981-1982: 22).

Harita 3.1: Kütahya İli İlçeleri ve Komşuları Haritası

Kaynak: Coğrafya Harita, 2020, Türkiye İl Haritaları 3 Kütahya İli Haritası.

Kütahya ili bulunduğu coğrafi konumu sayesinde çini, halı, seccade, dokuma ve deri işleri bakımından bir zamanlar endüstri merkezi olmuştur. Karayollarının Eskişehir ve Ankara, kuzey doğusunda Bilecik, kuzeyinde Bursa ve Marmara kıyılarına, batıda Dursunbey – Balıkesir – Edremit'e, Gediz – Simav üzerinden Ege kıyılarına ayrıca su hinterlandına ulaşması endüstrisini artırmasını sağlamaktadır (Tuncel, 1981-1982: 22-23). Kütahya ili coğrafyasının getirmiş olduğu ayrıcalıklar açısından bakıldığında kara, deniz ve demiryolları sayesinde Anadolu, Ege, Akdeniz ve Marmara Bölgeleri için bir geçiş konumundadır.

Kütahya ili idari yapılanma içerisinde kasaba ve ilçe dâhil 75 belediye, 13 ilçe ve toplamda 520 köyden meydana gelmektedir. Kütahya ilinin ilçeleri; Merkez 2.461 km², Tavşanlı 1.908 km², Simav 1.561 km², Gediz 1.441 km², Emet 1.096 km², Altıntaş 947 km², Aslanapa 781 km², Domaniç 536 km², Hisarcık 373 km², Dumlupınar 276 km², Şaphane 238 km², Çavdarhisar 200 km² ve Pazarlar 159 km² olarak sıralanmaktadır (Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı, 2015: 1-3).

3.1.1. Kütahya İlinin Tarihçesi

Kütahya ilinin bilinen ilk ismi, kentin veya bölgenin ilk kurucuları, yerleşimcileri veya ilk sahibi olarak Kut'lar (Gut / Kut, Guti / Kutı) tarafından konulmuş olan Kutium mana olarak Kutların şehri (Zenci, 2018: 5) şeklindedir. Gut'lar / Kut'lar, Hazar Denizi eteklerinden gelip Karadeniz üzerinden Mezopotamya da bulunan Akad İmparatorluğu'na M.Ö. 2300 yıllarında son verip Anadolu'ya hâkim olmuşlardır. Kutların Sümer tabletlerinden ve Kral listesinden anlaşıldığına göre Türk kökenli olduğu düşünülmektedir. Güler'e göre "Kut yazıtlarında Türkçe Yarlakan, Çarlak, Ulumuş, İnimbakaş ve Şarlak gibi Türkçe isimler bugün İç Ege / Kütahya coğrafyasında kullanılmaktadır". Ayrıca Kütahyalıların ölçü birimi ismi olarak "kot, kut ve kotur" kelimelerini kullandıkları bilinmektedir (Güler, 2018).

Kütahya ilinin ikinci adı Ceramorium (seramik başkenti / seramik şehri) olarak bilinmektedir. Bu ismin hikayesi ise somut olmayan kültürel miras üzerinden yani bir efsaneden dilden dile anlatılarak gelmiştir. Buna göre yöre seramik açısından son derece önemli bir konumda bulunmaktadır. Bölgede yaşayan çömlek ustası bir kadının seramik çömlekleri çok satmasına rağmen diğer ustalar başarılı satışlar yapamamakta ve kadın ustanın nasıl bir yöntem kullandığı merak edilip gizlice diğer ustalar tarafından takip edilmiştir. Kadın usta çömleğini oluşturacağı toprağı uzak bir mesafeden getirdiği buranında kütahya olduğu diğer ustalar tarafından anlaşılmış ve yörenin ismi "Seremorum / Ceramorium" olarak adlandırılmıştır (Günhan, 2009: 7; Güler, 2018).

Kütahya ilinin diğer adı sikkelerden bilindiğine göre eski isimlerinden olan Kotiaion, Cotyeium, Kotiaion veya Cotyaium olarak bilinmektedir. Antikçağ coğrafyacısı Strabon'a göre bu manalar "Kotys'in (Cotys) Kenti" anlamına gelen adlardan geldiği düşünülmektedir (Bozkurt, 2018: 9; Varlık, 2002: 580; Yıldız, 1981-1982: 35; Tuncel, 1981-1982: 22; Gökbilgin, 1977: 1119). Strabon "Geographika Antik

Anadolu Coğrafyası Kitap: XII – XIII – XIV” eserinde Phrygia Epiktetos (Küçük Frigya) sınırları içerisinde Aizanoi, Nakolia, Midaieion ve Dorylaion gibi Kütahya (Kotiaieion) şehrini de sayarak Frigya’yı oluşturan kentler arasında sıralamıştır (Strabon, 2000: 81). Kotys, Roma İmparatorluğu zamanında Odrisler’e mensup olup M.S. 38 yıllarında Anadolu topraklarına komutan olsun diye Romalılarca gönderilmiştir (Cırık, 2017: 28). Kütahya isminin Cotys’in kenti anlamına gelmediğini söyleyen düşünürlerde mevcut durumdadır. Dirimtekin’e göre Marmara’da bulunan Cotys’in kendi yaptırdığı M.Ö. 365 tarihli kitabede Trakya bölgesinde hüküm sürmüş ve Anadolu’ya geçtiğine dair hiç bilgi bulunmadığını söylemektedir (Altun, 1981-1982: 181).

İlin kuruluş tarihi tam olarak emin olunmamakla birlikte Antik kaynaklarda şehrin meşhur masalcı Ezop’un doğduğu yer olarak bilinmektedir. Bu bilgi ışığında kentin bilinen en eski yerleşimi M.Ö. 6. yüzyılda olduğu anlaşılmaktadır. Kütahya ili sınırları içerisinde Geç Miyosen dönemden başlayarak Neolitik, Kalkolitik, Eski Tunç, Kutlar, Hititler, Frigler, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Büyük İskender Helenistikliği, Bitinya Krallığı, Bergama Krallığı, Roma, Bizans, Selçuklu, Germiyanogulları, Osmanlı İmparatorluğu ve son olarak Türkiye Cumhuriyeti’ne kadar zengin bir kültür ve tabiat varlığı bulundurmaktadır. İlin Kutlardan başlayarak sayılan diğer devlet, krallık ve imparatorluktan cumhuriyete kadar uzanan 7.000 yıllık bir kültürel, tarihi, siyasi ve yönetsel geçmişi mevcuttur (Zenci, 2018: 5; Bozkurt, 2018: 9; Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 2).

Anadolu’yu Hititlerin bulunduğu ve yönettiği sıralarda bazı bölgelerin kontrol altında olmadığı Batı Anadolu kısmında da birçok kentin kontrolleri dışında olduğu bilinmektedir. Batı Anadolu sınırlarında bulunan Hitit egemenliğinde olmayan kentler kendi aralarında konfederasyon şeklinde siyasi yapılanmada bulunmuşlardır. Bu konfederasyonlardan biri olan Kuzeybatı Anadolu toprakları içerisinde örgütlenen Assuva Konfederasyonu bulunmaktadır. Bu konfederasyonun kontrol alanı içerisindeki sınırlarda Kütahya şehrinin batısında bulunan veya belli bir parçasını oluşturan topraklarda bulunmaktaydı. Bu bölgede ticaret yollarının olması, gümüş rezervi ve yatakları bakımından zengin olması bölgenin ilgi odağı haline gelmesine neden olmuş bu nedenle de Hititler tarafından sıkça fethedilmeye çalışılmıştır. Assuva Konfederasyonu’nun bölgeye hâkim olma tarihleri Hititlerin kralı IV. Tudhaliya’nın

M.Ö. 1256-1220 arasındaki yıllıklarınca bilinmekte, Konfederasyon'un kurulma ve yıkılma tarihleri bilinmemektedir (Cırık, 2017: 29).

Hitit Uygarlığı'nın Kütahya şehrine bıraktığı önemli tarihi eserlerin bazıları şunlardır (T.C. Kütahya Valiliği, 2020; Tulay, 1981-1982: 53-54)

- Bilinen ilk iskân girişimleri ve yerleşim yerleri Domaniç ve Altıntaş,
- Seramik Kap ve çeşitli malzemeler,
- Nekropol (mezarlık alanları).

Kütahya şehrinin önce Kutlar ve Assuvalar daha sonrada Hititler tarafından hâkim olunmasına rağmen bu şehre yerleştikleri hakkında bir bilgi mevcut değildir. Kütahya şehrinin topraklarına yerleşmek amacıyla ilk kalıcı faaliyet yürüten en eski halk Frigler olmuştur. Frigler Anadolu topraklarına göç edip M.Ö. 12. yüzyılın sonlarına doğru Hititleri ortadan kaldırarak hâkim olmuşlardır (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 2). M.Ö. 1.000 yılları civarında şehrin yönetimi Friglere geçmiş, yaşadıkları bölge alanı ise kutsal mağaralarının bulunduğu Frig Vadisi'ni kendilerine yaşam alanı olarak seçmişlerdir. Vadi içerisinde bulunan kutsal mağara ve anıtlar arasında yer alan Ana Tanrıça Kibele Anıtı adını Yunan ve Arap mitolojisinde devam ederek günümüze kadar taşımış ve Sibel olarak dönüşmüştür (Zenci, 2018: 5). Bu durum kültürler tarihi açısından ve kültürlerin devamlılığı açısından önem arz etmektedir. Ayrıca M.Ö. 8. yüzyılda devlet örgütlenmesine giren Frigler, buldukları bölgede çok fazla kültürel ve tarihi eser üretme durumuna geçmişlerdir. Barışçıl bir toplum olan Frigler tarım ve hayvancılıkla uğraşmış, kendilerinin geliştirdiği bir mimari üslupla kaya mezarları ve tapınak alanları inşa etmiş, maden işçiliği ve dokumacılıkta oldukça ilerlemiş, yeni müzik aletleri üretmişlerdir (T.C. Kütahya Valiliği, 2020).

Frig Uygarlığı'nın Kütahya şehrinde ilçe ve Frig Vadisi'nde oluşturduğu taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları şunlardır (T.C. Kütahya Belediyesi, 2020; Aşlıoğlu ve Memlük, 2010: 189):

- Frig Vadisi, Flüt ve Simbal müzik aletleri, Aslan Kabartmaları, Adak, Sunak ve Tapınaklar, Kaya Mezarları, Kaya Anıtları ve Kabartmaları, Kale Duvarları ve Yerleşim Yerleri, Su Sarnıçları, Karlıklar, Nişler ve Antik Yollar.

İlerleyen dönemlerde Kafkasya üzerinden gelerek Anadolu topraklarına tıpkı Frigler'in yaptığı gibi Kimmerler de akınlar düzenleyerek bölgeye hâkim olmak istemişlerdir. Durum M.Ö. 676 yıllarında Frig uygarlığı ile Kimmerleri karşı karşıya getirmiş ve Kimmerler'in Frigya kralı olan III. Midas'ı yenilgiye uğratmaları sonucunda Kütahya şehri ve çevresinin kontrolünü ele geçirmelerine neden olmuştur (Kütahya Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2019: 1; T.C. Kütahya Valiliği, 2020).

M.Ö. 6. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Anadolu topraklarında Lidyalılar kendilerini göstermeye başlamış ve siyasi örgütlenme yarışına dâhil olmuşlardır (Bozkurt, 2018: 9). M.Ö. 607 yıllarına gelince Lidya kralı olan Alyattes Kimmerler ile savaşa girmiş ve Kimmerleri ortadan kaldırarak bölgeye hâkim olmuştur. Bu dönemde Kütahya şehri de Lidya yönetimine geçmiştir (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 2). Lidyalılar zamanında Efes kentinden başlayarak ülkenin başkenti olan Şark, Uşak ve Kütahya şehirlerinden geçerek Adalar Denizi ile Kızılırmak bölgesinin doğu kesimini birbirine bağlayan ünlü Kral Yolu bu dönemlerde yapılmış böylelikle Kütahya şehrine kültürel miras açısından eser kazandırmışlardır (T.C. Kütahya Valiliği, 2020).

M.Ö. 546 yıllarına gelindiğinde Anadolu topraklarına hükmetmek isteyen Doğuda gelişen Persler, istilalara başlayarak Anadolu'yu Marmara Bölgesi'ne kadar egemenliğine almışlardır. Pers İmparatorluğu krallarından olan II. Kyros, Lidyalıları ortadan kaldırarak Kütahya şehrini Frig Satraplığı'nın merkezi olarak tayin ettiği Dinar'a bağlamıştır. Bu dönemde Kütahya şehri Pers İmparatorluğu egemenliğine girmiştir (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 2; T.C. Kütahya Valiliği, 2020).

İlerleyen yıllarda Anadolu'daki Pers egemenliğinin zayıflaması sonucunda M.Ö. 334 yıllarında Biga Çayı civarında Pers orduları ile Makedonya kralı Büyük İskender'in ordusu karşı karşıya gelmiş ve Pers orduları savaştan yenik ayrılmışlardır. Böylelikle Anadolu'nun bazı kesimleri Büyük İskender'in egemenliği altına girmiş M.Ö. 324 yılında Makedonya kralı Büyük İskender'in ölmesi sonucu Kütahya şehri ve çevresinin yönetimi onun komutanlarından olan Antigonas'ın yönetimine geçmiştir (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 2; T.C. Kütahya Valiliği, 2020).

M.Ö. 278 yıllarına gelindiğinde Bitinya Krallığı Marmara Bölgesi'ni içine alan İznik (Nikaia) başkentli İzmit, Sakarya, İstanbul ve Bursa'yı içine alan bir krallık konumunda güçlenmiş ve sınırlarına o dönemde Kütahya'yı da katmıştır (Yıldız, 1981-1982: 35). Bitinya'nın güney komşuları Mysia (Balıkesir, Bandırma, Erdek'in tamamı Kütahya, Manisa, İzmir ve Bursa'nın bir kısmını içine alan antik krallık) ve Phrygia (Frigya) olarak Strabon kitabında anlatılmaktadır (Strabon, 2000: 59-61).

M.Ö. 281 yıllarına gelindiğinde Bitinya Krallığı Kütahya şehri üzerindeki egemenliğini kaybederek yerine bölgede Bergama Krallığı hâkimiyeti sağlayacaktır. Bergama krallarından III. Attalos M.Ö. 133 yılında ölmesi sonucu ülke kendini toplayamayıp yıkıma doğru ilerlerken Kütahya şehri de bu tarihlerden itibaren Roma İmparatorluğu'na bağlanmıştır (Yıldız, 1981-1982: 35; T.C. Kütahya Valiliği, 2020).

Kütahya şehri M.Ö. 133 yılları ile M.S. 395 yılları arasında Roma İmparatorluğu'na bağlanmış ve yönetilmiştir. Şehrin Roma İmparatorluğu'na bağlandığı dönemlerde başka yerlerde dışlanan, ezilen ve kovuşturmaya (takibat) uğrayan Hıristiyan kimseler Kütahya şehrine sığınmışlardır. Kütahya şehri M.S. 200 yıllarında imparatorluğun önemli Hıristiyanlık merkezi haline gelmiştir. Bu durum sonucunda Hıristiyanlığa sıcak bakmayan imparatorlar tarafından şehir ihmal edilmiş hatta Hierokles tarafından şehrin ödenekleri (tahsisat) bile kesilmiştir. Bu dönemlerde Ege Bölgesi içerisinde en büyük ve zengin şehirlerinden biri olan Kütahya belli bir zaman ihmale uğramış ve şehrin yatırımları ile hizmetleri durmuş ve ilerleme gerçekleşmemiştir (Varlık, 2002: 580; Altun, 1981-1982: 181; Yıldız, 1981-1982: 35; Gökbilgin, 1977: 1119).

Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle M.S. 395 yılından itibaren Anadolu topraklarına Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu hükmetmiş ve Kütahya şehri de bu tarihlerden itibaren Bizans'a bağlanmıştır. Bizans İmparatorluğu'nda yine bu dönemlerde I. Theodosius tarafından ülkenin resmi dininin Hıristiyanlık olması sonucu zaten Kütahya'da sığınmış durumda olan Hıristiyanların etkisiyle şehir Piskoposluk merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu dönemde önemli yatırımlar ve ödenekler şehre aktararak tekrar bölgenin önemli kentlerinden biri haline gelmiştir. Kütahya şehrinin korunması için M.S. 5. yüzyılda kale ile şehir Acem Dağı eteklerine kadar ilerletilmiş, M.S. 8. yüzyılda iki kat sur içerisine iç kale olarak şato inşa edilmiştir. Böylelikle şehir

güvenliği yüksek tepelere kurulan sur, kale ve burçlar ile Bizans İmparatorluğu tarafından uzun yıllar korunmuş ve şehir üzerindeki egemenliğini uzun yıllar sürdürmüştür. 1071 Malazgirt savaşında yenilgiye uğrayan Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes, esirlikten Büyük Selçuklu hükümdarı Alp Arslan tarafından azad edilince tahtını geri almak için mücadele içine girmiş fakat başarılı olamamıştır. Kütahya Kalesi'ne getirilen Diogenes buraya hapsedilmiş ve gözleri kör edilmiştir (T.C. Kütahya Valiliği, 2020; Zenci, 2018: 5; Doğan, 2006:15; Yıldız, 1981-1982: 35-36; Gökbilgin, 1977: 1119).

Roma ve Bizans İmparatorluğu zamanından Kütahya şehrine kalan tarihi, kültürel ve mimari miras şunlardır (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 18-21; Altun, 1981-1982: 181):

- Kütahya Kalesi, Sur ve Burçlar, Şehrin çeşitli yerlerindeki Kiliseler, Zeus Tapınağı, Tiyatro, Stadium, Borsa Binası, Antik Köprüler, Sütunlu Cadde, çeşitli zamanlarda basılan Sikkeler.

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türkler Anadolu topraklarını hızlıca fethetmeye başladılar. 1074 yıllarında Anadolu Selçuklu Devleti'ni kuran Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın kardeşi Melik Mansur Kütahya şehrini ele geçirdi. Kütahya şehrini alan Melih Mansur ile Büyük Selçuklu Devleti aralarında anlaşmazlık çıkması nedeniyle Büyük Selçuklu Devleti Adına Kütahya'yı Porsuk Bey 1092 yılında tekrar kuşatarak almış ve buraya yerleşmiştir (Türktüzün, 2018; Doğan, 2006: 15). Haçlı seferleri sırasında 1097 yılında Haçlıların saldırısı sonucunda Kütahya ele geçirilerek yönetimi tekrar Bizans İmparatorluğu'na geri bırakılmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun Antakya ile iletişim yolları arasında ve sınır hududu içinde bulunan Kütahya Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da bıraktığı birlikler ile Bizans birlikleri sık sık karşılaşmış 1158 yılında Bizanslılar zayiata uğramışlardır. 1183 yılında Bizans İmparatoru Manuel'in ölümünden sonra tekrar Selçuklulara Kütahya şehri bağlanmıştır. II. Kılıç Arslan tarafından ülke oğulları pay edilmiş Kütahya şehri de Gıyâseddin Keyhüsrev'e bırakılmış ve şehir 1197 yılında Bizanslılar tarafından geri alınmıştır. 1230 tarihine gelindiğinde Anadolu Selçuklu Devleti sultanlarından Alâeddin Keykubat'ın komutanlarından biri olan Emir İmadüddin Hezar Dinari tarafından kesin olarak fethedilmiştir (Zenci, 2018: 5; T.C. Kütahya Valiliği, 2020; Gökbilgin, 1977: 1119).

Selçuklu Devleti zamanında Kütahya şehrine kazandırılan bazı tarihi ve kültürel miraslar şunlardır (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 3; T.C. Kütahya Belediyesi, 2020; Aşılıoğlu ve Memlük, 2010: 190; Doğan, 2006: 26):

- Merkezde bulunan Hıdırlık Mescidi 1244, Yoncalı Camii ve Yoncalı Hamamı, Merkezde bulunan Balıklı Camii ve Balıklı Medresesi 1236, Alaaddin Keykubat Camii, Ulu Cami Sakahanesi, Sadettin Mescidi 1243, Erguniyye Mevlevîhânesi ve Hezar Dinari Mescidi.

1277 yılında Anadolu Selçuklu Devleti yıkılmaya başlayınca Anadolu toprakları beyliklere ayrılmış ve Kütahya şehri de Selçuklu Devleti'ne isyan eden Alâeddin Siyavuş'ı (Cimri) savaşta esir alan Germiyanogulları beyliğine verilmiştir (Varlık, 2002: 580). Germiyanogulları beyliğinin yönetimine giren Kütahya şehri sanat, edebiyat ve kültür alanında oldukça ilerlemiş birçok eser bu dönemde inşa ve imar edilmiştir. Bu dönemde şehrin suları, meyve, sebze ve yeşilliği ile hayvan alanları, bağ, bahçe ve Sultanbağları önemli mesire ve doğal varlık alanları haline gelmiştir (Zenci, 2018: 5). Germiyanogulları beyliği zamanında Kütahya şehrinde yapılan bazı kültür varlıkları şunlardır (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 3; T.C. Kütahya Belediyesi, 2020; Çiftcioğlu, 2006: 164):

- II. Yakup Bey İmarat Külliyesi, İshak Fakih Camii ve Medresesi, Umur bin Savcı Medresesi, Kurşunlu Camii, Saray Camii, Saray Hamamı, Vâcidiye Medresesi ve Balabaniye Medresesi.

Germiyanogulları'nın beyi Süleyman Şah beyliğin Osmanogulları ile Karamanogulları arasında kaldığını görmüş ve kızı Devlet Hatun'u 1381 yılında Osmanlı Padişahı Yıldırım Beyazıt Han ile evlendirip çeyiz yoluyla Kütahya ve çevresini Osmanogulları'na vermiştir. Süleyman Şah 1387 yılında ölünce beyliğin başına oğlu II. Yakup bey geçmiş Yıldırım ile Timur arasındaki savaşta Timur'un himayesine sığınmış ve 1402 de verilen toprakları tekrar Germiyanogulları beyliğine katmıştır. Yakup beyin erkek çocuğunun olmaması sonucunda 1429 yılında ölmeden önce Kütahya'yı ve beyliğin tamamını II. Murad'a teslim ederek Osmanlı Devleti'ne miras olarak bırakmıştır (Doğan, 2006: 15-16; Gökbilgin, 1977: 1120-1121). Osmanlı Devleti tarafından Kütahya şehri önce 1429 yılında sancak merkezi yapılmış daha sonrada 1451 yılında Fatih Sultan Mehmet Han Anadolu Eyaleti'nin merkezi olarak

tain etmiş ve bu statü 1832 yılına kadar devamlılığını sağlamıştır. Şehzadeler Sancağı olarak da bilinen Kütahya'da II. Murad'ın oğlu Şehzade Alaeddin 1441 yılı sonuna kadar, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları Şehzade Bayezid 1550-1558 ve Şehzade II. Selim 1562-1566 yılları arasında Sancak beyi olarak görev yapmışlardır (Bozkurt, 2018: 14; Cırık, 2017: 35).

Osmanlı Devleti zamanında Kütahya şehrine kazandırılan bazı tarihi ve kültürel varlıklar şunlardır (Evliya Çelebi, 2011: 21-25; Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 29-41; Cırık, 2017: 46-47; T.C. Kütahya Belediyesi, 2020; Gökbilgin, 1977: 1124-1125; Altun, 1981-1982: 199-406):

- Ulu Cami, Karagöz Cami, Lala Hüseyin Paşa Cami ve Hamamı, Kaditler Cami, Balıklı Tekkesi, Alo Paşa Cami, Vahit Paşanın 1812 yılında yaptırdığı Kütüphane, Yeşil Cami, Sadettin Cami, Takvacılar Cami, Muvakkithane, Küçük Hamam, Büyük ve Küçük Bedesten.

Tablo 3.1: Kütahya Şehrinin Sınırları İçinde Bulunan Eski Dönemlere Ait Tarihi ve Kültür Mirasları

Yıllar	Uygarlık ve ülkeler	Kütahya İçindeki Tarihi ve Kültür Mirasları
M.Ö. 3000-1000	Kutlar	Türkçe İsimler, Ölçü Birimi Adları
M.Ö. 1800-1200	Hitit Uygarlığı	Nekropoller, Seramik Kap ve Malzeme
M.Ö. 1460-1200	Assuva Konfederasyonu	-
M.Ö. 1200-676	Frig Uygarlığı	Mağara Yerleşimi, Kaya İşleme ve Müzik Aletleri
M.Ö. 676-607	Kimmerler	-
M.Ö. 607-546	Lidya Krallığı	Kral Yolu
M.Ö. 546-334	Pers İmparatorluğu	-
M.Ö. 334-281	Büyük İskender Dönemi	-
M.Ö. 287-281	Bitinya Krallığı	-
M.Ö. 281-133	Bergama Krallığı	-
M.Ö. 133-M.S. 395	Roma İmparatorluğu	Sur, Stadium, Tiyatro ve Tapınaklar
M.S. 395-1074	Bizans İmparatorluğu	Kale, Kilise ve Sikkeler
M.S. 1074-82-1277	Selçuklu Devleti	Cami, Mescit ve Medreseler
M.S. 1277- 1429	Germiyanogulları	Küllüye, Hamam, Medrese ve Cami
M.S. 1429-1921	Osmanlı İmparatorluğu	Kütüphane, Hamam, Cami ve Medreseler
M.S. 1922-?	Türkiye Cumhuriyeti	Tabiat ve Mili Parklar, Cami, Çeşme, Şehitlikler

Kaynak: T.C. Kütahya Valiliği, 2020; Zenci, 2018: 5; Gökbilgin, 1977: 1124-1125.

I. Dünya Savaşı sonrasında Anadolu'nun çeşitli yerleri işgal edilmeye başlanmıştır. Tüm yurttaki olduğu gibi 20 Eylül 1919 tarihinde de Kütahya'da Kuvay-ı Milliye teşkilatı kurulmuştur (Yıldız, 1981-1982: 48). Kütahya şehri 17 Temmuz 1921 yılında Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir (Bozkurt, 2018: 17; Cırık, 2017: 39). Türk orduları, 26 Ağustos 1922 yılında Büyük Taarruza geçerek Yunanlıları geri püskürtmüş,

30 Ağustos 1922 yılında Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin kazanılmasıyla sonsuza dek yaşayacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı bir il olmuştur (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 4). 1922 yılında Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin yapılacağı zamanki hazırlıklar ve yapılırken de savaşın sevk ve idaresi Kütahya şehrinin Altıntaş ilçesine bağlı olan Zafertepeçalköy merkez olarak kullanılmıştır. Büyük Taarruzla özdeşleyen Mustafa Kemal Atatürk'ün "Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" sözü Kütahya şehrinin Dumlupınar ilçesinde söylenmiştir (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 4).

Kütahya şehri tarihin ilk çağlarından itibaren bir kültür yapısı, medeniyeti ve sosyal mekânı oluşturarak günümüze varlıklarının birçoğunu ulaştırmış ender kentler arasında yerini almıştır. Kent adeta ziyaretçilerine açık hava müzesi konumunda hizmetini sunarken insanlık, medeniyet ve kültür tarihi açısından bir zaman tüneli yolu oluşturmuştur. Kentin sahip olduğu merkez, kasaba, belde ve köylerde tarihsel yolculuğun adeta birer mührü olan ve hepsi birbirinden güzel sanat eserleriyle donatılmış; camilerle, medreselerle, hanlarla, hamamlarla ve çeşmelerle süslenmiştir (Bozkurt ve Acar, 2015: 60).

3.1.2. Coğrafi Konum ve Yapı

Kentin doğal çevresinin en belirleyici özelliği coğrafi konum ile elde edilmekte, kentin bulunduğu stratejik konum, çevresindeki diğer kentlerle etkileşimi ve gerçekleştirdiği ilişkiler kentin özelliklerini, ekonomisini, kültürünü ve yaşam kalitesini etkilemektedir (Bozkurt ve Taşkın, 2015: 20).

Kütahya ili coğrafi konum olarak 38° 70 (dakika) ve 39° 80 (dakika) kuzey enlemleri ile 29° 00'(dakika) 30° 00'(dakika) doğu boylamları arasında yer almaktadır (Cırık, 2017: 28). Kütahya ilinin yüzölçümü 12.043 km² (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 1) alandan oluşmakta bu sayede Kütahya Türkiye toprakları içerisinde % 1,5'lik (Cırık, 2017: 28) alana tekabül etmekte, yaylalarının merkezle mesafesi 1200 metre civarında bulunmaktadır (Akgün, 2001: 11). Şehir merkezi deniz seviyesinde 949 metre, şehrin yaslandığı Hıdırlık tepesinin 1000 metre (Altun, 1981-1982: 179) ve Yellice Dağı 1764 metreden oluşmaktadır (Cırık, 2017: 28).

İl sınırları içinde kalan yüzey alanı oldukça engebeli bir yer şekline sahip olan Kütahya topraklarının % 57,5'i dağlarla, % 11'i ovalarla ve % 31,5'i platolardan oluşmaktadır. İl içerisindeki dağlar merkezin güneyinde bulunan Yellice Dağı en yüksek noktası İncebel Tepesi 2181 metre, il sınırının kuzeyinde bulunan Yeşil Dağ (1533 m), batısında bulunan Eğrigöz Dağı (1931 m) ve doğusunda bulunan Türkmen Dağı (1826 m) ile çevrilidir (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 1). Türkmen Dağı kısmen volkanik elementlerden oluşmuş, yarı kristalize kalker ve mermerden oluşmakta (Dönmez, 1981-1982: 7) bu durum bölge ekonomisi açısından önem teşkil etmektedir. İlin en yüksek dağı Murat Dağı (2308 m) oluşturmakta diğer dağlarda Şaphane Dağı (2120 m), Akdağ (2089 m) Katranca Dağı (1608 m), Gümüş Dağı en yüksek tepesi olan Nalbant (1901 m) ve Simav Dağı (1800 m) olarak sıralanmaktadır (Cırık, 2017: 28; Altun, 1981-1982: 179).

Bununla birlikte çöküntü ova özelliği taşıyan ilde Kütahya Ovası ve Yoncalı Ovası ilçelerde Altıntaş Ovası, Aslanapa Ovası, Örencik (Emet) Ovası, Simav Ovası ile Tavşanlı Ovası bulunmaktadır. Kütahya'daki akarsular ise, Porsuk Çayı ve bir kolu olan Felent Çayı, Kureyşler Deresi, Murat Çayı, Avşar Deresi, Kokar Çayı, Emet Çayı, Gediz Çayı, Bedir Deresi, Simav Çayı, Kocaçay ve Tavşanlı Çayı'dır (Dönmez, 1981-1982: 7). Kütahya ilinin akarsuları Ege, Marmara ve Karadeniz'e üç yönden bağlanmaktadır (Altun, 1981-1982: 179).

Kütahya ili içerisinde bulunan önemli bazı akarsu ve çayların uzunluğu ve debisine bakıldığında Porsuk Çayı il sınırları içinde 60 km uzunluğun da debisi ise 10,260 m³/sn olarak bilinmektedir. İl sınırları içerisinde en uzun akarsu Emet Çayı 90 km debisi ise 130 m³/sn'dir. En az uzunluğa sahip olan akarsu Kureyşler Deresi 23 km debisi ise 1,000 m³/sn'dir. Kütahya'da tek doğal göl Simav Gölü'dür (Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı, 2015: 2-3). Baraj faaliyetleri neticesinde oluşan göllerse Kayaboğazı, Porsuk, Enne, Çavdarhisar ve Söğüt'tür. Bununla birlikte Çalköy, Pazarlar, Sofular, Belkavak, Kuruçay, Karagür ve Çerte göletleri bulunmaktadır (Akgün, 2001: 11-13; Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 1; Cırık, 2017: 28).

3.1.3. Demografik Yapı

Cumhuriyetin ilanından itibaren Kütahya vilayet olarak statüye kavuşmuş nüfus büyüklüğü bakımından 81 il içerisinde % 0,096 ile 34. sırada yerini alarak orta

büyük bir şehir konumundadır. Cumhuriyet rejimi içerisinde ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmış Kütahya ilinin nüfusu 303,641 olarak kayıtlara geçmiştir. İlin ilk sayımdaki nüfus artış hızı % 1,693 olarak belirlenmiş, ildeki nüfus artış hızı 1955 yılına kadar yükselen bir yol izlemiştir. Bu tarih itibarıyla hızlı bir düşüşe geçtiği gözlemlenmiş ve nüfusta 330,978'e gerilemiştir. 2000 yılına gelindiğinde yapılan nüfus sayımında ilin nüfusu 656,903 kişi olarak tespit edilmiştir (Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı, 2015: 5). 1927 yılında yapılan ilk sayımda Kütahya ili nüfusu 303.641 olup ülke nüfusu ise 13.648.270 olarak bulunmuş ilin nüfusu ülke içindeki nüfusa oranı % 2,2'lik bir pay olarak hesaplanmıştır (Bozkurt, 2011: 295). Bu oran 2000 yılına gelindiğinde ise % 1 olarak bulunmuştur. Bu durum Kütahya ilinin ülke ortalamasına göre nüfus artış hızının daha düşük olduğu anlamını ortaya çıkarmaktadır (Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı, 2015: 5).

Tablo 3.2: Kütahya İlinin Türkiye Geneline Göre Nüfus Artış Hızı ve Oranı

Yıllar	Kütahya		Türkiye		Oranı (%)
	Nüfus	Artış Hızı (%)	Nüfus	Artış Hızı (%)	Kütahya / Türkiye
1927	303.641	-	13.648.000	-	2,22
1935	347.682	1,693	16.158.018	2,110	2,15
1940	359.890	0,69	17.820.950	1,059	2,01
1950	422.815	1,893	20.947.188	2,775	2,01
1955	330.978	1,836	24.064.763	2,853	1,37
1960	367.753	2,107	27.754.820	2,463	1,32
1970	439.967	2,001	35.605.176	2,501	1,23
1980	497.089	1,103	44.736.957	2,488	1,11
1990	578.020	1,236	56.473.035	1,828	1,02
2000	656.903	1,279	67.803.927	1,828	0,96
2007	583.910	-3,14	70.586.256	1,31	0,82
2010	590.496	3,22	73.722.988	1,59	0,80
2012	573.421	1,61	75.627.384	1,20	0,75
2015	571.463	-0,02	78.741.053	1,34	0,72
2017	572.256	-0,24	80.810.525	1,24	0,70
2018	577.941	0,99	82.003.882	1,47	0,70
2019	579.257	0,23	83.154.997	1,39	0,69

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Temel İstatistikler ve Konularına Göre İstatistikler 1927-2019, Genel Nüfus Sayımları, 2020.

Genel olarak tablodan elde edilen bilgilere göre Kütahya ili nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının sürekli altında kalmıştır. 1950 yılı ile 1955 yılı arasında ilin nüfusunda ciddi bir azalma görülmekte olup bunun nedeninin 1953 yılında Kütahya ilinin bir ilçesi olan Uşak'ın ilden ayrılması ve vilayet statüsüne yükseltilmesidir (Ege

Ekonomiyi Geliştirme Vakfı, 2015: 6). İlin nüfus artış hızının en düşük olduğu zaman 2007 yılında binde -31,4 olarak hesaplanmıştır. Bu durumun en büyük nedeni 2007 yılında hayata geçirilen Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi uygulaması ve sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı Kütahya'nın verdiği göç rakamlarının aldığı göç rakamlarına göre daha yüksek seviyede olmasıdır (Bozkurt, 2011: 296). İlin en fazla nüfus artış hızına eriştiği tarih 2010 yılında binde 32,2 olarak kaydedilmiştir. İlin nüfus artış hızındaki oranı Türkiye geneline göre sürekli istikrarlı bir şekilde azalma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır.

1980 yılı verilerine göre Kütahya'da nüfus yoğunluğu kilometrekare başına 42 kişi iken Bursa 104, Balıkesir 60, Afyonkarahisar 42, Eskişehir 40, Bilecik 34, Uşak 46 ve Manisa 68 olarak hesaplanmıştır (Tuncel, 1981-1982: 21). 2019 yılı verilerine bakıldığında Kütahya 48, Bursa 293, Balıkesir 86, Afyonkarahisar 51, Eskişehir 64, Bilecik 51, Uşak 69 ve Manisa 110 olarak hesaplanmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020).

Kütahya ilinin kentleşme oranı % 49, Ege geneli % 62 ve Türkiye geneli % 65 olarak hesaplanmakta (Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı, 2015: 6) ilin nüfus artış hızı 2019 yılı için % 0,23, km² başına düşen kişi sayısı 48'dir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020). Kütahya ilinin hem Ege Bölgesi hem de Türkiye geneli açısından kentleşme oranı, nüfus artış hızı ve metrekare başına düşen kişi sayısına bakıldığında düşük olduğu görülmektedir.

Kütahya ilinin toplam nüfusu 2018 yılı için 577,941 kişi olup şehir merkezlerinde 404,603 kişi yaşarken kırdaki 173,338 kişi hayatını sürdürmektedir. Bu sayılar 2019 yılı için toplam nüfus 579,257 kişi olup şehir merkezlerinde 413,102 kişi yaşamını sürdürmekte iken 166,155 kişi kırdaki yaşamaktadır. Kütahya ili 2016-2017 yıllarında yıllık nüfus artış hızı % -0,24 iken 2017-2018 yıllarında % 0,99'a çıkmış ve 2018-2019 yıllarında bu oran % 0,23 gerilemiştir. Kütahya ilinde nüfus yoğunluğu 2012'den 2019 yılına kadar km²'ye 48 kişi düşmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020).

Kütahya ilinde bulunan nüfus yoğunluğunun uğraş alanı ve geçim kaynağı tarım ve hayvancılık üzerinden yapılmaktadır. İl sınırı içindeki toprakların % 34,5'u tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Bu arazinin 367.069 hektarı (% 89,6) tarla alanı

olarak kullanılmakta, % 16,2'si ise nadasa bırakılmaktadır. Tarım arazisi içindeki en büyük pay 1979 yılı verisine göre % 91 ile tahıl ekimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarımsal hasılaya bakılacak olursa Kütahya ilinin GSYİH içinde payı 1987'de % 16,2, 1999'da % 19,8 ve 2001 yılında % 12,9'unu kapsamaktadır. 1987 yılında tarımsal hâsıla Kütahya için 124,5 milyar TL iken 2001 yılı için 1493 kat artarak 185.927,7 milyar TL olmuştur. 2001 yılı için Ege Bölgesi'nde Kütahya ilinin tarımsal hâsıla oranı % 5,00'i oluştururken, Türkiye genelinin % 0,86'sını oluşturmaktadır (Tuncel, 1981-1982: 26; Akgün, 2001; 22; Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı, 2015: 85-86).

3.1.4. Jeolojik Yapı ile Toprak Türü ve İklim

Kütahya ili yer üstündeki zenginliği kadar yer altında da saklı kalmış tarih, kültür, sanat, iktisadi, arkeolojik, ekonomik ve madeni açıdan son derece önemli jeolojik varlıkları barındırmaktadır. Bunlar mermer, taş, borasit ve kömür gibi doğal oldukları kadar insan yapımı jeolojik varlıklarda buluntular arasındadır (Tuncel, 1981-1982: 28).

İlde Domaniç, Simav ve Altıntaş gibi ilçe ve çevrelerinde Kalkolitik Devre (M.Ö. 4000-3000) ait birçok arkeolojik bulgular elde edilmiştir. Bu devir Taş ve Maden Devri olarak da bilindiği için birçok insan ürünü olan taş ve madenden yapılmış günümüz açısından tarihi ve kültürel miras varlığı elde edilmiştir. Bunlardan en önemli olanları Tavşanlı-Tunçbilek, Boyalık ve Gevence çevresinde kömür çıkarma esnasında 1977 yılında rastlanan kaplardır. Diğer bir döneme ait bulgular Tunç Devri (M.Ö. 3000-2000) zamanını işaret etmektedir. Doğal oluşumlu jeolojik madenleri insanlar tarafından kap, keramik kapları ve ayrıca Yortan Mezarlık Kültürü bezekli kaplara (Bakır - Tunç Devri'nde bakırdan yapılan malzemelerin ölü ile gömülmesi) dönüştürülmüştür (Tulay, 1981-1982: 53). Bölge doğal jeolojik yapısından kaynaklı linyit ve kömür havzası barındırmakta bu durum şehir ekonomisi ve iktisadisi açısından önem oluşturmaktadır.

İlde bulunan Yellice Dağı yarı kristalize kalker metamorfik şistler bulundurmaktadır. Diğer bir jeolojik dağ olan Türkmen Dağı volkanik elementlerin yanında mermer ve kalker içerisindedir. Ayrıca Murat, Şaphane ve Eğrigöz Dağlarının tepeleri alüvyonlarla kaplıdır. Yer şekilleri eski dönemlerin doğal mirası olduğu için kara parçalarını akarsu ve nehirler derince parçalamışken bunun en

bariz örneği yaylaların bulunduğu yer ile Porsuk Nehri'dir. Bu sayede ilin birçok ovası alüvyonla kaplanmıştır (Dönmez, 1981-1982: 7).

İlin maden rezervleri büyük olmakla birlikte çeşitlilik açısından da verimlilik göstermektedir. Genellikle ilin madenleri jeolojik oluşumlu toprak parçalarında iki kategori etrafında incelenmektedir. İlki toprak parçalarının örtü tabakaları arasında bulunanlar ki bunlar; borasit (kolemanit), alunit (şap) ve linyit olarak sıralanmaktadır. Diğer kategori de toprağın parçalarının temel tabakaları arasında bulunanlar krom, kurşun ve demir olarak sıralanmaktadır (Tuncel, 1981-1982: 28). İlde işletilen maden rezervleri arasında manyezit, bor tuzlarından elde edilen kolemanit, antimuan, alunit, grafit, kömür ve krom sayılmaktadır (Akgün, 2001: 25).

İlin önemli yer altı varlıklarından bir olan sıcak su kaplıcaları bölgenin önemini arttırmakta, sağlık kültürü ve turizm açısından ile ekonomik katkı sağlamaktadır. Kütahya ilinin ve ilçelerinin çoğu sıcak su varlıklarıyla kaplıdır. İlçelerinden Emet, Gediz ve Simav'da bulunan sıcak su varlıkları çeşitli hastalıklara şifa veren alternatif tıp kaynakları arasında yer almaktadır. Ayrıca Murat Dağı'nın denizden 2000 metre yüksekliğindeki kuzey yamacında sıcak su varlığı bulunması bölgeye olan önemi arttırmaktadır (Tuncel, 1981-1982: 29).

Kütahya ilinin toprak türü içerisinde kahverengi topraklar, kestane rengi topraklar, Kütahya'nın güneydoğu kısımları ile Tavşanlı Ovası'nın kuzeyini kaplayan kireçsiz kahverengi orman toprakları, alüvyal, rendzina ve Tavşanlı ve Kütahya Ovalarını kaplayan kahverengi orman topraklarını barındırmaktadır. Kahverengi orman toprakları diğer toprak türlerine göre il sınırları içinde üçte ikisine karşılık gelerek en yaygın olarak bulunmaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere bu toprak türü orta derecede nemli olan orman alanlarının topraklarıdır. Bu bölgede topraklar orta ölçekte organik madde oluşumunu, toprağa rengini veren humus ve demir bileşenleri sayesinde gerçekleştirmektedir. Kütahya'nın yaylaları ile Köprüören ve Kütahya'nın kuzeyini kahverengi topraklar oluşturmaktadır. Bu toprak türü alanlarında orman örtüsü bulunmamakta, kalsiyum ve karbonat bakımından oldukça zengin topraklardır (Dönmez, 1981-1982: 11-12).

Kütahya ilinin toplam toprak alanı 1.187.500 hektar (ha) olup tarımda kullanılan toplam alan 346.354 hektar iken bu arazinin de 80.733 hektarı sulu alan,

265.621 hektarı da kuru alandan oluşmaktadır. İlde tarım alanı dışındaki toprak alanları orman ve fundalık alan 612.607 hektar, çayır-mera alanı 84.370 hektar ve diğer alanlar 144.169 hektar olarak bilinmektedir. Bu veriler ışığında Kütahya ilinin toprak kullanımındaki oranı; tarım arazilerinin büyüklüğü toplam arazinin % 29'unu, orman ve fundalık alan % 53'ünü, çayır-mera alan % 7'sini ve diğer araziler de % 11'ine denk gelmektedir. Bu durumda Kütahya ilinde kültüre elverişli arazi oranı % 29 iken kültüre elverişli olmayan arazi oranı % 71 olarak toplam payda yerini almaktadır (Kütahya İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2020).

Kütahya ilinin coğrafi konumu iklimini de etkilemektedir. Ege, Marmara ve İç Batı Anadolu bölgeleri arasında bir geçiş iklimine sahiptir. İlin sıcaklık ölçüm şartları İç Anadolu'nun karasal iklim şartlarına benzemesine rağmen step ikliminin dışında kalmaktadır. Kışlar soğuk ve kar yağışlı, yağış miktarı yıllık ortalama 500-600 milimetre dolaylarında, sık sık don olayları görülmektedir. Kütahya ili her yıl kış aylarında ortalama 19 gün kar yağışı almakta, kar örtüsünün yüzeyde bulunma ortalaması 31 gündür. İlde en fazla kar yağışı görülen aylar Ocak, Şubat ve Mart'tır (Cırık, 2017: 28; Altun, 1981-1982: 179; Dönmez, 1981-1982: 3; Akgün, 2001: 14-16). Kütahya ilinde kayıtlara geçmiş en yüksek kar kalınlığı 26.01.2006 yılında 60,0 cm (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2020) olarak hesaplanmıştır.

İlin 1929 ile 2019 yılları arasındaki Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre en soğuk ay olan Ocak'ta ortalama sıcaklık 0,3 °C iken aynı ayın ortalama en düşük sıcaklığı -3,3 °C, en yüksek ortalama sıcaklığı ise 4,6 °C'dir. İlin en sıcak ayları olan Temmuz ve Ağustos'ta sıcaklık ortalaması 20,7 °C olduğu gözlemlenmiştir. Yazları çok sıcak geçmediği için kuraklık ortalaması az olup yıllık sıcaklık ortalaması 10,7 °C olarak ölçülmüştür. İlin en düşük sıcaklığı 29.12.1948 yılında Aralık ayında -28,1 °C olduğu saptanmış aynı zamanda yıllık en düşük sıcaklığı olarak bu değer kayıtlara geçmiştir. En yüksek sıcaklık ise Temmuz ayında 31.07.2010 yılında 38,5 °C olarak hesaplanmıştır. İlin saatlik güneş alma durumuna bakıldığında en az güneş alan aylar olarak Aralık 2,1 saat, Ocak ise 2,3 saat ortalama güneşlenme süresine sahip olduğu hesaplanmıştır. En fazla güneşlenme ise Temmuz ayında 10,3 saat, Ağustos'ta ise 9,6 saattir. İlin yıllık güneşlenme süresi ise 71,6 saat olarak hesaplanmıştır (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2020).

Kütahya ilinin kış aylarında en az soğuğa maruz kalan yerleri 1000 metrenin altında bir yüksekliğe sahip olan Kütahya Ovası, Köprüören Ovası, Tavşanlı ve Aslanapa Ovalarıdır. Bu ovaların Ocak ayında ortalama soğukluk oranı 0 °C ile 1 °C arasında bulunmaktadır. Ovalardan yaylalara doğru yani 1000 metre yükseklik eşiği aşılnca -1 °C ile -3 °C arasında sıcaklık düşüşü gerçekleşmektedir (Dönmez, 1981-1982: 4). İlin yağmur durumu ise yıllık ortalama 562,8 mm iken bölgeler arası ve mevsimsel farklılıklardan kaynaklanan durumlarda ortalama 400 ile 1100 mm arasında yağış alabilmektedir. İle yağış Eylül ayı ile gelmekte, en yağışlı ayları aylık toplam yağış miktarı ortalamasına göre Aralık ayında 78,1 mm ve Ocak ayında 72,2 mm iken en kurak ay ise Ağustos 17,7 mm olarak hesaplanmıştır. Kütahya ilinde kayıtlara geçmiş günlük toplam en yüksek yağış miktarı 18.12.2001 yılında 92,2 mm olarak hesaplanmıştır (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2020). İlde mevsimsel yağış oranı ise şu şekildedir (Kütahya Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2019: 2):

- Kış aylarında % 39,8, İlkbahar aylarında % 29,4, Sonbahar aylarında % 19,3 ve Yaz aylarında % 12,5.

Kütahya ilini rüzgârlar coğrafi konumundan dolayı alçak ve yüksek basınç merkezlerinin etkisiyle hâkim yön olan kuzey kesiminden almaktadır. Kütahya kuzey kesiminden aldığı bu rüzgârın diğer üç yöndeki rüzgârların ortalama oranı yıllık % 52'sini oluşturmaktadır. Kuzey rüzgârının mevsimsel olarak oranı ise yaz mevsiminde % 72, ilkbaharda % 51 ve sonbaharda % 47 olarak bilinmekte kışın basınç yönünün değişmesi ile hâkim rüzgâr rejimi değişmektedir (Dönmez, 1981-1982: 6). Kütahya ilinde günlük en hızlı rüzgâr 05.02.2003 yılında 103,3 km/sa olarak kayıtlara alınmıştır (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2020).

3.1.5. Flora ve Fauna

Kütahya ili bitki örtüsü bakımından konumunun ve ikliminin getirdiği nedenlerden dolayı İç Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinin bitki örtüsü özelliklerinin üçünü birden üzerinde taşımaktadır. Bu bakımdan Kütahya ilini bitki örtüsü bakımından dörde ayırmak mümkündür. İlin Marmara ve Karadeniz yolu üzerinden dağlık, kuzey kesimleri ve vadi içlerinin oluşturduğu konuma yarı nemli bitki örtüsü ev sahipliği yapmaktadır. İlin Ege, Marmara ve Akdeniz yolu üzerinden

bakıldığında vadi yamaçlarında Akdeniz bitki örtüsünün özelliklerini taşımaktadır. İlin konum ve iklim özelliğinin getirdiği nedenden dolayı İç Anadolu'nun vadi ve yamaçlarının bulunduğu güzergâhta hâkim bitki örtüsünü kuru ormanlar oluşturmaktadır. Son olarak ilin bazı yerlerinde iklimden kaynaklanmayıp sadece toprak türünden dolayı bitki örtüsü step olan yerler görülmektedir. Bu bitki örtüsü Köprüören mevkiinde bulunan kuzey kesimlerde alçak yaylaların bulunduğu alanlardır. Kütahya ilinin genel olarak bakıldığında hâkim olan bitki örtüsü kuru ormanlar olarak tanımlanmaktadır. Bunun dışında ilin bazı yerlerinde hiç bitki örtüsü görünmeyen mekânlarda mevcuttur. Örneğin Yeşildağ mevkiinde güney kısmında yer alan tepelik alanda yer alan yaylaları ile Köprüören ve Kütahya Ovalarının bazı kesimlerinde bitki örtüsünden tamamen mahrumdur. Bu durumun nedeni iklim şartları değil sayılan bölgelerde köy yerleşiminin fazla olması ve bunun sonucunda yapılan müdahalelerin olumsuz sonuçlar vermesi ile bölgenin toprak türünün kahverengi topraklardan meydana gelmesidir (Dönmez, 1981-1982: 12-15).

Kütahya ili ve çevresinin iklimden dolayı bitki örtüsü dört farklı türden oluştuğu için içerisinde bulunan florada bu bitki topluluklarının karışımından oluşur. Kütahya'nın ormanlarının florasına bakıldığında bitki örtüsü kuru orman olan yerlerin de ağaç türü olarak karaçam, meşe ve ardıç ağaçlarının hâkim olduğu bilinmektedir. İlde ormanların bulunduğu yer şekillerine bakıldığında daha çok plato alanlarında toplandığı görülmektedir. Yellice Dağı ve Gümüş Dağı eteklerinde bulunan platolarda toprak yapısının da etkisiyle karaçam ormanları il içerisinde en iyi gelişmeyi bu mekânlarda sağlamıştır. Dağlık alanların eteklerinden aşağı inildikçe toprak yapısına bağlı olarak meşe ve ardıç ağaçları sıralanmaktadır. İl sınırları içerisinde bulunan meşe ağacı türleri mazi meşesi, saçlı meşe ve Lübnan meşesi olarak bilinmektedir. İlde kuru orman sahalarının fazla olduğu yerlerin sınırları içinde bazı kesimlerde kızılçam toplulukları ve maki türleri bulunmakta bu durum ise bitki örtüsünün farklı bir özelliğe dönüşmesini sağlamaktadır. İl sınırlarında Karadeniz bitki örtüsü yani yarı nemli orman sahalarının oluşturduğu yerlerde ağaç florası 1500 metrenin üzerine çıkıldığı yerlerde sarıçam, bazı vadi içlerinde kesintili ilerleyen akçağaç, kavak, titrek, fındık, kestane, ıhlamur, gürgen ve kayın olarak ayrılmaktadır (Akgün, 2001: 18).

Kütahya ilinin engebeli araziler ve dağlık alanlarının fazla olmasından dolayı bölgenin batı, güney ve kuzey kesimleri ormanlık alanlar bakımından oldukça zengin

konumdadır. İlin bulunduğu iklim örtüsünün içinde bitki gruplarını dört sınıfta sıralamak mümkündür. Bu gruplar (Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı, 2015: 5):

- Karadeniz ikliminin hâkim olduğu yerlerde iğne yapraklı orman grupları,
- Akdeniz iklimin hâkim olduğu yerlerde maki ve meşe çalılıkları ve ormanlar,
- İç Anadolu ikliminin hâkim olduğu yerlerde söğüt ve kavak grupları,
- Step (bozkır) grupları.

Kütahya ilinin bitki örtüsüyle kaplı alanı % 52,7 hektar olarak hesaplanmış bu hektar içerisinde ağaç oranları bulunmaktadır. Bu oranlar (Kütahya Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2012: 58):

- % 48 Karaçam ağacı, % 14 Meşe ağacı, % 5 Kızılcım ağacı, % 5 Ardıç ağacı, % 1 Kayın % 1 Sarıçam, Gökmar, Kavak, Kızılcım ve Kestane ağaçları oluşturmaktadır.

Geriye kalan kesim % 25 oranında karışık orman alanlarından oluşmaktadır. İlde bulunan ormanların % 86'sı koruluk orman, % 14'ü de baltalık ormanlardan oluşmaktadır. Korumana sahip alanların % 55'i normal koruyu oluştururken % 45'i bozuk koru ormanlarını oluşturmaktadır (Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı, 2015: 31).

Türkiye genelinde 10.000.000 bitki türü yetiştiği ve endemik bitkilerin oranı ise % 30 olduğu bilinmektedir. Kütahya ili sınırları içerisinde de endemik bitki açısından 40 familyaya ait 285 civarında endemik bitki türü mevcuttur. Anıt ağaçlar açısından da ilde 187 tane tespit edilmiştir. Tespit edilen ağaç türleri 367 tane karaçam ağacı, 102 tane çınar ağacı, 16 tane kavak ağacı, 13 tane ardıç ağacı, 9 tane meşe ağacı, 3'er tane söğüt ve kestane ve 1 tane ceviz ağaçları olarak sıralanmaktadır (Kütahya Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2019: 66).

Kütahya ilinde ve bazı ilçelerinde nesli tehlikede olan veya belirli bir özelliği olan ağaçları koruma altına almak için bazı ağaç türleri tespit edilmiştir. Bu ağaç türleri, ilçeler ve sayıları şu şekildedir (Kütahya Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2019: 66):

- Kütahya Merkez ilçede; 90 tane çınar ağacı, 25 tane sıra çınar ağacı, 3'er tane servi ve kestane (1000 yıllık) ağaçları ile 1 tane meşe ağacı,
- Gediz ilçesinde; 14 tane çınar ağacı,

- Domaniç ilçesinde; 1 tane beşik çam, 3'er tane meşe ve çınar ağacı.

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere ilde 132 tane çınar ağacı koruma altına alınmıştır. Bu ağaçların koruma altına alınması son derece önemlidir. Zira Osmanlı Devleti'nde de çınar ağaçları önemli sayılmış ve devletin ilk kurulduğu yer il sınırları içinde olduğu düşünülürse kültürel çınar ağacı varlığının, korunması açısından miras olarak üstlenildiği anlaşılmaktadır.

Kütahya ilinde Anıt ağaçları, park, refüj ağaçları, servi, sıralı çınar ve yeşil alanların tescillenmesi veya tescilli olanların devam ettirilmesi T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 yılında gerçekleştirilmiştir. Gerçekleşen tescil işleminde 37 adet envanter numarası yer almıştır. Bu listeye göre 82 adet çınar ağacı, 24 adet sıra çınarlar, 4 adet yeşil alan, 3 adet servi, 3 adet park ve 2 adette refüj ağaçları yer almaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu, 1987).

Kütahya ilinde 2016 yılı verilerine göre 139 adet anıt ağacı, Gediz ilçesinin Fırdan Köyü sınırları içerisinde ise 44 ağacın yer aldığı 1 adet tescilli ağaç topluluğu bulunmaktadır. Aynı raporda köy içindeki 44 toplu ağaç içinde bulunan 2 adet Kızılçam cinsi ağacın kendiliğinden yıkılması yer almakta ayrıca Kütahya ili Merkez ilçede vazo yanında olması gereken 3 adet servi ağacı yerinde bulunamadığı kayıtlara geçmiştir. 2016 yılındaki raporda Kütahya ilinde bulunan 139 anıt ağacın ve Gediz'de bulunan 44 adet ağaç topluluklarının cinsleri ve sayıları şu şekildedir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, 2016: 11-28):

- Doğu Çınarı 115 adet, Kara Kavak 8 adet, Karaçam 3 adet, Batı Ladin 3 adet, Anadolu Kestanesi 3 adet, Kasnak Meşesi 2 adet, Beyaz Çiçekli Yalancı Akasya 1 adet ve 1'er adet olmak üzere Saplı Meşe, Batı Ardıcı, Ova Karağacı ve Palamut Meşesi,
- Gediz'de bulunan ağaç topluluğunun tama Kızılçam 44 adet.

Tescilli taşınmaz anıt ağaçların yaşlarına bakıldığında Kütahya ilinde 2016 yılı verilerine göre en yaşlı ağaç cins içinde bir adet 1.142 yaşında olan Saplı Meşe, cins içinde bir adet 900 yaşında Doğu Çınarı, Anadolu Kestanesi 810 ve Karaçam 743 yaşlarındadır. Ağaç cinslerinin kutruna (göğüs çapı) bakıldığında cins içinde en kalın olan Anadolu Kestanesi 250 cm, Doğu Çınarı 231 cm, Saplı Meşe 201 cm ve Karaçam

170 cm olarak hesaplanmıştır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, 2016: 11-28).

Ülke sınırları içerisinde orman alanlarının sıkça tarla açma ve kaçak kesim sonucu tahrip edilmesi orman alanları içerisinde bulunan hayvan faunası içinde olumsuz bazı sonuçlara neden olmuştur. Oysa ormanlar sayesinde birçok memeli kuş ve böcek türleri, bölgeye has nadir hayvan grupları ekolojik yaşam sahası bulabilmektedir. İnsan nüfusu ve yerleşimlerinin artması ile orman alanları tahrip edilmekte bu durum sonucu birçok ağaç veya hayvan belli bölgelere sıkışıp kalmaktadır. Bu bakımdan ormanların, bitki örtüsünün, flora ve fauna alanlarının önemi artmaktadır. İlde yaban hayatı bakımından en çok olan türler kurt, tavşan, yaban domuzu, tilki ve çakal bulunmaktadır. Bölgede bulunan bazı kuş türlerinin nesli tehlikede olduğu saplanmıştır. Gece ve gündüz yırtıcıları olarak bilinen bu kuşlar kartal, baykuş, şahin ve akbaba olarak sıralanmaktadır. Bölgede sayısı bol olan kuşlar ise keklik, bıldırcın ve bazı su kuşları olarak sıralanmaktadır. Ayrıca Kütahya ilinde toy kuşların korunması için koruma alanı ve geyik üretme sahası bulunmaktadır. Türk Çevre Mevzuatı'na göre kesin koruma altında olan tarla kuşu, kirpi, sürmeli dağ bülbülü ve sincap bölgede yer almaktadır. Aynı mevzuata göre bölgede bulunan keten kuşu, serçe, sığırcık, leş kargası, ekin kargası, gelincik ve ağaç sansarı gibi türlerin alansal olarak korunması bulunmaktadır (Kütahya Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2019: 69; Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 78).

3.2. KÜTAHYA İLİ KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARI İLE KENTSEL YAPI

Kültür ve tabiat varlıklarını koruma olgusu, içinde barındığı toplumun bir ferdi olan bireyin parçası olduğu coğrafyanın, mekânın ve kentin geçmişi öğrenme veya bilme, içinde yaşadığı doğanın anlamına ulaşma, bilincine varma arzusu sadece öznel bir bilincin parçası olmayıp bilimsel bir bilginin nesnesi konumundadır (Kentleşme Şûrası 2009, 2009: 8). Bundan dolayı birey çevresinde iç içe yaşadığı tarihe şahitlik etmiş kültürel varlıkları korumak istemekte onu bir belge, bilgi ve öğretici nesne olarak görmekte bu sayede kentsel, kültürel ve doğal miras içerisinde kendi benliğini, kimliğini ve toplumunu oluşturmaktadır.

İnsan hayatını idame ettiği, kültürlendiği ve oluşturduğu kültür sayesinde yaşadığı mekânı şekillendirdiği için kentsel ve mekânsal yapılarda bir kimlik

kazanmıştır. Tarihi, kentsel ile mekânsal yapılar, kentlerin ve mekânların geleneksel kültür birikimini, yapıldığı çağın özelliklerini, uğradığı değişimleri ve sürdürülebilirliğin sağlanması açısından bir kültürel mimari mirası oluşturmaktadır (Berber ve Edgü, 2016: 363). Kültürel varlıklar olarak mekânların ve yapı topluluklarının incelenmesi ile hangi toplumun ve kültürün eseri olduğu anlaşılmaktadır. Yani yapılar sadece bir barınma yeri olmaktan çıkmakta tarihi, sanatsal ve kültürel bir belge konumuna gelmektedir. Belge niteliğinin yanında geçmişten geleceğe bırakılan bir kültürel mimari miras niteliği taşımaları da tarihi çevrenin, mekânın veya yapının özelliğini oluşturmaktadır (Madran ve Özgönül, 2011: 57).

Kentsel ve mekânsal yapıların neden bir miras niteliği taşıdığı ve korunması gerekliliği düşünüldüğünde; değer kavramı altında kültürel eserin tarihi olması, süreklilik arz etmesi, anı barındırması, mitolojik veya hikayesel bir anlam yüklenilmesi ve kullanılan malzemelerin belli bir teknik çerçeve içerisinde oluşturulması gerekmektedir. Bir taşınmaz kültür varlığına bakıldığı zaman sadece bir yapıya ya da esere bakılmadığı anlaşılmalıdır. Bu yapı veya yapı toplulukları içerisinde belli bir tarih barındırmakta, ender bir birikimin eseri olmakta, belirli bir teknolojiyi, eğitimi ve duyguyu barındırmaktadır (Madran ve Özgönül, 2011: 61-68).

Tarihi ve kültürel kentsel yapılar insan eli tarafından oluşturulmuş, geçmişte yaşamış olan medeniyetlerin veya uygarlıkların estetik kaygılarını, teknik, teknolojik, sosyal, ekonomik, iktisadi ve kültürel yapısını, toplumun hayat ve yaşam felsefesini yansıtan mekanlardır (Arabacıoğlu ve Aydemir, 2007: 205).

İnsanların, kültürlerin, binaların simge ve ritüellerin mekânı olarak kentlerin de bir kimliği, silüeti ve manzarası vardır. Kültürel ve tarihi dokusuyla, cadde, sokak ve yapı malzemelerinde kullanılan kiremit, kerpiç veya çimento ile her kent birbirinden ayrılmakta kendi kimliğini, kültürünü, manzarasını ve silüetini tamamlamaktadır. Sayılan tüm bu kentsel yapı, doku ve dökümanlar kentin hafıza mekânları olmakla beraber insanların toplandıkları, etkileşime geçtikleri kenti etkileyebildikleri gibi onlardan kendileri de etkilenmekte bu durum ise bir kültür coğrafyasını oluşturmaktadır (Dut, 2016: 107).

Kültürel ve tarihi çevre yapıların medeniyet ve uygarlık içerisinde devletin veya yönetimin yaptığı yapılar ve sivil halkın yaptığı mimari yapılar olarak iki kısımda

incelenmesi daha doğru olmaktadır. Bu bakımdan halkın kendi maddi, teknik ve estetik açıdan yaptığı mimari yapı ile içerisinde bulunduğu devlet yapılanmasının mimari kültürü farklılık gösterebilmektedir. Halkın yaptığı yapılar belli bir akademik veya mimari bilgi dışında gelenekler vasıtası ile usta-çırak ilişkisi üzerinden yürümekte, kuşaktan kuşağa aktarılmakta, devlet yapıları ise belirli bir eğitimin ve profesyonelleşmenin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Davulcu, 2010: 29). Genellikle devlet yapılanmalarındaki mimari kültürel ve toplumsal olurken sivil mimaride ise bireysel bir ihtiyacın karşılanmasına dönük yapı oluşturulmaktadır (Yeter, 2008: 228-238).

3.2.1. Tarihsel Gelişim İçerisinde İl Yerleşimi ve Sivil Mimari Kültür

Kütahya ili birçok uygarlık ve medeniyet tarafından kontrol altına alınmış ve idari olarak yönetilmiştir. Kut medeniyetinden başlayıp Hitit, Assuva, Frig, Kimmerler, Lidya, Pers, Makedonya, Bitinya, Bergama, Roma, Bizans, Selçuklu, Germiyan ve Osmanlı olarak devam etmiştir (Zenci, 2018: 5; Bozkurt, 2018: 9).

Kütahya ve çevresinin yerleşim zamanı ve yeri kesin olarak bilinmemekle şehrin adını aldığı ve şehrin hâkim tepesinde bulunan Kotiaion'un ilk dönemlerine ve yerleşimine dair hiçbir arkeolojik eser bulunmamakla birlikte şehrin ilk siyasi hâkimiyetinin Frigler tarafından olduğu bilinmektedir (Yıldız, 1981-1982: 35).

Kütahya ilinin merkezdeki ilk yerleşim yeri muhtemelen Bizans İmparatorluğu zamanında oluşturulan veya tadilat edilen günümüzde de kale olarak bildiğimiz surlarla çevrili olan ve şatonun bulunduğu kısımdır. Buna dair kesin ve net bir bilgi veya belge mevcut değildir. Bizans kent, kale ve yerleşim politikalarına bakıldığı zaman koruma amaçlı politikalar etrafında kaleleri yerleşim yerlerini ve sivil halkın bulunduğu alanların önüne ve yüksek yerlere konumlandırmaktadırlar. Aynı zamanda kale Selçuklu, Germiyan ve Osmanlı Devletleri zamanında onarım ve tadilata uğramıştır. (Cırık, 2017: 30; Zenci, 2018: 5; Altun, 1981-1982: 185). Kale alt ve üst kale olarak iki bölümden oluşmakta olup alt veya küçük kalenin Fatih Sultan Mehmet Han tarafından yaptırılmış olduğunu Evliya Çelebi Seyahatname adlı eserinde bahsetmektedir (Evliya Çelebi, 2011: 18-19).

Şehrin merkezinin bugünkü yerleşimi ve kentin alanına bakıldığında kale dışı yerleşimler olarak bilinen kısımlar ve kalenin doğu kesimlerindeki mekânlar Türk kültürü ile Türk devri iskân ve politikalarının neticesinde oluşmuştur. Kütahya ili Türk yerleşim, iskân ve kent politikalarında kale dışı yerleşim olarak Kapan Deresi'nin ikiye ayırdığı günümüzde Balıklı ve Paşam Sultan mahalleleri olarak bilinen bu mahallelerin kuzeyinde bulunan Pirlar ve Servi mahalleleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Altun, 1981-1982: 185).

Kütahya şehri 1074 yılında Selçuklu Devleti'ne geçmesine rağmen farklı tarihlerde Bizans egemenliği ile Selçuklu egemenliği etrafında birçok kez el değiştirmiştir. 1260 yıllarında bölgeye Germiyanogulları yerleşmiş ve Kütahya ile çevresi 1277 yılında Anadolu Selçuklu Devleti tarafından Germiyan Beyliği'ne iktâ (devlete hizmetin karşılığı olarak sivil veya asker vatandaşa toprakların verilmesi) edilmiştir (Bozkurt, 2018: 11). Selçuklu Devleti zamanında Türk halkının bölgelere tam yerleşmemiş olması Kütahya merkez yerleşimi için sadece devlet eliyle yaptırılan eserler mevcut olduğu asıl imarlaşma, iskân ve kentleşme politika ve girişimlerinin Germiyanoglu Beyliği zamanında gerçekleştiği düşünülmektedir (Zenci, 2018: 5).

Kütahya şehrinin 1429 yılında vasiyet üzerinden Osmanlı Devleti'ne geçmesi ile şehrin mimarında gelenek ve kültürel hareketlilikte Türk devri mimari yapılar devam etmiş ve şekillenmiştir. Mimari miras açısından Germiyan ve Osmanlı geleneksel Türk mimari yapıları günümüze kadar ulaşmış ve korunması sağlanmıştır. Şehirde kültürel varlık olarak anıt yapılar, konutlar, konaklar ve eski mahalleler, ahşap-kerpiç karışımı duvarlar ve kiremit çatılı evlerden meydana gelmiş olmasına rağmen bazıları hala ayakta kalmış olup çarşı bölgesiyle ve çeşmeleriyle yaşayabilmek Kütahya'da halâ mümkündür (Altun, 1981-1982: 186).

Osmanlı Devleti kültür mimarisini yansıtan şehirde ahşap konutlar genellikle iki katlı, taş ve kerpiç duvarları olan, üst katlarının malzemesi ahşap malzeme çoğunluğunda olan yapılardan meydana gelmektedir. Tarihi ve kültürel yapılarda kullanılan malzemeler çatı katlarında kiremit, duvarlarda taş ve kerpiç bulunmakla beraber yapılar cumbalı ve pencereleri de kafesli olarak oluşturulmuştur. Konutların çatı katları geleneksel Türk mimarisine uygun olarak oluşturulmuş kiremit döşemeli kare/dörtgen biçiminde yapılmıştır. Evlerin, konakların ve yapıların planlarına

bakıldığında üst katlar genellikle oturma odaları olarak belirlenmiş mutfak ve cumba olarak yararlanılırken alt katlar daha çok samanlık ve ahır olarak kullanılmıştır. Konutların ve evlerin kısacası sivil mimari yapıların katlı olması, bahçeli, büyük ve geniş olması o konutun sahibinin sosyo-ekonomik durumundan dolayı farklılık göstermektedir. Evin dış kısmında kalan evleri birbirine bağlayan sokaklar ise taş döşeme olarak bilinen Arnavut kaldırımını şeklinde düzenlenmiştir (Başer, 2016: 101).

Klasik Türk sivil mimari kültürel mirası olarak Kütahya evlerinin genel planına ve yapım tekniğine bakıldığında zemin kat kâgir olarak adlandırılan taş ve tuğla ile kaplı olup ev, bu taş ve tuğlalar üzerine temel atılarak inşa edilmektedir. Duvarların yapımında ise ahşap malzemeden iki taraflı çitalar yapılarak harcın doldurulması için kalıp iskelet sistem çakılır. Kalıp iskelet çatkılı sistem içine kerpiç malzemeden ve birkaç karışimli maddeden yararlanılarak harç elde edilerek kalıbın içine doldurma işlemi yapılır. Ahşap iskeletin kalıbı sökülmeden yapıyla bütünleşmesi yapının içinde kaybolması ve görünmemesi için bağdadi sıva tekniği ile duvar yüzeyleri sıvanmaktadır. Duvarların boya rengi ise Kütahya geneli konak ve evlerde beyaz, kirli sarı, çivit mavisi ve aşı boya ile renklendirilmektedir. Evin kolonları, dikmeler, kirişler, pencere pervazları, kapı ve çıkma payanlarının tamamında ahşap malzeme kullanılmakta ve doğal rengi ile kalmaktadır. Kapı ve pencere boşlukları yapıyla bütünleşip börtü böcek girmemesi için hımış yöntemi olarak bilinen çatkılı ahşap iskelet içine harç doldurularak çamur sıva ile kapatılmıştır. Evler genelde iki üç katlı olup tek katlı evler ise ilk Türk mimari yerleşim eserleri olarak çok az konumdadır. Evlerin çatı yapılarına bakıldığında beşik (kalkan duvarla sabitlenen iki eğimli yüzeyi olan) çatı ve kırma (binanın kenar sayısı kadar eğimli yüzeyi olan) çatı olarak sistemleştirilmiş ahşap malzeme ve alaturka kiremit döşemeden oluşmaktadır. Genellikle ev ve konaklarda beşik çatılarda iki ve üç eğimli bölüm kullanılırken kırma çatılarda dört eğimli bölümlenme yapılmaktadır. Tarihi ve kültürel mimari miras olarak evlerin ve konakların bacalarına bakıldığında mahya (konut çatılarında iki eğik yüzeyin birleştiği bölüm) kısmından biraz yüksekte kurulmuş üzeri iki veya dört eğimli küçük çatı ile örtülmüştür (Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020).

Kütahya eski Türk klasik sivil mimari kültüründe evi oluşturan en önemli öge, çıkma olarak da bilinen ahşap payanda (zemin katın üstündeki çıkma bölmeyi desteklemeye yarayan dayanak) ile desteklenen cumba (pencerelerle aynı doğrultuda

evin içinden sokağa doğru çıkıntı, kafesli bölme) kısmıdır. Klasik Kütahya eski konutlarındaki cumbalar sokağı dik yönden gören olabildiğince dış tarafa uzanan ve kendi içinde iki veya üç katlı ve kademelidir. Evin bölmeleri ise genellikle oda veya odalar, sofa (oturma, oda kapılarının açıldığı geniş bölüm), hela, yıkanma yeri, mutfak, merdiven, fırın, ahır, depo, samanlık ve bahçeden meydana gelmektedir (Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020).

Kütahya il merkezinde Sultanbağı, Balıklı, Pirlar, Mecidiye ve Gazi Kemâl Mahallelerinde bulunan eski dönemlerden kalma önemli bazı konaklar ve isimleri şöyledir (Karağaoğlu, 2014: 44-86):

- Defterdâr Konağı, Karağazâde Küçük Hacı Ömer Efendi Konağı, İspartalızâde Hacı Abdullah Bey Konağı, İspartalızâde Gıyas Bey Konağı, Uşakîzâde Rifat Efendi Konağı, Hocazâde Konağı ve Molla Bey Konağı (konumları için bakınız Harita 3.3).

Mimari kültür içerisinde sosyal hayata dair kültür düzenlemesi ise giriş katlarda mutfak, kiler, depo ve taşlık olarak düzenlenmiş, üst katlar ise daha çok oturma, yatak odası, sofanın bulunduğu yeme içme ve banyo olarak düzenlenmiştir. Bahçe kısmında veya evin dış bölmelerinde tuvalet kısmı yer almaktadır. Atların giriş çıkışı için giriş kapıları büyük olarak yapılmış, ön ve arkada olmak üzere iki giriş kapısı bulunabilmektedir. Farklı zamanlara göre sofalar iç ve dış kısımda bulunabilmekte iken bu durum misafirlerin rahat ağırlanması için tasarlanmıştır (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 49).

3.2.2. Kütahya İli Tarihi Kamu Yapıları

Kütahya şehrine ilk yerleşen uygarlıklardan halâ yerleşik durumda bulunan medeniyete kadar şehir imar, iskân ve politikalar görmüş kentin çeşitli yerlerine hem sivil mimari miras hem de kamu mimari mirası yapılmıştır. Kamu mimari mirası açısından bu uygarlık ve medeniyetler, kenti şekillendirdiği ve kültürel eser kazandırdığı kentleşme politikalarında kentin silüetini, kent imgesini, kent manzarasını ve kent hafızasını oluşturmuşlardır (Erdönmez, 2014: 74-76). Oluşturulan bu alanlar binaları, cadde ve sokakları, parkları, kentin boş mekânlarını ve meydanları içine alan kamusal alan olarak bilinen kentleşme politikalarıyla oluşmuş vatandaşların kullanımına

sunulan kent mekânlarıdır. Kültürel ve tarihi kamusal kent mekânları ile mekânlara yüklenen değer ve anlamlar kentte yaşayan toplumun ve bireyin arasındaki iletişim, sosyalleşme, bütünleşme ve kültürlenme unsurlarını sağlamaktadır (Erdönmez ve Akı, 2005: 68).

Tüm kentler özellikleri, yapıları, doğal güzellikleri bakımından birbirinden farklılaşmak da her kent kendi dokusunu oluşturmaktadır. Kentsel doku, yüzeysel mekân, yaşamsal form, renk, ışık, su, doğa ve doğal etmenler ile insan faktörünün bilgi, beceri ile kültürel ve anıtsal yapılar eklemesiyle oluşan fiziki bir şekillenmedir. Bu şekillenme içerisinde insan faktörünün ürettiği bina, müze, galeri, park, cadde, sokak ve meydan gibi oluşumlar kamusal alan içerisinde tüm toplumun kültürel mimari mirasını oluşturmaktadır (Altıntaş ve Eliri, 2012: 63-64).

Kamusal alan kavramına bakıldığında anlamsal olarak kavramın sınırı, hukuksal ve mülkiyet olarak neyin kast edildiği düşüncesi tartışma konusu olabilmektedir. İngilizce de kamu “public”, devlet “state”, özel ise “private” olarak tam bir ayırım olarak anlaşılmışken Türkçe de kamu kavramı devlet örgütlenmesini içine alan bir kavramsal karmaşaya yol açabilmektedir (Ak, 2012). Türkçede kamu kavramı yerine kullanılan “umum”, “aleni”, “amme” ve “kamuoyu” gibi seçilmiş kelimeler herkes, tüm, bütün ve halk olarak şekillenmiştir. Fakat kamu kelimesi kullanıldığında ilk olarak devlet, parlamento ve idare anlamları anlaşılmış, halk (tebaa) sanki “özel” kavramının içine kaydırılmış durumu ortaya çıkmaktadır. Kamu veya kamuoyu denildiğinde halk ve halkın fikri-oyu, düşüncesi olarak şekillenmelidir (Özbek, 2004: 30-31). Bu bakımdan toplumsal hayat içerisinde kamusal alan “kamuoyu” tarafından şekillenen ve oluşturulabilen bir şeyi kastetmektedir (Habermas 2004: 95). Ülkemizdeki kamusal ve kamu kavramı halk mülklü olmayıp devletin mülkünde halkın yararlanmasına açık olarak anlaşılmaktadır. Halkın anayasal üstünlük çerçevesinde yönetme yetkisini kendi adına devlet kurum ve kuruluşlarına verdiği için kavramın genişliği kamu ve devletin aynı anlam içinde kalmış olduğu anlaşılmaktadır (Özbek, 2004: 32-33). Bu bakımdan kültürel mimari miras olarak görülen kamusal alanın bir parçası olan tarihi, kültür ve anıtsal varlıklar tüm kamuoyu adına halkın yararlanmasına açık ve devlet mülkiyetinde olan mekânlardır.

Kamu yapıları kamusal alan içerisine giren devlet kurum ve kuruluşlarınca yaptırılmış veya kullanımında olan kişi mülkiyetinde olmayıp tüm toplumun yararlanmasına eşit oranda sahip olunan kentsel doku içindeki mekânlardır. Erdönmez'e göre kamusal yapılar "Kentsel doku içinde merkez görevi üstlenen kamusal anıtlar ve yapılarıdır. Görsel odak noktaları" olarak tanımlanmaktadır (Erdönmez, 2014: 104). Bu yapılar korunmadığında kısa zamanlarda yok olmakta ve şehrin silüeti zarar görmektedir. Buna örnek olarak Kütahya ilinde ressam Ahmet Yakupoğlu resimlerinde olup günümüze ulaşamayan bazı eserler; Musalla Namazgâhı (1949) ve Çeşmesi (1953), Evliya Çelebi'nin de bahsettiği Aşağı Hisarın Dış Kapısı (1952), Aşağı Hisar Çamaşırlığı ve önündeki çeşme (1970), eski Kapanaltı (1952), Merkez Hanı'n ön cephesi (1959) gösterilebilmektedir (Gedik, 2018: 124-127).

Tablo 3.3: İllere Göre Kütahya İli Taşınmaz Kültür Varlığı İstatistiği

Kütahya İli Taşınmaz Kültür Varlıkları	Adet
Anıt ve Abideler	6
İdari Yapılar	29
Kültürel Yapılar	184
Şehitlikler	7
Askeri Yapılar	2
Endüstriyel ve Ticari Yapılar	31
Dinsel Yapılar	235
Mezarlıklar	53
Sivil Mimarlık Örneği	1,214
Kalıntılar	14
TOPLAM	1.775

Kaynak: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2019.

Kütahya ili için merkezde bulunan kamusal yapılar olarak anıtlar ve kültürel yapılar cami, mescit, tekke, külliyeler, eğitim kurumları olarak medreseler ve müzeler sayılabilir. Kütahya ili merkezindeki bazı kamusal yapılar şunlardır (Kütahya Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2020; T.C. Kütahya Belediyesi, 2020; Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020; Beydilli, Güven ve Akça, 2017: 256-257):

- Dini Kamusal Yapılar: Ulu Camii, Takvacılar (Timurtaş Paşa) Camii, Meydan (Aslan Bey) Camii, Saray (Hisar Bey'i oğlu Mustafa) Camii, Sadettin Camii, Karagöz Ahmet Paşa Camii, Lala Hüseyin Paşa Camii, Hatuniye Camii, Özbek Camii, Mollabey Camii ve Ali Paşa Camii'dir. Mescitlerin bazıları ise Ahi Arslan Mescidi, Ahi Evran Mescidi, Kazasker Mescidi ve Pirlar Mahallesi Mescidi,

- Eğitim Kurumları Yapılar: Rüstem Paşa Medresesi, Mollabey Külliyesi, Karagöz Ahmet Paşa Medresesi,
- Sanatsal Yapılar: Kütahya Arkeoloji Müzesi, Çini Müzesi, Lajos Kossuth (Macar Evi) Müzesi, Anadolu Kültür Sanat ve Arkeoloji Müzesi, Jeoloji Müzesi, Dumlupınar Üniversitesi Arkeoloji Müzesi, Milli Mücadele Müzesi, Evliya Çelebi Kültür Sanat Evi, Sıtkı Olçar Çini Müzesi ve Ressam Ahmet Yakupoğlu Müzesi,
- Tekke, Zaviye ve Türbeler: Ulu Camii Türbesi, Gümüşesik Tekkesi, Ahi Evran Zaviyesi, Paşam Sultan Türbesi, Ergun Çelebi Zaviyesi, Balıklı Tekkesi, Şeyh Salih Tekkesi ve Haymeana Türbesi,
- Bedesten ve Hamamlar: Büyük ve Küçük Bedesten, Saray Hamamı, Balıklı Hamamı, Elvan Bey Hamamı, Küçük Hamam, Kemer Hamamı, Şengül Hamamı ve Cedit Mahellesi Hamamı,
- Milli Kahramanlık Yapıları: İlin merkezinde olmayıp ilçelerinde bulunan Başkomutan Meydan Muhaberesi alanlarında bulunan birçok Şehitlik ve Anıtlar mevcuttur.

3.2.3. Kütahya İli ve Çevresinin Kültür ve Tabiat Varlıkları

Kütahya ili bilinen tarih açısından M.Ö. 3000 yıllarında başlayıp günümüze kadar beş bin yıllık bir tarih aralığında Kut, Hitit, Frig, Lidya, Roma, Bizans, Selçuklu, Germiyan, Osmanlı ve Türkiye gibi birçok devletin kontrolüne geçmiş olup ev sahipliği yaptığı milletlerinin oluşturduğu katmanlı bir kültür tarihine sahiptir. İlde bulunmuş kültürler, buldukları dönemin yapısını, hayat ve yaşam şekillerini, inanç ve kullandıkları materyallerin izlerini taşıyan bazı anıtsal, kültürel, tarihi ve somut olmayan geleneksel yapılar miras olarak geleceğe bırakmışlardır. İlde bulunan günümüze kadar ulaşmış birçok tarihi ve kültürel mimari miras bu durumun en büyük belge ve kanıtlarını oluşturmaktadır. Bu kültürel mimari miraslar tarihi çevre içerisinde günümüz modern hayatının akışı çerçevesinde kendi dönemlerini hatırlatarak şehrin manzara ve silüetini meydana getirmektedirler. Kütahya şehrinin tarihi, kültürel, toplumsal ve sosyal hayatının akışı içerisinde izleri görünen medeniyetlerin oluşturduğu kültürel çeşitliliğe sahip coğrafya üzerinde olması nedeniyle Anadolu topraklarında önemli bir anıtsal, doğal, tarihi ve kültürel merkez konumundadır (Berber ve Edgü, 2016: 365).

Kütahya ili ve çevresi kültürel ve turistik değerleri bakımından üç grup üzerinden meydana gelmektedir. Bu değerler, insan eli ve emeği olmayan tabii oluşumlu doğal değerler, insan el, bilgi ve teknoloji emeği ile doğadaki malzemelerin birleşmesi sonucu kültürel değerler ve tarihi değerlerdir. Doğal oluşumlu değer ve varlıklar; dere, baraj, çay, tabiat alanı, termal kaplıcalar, göletler, sağlık turizmi açısından astım için; dağlar, ormanlar ve çamlıklar ile kuş ve yabani hayvan alanları, hayvan türleri ile bitki türleri alanları olarak sıralanmaktadır. Kültürel değerler; müzeler, öğren yerleri, antik kent, yol ve köprüler, el sanatları bakımından; çini, oya, dokuma ve el işçiliği olarak sıralanırken tarihi değerler; cami, medrese, han, hamam, külliye, anıtlar, mescit, taşınabilir tarihi eserler ve eski yerleşim yerleri olarak sıralanmaktadır (Kütahya Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, 2005: 118-127).

Tablo 3.4: Kütahya İli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları ile Taşınır Kültür Varlıkları ve Sayısı

KÜTAHYA İLİ			
Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlığı	Adet	Taşınır Kültür Varlığı Sayısı	Adet
Askeri Yapılar	7	Arkeolojik Eser	24.342
Dinsel ve Kültürel Yapılar	476	Etnografik Eser	4.028
İdari Yapı	1	Sikke	26.584
Sivil Mimarlık Örnekleri	993	Mühür	40
Endüstriyel Yapılar	3	Sikke Kalıbı	5
Doğal Anıtlar	181	Fosil	28
Arkeolojik Sit Alanı	317		
Kentsel Sit Alanı	5		
Tarihi Sit Alanı	12		
Doğal Sit Alanı	19		
TOPLAM	2.014	TOPLAM	55.027

Kaynak: Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2019.

3.2.3.1. Kütahya Kalesi

Kütahya ilinin merkezinde şehrin hâkim tepesi üzerinde bulunan antik devir kent koruması için tasarlanan kültürün bir geleneği olan Kütahya Kalesi Friglerden günümüze kadar birçok devlet ve medeniyet kültürü içerisinde iskân görmüştür. Kaleyi ilk yapan devlet ve uygarlık hakkında kitabe bulunmadığı için eski durumuyla alakalı kesin bir bilgi mevcut olmayıp kalenin son durumunu 5. yüzyılda Bizans İmparatorluğu zamanında yapılan surlarla aldığı bilinmektedir. Kalede Bizanslılardan sonra Selçuklu, Germiyanogulları Beyliği ve Osmanlı İmparatorluğu zamanında imar ve iskân girişimlerinde bulunmuş eklemeler yapılmış cumhuriyet döneminde daire planlı

Döner Gazino eklenerek günümüz son şeklini almıştır. Kütahya Kalesi, iç kale, hisar ve Osmanlı devleti tarafından yaptırılan su bölümünü de içine alarak eklenen kısım üç bölümden meydana gelmekte olup bu yapılanma yukarı, iç ve aşağı kale olarak da isimlendirilmektedir (Altun, 1981-1982: 188; Zenci, 2018: 63; Türktüzün, ty: I). Kale Evliya Çelebi anlatımıyla mavi ve kırmızımsı engin bir kaya üzerinde beşgen şeklinde yapılmış 70 kuleden oluşmakta ve üç kapısı mevcuttur. Bu kapılardan doğuda bulunan çarşıya inen üç kat demir malzemedendir yapılmış ve etrafında kültürel kalıntı olarak mermerden yapılan iki heybetli aslan heykeli bulunduğunu kayıt altına almıştır (Evliya Çelebi, 2011: 18-19).

Kütahya Kalesi ile ilgili eski bir eser Fransız mimar, arkeolog ve seyyah olan Charles Texier tarafından 1833-1837 yıllarında “Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi” kitabında kaleme alınmıştır. Texier’e göre eski Cotyoeum şehrinin bulunduğu hâkim tepede şehrin kalıntıları üzerine Bizans İmparatorluğu Kütahya Kalesi’ni inşa ederek bir kule ile güçlendirmiş ve iki kat sur içine alınmıştır. Kalenin etrafının eski eser bakımında oldukça fazla malzeme barındırdığı yine eserinde kayıt altına alınmıştır. Evliya Çelebi’nin anlattığı doğu kapısında bulunan iki mermer aslandan birinin olmadığı ve diğerinin de ortadan ikiye kırıldığı Texier’in eserinden anlaşılmaktadır. Bu kale bölgesinden başlayarak Konya şehrine kadar mermer aslan sahası olarak kültürel varlık mimarisinden bahseden Texier, kuzey Ankara’ya kadar uzandığını dile getirmiştir. Kalenin iç kısmında harap halde olmasına rağmen işleme ve resimler sayesinde Bizans kilisesi olduğu anlaşılan bir kısım olduğunu söylemekte ve alt kısımların soylu kimselerin gömüldüğü bir mezarlık alanı olduğunu eserinde yazmaktadır. Kendisinin şehirde bulunduğu dönemde bu mevkide sağlam, tamamen mermerden yapılmış bir lâhit bulunduğunu bu lâhitin üzerindeki yazılardan eski Bizans valilerinden Gregoir’e ait olduğunu yazmıştır. Lâhitin üzerindeki işleme, eserler ve aslan geyik resimlerinden bu resim hikâyesinin Babil sütunlarından Yunan, Lidya, Frig ve Roma’ya kadar geniş bir kültürün paylaşımı olduğunu kayıt altına almıştır (Texier, 2002: 285-286).

Kütahya Kalesi’nin burçları sık olarak yapılmış olup birbirine yakın konumda kullanılan malzeme ise moloz kesme taş karışımı tuğlalı sıralardan oluşmaktadır. Yukarı Kale’de (Kale-i Bala) bulunan Orta Hisar Mescidi’nin, Germiyanoglu Beyi Süleyman Şah tarafından 1377 ile 1378 yıllarında yaptırıldığı taşkapıdaki yazıttan anlaşılmaktadır.

Aşağı Kale Mescidi (Kale-i Sagir) tamamen tuğladan yapılmış, kerpiç sıvalı ve altıgen plandan oluşturulmuş küçük bir mescittir. Kuşatmalar sırasında kalenin su sıkıntısı çekmemesi için Kale-i Sagir Mescid'in altından tabanı değişikliğe zamanla uğrasa da taşlardan yapılan su tesisi olduğu anlaşılmaktadır (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 27).

3.2.3.2. Aizanoi Antik Kenti

Antik kent, Kütahya ilinin güneybatısında ve Çavdarhisar ilçesi sınırları içerisinde Kütahya şehrine 60 km uzaklıkta bulunmakta, Phrygia Epiktetos (Küçük Frigya) bölgesinde Rhyndakos (Kocasu) Çayı'nın Penkalas kolunun iki yakasına kurulmuştur. Kutsal bölge kabul edilen antik kent bölgesinde tanrıca Meter Steunene'nin mağarası eteklerinde kurulmuş, Frigler'in öncülü olan Aizanitis'lerin yerleşim yeridir. Şehrin kurulma efsanesi ise su perisi olarak bilinen Erato ile efsanevi kral Arkas'ın birleşmeleri sonucunda Azan isimli mitolojik efsanevi kahramanın ortaya çıkmış olup şehrin isminin bu kişiden esinlenilerek Aizanoi olarak adlandırıldığı sanılmaktadır (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 17; Özer, 2016: 2; Olgun ve Yılmaz, 2014: 124).

Kentin ilk yerleşimleri bölgede bulunan Zeus Tapınağı'nın çevresinde bulunan arkeolojik, tarihi ve kültürel varlıklar ışığında M.Ö. 3 bin yıllarını işaret etmektedir. Kent M.Ö. 133 yıllarına kadar Helenistik dönem izlerini ve kültürel mirasını taşımakta ve bu dönemde kentin Pergamon (Bergama) ve Bithynia (Bitinya) krallıkları arasında sürekli el değiştirdiği bulunan yapı, mezar, kap ve sikkelerden anlaşılmaktadır. Bölgede bulunan antik yapıda soylu bir kimsenin evi olduğu ve Pergamon yapımı seramik malzemelerini bu yöreye taşıdığı, kentler arası ithalat yapıldığı ve bölgede Pergamon krallığının etkisinin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır (Ateş, 2017: 92).

M.Ö. 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun eline geçen Antik kentin bulunduğu kamusal alanlara kamusal yapılar yapılmaya başlanmış ve antik kentin etrafında ilk tahribatta bu yapıların eski antik yapıların üzerine yapılmasıyla başlamıştır. Mitolojik tanrı Zeus adına inşa edilen tapınak Anadolu'da en iyi korunmuş durumda bulunan bir kültürel varlık olarak yapımına M.S. 92 yılında İmparator Hadrianus döneminde başlanmış olup bu durum Aizanoi bölgesi kentleşme/imar çalışmalarının kanıtı konumundadır. Antik kent Roma İmparatorluğu döneminde tahıl ekimi, şarap ve yün

üretimi ile ticaretini artırarak zenginleşmiş, bu dönemde ilk sikkeler bastırılmış, Bizans döneminde bölge piskoposluk merkezi olarak altın çağını yaşamış ve M.S. 7. yüzyıldan itibaren önemini kaybetmiştir (Özer ve Korkmaz, 2014: 11; Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 17).

Yapılan incelemeler ve bulgulardan anlaşıldığı üzere Roma İmparatorluğu zamanında Aizanoi antik kentinde 80 bin kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Antik kentte bir tane Zeus Tapınağı, bir adet 15 bin kişi kapasiteli antik tiyatro, tiyatronun yanında bir adet 13 bin 5 yüz kişi kapasiteli stadyum ve iki adet hamam bulunmaktadır. Yine kentin içinde ticaret bakımından geliştikleri için dünyanın ilk borsa binası olduğu düşünülen bir antik yapı, Kocaçay suyu üzerine inşa edilmiş iki tanesi hala ayakta kalmış beş adet köprü ve iki adet halkın toplandığı kamu yapılarının bulunduğu meydan (agora) bulunmaktadır. Antik şehrin bazı yerlerinde okul görevi üstlenen gymnasium, ana tanrıça Kibele'ye anılan Meter Steunene kutsal alanı, mezarlıklar ile bent ve suyolları mevcuttur. Antik kentte yaşam ve ticaret için gıda pazarı olarak kullanılan macellum ve sütunlu cadde bulunmakta olup antik kent Efes, Bergama ve Side gibi diğer antik kentlerin veya bölgelerin çağdaşı konumundadır (Olgun ve Yılmaz, 2014: 125-127; Türktüzün, ty: 27-30; Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 18).

Antik kentin yapı ve kentleşmesine bakıldığında; kamu alanları için oluşturulmuş kamusal yapılar bulunmakta, bu kamusal alanların bazıları gün yüzüne çıkmış olup Aizanoi kentinde yaşayan medeniyetlerin kültürel özelliklerini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Antik kent içerisindeki taşınır ve taşınmaz kültürel yapılar ve nekropollerdeki anıtsal mezar yapıları günümüze miras olarak kalmış eski medeniyetlerin yaşam, inanç, düşünce, teknolojik ve sanatsal kültürünü üzerlerinde taşımaktadır. Örneğin antik nekropolde yapılan kazılarda bulunan Roma dönemine ait olduğu düşünülen “horozlu mezar” olarak adlandırılan anıtsal yapıda, o dönemdeki Romalıların inanç kültürü bilinmekte ve onlardan günümüzde yaşayan toplumlarda da bu geleneğin devam ettirilip ettirilmediği anlaşılmaktadır. Yine yapılan kazılarda stadyuma ulaşılmış olup bu bulgular neticesinde günümüz olimpiyatlarının geleneği olarak buradaki stadyum örneklendirilebilmektedir. Stadyumdaki sporcuların yakında bulunan hamamda yıkandıkları tahmin edilmekte, stadyumun yanında birde tiyatro bulunmakta bu da bir kompleks yapılar bütününe işaret etmektedir (Özer, 2012: 30-32;

Olgun ve Yılmaz, 2014: 126-127; Ateş, 2017: 100; Özer, 2016: 1-3). Antik şehrin kent plan politikaları incelendiğinde kamusal alan içerisinde bulunan ve kamusal yapılar olan dini yapı ve çevresinde okul, tiyatro, stadyum ve hamam yapma kültürünün ortaçağ ve günümüzde de kentlerin yapılanmasından örnek alındığı düşünülmektedir. Antik kentteki bu kent yapılanma sisteminin Türklerin, Avrupalı ve bazı diğer devletlerin kentleşme yapısıyla da uyduğu ve aynı kentleşme politikalarının kültürün geleneksel olarak devam ettiğinin bir kanıtı niteliğindedir.

M.S. 13. yüzyıla gelindiğinde antik kent Selçuklu egemenliğine girmiş ve bu bölge Çavdar Tatarlarına ikta olarak tahsis edilmiştir. Çavdar Tatarları Aizanoi antik kentini üs olarak kullanmış ve Bizanslılar tarafından kiliseye çevrilen Zeus tapınağının düzlüğünün bulunduğu yer hisara dönüştürülmüştür. Bu bölgeye Çavdarhisar adının verilmesi bu nedenden dolayıdır. Kesin olmamakla birlikte Çavdar toplumu, Zeus tapınağının olduğu bazı taşlara graffitiler oluşturmuş kopuz, tuğ taşıyan bir süvari, ata binmiş bir süvari, okçu insan, at ve hilal şeklinde bir kıvrımı olan müzik aleti figürleri oluşturulmuştur (Beyazıt, 2014: 88; Türktüzün, ty: 26; Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 18). Antik şehrin bilinen dört döneminde Helenistik, Roma, Bizans ve Türk kültürleri aynı coğrafyada buluşmuş inanç, düşünce ve toplumları farklı olmasına rağmen dört toplumda kültürünü şehre farklı yansıtmışlardır.

3.2.3.3. Frigya Vadisi

Frigya coğrafyası Kütahya ilinin sınırlarının büyük bir bölümünü, Eskişehir, Afyonkarahisar ve Ankara illerinin tamamını, Burdur, Isparta ve Konya illerinin kuzey sınırlarını kapsayan kısımlardan oluşmaktadır. Frigya coğrafyasının bu kadar geniş sınırlar içerisinde siyasi, toplumsal ve kültürel açıdan etki gösterdikleri ve yerleşimlerini kurdukları alan ise Yukarı Sakarya Vadisi olarak bilinen Kütahya, Afyonkarahisar ve Eskişehir illerinin sınırları arasındaki Phrygia Epiktetos (Küçük Frigya) dağlık yerleşimi olarak bilinen bölgedir (Aşılıoğlu, 2011: 46).

Kütahya il sınırları içerisinde Frig Vadisi Merkez İlçe'ye 7 km uzaklıkta bulunup Yeni Bosna Köyü'nden başlayarak yine ile 54 km uzaklıkta bulunan, ilin doğu kesimlerine doğru uzanan Ovacık Köyü, İnlice Mahallesi ve çevresini kapsamaktadır (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 22).

Frig taşınmaz kültürel varlıklarından günümüze bazı önemli eserler kalmış olup bunlar; Tanrıça Kibele'ye adanmış açık hava tapınakları, Frigler'in yerleştiği yaylalar, sunaklar, barınma ve savunma için yapılan yapılar ve kaya mezarları olarak sıralanmaktadır. Frig yaylaları Türkmen Dağı'nda bulunup M.Ö. 900-600 yılları arasında yapıldığı ve yerleşildiği düşünülmektedir. Türkmen Dağı'nın eski bir yanardağ olması ve volkan tüfle kaplanması sonucu Frigler kolay işlenen bir kayaç olduğunu fark etmeleriyle bu kayaları oyma ve yontma tekniğiyle çeşitli amaçlarda kullanmaya başlamışlardır. Vadide Frigler ve Bizanslılar zamanında kayalar oyulup işlenerek Deliklitaş Kalesi ve Penteser Kalesi'ni inşa etmişlerdir. Bu kaleler doğal kale olma özelliğini de taşımaktadırlar (Zenci, 2018: 33).

Kütahya sınırları içerisinde bulunan vadi kısmında Hitit döneminden kalma mezarlar, elle işlenmiş birçok anıt mezar ve Frigler tarafından oluşturulan sivil mimarlık örnekleri hala varlığını koruyabilmiştir. Bölge taşınmaz somut kültürel miras bakımından oldukça zengin, keşfedilmeyi bekleyen bir hazine konumundadır. İlin Tavşanlı ilçesindeki Höyük bunun bir diğer kanıtı durumundadır (Aşılıoğlu ve Memlük, 2010: 188-189). Bölgede antik köy yerleşimleri Frigler'in imar ve iskân bakımından bölgeye yayıldıkları ve yerleşim politikalarını bölgenin coğrafi durumunun getirdiği veriler ışığında değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Bu yerleşimlerin; vadi ve akarsuları takip eden bir yayılım göstermesi, dağlık kesimler ile ovaların olduğu alanlarda seçilmesi ve tarıma elverişli alüvyon toprakların kenarlarında olması dikkat çekicidir (Aşılıoğlu, 2011: 46).

Frig Vadisi'nin diğer önemli taşınmaz kültürel varlık eserleri olarak; bölgedeki peri bacaları, bin inler, şeytan dikitleri, kayadan oyulan kiliseler, tapınaklar ve mezarlar, aya kale ve yerleşmeleri, tümülüs mezar alanları, kaya sarnıç, mihrap ve kabartmalı heykelli kaya cepheleri, höyükler ve anıtlar doğal doğa manzarası ile iç içedir. Yine bölgenin en önemli ulaşım ve ticaret alanını oluşturan Frig Yürüyüş Yolu, bu coğrafyanın tabiat varlığına değer katmaktadır (Menay, 2018: 1508).

Vadideki Yunan Tapınak kültürünün bir öncüsü olduğu düşünülen kaya anıtları kültürel varlıklar açısından önem arz etmektedir. Bölgede doğal kayalara oyulmuş olarak ve üzerlerine Kibele tanrıçasının heykeli ve çeşitli sanatsal resimlerin ve çizimlerin olduğu 23 adet anıt saptanmıştır. Bu anıtların içerisinde bulunan Midas Anıtı

en önemlileri arasında yerini korumakta olup üzerinde geometrik süslemeler ve nişler dikkat çekmektedir. Anıt üzerinde bulunan motif ve bezemeler Anadolu mimari seramikleri, terakotalarındaki motiflerle benzerlik göstermesi kültürün hareketliliğinin ve gelecek medeniyetlere din, dil ve ırk ayırt etmeden miras olarak geçtiğinin en büyük kanıtları arasındadır (Oral, 2014: 104).

3.2.3.4. Seyitömer Höyük

Seyitömer Höyük Kütahya ili sınırları içerisinde Merkez İlçe'nin 25 km kuzeybatısında, linyit kömür işletmeleri rezerv sahasında, eski Seyitömer Kasabası'nın bulunduğu alan içerisinde yer almaktadır (Bilgen, Coşkun ve Bilgen, 2010: 341; Topbaş, 1993: 1). Antik dönem yerleşim zamanı içerisinde oluştuğu düşünülen Höyük 150x140 metre ölçülerinde olup oval bir yerleşim düzeninde, 24 metre yüksekliğe sahiptir. Seyitömer Höyüğü'nün tepe bölümü tahmini 2 bin m²'lik büz bir alan konumunda, alanın güney kısmı yayvan durumda iken kuzey kesimleri oldukça dikdir (Bilgen, 2011: 18-19). Höyüğün keşfi ve kurtarma serüveni üzerinde bulunduğu 12 milyon ton kömürün çıkarılması için 1989 yılında ilk kazı çalışmaları başlamıştır (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 26).

Seyitömer Höyük'te yapılan arkeolojik çalışmalardan elde edilen bilgiler ışığında höyüğün mimari bakımdan 5 döneme ayrılmakta olduğu anlaşılmıştır. Bu dönem katmanları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Bilgen, 2014: 196):

- ✓ I. Katman; M.S. 255-363 Roma İmparatorluğu dönemi,
- ✓ II. Katman; M.Ö. 334-30 Geç ve Erken Evre Hellenistik dönem,
- ✓ III. Katman; M.Ö. 500-334 Akhaemenid dönem; M.Ö. 4. yüzyıl Geç Evre, M.Ö. 5. yüzyıl Erken Evre,
- ✓ IV. Katman; M.Ö. 18. yüzyıl Orta Tunç Çağı; M.Ö. 1750-1700 Geç Evre, M.Ö. 1790-1750 Orta Evre, M.Ö. 20. yüzyıl-19. yüzyıl Erken Evre,
- ✓ V. Katman; M.Ö. 3000-2000 Erken Tunç Çağı; M.Ö. 2150-2000 Geç Evre, M.Ö. 2250-2150 Orta Evre, M.Ö. 2350-2250 Erken Evre.

I. katmanda yani Roma dönemine ait olduğu anlaşılan Höyük bölümünde incelemeler sırasında bir yapı bulunmuş olup bu yapının bir tapınak olduğu düşünülmektedir. Bu yapının kale ve avlu ile çevrili kaldırım ve sokak çevresinde

olduğu anlaşılmış, yapının odalarında boğa heykelleri bulunmuş ve yapı altında yassı taş döşemeli kanal mevcuttur (Topbaş, 1993: 2-3). V. katmanda Erken Tunç Çağı döneminde yapılan bulgularda saray kompleksi, tapınak, depo alanları, mekânlar ve atölyeler bulunmuştur. IV. katman olan Orta Tunç Çağı katmanında çömlek, çanaklar, testi, ağırşaklar, mühürler, tezgâh ağırlıkları, bronz baltalar, bronz iğneler ve kurşun figürinler bulunmuştur. Bu eserlerin bulunmasıyla Orta Tunç Çağında Seyitömer Höyüğü ile Orta Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ticaret yapıldığı anlaşılmıştır (Bilgen, 2014: 197-198).

Seyitömer Höyüğü'nde keşfedilen bulgular neticesinde ilk yerleşimlerin Eski Tunç Çağdan itibaren olmak kaydıyla Hitit dönemi, Frig dönemi, Helenistik dönem ve Roma dönemi olarak saptanmıştır. Höyüğün Eski Tunç döneminde dere kenarına yerleşilerek surlarla çevrelendiği ve ticaret için ise el yapımı çömlek yerine kalıp kullanılarak geliştirilen çömlekçilik döneminin merkezi durumundadır. Hitit, Frig ve Helenistik dönemde Höyükte bulunan ve yerleşik düzendeki halkın korunması için oluşturulan surlar güçlendirilmiş, kalın ve yüksek olarak yeniden bu uygarlıklarca yenilenmiştir. Durum Eski Tunç Çağ dönemindeki uygarlıkların yerleşim yeri veya kenti surlarla koruma kültürünün Orta Çağ devletlerine kadar ulaştığı ve uygulandığının bir kanıtı niteliğindedir. Hitit döneminde sur içinde bulunan bazı nal biçiminde oluşturulan ocaklardan demir işlendiği anlaşılmakta bazı yerlerde de demir atölyeleri ile demir külçeler keşfedilmiştir. Klasik ve Helenistik dönemde Höyüğe takviye kule ve sur duvarları oluşturulmuş, halkın yerleşim politikası ve konut durumu ise kare ve dikdörtgen plan üzerinde inşa edilen, birbirine bitişik, düz veya balıksırtı taş duvarlı olarak oluşturulmuştur. Höyük yerleşiminde bulunan Eski Tunç Çağı'ndan itibaren halkın ekonomik durumu av ve tarım, küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, çömlekçilik, maden işlemeciliği ve dokumacılık faaliyetlerinden gelmektedir (Zenci, 2018: 52-53).

3.2.3.5. Germiyan Sokağı

Her toplum kendi kültür, sanat, din, gelenek, coğrafya ve yaşam şartlarının getirdiği zenginliklerin çerçevesinde kendine bir yaşam ve barınma mekânı üreterek sanatsal ve kültürel açıdan sivil mimarlık örneği olan konut mimari kültürünü oluşturmuştur. Kişilerin barınma mekânı olarak yapılan konutlar diğer kültürel ve anıtsal yapılara göre daha dayanıksız olarak oluşturulan malzemeler bütününden elde

edilmiştir. Anadolu coğrafyasında tarihsel Türk konut kültürünün evrelerine bakıldığında üç evre karşımıza çıkmaktadır. Bu evrelerden önce ilk akınlar ve fetihler sonucu yerleşik durumdaki Bizans evleri ilk etapta kullanılmakta daha sonra Osmanlı Türk konutları geliştirilip yapılmakta ve en son 17. 18. ve 19. yüzyıl şeklinde üç evrede tamamlanmaktadır (Yazkaç, 2018: 1415).

Bu üç evre içerisinde Kütahya ili Merkez İlçe’de bulunan Germiyan Sokağı olarak geçen alanın geleneksel Türk sivil mimarlık yapı örneklerinden, Anadolu’nun geleneksel ahşap mimari kültürüyle oluşturulmuş Kütahya kültürel konut mimarisi aslına uygun olarak hala yaşam içerisinde yerini devam ettirmektedir. 17. yüzyıla gelindiğinde Kütahya ilindeki nüfusun hızla artması alan bakımından sorun teşkil etmiş bahçeli ve avlulu konut kültürü yerine birbirine bitişik, yönü sokağa dönük ve çıkmalı konut kültürüne geçilmiştir. Kütahya ilinin tarihi kent dokusu, sivil mimari kültürünün en iyi örnekleri olan 18. yüzyıl Kütahya geleneksel konutlarının toplu olarak korunduğu Germiyan Sokak’ta bulunmaktadır (Şahin S., 2018: 368). Geçmiş dönemlerde Kütahya ilinde bulunan halkın sosyal ve kültürel yaşamın merkezlerinden biri olan konutlar genellikle iki veya üç katlı olarak inşa edilmiştir. Geleneksel üslupla şekillendirilmiş, ahşap payandaya tutturulmuş çıkmalara sahip, geniş ve uzun saçakları bulunan eski konak kültürü bugüne taşınmaktadır (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 49).

Kent kalkınması, geliştirilmesi, istihdam ve kent politikaları açısından önemli turizm alanı olan tarihi kent konut mimarisi Kütahya Germiyan Sokak alanındaki evler, Kütahya Valiliği’nce satın alınmıştır. Kamusal alan içine giren tarihi ve kültürel konutlar valilikçe “Kütahya Evlerini Yaşatma Projesi” çerçevesinde restore edilerek kent dokusunu ve kültürel mirası koruma adına kentleşmenin kültürel kalkınması amaçlanmaktadır (Zenci, 2018: 96).

3.2.3.6. Müzeler

Kent tarihi açısından birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, kültürel, arkeolojik ve jeolojik bakımdan oldukça zengin taşınır veya taşınmaz esere sahip Kütahya ili, bu eserlerin ve varlıkların sergilendiği açık hava müzesi konumunda olduğu gibi ziyaretçilerini bekleyen birçok müzeye de sahiptir. Tarihi yapıların birçoğu tadilat ve tamirat ile müzeye döndürülmüş olup içlerinde eserlere göre Paleolitik, Kalkolitik,

Eski Tunç Çağ'dan olmak üzere bölgede yaşamış medeniyet ve uygarlıkların kalıntılarını saklamaktadırlar. Kütahya il merkezindeki müzeler şunlardır (Zenci, 2018: 35-57; Türktüzün, ty: 1-18; T.C. Kütahya Valiliği, 2020; T.C. Kütahya Belediyesi, 2020):

Arkeoloji Müzesi, Çini Müzesi, Kütahya Belediyesi Sıtkı Olçar Çini Müzesi, Kütahya Belediyesi Kent Tarihi Müzesi, Kütahya Belediyesi Milli Mücadele Müzesi, Lajos Kossuth Müzesi, Tugay Anadolu Kültür Sanat ve Arkeoloji Müzesi, Jeoloji Müzesi, Dumlupınar Kurtuluş Savaşı Müzesi, Dumlupınar Üniversitesi Arkeoloji Müzesi, Evliya Çelebi Edebiyat Müze Kütüphanesi.

Arkeoloji müzesinde antik dönemlerden kalma eserler ile Amazonlar Lahdi önemli kültürel varlık olarak müzede dikkat çekmektedir (Zenci, 2018: 35). Çini müzesi ise Türkiye'de bulunan ilk ve tek çini müzesi olma özelliğini taşımaktadır. Ayrıca müzenin girişinde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış dünyanın en büyük ikinci taş kitabesi bulunmakta, fincancı ustalar ile kalfalar arasında imzalanan ilk toplu sözleşme örneği de yine bu müzede sergilenmektedir (T.C. Kütahya Valiliği, 2020). Macaristanlı özgürlük savaşçısı Lajos Kossuth 1850 ile 1851 yılları arasında Kossuth evinde misafir olarak kalmış, kaldığı bu ev müzeye çevrilmiş olup kaldığı dönemde Macaristan Anayasa Tasarısı'nı bu evde hazırlamıştır (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 8). Evliya Çelebi Edebiyat Müze Kütüphanesi Türkiye'de bulunan edebiyat müze kütüphaneleri kategorisi içerisinde altı kütüphaneden biri olma özelliğini taşımaktadır (T.C. Kütahya Belediyesi, 2020).

3.2.3.7. Somut Olmayan Kültürel Varlıklar

Somut olmayan kültürel miras, aktif olarak halkın yaşadığı ve yaşattığı içinde bulunan geleneksel yollarla öğrenilmiş ve öğrenilmesi devam eden kuşaktan kuşağa aktarılan manevi kültür olarak bilinen gelenekleri, inançları, el işçiliğini, tarihi değerleri, manileri, destanları, efsaneleri, müzikleri ve şarkıları içine alan geniş bir hazinedir (Türker ve Çelik, 2012: 89).

Somut olmayan kültürel miras çeşitleri halkın birlik ve beraberliğini, halkın yaşam tarzını, hayata bakışı, eğlence ve rutinlerinin anlaşılmasını sağlamakta kısacası halkın bibliyografyasını göstermektedir (Günhan, 2009: 1).

Somut olmayan kültürel miras ve çeşitleri toplumun sosyalleşmesi ve sosyal aktivitelerin topluca yapılması bakımından toplum içerisinde yaşayan bireylerin birlik ve beraberlik sağlaması açısından önem arz ettiği gözden kaçmamalıdır (Karabaşa, 2014: 102).

Kütahya ilinde de halkın nesilden nesle aktardığı somut olmayan kültürel miras açısından birçok efsane, menkıbe, türkü ve masallar, destan, ağıt, ninni, tekerleme, bilmeceler ve inançlar kulaktan kulağa aktarılmaktadır. Yine adet, gelenek ve görenekler, oyunlar, giyim-kıyafet, oya, el nakışı, el işlemeciliği, halı-kilim dokuma, mutfak ve yemekler halkın oluşturduğu, halk biliminin eğitiminden geçmiş şehrin sanatsal ve kültürel mirasları oluşturmaktadır (Er ve Kara, 2019: 21).

Kütahya ilindeki bazı efsane ve menkıbeler; ilin adının seramikle ilgilendirilen efsanesi, kent kalesinin kuşatılması ve alınması efsanesi, Sarıkız, Sultanbağı, Yoncalı ve Aksu efsaneleri ile Karadonlu Sultan menkıbesi, Şeyh Salih Efendi, Cemalettin Sultan ve Timur, Paşam Sultan ve Kırklar menkıbeleri olarak sayılmaktadır (Günhan, 2009: 7-24).

Dârü'l Elhan Kurumu tarafından birçok yörenin halk müziği derlemesi yapılarak Halk Türküleri İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı defterlerinde ciltler halinde yayınlanmıştır. Kütahya ilinin ve yörelerinin türküleri de 1929 yılı defter: 10'da beş adet, 1929 yılı defter: 11'de beş adet ve 1930 yılı defter: 13'de on yedi adet derleme türküleri yer almaktadır. Bu türkülerin isimleri ise şu şekilde sıralanmaktadır (Altınay, 2009: 27-28):

- Defter 10, 1929; Osman, Amasya Irmakları, Oduncular, Yağmur Yağar ve Efelerin Başı,
- Defter 11, 1929; Evlerinin Önü, Ahmet Beyin, Elli Altın, Kar Mı Yağdı ve Üç Çeşmeden,
- Defter 13, 1930; Yemenin, Elifim, Ne Ettim, Köprünün Altı, Orta Köy, Öte Yakaya, Yandım Aman, Dağda Fındık, Azime, Guguk, Ah Pınar, Ahalar, Furun Üstünde, Demir Yolları, Girdim Yârin, Kelpuşumu ve Anne Beni.

Bu türkülere ek olarak 1937 yılında Halil Kadri Erdem tarafından Kütahya Mesireleri (Gezmeler, Oyunlar, Türküler) adlı eserinde derlenen bazı Kütahya yöresi türkü isimleri ise şu şekilde sıralanmıştır (Erdem, 1937: 62-85):

- Guguk-Dan, Çiçeklerin Dili, İşit Bülbül, Üç Güzel, Kar mı Yağdı, Evimin Önü, Yarın Bahçesi, Alim, Kırmızı Gül, Sandıklı Yolu, Aliyem, İstanbul, Söğüt, Kaya, İki Bülbül, Selvi Kavak, Ver Bana Gönlünü, Bulut-Tan, Bergama Köprüsü, Yarimin Geydiği, Lâyikmiyim, Bil Kadrimi, Edremit, Ayva Dibi, Uyan Ahmet, Yıldız, Leylâ, Yemen, Tegin, Gurbet.

Kütahya ilinde halkın sosyal, kültürel ve toplumsal birlik ve beraberliğini sağlamak için şehir insanlarının belli günlerde veya aylarda toplanıp festival, eğlence ve piknik yapması için belirli tabiat alanları oluşturulmuştur. Bu alanlarda icra edilen etkinlikler, örf ve adetler, oyunlar, bayramlar, gelenekler ve festivaller milletleri, uygarlıkları ve toplumları ayakta tutmakta ve birliği, beraberliği, milli ve yerli olma şuurunu kuvvetlendirmektedir (Karaağaoğlu, 2014: 93).

Kütahya ili içerisinde bulunan mesire alanları ise şunlardır (Erdem, 1937: 3-4):

- Kente yakın olanlar; Çiğdemlik, Sahandurmaz, Deveyatağı, Sultanbağı, Beşikkaya, Aksu, Musalla, Çukurçayır, Hacıbekir Çeşmesi, Fettahsöğütleri, Felend, Bayamlık Koru, Aşağıhisar, Böcüçeşmesi, Özbek, Müderis, Hıdırlık, Dertdöken, Katırcıpınarı, Kepkebir, Zeryan, Damlarca, Kırklar, Üçler ve Maltepe'dir.
- Kente 3 ile 7 km uzaktakiler; Çamlıca, Acap, Bölçek Çayırı, Akköprü, Perli Köprüsü, Bülbüllük, Ağačköy, Porsuk, Kumarı, Aydoğdu ve Kundukören olarak sıralanmaktadır.
- Kente 15 ile 26 km mesafedeki mesire alanları Yoncalı ve Ilıca'dır.
- Kente 1 ile 2 saat mesafedekiler; Ortaca, Sekiören, Demirciören, Cıvli, Akse ve Dumlupınar olarak sıralanmaktadır.

Ege bölgesinde olmasından dolayı Kütahya ili somut olmayan kültürel miras açısından zeybek oyunu kültürün bir parçası haline gelmiş ve oyun geliştirilerek farklı hareket ve sergilenme ile çeşitlendirilmiştir. Zeybek oyununda başkaldırı geleneği, diz vurma, yiğitlik ve gücün sembolü olarak anlaşılmış ve yöre geleneklerinde yerini almıştır (Karabaşa, 2010: 2). Kütahya ilinde oynanan zeybek oyunlarının adlarına ve çeşitleri; “Gar Mı Yağdı Zeybeği, Ahmet Bey Zeybeği, Sinanoğlu Zeybeği, Mustafam Zeybeği, Çatal Çam Zeybeği, İslamoğlu Zeybeği, Gediz Pazarı Zeybeği, Sepetçioğlu

Zeybeği, Ferace Zeybeği, Kırıklama Zeybeği, Kütahya Zeybeği ve A Hamamcı Zeybeği” şeklinde sıralanmaktadır (Salün, 2001: 86-92; Karabaşa, 2010: 4).

Yörede kadın oyunları ile adam oyunları farklılık göstermektedir. Bunu Karabaşa yaptığı “Kütahya Halk Oyunları Üzerine Bir Değerlendirme” adlı araştırmasında tespit etmiş kadınların oynadığı oyun adlarını; Köroğlu, Haylalalom, Çömüdüm, Kabataş, Menekşeli ve Yangızlar olarak sıralamıştır (Karabaşa, 2010: 11).

Kütahya ilinde oynanan oyunlara bakıldığında bu oyunlar; Üşüdüm, Uzun Urgan, Turna, Karakedi, Fiske, Porsuk Köprüsü, Karşıdaki Güzel, Sen de Gel, Görücü, Bohça Atmaca, Çömlek olarak sıralanmaktadır. Bu oyunlara ek olarak Kurt-Kuzu, El Ele, Araba, Kalktım Ebe, Eteciğim Kirlendi, Softa-Yeniçeri, Turşucular, Tet, Emen, Süs, Tura, Pani, Bahçe ve Han-Kervan da eklenmektedir (Erdem, 1937: 40-57).

Somut olmayan kültürel miras geleneğinde unutulması en kolay olanı yazılı olmamasından dolayı maniler gelmektedir. Oysa halkın ağızdan ağıza ve kulaktan kulağa nesillere taşınması, toplumun parçası olan bireylerin bu manileri aklında tutması oldukça saygı ve sevgi beslenen bir gelenek konumuna yükseltmektedir. Maniler kişilerin duygu, düşünce, özlem, acı, hüznün, sitem, nefret, hiciv, sevda ve ayrılık gibi bireylerin edebi bir kaygı gütmeyen genellikle düğünlerde, bayramlarda, gezekte, kızlariçinde, tarla ve eğlencede söyledikleri yalın bir kültürel hazinedir (Salün, 2001: 160; Günhan, 2009: 152-153; Kocadağ, 2010: 99). Maniler İslamiyet öncesi Türk toplumlarında görülmeye başlanıp günümüze kadar uzanan ve devam eden milli bir değerdir. Maniler anonim halk edebiyatının en önemli temsilciliğini üstlenmekte, hece ölçüsü genellikle duraklı kalıbı kullanılarak söylenmekte, dört dizeden oluşmakta nadiren dört dizeden farklı olmakta ve genellikle kafiye düzeni (a, a, b, a,) şeklinde olan halk mirasıdır. Manilerin ilk iki dizesi doldurma olarak anılmakta asıl duygu, düşünce ve söylenmek istenen anlam son iki dizede verilmektedir (Kocadağ, 2010: 99; Günhan, 2009: 152).

Kütahya manileri diğer bazı Anadolu yörelerindeki gibi yaşadıkları yerleşim yerlerinin isimlerini manilerin birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü dizelerinde kullanmaktadırlar. Kullanılan bu yer isimleri Kütahya ili içerisinde bulunan ilçeler veya çevrelerinde (Gediz, Altıntaş, Emet, Dumlupınar, Asarcık, Simav, Domaniç vb.) bulunan yerlerdir. Bunun yanında köy ve kasaba (Çamlıca, Alayunt, Akpınar, Hacıköy,

Avşar, Enne, İnköy, Karakoca, Kayaarası, Samatlı, Örencik vb.) yerleşim yerlerinin isimleri de yine manilerde yer almaktadır. Bu halk ve toplum arasında bir gelenek teşkil etmektedir. Yapılan bir çalışmaya göre halk arasından bilinen 99 mani içerisinde 52 tanesi birinci dizede yerleşim ilin yerleşim yerleri adını kullanmakta, 23 tane üçüncü dizede ve 12’şer tane de ise iki ve dördüncü dizelerde yerleşim isimleri kullanıldığı saptanmıştır (Aday, 2017: 863-868).

Kütahya yöresinin somut olmayan kültürel miraslar arasında eski ağır elbiseler dedikleri kadın giysileri ile erkek zeybeklerin giydiği ve yöreye göre bölgelere ayrılarak adlandırılan, Germiyan Beyliği ve Osmanlı Saray giyim kuşamı ile son halini almış bir gelenek oluşmuştur. Bu eski elbiseler kültürel mirasın bilincinde bireylerin sandıklarda saklamak suretiyle koruduğu, günümüzde ise Halk Eğitim Merkezi ve belediyenin girişimleriyle tekrar kurslar aracılığıyla orijinaline yakın el işlemeli tasarımlarının yapılması ile yaşatılmaktadır. Kadınların kullandıkları somut olmayan kültürel miras elbise isimleri; Tefebaşı, Fermene, Dallı ve Bindallı, Dizi Bağlı, Eğrimli, Çatkılı, Pullu, Ferâce, Yolaklı, İzmirli ve Carlar olarak adlandırılmakta bu elbiselerde kendi içlerinde Üç Etek Entari ve Şalvar olarak ayrılmaktadır. Erkeklerin giydiği zeybek giysisi ise; Kelepoş (Serpuş), Fes, Poşu, Mintan (Gömlek), Gazeki (Cepken), Şal (Kuşak), Kolan, Silahlık, Elifi Don (Uzun Şalvar), Potur (Şalvar), Çarık, Yemeni, Çizme, Tozluk ve Çorap olarak ayrılmaktadır (Efe ve Barlas, 1963: 24-26; Salün, 2001: 75-83).

3.2.3.8. Diğer Kültür ve Tabiat Varlıkları

Kütahya ili gelenek, görenek, normlar ve kent mirası bakımından sadece somut ve somut olmayan varlıklarından ibaret olmayıp alternatif doğal ve gezi alanları ile sosyal, kültürel ve doğal tabiat alanlarına da sahip konumdadır. Kütahya ilinde bulunan doğal ve tabiat alanları ile alternatif gezi, eğlence ve sağlık alanları ise “kamp ve karavan turizmi, av ve yaban hayatı, atlı-motorlu-bisikletli doğa gezisi, mağara turizmi, kuş gözlemciliği, sportif amaçlı olta balıkçılığı” şeklinde sıralanmaktadır (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 78-79).

İl sınırları içerisinde halkın rahat nefes alması, spor amaçlı aktiviteler, kültürel etkinlikler, festivaller ve sosyal amaçlı faaliyetler geliştirilmesi açısından mesire alanları, milli parklar ve tabiat alanları koruma altına alınmıştır. Bu alanların sağlık açısından önemi ise yayla ve çamlık alanlarının temiz oksijen bulundurması ve doğanın

psikolojik olarak rahatlatma etkisi sayılmaktadır. Kütahya ilinde koruma altına alınan doğal alanlar ve varlıklar şunlardır (Zenci, 2018: 144-153; Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 80-86; Aktan ve Yıldız, 2020: 27-29):

- Koruma alanları; Kaşalıc Tabiatı Koruma Alanı, Vakıf Çamlığı Tabiatı Koruma Alanı, Çınarlar, 1000 Yıllık Kestane Ağacı, Beşik (Mızık) Çamı,
- Parklar, mesire alanı, göller, barajlar ve ormanlar; Yedigöller Şehzadeler Parkı, Ezop Masal Adası, Çamlıca Tabiat Parkı, Enne Barajı Tabiat Parkı, Kütahya Şehir Ormanı, Ağaçköy Regülatörü Mesire Yeri, Ilıcaksu Mesire Yeri, Murat Dağı, Gölcük Yaylası, Porsuk Barajı ve Kuruçay Göleti.

Harita 3.2: Kütahya İlinde Bulunan Koruma Alanları

Kaynak: Aktan ve Yıldız, 2020: 51.

Kütahya ilinin toplam arazi ve yüzölçümünün 46.640,58 hektarı koruma alanı olarak belirlenmiş bu alan il yüzölçümünün 2020 yılı için % 4'ünü oluşturmaktadır. Ayrıca bu alan içerisinde hayvan ve bitki popülasyonlarının korunması da sağlanmakta bunun için karasal ve iç su ekosistemleri envanter ve izleme “Kütahya İli Biyolojik Çeşitlilik Projesi” 2015-2017 yılları arasında tamamlanmış elde edilen envanter bulguları “Nuh’un Gemisi Veri Tabanı”na aktarılmıştır. Bu proje kapsamında oluşturulan literatür ve arazi çalışmaları “1780 Damarlı bitki türü, 282 Endemik bitki türü, 51 Familyaya ait 211 kuş türü, 35 Memeli hayvan türü, 4 Familyaya ait 20 balık türü, 2 Takım ve 9 aileye ait 19 sürüngen türü ve 6 Amfibi türü” tespit edilmiştir (Aktan ve Yıldız, 2020: 45-46).

Tabiat alanlarının, gölet, baraj, park, yayla ve dağ gibi doğal kaynakların doğru bir şekilde korunması su, hava, toprak, ağaç ve çeşitli tabiat alanların gelecek neslin faydalanması açısından iyi bir şekilde doğanın, kaynakların, varlıkların ve çevrenin yönetiminin gerekli olduğunu göstermektedir (Yılmaz, Bozkurt ve Taşkın, 2005: 18).

Bireyler sağlıklı yaşam bilinci etrafında ilaç tedavisi dışında doğal yollarla hastalıklarının tedavisi veya sağlıklı yaşam için alternatif doğal kaynaklı tedavi yöntemine yönelmektedirler. Bu durumda birey doğal kaynak olarak oluşmuş mekânları kaplıca, termal veya şifalı sıcak su merkezlerine yönelmekte bu sayede alternatif turizm ve sağlık turizmi kavramları ortaya çıkmaktadır. Alternatif turizm, yerli malzeme etrafında oluşan yabancı ve yerli girişimcilerin işbirliğiyle oluşturulan sosyal, kültürel ve ekolojik uyuma katkı sağlayan turizm çeşidi olarak tanımlanmaktadır. Alternatif turizm çeşitleri ise doğa, av, spor, dağ ve kış turizmi, festival, tren, bisiklet, karavan ve termal turizmden meydana gelmektedir (Önder, Özçelik ve Odabaşı, 2010: 43). Sağlık turizmi, hastalığına şifa arayan veya sağlıklı yaşam için uğraşan bireyin kendi bulunduğu ortamdan doğal yollarla elde edilen tedavi şekliyle şifa bulmak ve alternatif doğal yaşam için başka bir merkeze gitmesidir. Sağlık turizmi üç kategoriye ayrılmakta bunlar, tıp turizmi, yaşlı/engelli turizmi ve termal turizm olarak sıralanmaktadır (Taşkın ve Şener, 2013: 254).

Termal turizm, tıbbi turizm olarak sağlıklı yaşam veya vücuttaki birçok hastalıkların tedavi edilmesi amacı ile kullanılmaktadır. Yöntem olarak içmek, banyo yapmak, çamurunu sürmek, soğuk ve sıcak su buharında beklemek, oksijen almak, dağ ve deniz havasından yararlanmak için tıbbi testlerde kanıtlanmış tedavinin turizm amaçlı değerlendirilmesidir (Tunçoğlu, 1981-1982: 753). Gelişen ve dönüşen dünyada birey doğal olanın peşine düşmüş, alternatif turizm ve şifa arama yöntemleri için doğal kaynaklara yönelmiş ve bunların yanında sosyal, kültürel, eğlence, dinlenme ve doğal çevrede rekreasyon faaliyetlerine katılmayı amaçlamıştır. Turizmin özellikle sağlık turizmi açısından şehrin kalkınması ve ekonomisine faydası düşünülürse termal turizm işletmeciliği yapan belediyeler açısından kentleşme politikalarında kentin kültürel ve doğal varlıklarının şekillendirilip ekonomiye katkısı göz önünde bulundurulmalıdır (Ceylan, 2018: 682).

Termal sağlık turizmi sadece son zamanların tıbbi tedavi yöntemi değil aynı zamanda antik çağlardan itibaren şifa ve tedavi yöntemi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Ekonomik açıdan bile antik uygarlıklar termal turizmi kullanmış, termal doğal kaynakların bulunduğu bölgenin zenginliğini artırdığını keşfetmişlerdir. Antik çağlarda sağlık tedavisi amaçlı özellikle termal kaynaklara yönelik turizm önemli bir ilgi odağı halini almış, bu anlayış 21. yüzyıl bireylerine kültürel miras olarak kalmıştır (Önder, Özçelik ve Odabaşı, 2010: 41).

Kütahya ili de bu tarihi, kültürel ve doğal zenginliklerden payını almış, il sınırları içerisinde geçmiş medeniyet ve uygarlıkların kullandığı bugüne kadar korunarak gelen birçok kaplıca ve termal kaynak alanlarına sahiptir. Kütahya ili bulunduğu coğrafya ve jeotermal özellikleri bakımından ülkemizin en zengin termal kaynakları olan iller arasında yer almakta olup bu termal kaynaklar ve kaplıcalar sağlık turizmi açısından son derece önem arz eden termal değerlere sahiptir. Günümüz itibariyle il sınırları içerisinde Bakanlar Kurulu Kararı ile oluşturulmuş 8 adet termal turizm merkezi bulunmakta ve bu merkezler dışında diğer kaplıcalarda sağlık amaçlı olarak ilde bulunmaktadır. Kütahya ilinde bulunan kaplıca ve tedavi merkezleri tıbbi laboratuvar testleri ile kanıtlanan romatizma, felç, kadın hastalıkları ve sinirsel hastalıkların tedavisinde kullanılmakta olup yerli ve yabancı turistler tarafından yararlanılmaktadır (Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 69).

Tablo 3.5: Kütahya İli Termal Turizm Merkezleri ve Özellikleri

Kütahya İli Termal Turizm Merkezleri ve Özellikleri			
Termal Adı	Su Grubu	Derecesi	İyi Gelen Hastalıklar
Ilıca Harlek Termal	Oligo Metalik	25-43 °C	Romatizma, Cilt, Sinir ve Kadın Hastalıkları, Karaciğer, Böbrek ve Safra
Emet Termal	Hipotonik	43-56 °C	Siyatik, Mide, Bağırsak, Cilt ve Kadın
Emet Dereli Termal	Oligometrik	38-40 °C	İçme Su Olarak, Romatizma, Böbrek ve Karaciğer, Safra, Kemik Erimesi
Gediz Murat Dağı Termal	Meteorit Vatoz	29-50 °C	Deri, Kalp, Dolaşım, Böbrek, Kas ve Eklem, Sinir, Kireçlenme ve Beslenme Bozukluğu
Gediz Ilıcasu Termal	Hipotonik	85-104 °C	Romatizma, Deri, Kadın, Mide, Eklem ve Kas, Bağırsak, Karaciğer ve Safra
Simav Eynal Termal	Hipotonik	70-90 °C	Nevralji, Sedef, Böbrek, Kireçleme, Kadın, Cilt ve Deri
Simav Çitgöl Termal	-	87 °C	Kırık-Çıkık, Böbrek Taşı, Ülser, Nefrit, Cilt, Deri, Siyatik ve Rehabilitasyon
Simav Naşa Termal	-	90 °C	Bel Fıtığı, Guatr, Egzama, Nefrit ve Ülser
Tavşanlı Termal	Göbel Oligometrik	32 °C	Yara Tedavisi, İltihap, Romatizma, Adale ve Kemik
Hisarcık Esire Termal	Termomineral	51 °C	Eklem ve Yumuşak Doku, Şişmanlık, Gut, Nevralji, Romatizma ve Cilt

Kaynak: Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018: 69-76; Zenci, 2018: 129-141; Tunçoğlu, 1981-1982: 755-759.

3.2.4. Kütahya İli Kentleşme Politikaları

İnsan nüfusunun hızla artması, insanların tarım alanlarını bırakıp fordist üretim tarzına geçişle bireylerin kent olarak adlandırılan dar alanlara sıkışması, devletleri ve yönetim kadrolarının bu dar alanların daha iyi, planlı ve belirli bir politika ekseninde mekân ile ilgili problemleri çözmeleri sonucunu ortaya çıkarmıştır. Dar mekânsal alanlara bakıldığında devlet kurum ve kuruluşları insanların yerleşmesi için fiziki mekânlarını, kentin çevresini, bireylerin yaşam standartlarını, mekâna götürülen altyapı, üstyapı, ulaşım, su, kanalizasyon ile arsa yönetimi ve bireylerin sosyo-kültürel taleplerine cevap verebilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Kent içerisinde planlanması ve çeşitli sorunlar olarak yaşam standartlarını zorlaştıran mekânsal sorunlara bakıldığında; gecekondular sorunu buna bağlı olarak altyapı ve üstyapı ile yetersiz inşaat tekniklerinin kullanılması fiziki mekân yani kent içerisinde barınma ve konut sorunu ilk sıralarda yer almaktadır. Kentleşme politikası açısından diğer bir sorun ise dar mekânların arsalar olarak parsellenip bireylerin bu parsellere uygun ölçülerde tespit edilerek sığdırılmasıdır. Kentte yaşayan insanların kültürel, sanatsal, tarihi ve sosyal standartlarına uygun olarak bu dar mekânlarda sosyal alanlar, parklar, müzeler,

ören yerleri ve tabiat alanları oluşturulması ile daha önceden yapılmış kent mimarisine mâl olmuş, kentin silüetini oluşturan kültürel ve tarihi yapıların korunması en önemli sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunların çözümüne dönük merkezi ve yerel yönetimlerin oluşturacağı politikalar kenti, kentleşmeyi ve kentliliği etkilemektedir (İsbir, 1991: 55).

Bir toplumun oluşup yüzyıllar geçmesine rağmen belirli gelişmişlik dışında asimile olmadan, değişmeden, varlığını, bilincini, ahlak yapılarını, normlarını, değerlerini ve kendilerini diğerlerinden ayıran en belirleyici belge ve kayıt sistemi o toplumun kültürü ve bağlı varlıkları olduğu unutulmamalıdır. Bu bakımdan kentler de varlıklarını, sürekliliklerini, silüetini ve manzarasını tarihi ve kültürel miras yoluyla sağlamaktadır. Gelecek nesillerin aynı kültür üzerine yürümesi ve o kültürü geliştirmesi için geçmişteki değerleri görmesine imkân sağlayacak somut açıdan en önemli belgeler kentin ve kentteki kültürel varlıkların korunmasıyla mümkün olmaktadır. Kent mekânlarındaki yenilikler adı altında kapitalizm ve rant odaklı ekonomik çıkar beklentilerinin kentlerdeki kültürel ve tarihi varlıkların yok olmasına neden olduğu birçok örnekleriyle insanlığa ders niteliği taşımaktadır. Oysa kentin turizm, kültür ve ekonomik açıdan gelişmesi ve kalkınması kültürel ve tarihi varlıkların çokluğu ve iyi korunmasıyla aynı oranda gelişme göstermektedir. Bu durumu birçok tarihi metropoliten kentlerin turizm odaklı ziyaretçi çektiği, kent ekonomisine gelir sağladığı ve kentin kalkınmasına katkı sağladığı yönetim organları tarafından uygulanan kentleşme politikaları ile uygulamalı sistemler arasında yerini almasından anlaşılmaktadır (Karaca, 2019: 251).

Kütahya ili tarihi geçmişi zengin olan ve birçok medeniyete ev sahipliği yapması, o medeniyetlerin yaşam standartları, yerleşim yapılarının farklılığı ve kentleşme açısından farklı politikalar, farklı mekânlar ve farklı kültürel düzenler geliştirmesine neden olmuştur. Bu farklılıklar kente tarihi bakımdan oldukça zengin bir miras bırakmakla beraber yerleşme, kent planlaması ve kentleşme bakımından oldukça farklı sorun oluşturulmasına zemin hazırlamıştır (Bozkurt ve Acar, 2015: 60- 61).

Bu farklılıklardan kaynaklanan kentte oluşan olumsuzlukların giderilmesi, kentin sorunlarına çözüm olması amacıyla ve kentleşme politikaları ekseninde 1982-1987 yılları arasında yapılmış Nazım İmar ve Uygulama İmar Planları bulunmaktadır.

2004 yılında hazırlanan imar planlarına müteakip bu planların esas alınmasıyla kentin Jeolojik Raporu oluşturulmuştur. Yine 1987 yılında yürürlüğe giren Koruma Amaçlı İmar Planları ilin kültürel, tarihi ve doğal varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi ekseninde, sit alanlarında ve bu alanın etkileşim-geçiş sahasını da içine almaktadır (Kütahya Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, 2005: 258). Bu planlar toprak mülkiyeti, demografik, mimari, arkeolojik, tarihi, doğal, kültürel yapılaşmayı, sosyo-ekonomik ve toplumsal verilerini içeren hali hazır haritalar üzerine çizilen Nazım ve Uygulama İmar Planlarının gerektirdiği ölçekli planlardır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983: 3/a).

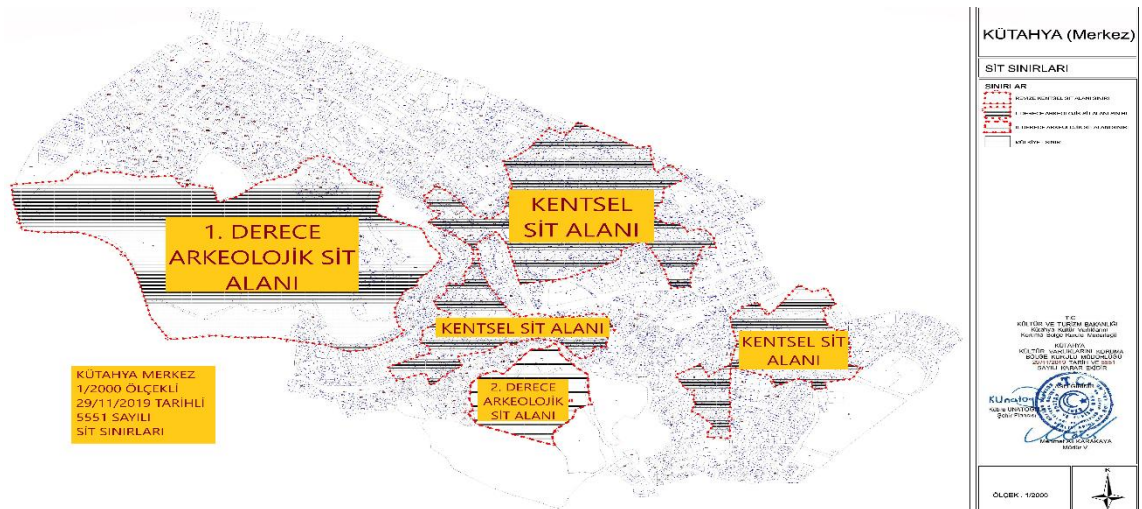
1983 tarihinde hazırlanması bitirilen Kütahya Kentsel Sit ve Etkilenme Geçiş Alanları Plan Raporu'na (KKSEGAPR) göre Kütahya ilimin merkezini oluşturan ilk yapılar kalenin eteklerinde bulunmaktadır. Burada konumlanan yapılar Türk Devri iskânını, imarını ve kentleşme politikalarının çekirdeğini oluşturan Balıklı, Paşam Sultan, Servi ve Pirlar mahalleleri olarak kayıtlarda yerlerini almışlardır. Kütahya ilinin merkez de ilk yerleşim yapıları kale konumlu olarak planlanmış ve kale içi Maruf Mahallesi ile eteklerine yapılmış olduğu yıkılan kalıntılardan anlaşılmaktadır. Fakat bu yapıların imar düzeni, altyapı ve yapıların konuşlandığı mekânın genişliği ve sınırları eldeki bulgulardan anlaşılabilir değildir. İlk yapılanmalarının ovalara doğru değil de doğu-batı yönünde uzanması, o dönemde tarım alanlarına verilen önem sayesinde kentleşme politikası ve imar planlaması açısından kentin silüetinin oluşmasını sağlamıştır. Kütahya ilinde son zamanlarda tarım ekiminin azalması, kentin ovaya doğru yapılaşmasını arttırmış, bu durum kentin eski kültürel mimari mirasının tahribatını belirli bir ölçüde engellediği de raporda yer almaktadır. Buna rağmen kentteki eski ticaret alanlarının farklı yeni sahalara kaydırılmaması, kentin eski yerleşmelerinde bulunan arsaların fiyatlarında artışa yol açmıştır. Kent merkezindeki arsa fiyatlarının yükselmesi, yeni yapılanma taleplerini arttırmış bu durum da kentin kültürel mimari mirasına zarar verme endişesini ortaya çıkarmıştır (Kütahya Kentsel Sit ve Etkilenme Geçiş Alanları Plan Raporu, 1983: 10).

Kütahya kentine yönelik Nazım İmar Planı olan Bayındırlık ve İskân Bakanlığınca 1982 yılında onaylanmış ve ilerleyen yıllarda plana uygulanan revizyonlar ve ilavelerin sonucunda kentin meskûn dokusunun olduğu, kuzeybatı-güneydoğu yönlü 3.850 hektarlık Nazım İmar Planları oluşturulmuştur. Kentin tarım alanlarının bol

olduğu kuzey kesiminde Parmakören Konut Alanı ve 1. Toplu Konut Alanı ile 2. Toplu Konut Alanları konut gelişiminin bu bölümde oluşturulması için 1.450 hektarlık alan kapsamında ilave Nazım İmar Planları oluşturulmuştur. Kütahya ili sağlıklı bir kent ve kentleşme politikası açısından konutlar ile sanayi tesislerinin ayrılması ve kente göre konum oluşturulması açısından 1. Organize Sanayi Bölgesi (O.S.B.) alanında, 240 hektar ve 2. O.S.B alanında 350 hektarlık Nazım İmar Planı oluşturulmuştur. Yine kentin mülkiyet içerisinde yapılan Mevzii İmar Planları karayoluna cepheli bölümler için oluşturulmuştur (Kütahya Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, 2011: 324).

Kütahya ilinin merkez ilçe ekseninde yerleşim yerinin şekillenmesi ve şehrin konumunu belirleyen en önemli etken, doğal özelliklerin kentin yayılımına ve dağılımına etki eden topoğrafik yer şekilleri ile jeolojik etmenlerinden kaynaklanmaktadır. Kentin güneyi ormanlık alan olması ve dağlık yamaçların varlığı, kuzeyinde ova ile tarım alanlarının olması ve Askeri Hava Alanı'nın mevcudiyeti kentleşme politikaları ekseninde yerleşim, yerleri ve ulaşım ağını doğu-batı yönünde lineer bir aks oluşmasına neden olmuştur. Kentin yerleşimi, imarı ve konut alanları kentin doğu-batı yönünde uzanması ve yapılacak yeni kentleşme politikası ile planlarının bu doğrultuda oluşturulmasına etki etmektedir (Kütahya Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, 2005: 258).

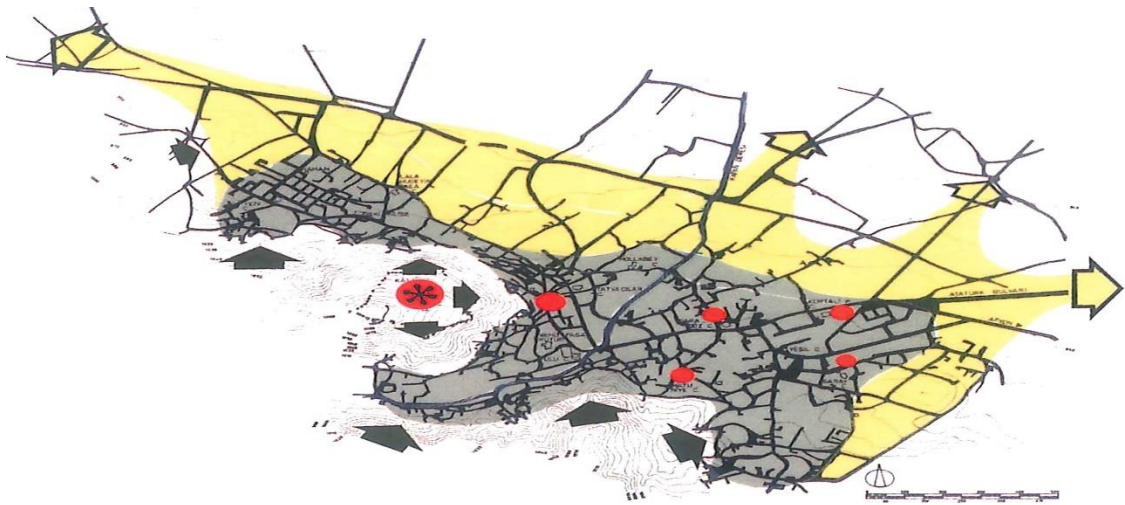
Şekil 3.1: Kütahya Merkez İlçe Arkeolojik ve Kentsel Sit Alanları

Kaynak: Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Kütahya Merkez İlçe 29.11.2019 Tarihli 5551 Sayılı Arkeolojik ve Kentsel Sit Alanları Kararı, 2019.

İlin yerleşim yerlerinin yayılımını etkileyen yapay ve somut olarak ele alınan diğer en önemli etken ise yasal düzenlemeler olan Kentsel Sit Alanları'nın oluşturulması ile kale ve çevresinin bulunduğu Doğal ve Arkeolojik Sit Alanı'nın yasal belirleyici olduğu yukarıdaki plandan da en güzel şekilde anlaşılmaktadır. Bu yasal düzenlemeler sayesinde kentin doğal, tarihi, arkeolojik ve kültürel varlıklarının yok olmasını engellemek amacı ile imara açılması yasaklanmıştır. Bu sayede kentin yenilenme veya yeniden yapılanma alanlarının buralara kaymasını engelleyici önlemlerin etkili olduğu Kütahya İli (Merkez) Koruma Amaçlı İmar Planı Araştırması Raporu'nda (KİKAİPAR) belgelenmiştir. Kentleşme politikaları açısından kentin imarı ve planlaması bakımından kentin kuzeybatı (Şekil 3.2.) tarafına kayması ve bölgeye yapılan Dumlupınar Üniversitesi Merkez Kampüsü'nün bu bölgede konumlandırılması etkili olmuştur. Ayrıca üniversite öğrencilerinin barınması için bu güzergâh üzerine yurtlar ve pansiyonların inşa edilmesi diğer bir ekti aracı olarak görülmektedir. Kentin sosyal faaliyet alanlarının, eğlence ve dinlenme mekânlarının ve kentte yaşayan bireylerin yaşam standartları açısından değerlendirilen mekânlar veya yapılar kentin kuzeyinde bulunan Atatürk Bulvarı üzerinde toplandığı anlaşılmaktadır. Kentin imar politikalarının etkisiyle konut yoğunlaşması kuzeydoğu yönünde gerçekleşerek kentin diğer yerleşim yerlerinden farklı olarak ızgara sistem şeklinde planlamasının yapıldığı gözlemlenmektedir (Kütahya İli (Merkez) Koruma Amaçlı İmar Planı Araştırması Raporu, 2012: 59).

Şekil 3.2: Kütahya Merkez İlçe Kentin Yeni Yapılaşma Yönleri

Kaynak: Arû, 1998: 58.

Plana göre sarı alanlar, kentin yeni imara açık alanları kent yerleşiminin topografik nedenlerinden kaynaklı olarak güneybatı yönüne doğru genişlemeyerek kuzeydoğu yönlerinin ovalık olmasından dolayı yerleşim alanları bu yönlerde gelişme göstermiştir (Arû, 1998: 58).

Kentin çevresinin ve tabiat alanlarının kentleşme politikaları ekseninde imara açılmaması ve doğal ormanlık alanlarının fauna ve florasının korunması açısından merkezde Çamlıca Orman İçi Dinlenme Yeri, Enne Orman İçi Dinlenme Yeri, Anasultan Orman İçi Dinlenme Yeri ve Tavşanlı Yolu Premidal Karaçam Alanı tabiat koruma alanı olarak belirlenmiştir. İlin kişi başı yeşil alan düşme oranına bakıldığında 12 m² ve genel kentsel yeşil alan yüzölçümü 2.800.000 m² olarak tespit edilmiştir (Kütahya Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, 2011: 33, 57). Daha sonra bu alanlara Merkez İlçe'de Doğal Sit Alanları olarak Frig Vadisi, Ahmet Yakupoğlu (Maltepe) Parkı, Hasan Tahsin Aşan (Belediye) Parkı ve Azot Sitesi eklenerek koruma alanlarının sayısı arttırılmıştır. Yine Kütahya ili Merkez İlçe'de İnli Köyü (mağara yerleşimi) ve Sofca Köyü (mağara yerleşimi) alanları mağara alanları olarak koruma altına alınmıştır (Kütahya Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2019: 74-80).

3.2.4.1. Ulaşım

Ulaşım dar anlamda bireylerin ve mallarının geniş anlamda devletlerin ve ülkelerin mallarının ve hizmetlerinin iki farklı coğrafi konuma taşınması sağlayan, bu durum gerçekleşirken de belirli bir fayda veya zaman tasarrufunun elde edinmesi olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, 2016: 188). Ulaşım bu fonksiyonları yerine getirirken karayolu, demiryolu, denizyolu (nehir, ırmak ve göller dâhil), havayolu ve boruhattı olarak alt sistemlerden oluşmaktadır. Birey ve ülke için ulaşım sadece bir aktivite hareketi olmayıp ekonomik ilişkiler ve ticaret hayatı için oldukça önemli bir konuma sahiptir. Ulaşım dolaşımın, hareketin, seyahatin, ekonomi ve ticaretin yanında askeri, sosyal, siyasi, imar ve iskân, toplumsal, çevre boyutu ve yerleşim bakımından ilişkiler içerisinde bulunan fonksiyonlara sahiptir. Ulaşım sayesinde kırdaki bulunan insanlar, ürettikleri ürünlerini pazara ulaştırmakta, seyahat etmekte ve günlük hareket işlevselliklerini gerçekleştirmektedirler. Kentsel açıdan ulaşım ise insanlara kentin sunduğu fırsatlardan yararlanmayı teşvik ettiği gibi kır ile kent arasındaki nüfus hareketliliğini sağlamaktadır. Planlama ve kentleşme politikaları açısından ulaşım

bakıldığında merkezi ve yerel yönetimlerin örgütlenmesi, siyasi birliğin sağlanması, kentin, kırsalın veya bölgenin altyapı ve üstyapı faaliyetlerinin geliştirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca ulaşım; dünya ülke ve bölgeleriyle rekabetin, iletişimin, haberleşmenin ve ekonomik, ticari, turizm ile kültürel etkileşimin sağlanmasında en önemli bir araçlardan biridir (Erdoğan, 2016: 188-191).

Kütahya ili en meşhur, tarihi ve kültürel ulaşım ağına Lidyalılar zamanından kalma Kral Yolu ile M.Ö. VI. yüzyılda kavuşmuş bu sayede kent önemli ticaret güzergâhı halini alarak tarihteki yerini almıştır. Kral Yolu yeni bir yol olmayıp bölgedeki Hitit ve Lidya yollarının iyileştirilmesi ile oluşturulmuş, güzergah mevkilerine kralın habercileri için hanlar yol, boyu dizilmiş ve bu durum sonucu yol geçtiği güzergahlara hayat kaynağı olmuştur. Ayrıca yol, Anadolu topraklarını bir uçtan diğerine uzanarak diğer bölge yollarını ikincil yol konumuna düşürmüştür (As, 2006: 22).

İl, coğrafi konumundan dolayı tarihinden aldığı ulaşım yönünden faydalarla beraber farklı bölgeleri birbirine bağlayan bir güzergâh ve bir düğüm noktası olagelmıştır. Türk egemenliğine girmesiyle eyalet statüsü verilmesi, milli mücadelenin yine bu kent ve çevresinde gerçekleşmesi ilin ulaşım yönünden gelişmesini sağlamıştır. Marmara Bölgesi'ni Akdeniz Bölgesi'ne bağlayan bir köprü vazifesi görmekte yine İç Anadolu'yu Ege Bölgesi'ne bağlamaktadır. Önemli karayolları bakımından Eskişehir-Kütahya (D-650), Kütahya-Afyon, Uşak-Kütahya, Bilecik-Kütahya (D-650), Balıkesir-Kütahya'yı (D-230, D-240) birbirine bağlamaktadır. Ayrıca bu yollarla birlikte Bursa-Kütahya (D-595, D-230) yolu ticaret, ekonomi, seyahat ve kültürel turizm açısından bölgeler arası ulaşımı sağlamaktadır (Darkot ve Tuncel, 1978: 73; Akgün, 2001: 32; KİKAİPAR, 2012: 18).

Bu yolların oluşmaya başlaması modernleşme faaliyetleri ile araç trafiğine dayalı ulaşım sistemine geçilmesi 1860 yıllarına kadar gitmektedir. Bu yılların sonuna doğru Osmanlı İmparatorluğu zamanında Kütahya'da kentleşme politikaları bakımından kent merkezi bedesten, cami ve hamam kompleksinden oluşum çarşı planlaması ile bu alanlara otel, iş merkezleri, bankalar, sigorta özel teşebbüsleri ve hanlar yapılmaya başlanmıştır. Yapılan bu ticari faaliyetlerin altyapı çalışmaları ekseninde planlamalarına başlanılarak posta binaları ve tren istasyonları yapılması ile eski kültürel kent dokusuna

yeni ve modern yapıların eklenmesi eski kent ve yeni yapıların farklılaşması ile ulaşımda yaya odaklı yerine araç odaklı sistemi meydana getirmiştir. Gelişen yaşamla yeni ulaşım sistemlerinin kurulması ile beraber modernleşmenin etkisi genişleyerek yeni arazi kullanımı ve yerleşim şekilleri ortaya çıkmıştır. Kütahya şehri için bu durum yeni kamu binalarının yapılması ile Osmanlı Devleti zamanında Ulu Cami'nin ve çevresine ticari hayatın gelişmesiyle Hükümet Konağı, Lise ve Askeri Kışla eklenerek kentin merkezi oluşturulmuştur (Özbudak ve Önal, 2018: 1005-1008).

Bu dönemden kalma yol, sokak ve caddelerin genel özelliğine bakıldığında kentte yapılaşma, yamaçlara doğru yayıldığı için yollar genellikle eğimli olduğu gözlemlenmektedir. Bununla beraber konutların sık inşa edilmesi, yolların ve sokakların sınırlı ve dar bir alana sıkışmasına neden olmuştur. Döneminden kaynaklı motorlu araçlar yaygınlığı az olduğu için yollar bu alanlar için uygun değildir. Yolların özellikleri yayalara dönük oluşturulmuştur. Yolların ve sokakların dar olması araç trafiğinin artmasıyla orantılı kaldırım alanları sınırlı ve nadirde olsa kaldırımsız yollarla karşılaşılma ile birlikte ayrıca kentsel mekân alanları için gelişime kapalıdır. Yeni yapılacak hizmetlerin ulaşması ve planlaması bakımından sık, dar ve gelişmeye müsait olmamasından dolayı gelecek planlamalar ve hizmetler için olumsuz bir durum sergilenmektedir (Arû, 1998: 218).

Kent içerisinde eski dönemlerde oluşmuş bu tarihi yollar 1983 yılı "Kütahya Kentsel Sit ve Etkilenme Geçiş Alanları Plan Raporu" içerisinde bahsedilmiş ve bu yolların genişliği 6 metreden az olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca araç trafiği için uygun olmadığı, genişletmesinde mevcut kültürel yapılara zarar oluşturulacağından yapılamayacağına değinilerek araç trafiğine kapalı olarak kalacağı planda kabul edilmiştir. Ayrıca plana göre birçok fiili yolun açılmadığı da raporda kayıt edilmiştir (KKSEGAPR, 1983: 24).

Harita 3.3: 1995 Tarihli Kütahya Merkez Tarihi Kütahya Evleri ve Yol Güzergâhları Haritası

Kaynak: Eser, 1955: 21.

1955 tarihli Kütahya Merkez haritasındaki dolgu ve boşluklar dışında kalan yerlerde, yol güzergâhlarına ve tarihi Kütahya evlerinin konumuna bakıldığında Kale’yi bir hilal olarak saran batı yönüne doğru çevre yerleşim yerlerine ve kentsel mekanlara bakıldığında Cumhuriyet kentini ortaya çıkaran bir plan doğrultusunda olduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyet kentlerinin ortak özellikleri olarak tanımlanan bulvarların (Atatürk Bulvarı) ve caddelerin (İstasyon ve Afyon Caddesi) kesişerek kentin meydanlarını oluşturmaları ile bu meydanların çevresine yapılan yeni kamu hizmet yapılarının özellikleri planda barınmaktadır. Ayrıca bu dönemde yapıların çoğu Tanzimat Dönemi’nde oluşturulmuş kamu hizmet binalarını barındırmaktadır. Kentleşme politikaları bakımından incelendiğinde tarihi Kütahya evlerinin ve kentin çekirdeğini oluşturan Kale, Ulu Cami ve çevresi kent planı (Şekil 3.2.) ile karşılaştırıldığında tarihi dokuya az müdahale ederek dokunun dışında doğu-batı yönlü olarak yeni yapılaşma alanlarının planlandığı anlaşılmaktadır (Özbudak ve Önal, 2018: 1005-1006).

Cumhuriyetin 15. yılında (1938) kaleme alınan “Kütahya” adlı çalışmadan da Cumhuriyet kentinin ortak özelliklerini anlamaktayız. Eserin Nafia başlıklı bölümünde Kütahya ilinde “kara kağnıların geçmesine müsait yollar, ahşap köprüler” yerine betonarme, kargir ve şose yollar ile köprülerin yapıldığı anlatılmaktadır. 1923 yılına kadar Kütahya ilinde toplam 329 km yol yapıldığı son 15 yılda ise 347 km şose yol

yapıldığı kayıtlara geçmiştir. Yine geçmişten alınan 123 köprü menfez onarılarak buna ek ilde toplam 463 beton ve kargir köprü ve menfez yapılmıştır. Yine eserde kent içinde gelecek kuşaklara kalması için parme meydanlar ve bulvarların oluşturulduğu ifade edilmektedir. Yine eserde yol ve ulaşım için yapı malzemelerinin “derme çatma ağaç yerine betonu, demiri ve taşı koyan” bir yeni yapılanma sürecine girildiğine değinilmiştir (Bilik, 1938: 48-49).

Günümüze doğru kent özelinde ulaşım ve ulaştırmaya bakıldığında karar araçların ve kentleşme politikası oluşturucuların, insanların sıkışmış olduğu kent mekânlarında araç trafiği, yük ve yaya trafiğini kontrollü ve aksaklıkları gidererek kenti rahatlatma ve içinde yaşayan toplumların taleplerine cevap vermeleri üzerine gelişmektedir. Bunları yaparken kentteki konut ile yol, birey ile yol, coğrafi yapı ile yol ve araç ile yol uyumu doğrultusunda plan ve projelerini oluşturma ve gelecek için kente sorun yaşatmayacak ulaşım ağları düzenlemektedirler. Bunlar arasında en önemlilerinden biri olan birey ile yol ilişkisi açısından kent merkezlerini araçlardan arındırarak sadece yayalar için hazırlanılması çalışmalarıdır. Bu mekânlar, konum ve yerleşim itibariyle kentin yönetim merkezleri ve kamu yapılarının olduğu yerler olmakla beraber kent odağı olarak ticaret, sosyal ve kültürel işlevlerin yapıldığı büyük bir insan kitlesinin bulunduğu alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent merkezlerinin araç trafiğine kapatılıp yayalaştırılma politikalarının en büyük nedenleri arasında ticari ve ekonomik olarak bölgeyi canlandırarak perakende ticaretin arttırılması gelmektedir. Fakat bunun kentleşme politikaları açısından ve kültürel varlıklar açısından bakıldığında, konut alanlarının iyileştirilmesi, tarihi binalar ile kentsel dokunun korunması, sosyal ve kültürel hayatın canlandırılması ile çevrenin güzelleştirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu duruma Kütahya ili için Cumhuriyet Caddesi'nin Sevgi Yolu olarak yayalaştırılması örnek olarak gösterilebilmektedir. Kent merkezlerinin yayalaştırılması veya araç trafiğinden yayaların kötü etkilenmemesi için kaldırımların yapılması, merkez dışındaki kalan yollarda gece yayalar zarar görmemesi açısından atlı araç taşımacılığı yolunda irili taşların kullanılması Roma İmparatorluğu zamanında başlamıştır. 14. yüzyılda Selçuklu İmparatorluğu kentin kalabalıklaşmaması, güvenlik ve kent halkındaki yayaların rahatsız edilmemesi için kervansarayları kent merkezlerinin içine değil de belli bir miktar uzak yerlere imar etme politikası gütmüştür (Yurtdaş, 2016: 77-84).

Kütahya iline ulaşımda demiryolu üzerinden bakıldığında ilin coğrafi konumundan kaynaklı karayolu özelliği gibi demiryolu açısından da bir geçiş güzergâhı konumunda olduğu anlaşılmaktadır. İl, Ege Bölgesi ile İç Anadolu'yu demiryolu ile birleştiren bir kesişim noktası konumundadır. Aynı konum İstanbul üzerinden Marmara Bölgesi bakımından Afyon-Konya yönü ulaşımında yine Kütahya üzerinden gerçekleşmektedir. Demiryolu hatlarına bakıldığında İzmir-Manisa ve Balıkesir güzergâhı Kütahya üzerinden Eskişehir'e ulaşmaktadır. Bu bakımdan Anadolu üzerinde en önemli iki demiryolu hattının tam ortasında Kütahya il merkezini oluşturmaktadır (KİKAİPAR, 2012: 19).

Havayolu ulaşımına bakıldığında il 2012 tarihinde hizmete giren Zafer Havalimanı ile bölgede Uşak-Kütahya-Afyon kentlerinin sorununu çözüm için yapılmıştır. Havalimanı Kütahya il sınırları içerisinde Altıntaş ilçesinde bulunmaktadır (Zafer.aero, 2020). Kütahya il sınırları içerisinde sivil havaalanı bulunmamakta kente en yakın havaalanları olan Uşak Havaalanı 141 km ve Bursa Havaalanı 173 km uzaklıktadır (KİKAİPAR, 2012: 20).

3.2.4.2. İmar Planları

Günümüzde aşırı hızlı kentleşme süreci ile beraber yok olan kültürel varlıklar ile tabiat alanlarının önüne geçilmesi, sağlıklı ve korunaklı olarak kalması ile yaşanılabilir bir kentin önünde bulunan en büyük engel plansızlık ve politikasızlıktır. Kentin gelecekteki durumunu, yönünü, şeklini, arazi kullanımını, büyüklüğünü, korunacak alan ve yapılarını, altyapı ile üst yapı düzeyinin en doğru ve güzel yönlendirilmesini doğru yapılmış imar planlamaları ile gerçekleştirmek mümkündür. Günün ihtiyaçlarına cevap veren modern bir kentin oluşturulması ve devamının sağlanması için muhakkak olması gereken düzenli ve koruma olgusuna sahip bir planlamanın oluşturulmasıdır. Ayrıca aşırı ve kaçak yapılaşmanın önüne geçilmesi, kentin tamamına kamu hizmetlerinin götürülebilmesi, kentin silüetinin, estetiğinin, manzarasının, kültür ve tabiat varlıklarının korunması, kentte kaliteli yaşam ve sağlıklı bir çevrenin meydana getirilmesi ancak bu yolla sağlanabilmektedir. İmar planı oluşturucular, planı kentin potansiyel ve işlevsel alanlarının sınırlılığı içerisinde kentin sorunlarına en iyi çözüm yolları bulmak ve kentte yaşayan halkın ihtiyaçlarına cevap verilebilmek zorundadır. Ayrıca kentte daha kaliteli yaşam alanları geliştirmek, kentin

geçmişten miras olarak kalan kültürel, tarihi ve arkeolojik dokusuna zarar vermeden, nüfus, arazi kullanımı, kamu hizmetleri ile yapı ilişkileri, bölgenin çevresi ile çeşitli alanlar arasındaki bağlantılar ile halkın kendine özgü yaşam şekline saygı göz önüne alınarak hazırlanmalıdır (Ergen, 2006: 17-18). Planlama çalışmaları belirli şartlardan ve birçok temel ilkedен oluşmakta olup konumuz açısından değerlendirildiğinde planda, kültürel, tarihi, doğal ve arkeolojik değerlerin korunması ve kullanma dengelerinin göz önünde bulundurulması ilkesi esastır (Çolak ve Öngören, 2011: 17).

Kentlerin düzenlenmesi, gelecek için belirli bir yönde ilerlemesi ve herkes tarafından tahrip edilmemesi için ilk planlama faaliyeti Cumhuriyet döneminde 1928 yılında 1351 sayılı kanun ile kurulan Ankara İmar Müdürlüğü'nün oluşturulması olup plan onaylaması bakımından çok geniş yetkiler tanınarak tüm ülkenin diğer kentlerinin imar planlarını onaylama yetkisi verilmiştir. 1936 yılına gelindiğinde bu yetki 2799 sayılı kanun ile İmar ve İskân Bakanlığı'na verilmiştir (Bu bakanlık ilk 1920 yılında Bayındırlık Bakanlığı, 1923'te İmar ve İskân Bakanlığı, 1984'de Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2011'de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olmuştur). 1957 yılında çıkarılan 6785 sayılı İmar Yasası ise bu yetkiyi Bayındırlık Bakanlığı'na vermiştir. Bu durum 1985 yılında yürürlüğü giren 3194 İmar Yasası ile imar planlarının belediye meclisleri tarafından onaylanması sonucu yürürlüğe girmesi prensibiyle yerel yönetimlere bu yetki verilmiştir (Mutlu, vd., 2016: 155).

Planlama sadece yerel yönetimler tarafından imar planı şeklinde olmayıp aynı kent veya yer için farklı kurumların farklı adlarda ve farklı ölçeklerde planları olması nedeniyle bu planların birbiriyle çelişmemesi ve belirli kurallar çerçevesinde yetki üstünlüğü doğrultusunda planların da birbiri üzerinde bir hiyerarşi mevcuttur. Farklı kurumlar tarafından yapılan planların birbirlerini etkilemeleri ve birbirlerini referans olarak değişikliklerde bulunulmaları kaçınılmaz bur durum oluşturmaktadır. Kamu yönetiminin temel prensipleri arasında kamu yararının olması, kaynakların verimli bir şekilde kullanılması ve idari faaliyetlerin bütünlük içerisinde yürütülmesi planların da kendi aralarında bir bütünlük içerisinde bu prensipler doğrultusunda oluşturulmalarını gerektirmektedir. Bu bakımdan alt ölçekli oluşturulan yasal planların üst ölçekli yasal planlara uygun olmasının zorunluluğu sağlanmalıdır (Çolak ve Öngören, 2011: 25-26).

1985 tarihli 3194 sayılı İmar Kanunu plan hiyerarşisini veya kademelenmesine 6. maddesinde açıklık getirmiş ve sıralamıştır. Kanunun ikinci bölümünde “İmar Planları ile İlgili Esaslar” başlığının alt birimini oluşturan mekânsal planlama kademelerini, mekânsal planların kapladıkları alanların ve amaçların Mekânsal Strateji Planları’na uygun olma koşuluyla (29.11.2018 değişikliğinden önce Bölge Planı ve İmar Planı diye iki tane) Çevre Düzeni Planları ve İmar Planları olarak ikiye ayırmaktadır. İmar Planlarını da kendi arasında hiyerarşi bakımından Nazım İmar Planları ve Uygulama İmar Planları olarak ikiye ayırmaktadır. Yine kanunun 6. maddesinde her planın kendisinden bir üst hiyerarşide bulunan plana uygun olarak hazırlanması kararlaştırılmıştır. Maddenin devamında Mekânsal Strateji Planları’nın hazırlanırken Kalkınma Planları ile Bölge Planları, Bölgesel Gelişme Stratejileri ve diğer strateji belgeleri olarak oluşturulan hedefleri dikkate alması gerektiği kararlaştırılmıştır (İmar Kanunu, 1985: 6). Bu bakımdan kademeli plan ilkesi doğrultusunda plan hiyerarşisi üst sıradan alta doğru 1. Mekânsal Strateji Planı, 2. Çevre Düzeni Planı, 3. Nazım İmar Planı, 4. Uygulama İmar Planı olarak sıralanmaktadır (Öngören, 2020: 51).

Plan hiyerarşisi ve alanları şu şekilde sıralanmaktadır (Ersoy, 2006: 217-225):

1. Bölge Planları; planlama alanı ise bir bölgedir (Marmara Bölgesi, Ege Bölgesi, Karadeniz Bölgesi gibi plan yapma yetkisi Devlet Planlama Teşkilatı).
2. İl Çevre Düzeni Planı; planlama alanı ise il sınırları içinde kalan alandır (plan yapma yetkisi İl Özel İdarelerine ait).
3. Metropoliten İmar Planı; planlama alanı ise metropoliten alandır (plan yapma yetkisi eski Bayındırlık ve İskan Bakanlığı).
4. Çevre Düzeni Planı; planlama alanı havza ve bölgedir (plan yapma yetkisi eskiden Çevre ve Orman Bakanlığı şimdi ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Büyükşehir Belediyesi (BŞB) sınırları içinde Büyükşehir Belediyesi’ne ait).
5. İmar Planları; Nazım ve Uygulama İmar Planı olarak iki adettir (plan yapma yetkisi Büyükşehir Belediye sınırları içinde (ölçek 1/25000) BŞB’ye ait olmayan yerlerde (ölçek 1/5000, 1/2000) tüm belediyeler).

Genel olarak plan hiyerarşisi ise şu şekilde sıralanmaktadır (Ergen, 2006: 20-22; Mutlu, vd., 2016: 156-160; Çolak ve Öngören, 2011: 28-29):

1. Ülke Fiziksel Planı ve Ülke Kalkınma Planları
2. Bölge Planları
3. Çevre Düzeni Planı (ölçeği genellikle 1/50000, 1/25000)
4. İmar Planı: a. Nazım İmar Planı (genellikle 1/5000, 1/2000), b. Uygulama İmar Planı (genellikle 1/1000 ölçekli)
5. Koruma Amaçlı İmar Planı
6. Ulaşım Planı
7. Tamamlayıcı Planlar: a. İlave İmar Planı, b. Revizyon İmar Planı, c. Mevzii İmar Planı, ç. Parselasyon Planı ve d. Ekolojik Plan.

Son olarak da konumuz açısından bazı planlar vardır ki konularının önemi gereği, sadece özel amaç için oluşturulmuş yasaların içinde bulunmaktadır. Örneğin sağlıklı bir yapılaşmanın oluşturulması için çıkarılan yasa ile oluşturulan İyileştirme (İslah) Planları, turizmin ülkeye özendirilmesi için Turizm Amaçlı Planlar, kültür ve tabiat varlıklarını korumak için Koruma Amaçlı veya Ulusal Park Geliştirme amaçlı planlardır. Bu planlar ise İslah İmar Planları, Turizm Amaçlı Plan, Koruma Amaçlı Plan, Ulusal Park Geliştirme Planı, Örgütlü Sanayi Bölgeleri İçin Hazırlanan Planlar, Stratejik Planlar ve Hali Hazır Haritalar olarak sıralanmaktadır (Mutlu, vd., 2016: 159-160).

Kütahya ili imar planlaması ve kültürel varlıklarının korunması açısından planlara bakıldığında cumhuriyet ile birlikte kent için düşünülen ilk İmar Plan'ı 1948 tarihinde batı taklidi bir yaklaşımla planlanmıştır. Kütahya için hazırlanan bu ilk plan cumhuriyet dönemi planlaması olması veya ilk hazırlanan plan olmasına rağmen mevcut kent yollarını, mahalleleri, evleri, meydan ve arazi kullanımını göz ardı etmiştir. Var olan kentin tarihi ve kültürel yapıları göz ardı edilerek sanki mevcut kentin yıkılıp yerine tamamen farklı ve yeniden bir kent yapılması gerçekleşecekmiş gibi planlanmıştır. Bu planın uygulanmamış olması bu katliamın önüne geçmiş ve günümüze birçok eski tarihlerden kalma kültürel, tarihi, arkeolojik ve doğal miras eserleri kalmış ve kentin açık hava müzesi olarak anılması sağlanmıştır (Aykut ve Taşkınsu, 1994: 46).

1948 Kütahya imar planının nasıl olacağı nelere dikkat edileceği ve belediye hizmetlerinin nasıl sunulacağı Cumhuriyetin 15. yılında (1938) kutlama komisyonu tarafından hazırlanan "Kütahya" adlı eserde "Belediye ve Şehircilik Hareketleri" alt

başlığında kararlaştırılmıştır. Eserde “Belediyenin yarınki hedefleri arasında şehre daha plânlı, daha kullanışlı bir şekil, tabii güzelliği ile mütenasip bir güzellik vermek, tarihsel anıtları korumakla beraber yeni abideler dikmek, meydanlar açmak” olarak sıralanmıştır. Yine aynı eserde plan çıkarılıncaya kadar kentin kamu hizmetlerini plan ve program altına alan, özel mülkiyetli binaların dâhil edildiği yapı planlamasının bulunduğu (oda sayısı, genişliği, banyo ve lavabo yerleri, yapılış tarzları gibi) bir mevzuat belediyeye verilmiş olduğu söylenmektedir. Aynı eserde kentin ve kurumların dönüşümü de, “... başı boş yapı yerine plânlı şehirciliği, tulumbacılık yerine motörlü itfaiyeyi, kalfa yerine fen adamını, toprak künk yerine çelik su borusunu; gaz lambası yerine asrımızın medenî ışığı” şeklinde sayılmaktadır. Kent imarı açısından yeni belediye ve şehircilik anlayışı ise “kaldırım yerine parkeyi, asfaltı, lâğım yerine kanalizasyonu, dar ve kargacık burgacık sokaklar yerine yer yer meydanlar” ile düzgün yapılmış ve temiz caddeler ve sokakları hedef olarak anlatmaktadır (Kutlama Komisyonu, 1938: 104-107). Fakat 1948 yıllı Kütahya İmar Planı hazırlandığında bu hedeflerden çok farklı bir planlama yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca 1948 Kütahya İmar Planı’nın batı taklidi ve hayranlığıyla hazırlandığı anlaşılmaktadır. Zira Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan kurumların ve kanunların olmasına rağmen örneğin 1848 Ebniye, 1863 Turuk ve Ebniye Nizamnameleri, 1882-1991 Ebniye Kanunu ve 1869-1874-1884-1906 Asar-ı Atika Nizamnameleri ile 1912-1915 Nizamnameleri gibi düzenlemelere referans verilmediği veya bunların geliştirilerek modernleştirmek yerine tamamen batılı örnekler amaçlandığı anlaşılmaktadır.

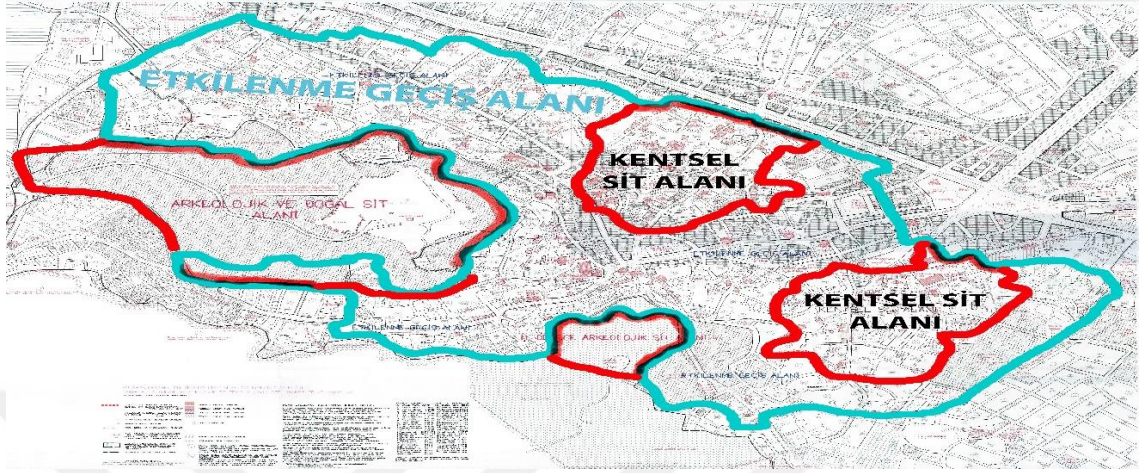
Kütahya 1948 İmar Planı’nı Akçura ve Çapar “Kendi bünyesinden tamamen kopuk” bir plan olarak tanımlamışlardır. Yine aynı yazarlar 1948 imar planı için “yalnız tarihi kent dokusunu değil, mevcut kent bünyesinin tamamını gözden uzak tutmakta” olduğu değerlendirilmesinde bulunmuşlardır. Tarihi, kültürel, arkeolojik ve doğal yönden çok değerli olan kent bölümleri, kent silüeti ve tabiat alanları bu planda diğer meskûn alanlardan ayrılmamıştır. Bu yüzden bu plan hiçbir koruma amacı gütmeyen bir plan konumundadır. Ayrıca Kütahya için oluşturulan bu ilk planın şehrin bulunduğu alanın boş bir arazi gibi üzerine tamamen yeni bir kent kurma düşüncesi olduğunu kayda almışlardır. Yazarlar kentin tarihi zenginliğine dikkat çekerek bu imar planı uygulanmış olsaydı kentteki tüm tarihi mimari sivil miras evlerinin, yapıların, cadde ve

sokakların, meydan, kültür ve tabiat varlıklarının tamamen yok olmasının kaçınılmaz olduğunu da eklemiştir (Akçura ve Çapar, 1973: 8-9).

Kütahya ili için hazırlanan Nazım İmar Planı 1960-65 tarihli diğer imar planı ise 1968 tarihli'dir. 1948 tarihli imar planına göre 1968 tarihli plan daha gerçekçi tarihi, kültürel, arkeolojik ve doğal miras alan, yapı ve topluluklarına daha saygılı aynı zamanda kent dokusuna, sivil mimarlık örneklerine ve tarihi eserlere duyarlı olarak planlanmış olmasına rağmen bu alanları korumaktan çok bozucu veya tahrip edicidir. Aynı zamanda 1968 Kütahya İmar Planı kentin tarihi silüetini ve mimari dokusunu "meskûn alan" olarak adlandırmış, bu durum normal yapılar gibi bakılmasına neden olmuş ve bu yapılara hiçbir koruma kararı getirmemiştir. 1968 imar planına göre Kütahya ili tarihi doku mimari mirası içinde yer alan tüm eski yapıların ve binaların diğer normal binalar gibi yıkılabilmesini veya yeniden yapılırken kendi mimari üslubuyla yapılması uygunluğunun aranmasını ortadan kaldırmıştır (Aykut ve Taşkınsu, 1994: 46-47).

1968 yılındaki kent imar planında hâkim olan genel görüş içerisinde tarihi eserlerin etrafı boş bırakılmak yerine köşk benzeri tarihi eserin silüetine uygun 2 veya 3 katlı yapılar yapılmak istenmiştir. Fakat yapılan bu yeni ekleme yapılar anıtların veya tarihi eserlerin yanında geleneksel üsluptan uzak kalmıştır. Ayrıca planda kentin tarihi dokusunu belirleyen etmenlerden biri olan ulaşım (bakınız Ek 2.) yollarının planlamasına bakıldığında planda eski eserlerin veya yapı topluluklarının bulunduğu yolların genişletilmesi veya modern mevcut güzergâhlara uydurmak amaçlanmıştır. Fakat eskiden oluşturulan sık yapı toplulukları ile dar sokak ve yolların mevcudiyeti yapılacak en ufak bir yol genişletmesi veya ufakta olsa yapılarda düzeltmeler yapılması kenarında bulunan tarihi evlerin yıkılmasına, cephelerinin tahribine ve yolun yapısının değişmesine neden olmuştur (Akçura ve Çapar, 1973: 9).

Harita 3.4: Kütahya Merkez 1979 Tarihinde GEEAYK Tarafından Tarihi Sit Olarak Belirlenip 1984 Tarihinde TKTVYK Tarafından Etkilenme Geçiş Alanı Olarak Tekrar Düzenlenen Alan

Kaynak: Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 2019.

Kütahya ili için diğer bir kent imar planı çalışmalarına ise 1980 yılında belediyenin başvurusu ve İller Bankası'nın ihalesinin Yüksek Mimar Polat Sökmen tarafından kazanılması sonucu kentin 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ile başlamıştır. 1981 yılında tüm il sınırlarını kapsayacak uygulama imar planına veri teşkil etmesi için Nazım İmar Planı çalışmaları sürdürülürken Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) il için sit sınırları içerisinde sivil mimarlık örneklerin ve sivil yapıların tescillemesini tamamlamıştır. GEEAYK il için özel bir plan olan ve tarihi, arkeolojik ve kültürel alanların çevresiyle beraber korunması için "Koruma İmar Planı" hazırlanıp yürürlüğe girmeden tüm imar planlarını durdurmuştur. Bu durum karşısında kentin merkezinde, imar faaliyetlerinin en yoğun olduğu ve taşınmaz eserlerin bol olduğu alanların imar faaliyetlerinin durdurulması halk tarafından tepki ile karşılanmıştır. Belediye ise bu durumu ivedilik göstererek GEEAYK tarafından ilde tescillenen sit alanların imara açılması için Uygulama İmar Planı olması gereken planı ayrıca Koruma İmar Planı olarak da ele alınmıştır. Sonuç olarak "Kütahya Tarihi Sit Alanı Planlaması" (Y.M. Polat Sökmen, Y.M. Cengiz Eruzun ve Y.M. Erdal Küpeli katkılarıyla) ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan çalışma sonucu Kütahya ili uygulamalı imar planının bir bölümünü oluşturmuş 1983 yılında çalışma tamamlanarak belediyeye sunulmuş yerel seçimler nedeniyle belediye yeni seçilecek meclise onayını bırakmıştır. Seçimlerden sonra GEEAYK kanunu değişmiş kurum kaldırılarak yerine "Taşınmaz

Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu" (TKTVYK) oluşturulmuştur. Oluşturulan kurum eski kararların, tarihi sit kararları ve kültürel varlıkların sayımı ve yeniden incelenmesi üzerinde yoğunlaşmış ve Kütahya Belediyesi'nin yeni meclisi tarihi sit kararları hakkında talepte bulunmuştur. TKTVYK Kütahya ili için incelemede bulunmuş ve eski tarihi sit sınırlarını daraltarak bu alanları "Etkilenme Geçiş Alanı" (Harita 3.4. mavi alan) olarak belirlemiştir (Eruzun, 1988: 45; KKSEGAPR, 1983: 2-3).

Sonuç olarak Kütahya ili için son plan "Kentsel Sit ve Etkilenme Geçiş Alanı Koruma İmar Planı" 20.12.1985 tarihinde kentin İmar Planı bütünü ise 09.02.1988 tarihinde Kütahya Belediyesi tarafından onaylanıp yasal süreç tamamlandıktan sonra yürürlüğe girmiştir (Aykut ve Taşkınsu, 1994: 49).

Oluşturulan bu planlar doğrultusunda Kütahya ili merkez açısından koruma amaçlı alanların dağılımı ise şu şekilde gerçekleşmiştir:

Tablo 3.6: Kütahya Merkez Koruma Amaçlı İmar Planı Alan Dağılımları

Arazi Kullanım	Büyükük (ha)	Oran (%)
Konut Alanları	48,20	23.74
Ticaret Alanları	33,53	16.51
Eğitim Kurumları	5,46	2.68
İdari Kurumlar	2,66	1.30
Dini ve Tarihi Yapılar	17,50	8.62
Aktif Yeşil Alanlar	26,48	13.03
Mezarlıklar	7,95	3.91
Otoparklar	12,36	6.07
Yollar	49,02	24.14
TOPLAM	203,16	100.00

Kaynak: Kütahya İli (Merkez) Koruma Amaçlı İmar Planı Araştırması Raporu, 2012: 132.

Kütahya ili Kentsel Sit ve Etkilenme Geçiş Alanı planlamasındaki temel amaç bu alanlar içerisinde nüfus yoğunluğunu belirli bir konumda tutmak veya sınırlamak böylece tarihi dokunun yenilenmesini önemli ölçüde azaltmak olarak hedeflenmiştir. Bu bakımdan bu alandaki kişi sayısı en fazla 35.000 kişi, meskûn alan içindeki ise 400 ki/ha olacak şekilde sınırlayarak bu alandaki kişi başı aktif yeşil alanları 7,5 m² olarak yükseltilmesi amaçlanmıştır (Eruzun, 1988: 51). Bu alandaki koruma altındaki yapılar ise "147 anıtsal yapı, 287 sivil mimarlık örneği ve 32 tabiat varlığı olmak üzere toplam 466 adet tescilli eser" olarak kayıtlara geçmiştir (KİKAİPAR, 2012: 132).

Cumhuriyetin ilk kültür varlıkları koruma kanunu olan 1710 sayılı 1973 tarihli Eski Eserler Kanunu'nda anıtların, taşınmaz varlıkların çevresi ile beraber korunması düşüncesine “sit, tarihi sit, arkeolojik sit ve ören yeri ile tabii sit” kavramları sayesinde yasal bir dayanak getirilmiştir. Bunun uygulayıcılarından olan GEEAYK, 14.07.1979 yılında 1748 sayılı karar ile Kütahya ili Merkez İlçe'de kale ve etrafını “Arkeolojik ve Doğal Sit” (Harita 3.4. kırmızı alan) ilan etmiştir. Bu doğrultuda 1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çıkarılmış, bu kanun ile GEEAYK kapatılarak TKTVYK kurulmuş ve bu kurul 13.07.1984 yılında 292 sayılı karar ile Kütahya ili Merkez İlçe için “Kentsel Sit Alanı” tescilleyip (Harita 3.4. kırmızı alanlar) koruma altına almıştır. 26.01.2007 tarihinde 1684 sayılı karar ile Merkez İlçe'de Kale'nin karşısındaki “Hıdırlık” mevki Eskişehir KTVKKB'nun kararı ile “2. Derece Arkeolojik Sit” sınırı olarak belirlenmiştir. Böylece Merkez İlçe'de sit sınırları büyüklüğü Kentsel Sit 33,64 ha, Arkeolojik ve Doğal Sit 33,21 ha, 2. Derece Arkeolojik Sit 5,48 ha ve Etkileme Geçiş Alanı 152,80 hektar olmuştur (KİKAİPAR, 2012: 69-70).

Özel amaçlı diğer planlardan biri olan tabiat ve milli parkların korunması ve geliştirilmesi açısından yapılan planlar açısından Kütahya ili Merkez İlçe için 11.07.2011 yılında B.23.0.DMP.0.02.01-903 sayılı karar ile Çamlıca Tabiat Parkı'nın Gelişme Planı, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu'nun 4. maddesine istinaden hazırlanmıştır. Koruma altına alınan Çamlıca Tabiat Parkı sahasının toplam alanı 35 hektardır. Gelişme Planı, koruma altına alınan bölgenin, tabiat alanının mevcut “kaynak değerlerinin korunması, geliştirilmesi ve devamlılığının sağlanması için teknik, idari, sosyal ve ekonomik seçeneklerin belirlendiği, birbiri ile zaman ve yer ölçeğinde ilişkilendirildiği bütüncül, ekosistem yaklaşımli” bir plan olarak tanımlanmaktadır (Çamlıca Tabiat Parkı Gelişme Planı Plan Raporu, 2012: 3-4). Kütahya ili Merkez İlçe için ikinci özel amaçlı tabiat ve park geliştirme planı 1996 yılında B Tipi Mesire Yeri olan 11.07.2011 tarih ve B.23.0.DMP.0.02.01-903 sayılı karar ile 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu'nun 3. maddesi gereğince “Tabiat Parkı” olarak ilan edilen Enne Barajı Tabiat Parkı'dır. Koruma altına alınan ve geliştirme planı uygulanan Enne Barajı Tabiat Parkı'nın toplam alanı 47,2 hektardır (Enne Barajı Tabiat Parkı Geliştirme Planı, 2016: 1). Bir diğer önemli alan ise Afyon, Kütahya ve Uşak illerinin belirli bölümlerini kapsayan 1981 yılında milli park olarak ilan edilen “Başkomutan Tarihi Milli Parkı” gelmektedir. Parkın Kütahya ili kısmını “Dumlupınar Bölümü” ile 14.441 hektarlık alan

oluşturmaktadır. Bu bölüm 03.04.1990 tarihli ve 1067 sayılı karar ile Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından Tarihi Sit alanı olarak tescil edilmiştir (Başkomutan Tarihi Milli Parkı Zafertepeçalköy (Kütahya) 1/1.000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Açıklama Raporu, 2013: 1-4). Diğer tabiat parkı ve alanlarına bakıldığında il sınırları içerisinde “Topuk Yaylası Tabiat Parkı” 21.03.2017 yılı 242 sayılı karar ile tabiat parkı olarak ilan edilmiştir. Mızık Çamı 12.07.1993 tarihinde “Tabiat Anıtı” olarak ilan edilmiştir. Alanında bulundurduğu Kızılgeyik türü nedeniyle 05.10.2006 yılında 26310 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Merkez İlçe’de bulunan “Türkmenbaba Yaban Hayatı Geliştirme Sahası” ilan edilmiştir (Aktan ve Yıldız, 2020: 23, 27-33).

3.2.4.3. Konut

Genel anlamda Kütahya kenti için diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi tarihi kent dokusunu; başta barınma yerleşimleri olarak konutlar, dini yapılarını Cami, Mescit, Türbe ve Tekkeler oluşturmakta buna ek olarak sosyal yaşam açısından hamam ve çeşme ile ticari hayat bakımından han ve bedesten yapıları oluşturmaktadır. Kütahya ili tarihi doku bakımından konut üzerinden incelendiğinde klasik Anadolu ahşap mimari kültürü içerisinde yer almaktadır. Yapı kültürünün temel üzerinden tümü ile ahşap malzeme üzerine kurulu olmasından dolayı yapı veya yapı topluluklarının ömrü çok uzun olmamıştır. Kütahya ili Merkez İlçe için en uzun ömürlü yapı olarak günümüze kalmış olan müze olarak restore edilip hizmet veren “Macar Evi” olarak bilinen 17. yüzyıldan kalma Türk evidir. Aynı üslupla oluşturulmuş günümüze nadir olarak kalmış ve harap durumda bulunan 18. yüzyıl evleri bulunmakta bunlarda genel olarak 2 veya 3 katlı olarak imar edilmiş durumdadır. Bu evlerin genel özelliklerine bakıldığında; giriş kısımları taşlarla döşeli avlular bulunmakta olup bu kısımlar genel olarak at ahırları, tarım ve odun depo ve çamaşırlık gibi ev ahalisinin ihtiyaçlarına ayrılmıştır. Ayrıca birçok örnek tarihi yapıda bu alanların köşe kısmında yemek pişirmek için bölümler oluşturulmuştur. Germiyan sokağındaki restore edilmeye başlanan birçok ev klasik Kütahya tarihi evlerinin örneklerini oluşturmaktadır. Hemen hemen tüm özellikleri birbiri ile aynıdır (Eruzun, 1988: 47). Bu evlerin bazıları da konum olarak (Harita 3.3. siyah alanlar) Lâmi Eser tarafından haritalandırılmış ve yapıların genel krokileri çıkarılmıştır (Eser, 1955: 20-23).

Kütahya kenti diğer Türk Anadolu tarihi kentleri gibi Türk Devri Mimarisi Külliye biçiminde oluşturulmuş yapı ve imar planlaması ekseninde konumlandırılmıştır. Dini kentsel tarihi dokusunu oluşturan yapılara bakıldığında; Ulucami örneği olarak bilinen modelleme desteklerle taşınan tavanlı camiler, tek kubbeli olarak kare planlı dini yapılar, Hıdırlık örneği olarak bir adet kalmış en eski tip kubbeli mekâna kuzeyden bitiştirilmiş küçük eyvanlı dini yapı modelidir. Diğer modellere bakıldığında yan mekânlı, köşeli ve ters T tipi, tek kubbeli revaklı son cemaat yeri olan klasik Osmanlı dini yapıları olarak sıralanmaktadır (KKSEGAPR, 1983: 13).

Kültürel hayatın ve geleneksel dokunun çekirdeğini oluşturan ticari alanların kent imarı açısından konumuna bakıldığında başlangıçlarda ticaret alanlarını içine alan bir çekirdek etrafında yapılaşmalar oluşturulmuştur. İlerleyen yıllarda yeni kent içi ulaşım ana akslarının açılması ve kentin bu doğrultularda yapı ve imar alanlarının genişlemesi belirli bir ticari merkez olmaktan lineer bir yönde genişlediği anlaşılmaktadır. Kentin geleneksel ticari hayatı ve yapıların konumlandığı bölgelerin ilerleyen dönemlerde farklı ticari görevler üstlenmesiyle hem işlevsel faaliyetlerde hem de geleneksel tarihi kent dokusunda bozulmalar oluşmaya başladığı saptanmıştır (KİKAİPAR, 2012: 380).

Kentleşme politikaları bakımından konut-nüfus ilişkisine bakıldığında 1960-65 yılları arasında çıkarılan Kütahya Nazım İmar Planı Merkez İlçe verilerine göre nüfus yoğunluğu 125 ki/ha olarak hesaplanmıştır. Son 10 yıllık zaman zarfı gözlemlerine göre ise merkezdeki nüfus sayısı artmasına rağmen konut sayısı artmamış gelen kişilerin hali hazırda mevcut durumda olan konutlarda barınmışlardır. Konut sayısının nüfusla bağlantılı olarak artmamasının en önemli nedenleri ise kentin yeni arazi alanlarına yayılmasını etkileyen bazı doğal etkenler olduğu saptanmıştır. Bu etmenlerin kent içerisinde mevcut durumda olan askeri yerleşmeler ve kamu kurumlarının yapıları olarak Kütahya Kentsel Sit ve Etkilenme Geçiş Alanları Plan Raporu içerisinde kayıt altına alınmıştır. Bu etmenlerden kaynaklı son yıllarda kişi başına düşen konut alanı standardı bakımından oldukça düşüş gerçekleşmiş ve yoğunluk ise artış göstermektedir. Artan nüfus yoğunluğunun geriye kalan kısmının yeni yerleşim alanları açısından mevcut imar sınırlarının yetersiz kalması sonucu yerleşme dışı alanlara kaydığı tespit edilmiştir (KKSEGAPR, 1983: 15).

Kütahya ili yeni yapılaşma bakımından incelendiğinde bu yapılaşmalar hem konut hem de ticari alanlar açısından gelişme göstermektedir. Yeni yapılan bu alandaki yapıların geleneksel kent dokusu mimari mirası açısından bakıldığında eski Kütahya evlerinin tipik özelliğini yansıtan dış cephelerinin en önemli konumunu belgeleyen çıkmaların ve ahşap malzemelerin çoğunlukla kullanıldığı görülmektedir. Buna rağmen yeni yapılan yapıların birçoğunda tarihi kent dokusuyla tamamen uyumsuz malzeme ve renklerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Yeni yapıların alan içerisinde yayılımı ve kentleşme politikaları açısından değerlendirildiğinde yapıların genellikle ana ulaşım aksları üzerinde veya yakınında konumlandığı gözlemlenmiştir. Bu durumu etki eden veya bunun oluşmasını sağlayan etkenler ise imar planlarında yoğun ve çok katlılığa izin verilmesi, kentsel arsa rantının yükselmesi ve bu alanların kullanım değerinden kaynaklanan yeni değişimler olmasıdır. Yüksek katlı olarak yeni yapıların zemin katları genellikle ticari amaçlı kullanım için ayrılmakta, ana ulaşım aksları üzerinde yerleşmiş olan çok katlı yapıların ise tüm katları ticari amaçlı olarak planlanmış ve ayrılmış durumdadır. İlin planlama alanlarında ve kentsel sit alanlarında yeni yapılaşmış bölgeler bulunmakta ama bu alan etkilenme geçiş kısmında bulunan yapılaşmaya göre daha az konumda yeni yapılaşma olduğu saptanmıştır. Bu durumun en önemli nedeni ise etkilenme geçiş alanında boş arsaların diğer sit alanlarına göre fazla olması ve bu alanlarda yüksek katlı yapılaşmaya izin verilmesidir (KİKAİPAR, 2012: 384-385).

3.3. KÜTAHYA İLİ KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ KORUNMASI VE KENTLEŞME POLİTİKALARINA İLİŞKİN NİTEL BİR ANALİZ

Çalışmanın önceki bölümlerinde Kütahya ili kentleşme politikaları incelenmiş literatür, planlar ve mevcut kent yerleşimleri açısından incelenmiş kültür ve tabiat varlıklarının kent içerisindeki korunma yolları; yasal sınırlayıcılar ve raporlar eşliğinde etkilere değerlendirilmiştir. Bu etkilerin aynı zamanda kent politikalarını oluşturan karar alıcılar olarak bilinen merkezi idarenin yerel kurumları (İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Tabiat Varlıklarını Koruma Şube Müdürlüğü gibi) ile yerel yönetim birimleri tarafından (Belediye İmar ve Şehircilik Müdürlüğü) uygulamaya nasıl yansıtıldığı araştırmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada kısmi görüşme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem; yüz yüze görüşme şeklinde olup araştırmacı ve katılımcı ile gerçekleşmektedir. Bu yöntemdeki

amaç görüşme yapılan kişilerin ve kurum yetkililerinin yaşamları veya kurumlarındaki faaliyet alanları ile ilgili sorular sorularak kişi ile yetkililerin verdikleri cevaplarını ve anlattıklarını dinleyerek veya kayıt altına alarak veri toplamaktır. Bu yöntem araştırmacı ile katılımcı arasında etkileşime dayalı bir bilimsel araştırma tekniği olarak da tanımlanmaktadır (Yıkmış, 2020: 184).

Bu bakımdan yerel kurum ve kuruluşlardaki yöneticilere kısmi görüşme yöntemi ile konu ve etkiler bakımından kısa sorular sorulup cevapları ile sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin kültürel varlıkların korunmasında uygulamada nasıl bir yöntem izlendiği “soru ve cevaplar 1” de 1-2. ve 3. soruları, “soru ve cevaplar 5” de 5. ve 6. sorulara verilen cevaplardan anlaşılmaktadır. Kültür ve tabiat varlıklarının korunmasında koruyucu imar planlarının etkisi “soru ve cevaplar 1” de 4-5. ve 6. soru, “soru ve cevaplar 2” de 4. ve 5. soru, “soru ve cevaplar 4” te 4. ve 5. sorulardan anlaşılmaktadır. Kentsel tarihi dokunun korunması imar planları ile sağlanacağı göz önünde bulundurularak kültürel varlıkların korunması ise “soru ve cevaplar 5” de 3. soru, “soru ve cevaplar 2” de 4. ve 5. sorulara verilen cevaplarla uygulamadaki etkiler elde edilmiştir.

Kısmi Görüşme Yöntemi Soru ve Cevapları 1

Yer: Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Görüşme Yapılan Yetkili: Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürü Zülkarni YELDEMEZ

Tarih: 12.03.2020 **Saat:** 10:43 – 15:50

1. İl sınırlarınız içerisinde taşınır, taşınmaz veya somut olmayan kültür ve tabiat varlıkları bulunduğu zaman kurumunuz ne gibi bir prosedür izlemektedir?

- 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanunu’na (KTVKK) göre taşınır ve taşınmaz varlıklar tespitiyle ilgili kurumların ne gibi bir yol izlemesi konusunda hükümler bulunmaktadır. Taşınır kültür varlığı denilince aklımıza arkeolojik ve etnografik eserler ile sikke, sikke kalıbı ve mühür gelmektedir. Taşınmaz kültür varlığı denince aklımıza askeri, dinsel, kültürel, endüstriyel yapılar ile arkeolojik, kentsel, tarihi ve doğal sit alanları ve sivil mimarlık örneği evler gelmektedir. Kütahya il bazında 2019 yılı sonu itibariyle 55.027 taşınır kültür varlığı, 2.014 taşınmaz kültür varlığı

bulunmaktadır. Taşınır kültür varlıkları il sınırları içerisinde resmi olarak kurtarma kazılarında, kaçak kazılardan ve resmi izinli define kazılarında vb. şekillerde yer altından çıkarılan kültür varlıklarından oluşmaktadır. Bu çıkan eserlerin sahteliği veya gerçekliği, eserin hangi döneme ait olduğu, zamansal yaşı ve kullanılan malzemeler hakkındaki ayrıntılı bilgiler müzede görevli uzman arkeologlar tarafından yapılmaktadır. Taşınmaz kültür varlıkları ise kamu kurumlarının veya şahısların bazı illerde bulunan Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü (KVKBKM) tarafından tescillenir veya sit alanı ilan edilir. İlan edilen veya tescillenen sit alanı bölgesi tapunun kayıtlarına şerh düşülür.

2. Elinizde bulunan kültür ve tabiat varlıklarının neye göre (zaman, para, ekip yeterliliği, uzmanlaşma göz önüne alındığında) koruma ve onarma işlemi gerçekleşir?

- Mülkiyet üzerinden tescilli kültür varlıkları ikiye ayrılmaktadır. Bu mülkiyet bir şahsın veya kamu kurumunun üzerine tecelli etmesi ile gerçekleşmektedir. Bir kültür varlığının mülkiyeti şahsa ait ise restore ve onarma işlemi yapabilmeye için yapının Rölövesi'ni bir mimara çizdirmek suretiyle KVKBKM'den onay alması gerekmektedir. Eğer yapı sahibi maddi yardımda talep etmişse bunu KVKBKM'ne dilekçesiyle sunar. KVKBKM maddi yardım dilekçelerini İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne gönderir. İl genelindeki tüm maddi yardım dilekçeleri İl Müdürlüğü'nde toplandıktan sonra onay veya ret için Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın onayına sunulur. Bakanlıkta kendi bütçesine göre onay veya ret kararı verir. Mülkiyeti kamu kurumlarına ait olan kültür varlıklarının restoresi için KVKBKM'ne başvuru yapılır. Başvurunun onaylanması durumunda emlak vergilerinden toplanılan tutarın %10'u kültür varlıklarına ayrıldığı için masraflar buradan ilin en büyük mülki amiri tarafından restore edilecek yapılar için kurumlara pay edilir.

3. Envanterdeki taşınır veya taşınmaz kültür ve tabiat varlığının zarar görmesi veya tamamen yok olması durumunda kurumun yetki, sorumluluk ve ceza konusunda nasıl bir yetkisi mevcuttur?

- Tescilli taşınmaz kültür varlıklarının KVKBKM'den izin almadan herhangi bir inşaat ile ilgili bir değişiklik yapılmasında başta KVKBKM'ce olmak üzere ilgili kurumlarca Cumhuriyet Başsavcılığı'na müracaat edilip Türk Ceza Kanunu'nun ilgili maddelerine göre yapılır.

4. Kurumunuzun kültür ve tabiat varlıkları politikası ile kent içerisinde kalan ve imara açılan yerlerde nasıl bir yöntem izlenmektedir?

- Mülkiyeti kamu kurumuna veya şahsa ait olup olmadığı fark etmeksizin yapı veya eser kültür varlığı olarak tescillenmeye layık görüldüğü takdirde yapı KVKBKM’ce tescillenir. Tescillenen yapının tescilinin kaldırılmasını kurum veya şahıs istiyorsa KVKBKM’ye müracaat eder. Talebi kabul edilmezse Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’na (KVKYK) başvurabilir. Tekrar talebi kabul edilmezse ilgili mahkemenin verdiği karar kesin hükümdedir.

5. Diğer kamu kurumları ile tescillenen kültür ve tabiat varlıkları üzerine bir sorun yaşadığınız oldu mu?

- Kent içerisinde sit alanı ilan edilen yerde metruk (bakınız Ek 1.) bina mevcudiyeti olması sonucu bu binanın yıkılması zaman alabilmekte veya sorun teşkil edebilmektedir. İlan içerisinde tescilli olmayan metruk bina yıkılmasında sorun oluşturmuyor. Fakat tescilli olan yapılarda önce Rölövesi yapıp KVKBKM onayı alındıktan sonra yıkım işlemi gerçekleştirilmektedir.

6. Kamulaştırılması yapılacak bir bölgede kamu yararı için zorunlu yol veya hizmet alanı olarak belirlenmiş sınırlar içerisinde taşınmaz kültürel varlık mevcudiyetinde nasıl bir yöntem izlenmektedir?

- Kamu yararı olması durumunda bölge içerisinde kalan kültür varlıklarının kurtarılması için KVKBKM’ne başvuruda bulunarak onay sonucu ile ilgili alanda kurtarma kazısı yapılarak kültürel varlıklar bölgeden çıkarılır. KVKBKM izin vermediği takdirde Yüksek Kurul’a o da izin vermediğinde ilgili mahkeme yoluyla karar kesinleşmektedir.

7. Kurum işleyişinin kolaylaşması açısından yasal düzenlemeleri yeterli görüyor musunuz? Yönetmeliklerde istenilen işlemler yapılabilmekte midir?

- 2863 sayılı KTVKK gerekli maddeleri içinde barındırmaktadır. Kültürel varlıklar ile ilgili kurum yönetmeliği değişeceği zaman kurum alt birimlerden ve tecrübeli personellerinden görüş sorabilmektedir.

8. 2003 yılında kanunlaşan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu çerçevesinde kurumlara stratejik plan oluşturma yetkisi ve sorumluluğu verildiği bilinmektedir. Kurumunuzun oluşturduğu bu plandan biraz bahseder misiniz?

- Stratejik plan kısa dönemde 5 orta dönemde 10 uzun dönemde 15 ile 20 yıllık kurum geleceğini saptamak ve hedeflerde birlik oluşturmak için yapılmaktadır. Kurumumuzun bağlı bulunduğu bakanlık stratejik amaçlar, hedefler ve kurumlar arası koordinasyonu sağlamak için stratejik plan oluşturmamızı bildirir. Birde kendi bünyemizdeki birimlerimizle planı oluşturup merkeze göndeririz.

Kısmi Görüşme Yöntemi Soru ve Cevapları 2

Yer: Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görüşme Yapılan Yetkili: Kütahya Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdür Vekili Harita Mühendisi Mehmet Ali KARAKAYA

Tarih: 17.03.2020

Saat: 14:07 – 15:17

Kurumunuzdan biraz bahseder misiniz?

- Kütahya Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü (KKVBKM) 2009 yılında kurulmuştur. Müdürlüğümüz bölge olarak Kütahya ve Uşak illeri içindeki taşınmaz kültür varlıklarından sorumludur. Müdürlük olarak sadece taşınmaz kültür varlıklarının tespit, tescil ve proje değerlendirmesinden sorumlu bulunmaktayız.

1. İl sınırlarınız içerisinde taşınır, taşınmaz veya somut olmayan kültür ve tabiat varlıkları bulunduğu zaman kurumunuz ne gibi bir prosedür izlemektedir?

- Bu durum iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki, bir yapının mülkiyeti kişiye ait olması durumunda kişi yapısının tescilini müdürlüğümüze başvuru yoluyla talep etmektedir. Başvuru kurumumuz tarafından oluşturulan komisyonca alınan kararlarla tescillenmesi sağlanmaktadır. Diğer yol ise mülkiyeti ister kişiye isterse kamu kurumuna ait olursa olsun müdürlüğümüz içinde çalışan sanat tarihçisi, mimar ve arkeolog sayıları değişmekle birlikte bir ekip olarak bir yapıtı bulup o yapının tescili için bir rapor hazırlayıp kurulumuza sunması sonucu gerçekleşmektedir.

2. Elinizde bulunan kültür ve tabiat varlıklarının neye göre (zaman, para, ekip yeterliliği, uzmanlaşma göz önüne alındığında) koruma ve onarma işlemi gerçekleşir?

- Bu konuda kurumumuz kendiliğinden değil de bir müracaat gelmesi durumunda değerlendirme işlemine alınır. Mülkiyet sahibi önce bir proje hazırlatarak kuruma müracaat edebilir. Proje hazırlatma ve kabul süreci de şu şekilde gerçekleşmektedir. Kurum mülkiyet sahibinden önce yapının Rölövesi'ni ister. Rölöveden sonra Restitüsyon ve en son Restorasyonu gerçekleşir. Bunları açacak olursak, Rölöve; Yapının mevcut durumunun tüm ölçüleri, Restitüsyon; Varlığın ilk yapıldığı şekli baz alınarak ona uygun olarak değişikliklerin yapılacağını gösterilmesi ve Restorasyon; Yapılmak istenen projedir. Mülkiyet sahibi varlığı kendi imkânları ile Restorasyonunu gerçekleştirilir. Kurumumuz maddi destek vermemektedir.

3. Envanterdeki taşınır veya taşınmaz kültür ve tabiat varlığının zarar görmesi veya tamamen yok olması durumunda kurumun yetki, sorumluluk ve ceza konusunda nasıl bir yetkisi mevcuttur?

- Kültürel varlık zarar görmesi durumunda müdürlüğümüz tarafından suç duyurusunda bulunulur. Kurum tarafından zarar gören kültürel varlığın eski durumuna döndürülmesi için karar alınır.

4. Kurumunuzun kültür ve tabiat varlıkları politikası ile kent içerisinde kalan ve imara açılan yerlerde nasıl bir yöntem izlenmektedir?

- Buda iki şekilde gerçekleşmektedir. Kültürel varlık sit alanı dışında bulunuyor ise tescilli kültür varlığı ve karşısındaki parselin imar izinleri kurul tarafından verilir. Diğerisi ise sit alanı olarak ilan edilmiş bir sınır içerisinde herhangi bir yerin veya tüm sit alanı içindeki yerin tamamına imar izni kurul tarafından verilir.

5. Diğer kamu kurumları ile tescillenen kültür ve tabiat varlıkları üzerine bir sorun yaşadığımız oldu mu?

- Herhangi bir kamu kurumu sit alanı içinden altyapı geçireceği zaman kurulumuz karşı kamu kurumundan alternatif güzergâh belirlemesini ister. Jeopolitik, fiziksel veya iklimsel etkilerden dolayı bu mümkün değil ise kurulumuz güzergâh üzerindeki varlıkların zarar görmeden kaldırılmasını sağlar. Bu mümkün olmadığı zaman kanun altyapının önemli olduğunu dile getirerek kültür varlığının yıkılması veya

kaldırılmasını sağlar. Bunun dışında yani altyapı dışındaki tüm olaylarda kültür varlığı önceliklidir.

6. Kurum işleyişinin kolaylaşması açısından yasal düzenlemeleri yeterli görüyor musunuz? Yönetmeliklerde istenilen işlemler yapılabilmekte midir?

- Yönetmelik veya kanun değiştirileceği zaman kurula görüş sunulur. Bunun dışında kanun ve yönetmeliklerimiz güncel duruma uygundur.

7. 2003 yılında kanunlaşan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu çerçevesinde kurumlara stratejik plan oluşturma yetkisi ve sorumluluğu verildiği bilinmektedir. Kurumunuzun oluşturduğu bu plandan biraz bahseder misiniz?

- Kurulumuzun yönetmeliği gereği her ayda bir defa ve 3 gün olacak şekilde toplanır ve başvuruları sonuçlandırır. Stratejik plan gereği amacımız müracaatlara daha hızlı cevap verme ve envanter güncellemeleri ile eski olan kayıtların elektronik ortama kaydedilmesi hakkında görüş sunmaktadır.

Kısmi Görüşme Yöntemi Soru ve Cevapları 3

Yer: Kütahya Müze Müdürlüğü

Görüşme Yapılan Yetkili: Kütahya Müze Müdür Vekili Serdar ÜNAN

Tarih: 03.04.2020

Saat: 11:38 - 14:10

Kurumunuzdan biraz bahseder misiniz?

- Kütahya'da ilk müzecilik çalışmalarına 1945 yılında başlanmıştır. Vahit Paşa Kütüphanesi'nin içerisinde bir müze deposu kurulmuş, ayrıca İslâm dönemine ait eserler Pir Ahmet Beşir Türbesi'nde teşhir edilmiştir. Müzedeki eserlerin artması ile 1947 yılında İl Genel Meclisi Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurarak Özel İdare'nin elinde bulunan Vacidiye Medresesi'nin müze halinde getirilmesini istemiştir. Arkeoloji Müzesi'nin resmi açılışı 6 Mart 1965 yılında olmuştur. Giriş kapısı üzerindeki kitabeden anlaşıldığına göre bu medreseyi Germiyanogulları devrinde Umur bin Savcı 1314 yılında yaptırmıştır.

Kütahya'da müze çalışmaları sürerken Kütahya Milletvekili Ahmet Bozbey 101 parçalık oya koleksiyonunu buraya bağışlamıştır. Daha önceki yıllarda Gıyas Sağer

isimli bir kişi de Kütahya yöresinden topladığı 33 parça eseri 1936 yılında Ankara Arkeoloji Müzesi'ne vermiştir. Müze olarak düşünülen Vacidiye Medresesi'nin Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü 1956-1957 yıllarında onarımına başlamış ve onarım 1963 yılında tamamlanmıştır. Bundan sonra Topkapı Sarayı Müzesi'nden getirilen eserlerle Kütahya'da bulunan eserlerin birlikte teşhir ve tanzimi yapılmış ve 15 Mart 1965'te müdürlük haline getirilmiştir.

1. İl sınırlarınız içerisinde taşınır, taşınmaz veya somut olmayan kültür ve tabiat varlıkları bulunduğu zaman kurumunuz ne gibi bir prosedür izlemektedir?

- İl sınırları içerisinde bir kültür varlığı bulunması durumunda ivedilikle yerinde inceleme yapıp söz konusu eser taşınabilir durumdaysa müzeye intikali sağlanmaktadır. Eğer taşınmazın yerinde muhafaza edilmesi gerekli ise de köy veya mahallede muhtara veya arazi sahibine zimmetlenerek korunması sağlanmaktadır. Müzeye intikal eden taşınır kültür varlıkları, değer takdir ve kıymet takdir komisyonlarınca değerlendirildikten sonra müze envanterine kaydolmakta, depo veya teşhirde muhafaza altına alınmaktadır.

2. Elinizde bulunan kültür ve tabiat varlıklarının neye göre (zaman, para, ekip yeterliliği, uzmanlaşma göz önüne alındığında) koruma ve onarma işlemi gerçekleşir?

-Müze envanterine kayıtlı bütün kültür varlıkları koruma ve onarım kapsamındadır. Öncelik sırası eserin durumuna göre (bozulma durumuna) değişmektedir. Kazılarda ele geçen bütün buluntulara kazı başkanlıklarınca restorasyon ve konservasyon yapılmaktadır. Müzemizin restorasyon laboratuvarı bulunmakta olup düzenli konservasyon ve restorasyon yapılmaktadır.

3. Envanterdeki taşınır veya taşınmaz kültür ve tabiat varlığının zarar görmesi veya tamamen yok olması durumunda kurumun yetki, sorumluluk ve ceza konusunda nasıl bir yetkisi mevcuttur?

- Envanterdeki eserlerin zarar görmesi ve yok olması durumunda 2863 sayılı kanun kapsamında yetki ve sorumluluğu olanlar hakkında işlem yapılmakta ve gerekli cezalar uygulanmaktadır. Zimmet sorumlusunca eserin güvenliği konusunda kusuru bulunduğu, asli kusuru bulunan kişiye zimmet ödettirilmekte, zimmet sorumlusu ve asli kusuru olanlara da memura uygulanan gerekli cezalar uygulanmaktadır.

4. Kurumunuzun kültür ve tabiat varlıkları politikası ile kent içerisinde kalan ve imara açılan yerlerde nasıl bir yöntem izlenmektedir?

- Belediyelerce hazırlanan Koruma Kurullarınca onaylanan kent planlarında koruma amaçlı imar planları olmakta, koruma alanları buralarda özel alanlar olarak ayrılmaktadır. Buralarda her türlü inşai faaliyet, 2863 sayılı yasa kapsamında izne tabiidir.

5. Diğer kamu kurumları ile tescillenen kültür ve tabiat varlıkları üzerine bir sorun yaşadığınız oldu mu?

- Böyle bir durum olmadı, çünkü 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında bütün kurumlar bağlantılı bir konu olduğunda gerekli izinlerini almaktadırlar.

6. Kurum işleyişinin kolaylaşması açısından yasal düzenlemeleri yeterli görüyor musunuz? Yönetmeliklerde istenilen işlemler yapılabilmekte midir?

- 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında bazen yönetmeliklerde açıklıklar görülmektedir. Bunlar konusuna göre Kültür Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne iletilmekte Genel Müdürlüğün görüşüyle bu konulara açıklık getirilmektedir.

7. 2003 yılında kanunlaşan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu çerçevesinde kurumlara stratejik plan oluşturma yetkisi ve sorumluluğu verildiği bilinmektedir. Kurumunuzun oluşturduğu bu plandan biraz bahsedebilir misiniz?

- Her yıl Müze Müdürlüğü olarak Bakanlığımıza gönderilmek üzere stratejik planımız İl Kültür Müdürlüğü'ne iletilmekte, burada diğer birimlerin (kütüphaneler) stratejik planlarıyla birleşmekte ve İl Kültür Müdürlüğü'nce bir bütün halinde Bakanlığımıza gönderilmektedir.

Kısmi Görüşme Yöntemi Soru ve Cevapları 4

Yer: Kütahya Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü – Tabiat Varlıklarını Koruma Şube Müdürlüğü

Görüşme Yapılan Yetkili: İmar ve Planlama Şube Müdürlüğü Harita Mühendisi M. Metin ADIGÜZEL

Tarih: 20.04.2020

Saat:14:07 – 05:06

Kurumunuzdan biraz bahseder misiniz?

- Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü bünyesinde bulunan Araştırma ve Tescil Daire Başkanlığı üç birimden meydana gelmektedir. Bu birimler Doğal Sit Alanları 1. Bölge Şube Müdürlüğü, Doğal Sit Alanları 2. Bölge Şube Müdürlüğü ve 3. Tabiat Varlıkları Şube Müdürlüğü olarak sıralanmaktadır. Kütahya ili de Doğal Sit Alanları 1. Bölge Şube Müdürlüğü'nde yerini almaktadır. Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü 2011 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur.

Koruma Genel Müdürlüğü'nün görevleri; tabii olarak oluşmuş alanlar, mağara, doğal sit alanları, tabiatı koruma alanları, kuş alanları, milli ve tabiat parkları, tabiat anıtları ile sulak alanlara dönük tescil, tespit ve usule ilişkin diğer işler. Özel çevre koruma bölgelerinin, tabiat varlıkları ve doğal sit alanlarının tespit ve tescili ile usulüne ilişkin sınırlamalar belirlemek ve 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 109. maddesindeki diğer görevler olarak sıralanır.

1. İl sınırlarınız içerisinde taşınır, taşınmaz veya somut olmayan kültür ve tabiat varlıkları bulunduğu zaman kurumunuz ne gibi bir prosedür izlemektedir?

- Şube Müdürlüğü adına kurum yetkilileri kendiliğinden bir doğal güzelliği tescilleyebilir. Aynı zamanda bir sivil vatandaşta doğal güzellik olduğunu düşündüğü bir varlığı şube müdürlüğüne sözlü olarak bildirmesinin ardından varlığın tescillenmesi sağlanabilmektedir. Tescilden çıkarma usulünde de bu yöntem izlenir. Bir yerin tescilli olup olmadığına bakılır ve tescillenecekse veya kaldırılacaksa onay işlemi için bir rapor hazırlanıp Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu'na gönderilir. Komisyon ret, onay veya kısmen ret ile değişiklik sonuçlarını verebilmektedir. Bizim ilimizin komisyonu Eskişehir'de bulunmaktadır.

İzlenen yöntem vatandaş başvurusu veya kurum yetkililerin kendiliğinden icraata geçmesiyle bir doğal varlığın tesciline uygun form bulunmakta olup bu forma göre kriterleri karşılayan varlık tescillenmektedir. Formdaki kriterler; varlığın yaşı, uzunluğu, genişliği gibi genel özellikler, kültürel değere mâl olmuşluğu, değer ifade edilmesi ve türünün az olması olarak sıralanmaktadır. Vatandaş başvuruları Tabiat

Varlıklarını Koruma Şube Müdürlüğü'nce reddedilirse vatandaş o varlık hakkında hazırlatıp uzman görüşü eşliğinde itiraz edebilme hakkı mevcuttur.

2. Elinizde bulunan kültür ve tabiat varlıklarının neye göre (zaman, para, ekip yeterliliği, uzmanlaşma göz önüne alındığında) koruma ve onarma işlemi gerçekleşir?

- Normal şartlarda varlığın yaşı ve bazı iklimsel durumlardan kaynaklı hastalık kapması veya örneğin ağaçlar için budama işlemi gerektiğinde başvuru üzerine ya da kurum kendiliğinden bakım ve onarımını gerçekleştirmektedir. Olağan dışı durumlarda, acil durumlarda veya tehlike doğuracak kısımlarda örneğin belediye onarımı ile budaması yapılacağı zaman yapar ve sonra kuruma bilgi verir. Ama normal durumlarda önce kurumdan izin alınması gerekmekte sonucuna göre ret veya onaydan sonra işleme alınmaktadır.

Bunlara örnek verecek olursak Uşak ilinde bulunan tescilli Atatürk Ağacı bakımsız olduğu düşüncesi üzerine kuruma başvuru yapılmış, incelemeler sonucu ağacın hasta ve mantarlı olduğu sapanmış ve tedavisine dönük onarım işlemleri yapılmıştır. Diğer örnek Kütahya ilinin Simav ilçesinde bulunan tescilli bir ağacın dallarının tehlike arz etmesi sonucu belediye ekiplerince acil müdahale edilip kanaat kullanılarak budama işlemi gerçekleşmiş ve sonradan kuruma bilgisi verilmiştir. Normal şartlarda önce kuruma başvuru sonra sonucuna göre işlem gerçekleşir.

3. Envanterdeki taşınır veya taşınmaz kültür ve tabiat varlığının zarar görmesi veya tamamen yok olması durumunda kurumun yetki, sorumluluk ve ceza konusunda nasıl bir yetkisi mevcuttur?

- Bilinçli zararlarda kurum olarak savcılığa müracaat edilir. Tahrip olmuş varlığın tedavisi veya onarımı mümkün ise gerçekleştirilir.

4. Kurumunuzun kültür ve tabiat varlıkları politikası ile kent içerisinde kalan ve imara açılan yerlerde nasıl bir yöntem izlenmektedir?

- İmar planı, sit alanı olarak belirlenmiş yere denk gelirse taslak projesi kuruma gönderilir. Kurum taslak projeyi "Koruma Alanlarında Yapılacak Planlara Dair Yönetmelik" şartlarına uygun olup olmadığına bakar. Taslak incelenip Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu'na gönderilip ret veya kabul işlemleri gerçekleşir. Tescilli tabiat varlığının olduğu alana veya kendisine izinsiz olarak yapılan

müdahalelerde durdurma kararı istenir. Eğer gerekçesi var ise acil durumlar gibi hazırladığı gerekçeli plan koruma bölge komisyonuna gönderilir. Komisyon alan tahribi olup olmadığı incelenip değişiklikler izinsiz işlem yapan kurum veya kuruluşa bildirilip komisyon tarafından yapılan değişikliğe uygun olarak hareket etmesi istenir.

5. Diğer kamu kurumları ile tescillenen kültür ve tabiat varlıkları üzerine bir sorun yaşadığınız oldu mu?

- Görev ve yetki gereği Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ile Kültür Varlıklarını Kurumu ile çakışan alanlar olmaktadır. Bu durumda yapılacak çalışma için izin süreci hem kültür varlıklarından hem de tabiat varlıklarından ayrı ayrı alması gerekir. Alınan izinde kültür varlıkları izin verip tabiat varlıkları da projede değişiklik yapılması halinde izin vermesi durumunda tekrar kültür varlıklarından izin alınması için onay gerektirir. Bu da zaman açısından sıkıntılara neden olmaktadır. Diğer bir sıkıntı ise eski dönemlerde teknolojik yetersizlikten kaynaklı tescilli varlıkların tam koordinatı kayıtlara işlenmediği için tescilli varlıkların hangisi olduğu veya sınırı tam belirli değildi. Şimdi bu eski tescilli varlıkların sınır ve koordinatları tekrar saptanarak kayıtlara alınmaktadır.

6. Kurum işleyişinin kolaylaşması açısından yasal düzenlemeleri yeterli görüyor musunuz? Yönetmeliklerde istenilen işlemler yapılabilmekte midir?

- Son dönemde daha etkili adımlar atılmaya başlanmıştır. Tabiat varlıklarının tescili ve tespiti konusunda standartlar oluşturulmuş ve Ekolojik Temelli Bilimsel Araştırma 4 Mevsim Projesi oluşturulmuştur. Bu proje alanında uzman biyolog, jeolog ve botanik gibi tabiat varlıklarının teknik veya bilimsel yönden inceleyebilen akademisyenlerden oluşturulan bir kurul ile bir yılda dört defa aynı tabiat varlığı incelemeye alınıp tescillemesi yapılıp yapılmaması gerektiği veya tescilinin kaldırılması üzerine görüş bildirmesidir. Projede amaç tabiat varlıklarının bilimsel araştırmasını yapmak, incelemek ve koordinasyonunu saylayıp yerlerini tespit etmektir.

7. 2003 yılında kanunlaşan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu çerçevesinde kurumlara stratejik plan oluşturma yetkisi ve sorumluluğu verildiği bilinmektedir. Kurumunuzun oluşturduğu bu plandan biraz bahseder misiniz?

- Kurum içinde koordinasyonun sağlanması ve sürdürülebilirlik ilkesi içerisinde etkin, verimli ve planlı olarak birimleri kurumsal hedeflere yönlendirmeye

çalışmak stratejik plan ile sağlanmaktadır. Bizimde plandaki amacımız sit sınırlarını gerçeğe yakın belirlemek, tescilli varlıkları sayısal ve dijital alana aktarım yapmak ve fotoğraflamasını yapmak olarak belirledik. Ayrıca bir varlık farklı yıllarda birden çok kere tescillendiğini gördük bu durumun düzeltilme işlemini de stratejik plan amacı içerisinde yer almasını sağladık.

Kısmi Görüşme Yöntemi Soru ve Cevapları 5

Yer: Kütahya Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü

Görüşme Yapılan Yetkili: İmar ve Şehircilik Müdürü Bahadır Halil BAHŞİ

Tarih: 08.06.2020

Saat: 09:52 – 11:38

- Kurumunuzdan kısaca bahseder misiniz?

- Belediyemiz hizmet birimlerinden biri olan İmar ve Şehircilik Müdürlüğü; imar çap ve planlama servisi, koruma uygulama denetim bürosu (KUDEB), harita ve imar uygulama servisi, kentsel dönüşüm servisi ve kalem servisinden meydana gelmektedir.

İmar ve şehirciliğin en önemli durumu kentin şekillenmesine ve oluşumuna etki eden silüetini belirleyen şehir imarı içerisinde yer alan bölgelerde yapılacak inşaat başlamadan hangi esaslara göre yapılacağı ve hangi şartlara bağlı olarak gerçekleşeceğini kurallarla belirleyen bir birimdir. Kısaca imar planı yapımı ile şehirdeki yapılaşmaya yön veren ve kurallar koyan bir birimdir.

Bir imar çalışmasının başlaması için önce siyasetin karar alması ve belediye meclisinden izin alınmak suretiyle imar planı çalışmalarına başlanabilmektedir.

1. Kent ve kentleşme açısından imara nasıl bakılmalıdır? Plan ve imar ile kentleşme nasıl değerlendirilmelidir?

- Kentin yapı kimliğinin oluşması, manzarası ve kenti diğer kentlerden ayıran bir ruhu yansıtması kentin içerisindeki tüm yapılanmalar ve yapı toplulukları ile alakalı olduğu için kentin korunmasında ve mimari bir kültür oluşturulması açısından imar ve kent birbirini tamamlayan bir bütün olarak algılanmalıdır.

Kentin geleceği açısından belirli kurallar etrafından kentin yapısal kültürü tahrip edilmeden kanunlar, yönetmelikler ve yapı mimari kültürü açısından planlama ve imar kente yön vermelidir.

2. Kütahya ili için diğer şehirlerdeki gibi gecekondular veya kaçak yapılaşma sorununun mevcudiyeti durumunda nasıl bir yöntem izlenmektedir?

- Son dönemde çıkarılan imar barışı ile kentteki konutlar yasal statü içerisine çekilmekte bu durumda kaçak yapılaşmayı azaltmaktadır.

3. İl sınırları içerisinde bulunan taşınmaz kültürel varlıklarının, konutların, konakların ve taşınmaz anıt ağaçların korunması açısından imar ve planlama bakımından nasıl bir politika izlenmektedir?

- Bu alanların koruma durumunu kültür varlıkları koruma bölge kurullarınca belirlenir. İdare tarafından bunlara uyulmak zorunluluğu mevcuttur. Kentimiz açısından 1987 onaylı koruma amaçlı imar planı bulunmakta bu plan günümüzde revize edilmeye çalışılmaktadır. Bu planın amacı içerisinde kurumumuz aracılığıyla kültürel varlıkları koruma hedefi bulundurmaktadır.

4. Kütahya ilinin gelecek için kent planlaması bakımından sosyal, kültürel, tarihi, turistik, kent silüeti ve ekonomik getirisi açısından kültürel faaliyet alanları ve yapılarının korunması kurum tarafından hangi prosedüre göre sağlanmaktadır?

- KUDEB tarafından koruma amaçlı imar planları çerçevesinde bu durum gerçekleştirilmektedir. Koruma amaçlı imar planları özel bir plan konumunda bulunmakta, kültür varlıklarının olduğu bölgeler sit alanı olarak koruma altına bu planlar doğrultusunda oluşturulmaktadır.

Bir yeni yapılanma durumu olacaksa önce bu koruma bölge kuruluna gönderilerek kontrolü ve akabinde izini için müracaat edilip koruma amaçlı imar planlarına uygun olarak yeni yapılanma gerçekleşir veya gerçekleşmez.

Kent içerisinde bulunan kültürel varlıklar ekonomik yönden düşünüldüğünde bu varlıklara ekonomik bir fonksiyon vermek zorundayız. Ancak bu durum sayesinde sosyal sorumluluk kapsamında rol alınarak günümüze uyarlanmaktadır. Örneğin Germiyan Sokağı'nın bu düşünce etrafında tekrar ayağa kaldırılması sağlanmıştır.

5. İmara açılması gereken bir kentsel mekânda kültür ve tabiat varlığı bulunması durumunda nasıl bir yöntem izlenmektedir?

- Böyle bir durumla karşılaşıldığı anda KVKBK müracaat edilerek izin alınması gerekmektedir. İzin alınmazsa durum gerçekleşmemektedir.

6. Planlamanın gelecek ile ilgili bir olgu ve kavram olduğu düşünüldüğünde kültüründe geçmişin bir temsilcisi olduğu göz önüne alındığında imar planları ile kent içerisindeki kültürel varlıkların ilişkisi nasıl bir politika üzerine şekillenmelidir?

- Kültürel varlıkların hem görsel ve estetik silüetinden hem de imar planlamasından koparılmadan yaşatmamız gerektiğini anlamamız gerekmektedir. Eğer bir yeni yapılanma gerçekleşecekse kademeli geçiş aşaması etrafında silüeti bozmadan kent mimari kültürü ekseninde geçiş yapılmalıdır.

7. 1848 tarihli ilk imar planı olarak kabul edilen Ebniye Nizamnamesi ile 1930 tarihli Belediye Kanunu (belediyelere imar planlaması izni veren ilk cumhuriyet yasası) ve 1956 tarihli İmar Kanunu yolların, binaların ve kentin şekillenmesinde yasal kültür oluşturması beklenmektedir. Bu kültüre rağmen kent içi yerleşimlerde sokak aralarının darlığı, kaçak konut sorunu ve kent imarında yaşanan sıkıntıların halan devam etmesinin altında yatan temel etkenler sizce nelerdir?

- Bu durumu biraz geleneklerimiz ve kültürümüzün getirdiği bir durum olduğunu anlamamız ve kavramamız gerekmekte olduğunu düşünmekteyim. Zira her ne kadar kanun yapma ve uygulaması açısından bir kültür oluşmasına rağmen toplumsal bakımdan ve toplum yaşamı izlendiğinde anlaşılacağı üzere daha çok birlik ve beraberlik içerisinde yaşamayı seven konutların ve yaşam mahallerinin yan yana olduğu bir durum karşımıza çıkmaktadır. Eskiden yaya trafiği daha revaçta araç olmadığı için at arabaları veya paytonlar çok az bir konumda olması son dönemlerde araç sayısının hızlı artması eskiden oluşturulan yolların ve yapıların konumu yeni arabalara ve yaya trafiği açısından sıkıntıya düşmemizi sağlamıştır.

8. İl Merkez sınırları içerisinde bulunan yol kenarlarına yakın çok eski tarihli evler yıkılma sürecine girmiş bulunmakta, bunlar insan yaşamına tehdit oluşturması düşünüldüğünde restorasyonu veya kontrollü yıkım neden gerçekleştirilmemektedir?

- Bu yapılar özel mülkiyet olmasından kaynaklı ve bir mirasçı yerine birçok mirasçısının bulunması nedeniyle mirasçılar arasında uzlaşmamakta, kamulaştırılmasında sıkıntılar oluşturmakta ve restorasyonunda maddi durumlardan da kaynaklı çoğu dönüştürülememektedir. Eğer yapı kamulaştırılıp yıkılırsa yerine aynı yapının benzeri yapılması bir diğer yasal zorunluluk meydana getirmektedir. Tüm bu olaylarda yapının restore, kamulaştırma ve ya kontrollü yıkım sonucunda tekrar aslına uygun yapılması sorunları ile karşılaşmaktadır.

Kısmi Görüşme Yöntemi Soru ve Cevapları 6

Yer: Kütahya Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü

Görüşme Yapılan Yetkili: Kültür ve Sosyal İşler Müdürü İsmail ŞEN

Tarih: 10.06.2020

Saat: 09:33-10:27

- Kurumunuzdan biraz bahseder misiniz?

- Birimiz yerel yönetimler içerisinde belediyeye bağlı olup görev ve sorumluluğumuz belediye yönetmeliği kapsamındadır. Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü kent vatandaşlarının birlik ve beraberliğini artıracak tarihi ve kültürel değerlerini korumak ile ekonomik potansiyellerini destekleyen bir yapıya sahiptir. Bu bakımdan kentteki vatandaşların kültürünü yansıtan festival, sergi, fuar, panayır, konferans ve seminer faaliyetlerini düzenler veya düzenlenenlere imkanlar dahilinde destek verir. Kültürel faaliyetlerin tanıtılmasını, korunmasını, yaşatılmasını ve geliştirilmesini sağlayan faaliyetler düzenleyip kültür merkezlerinde seminer veya kurslar açar. Kültür faaliyetlerinde bulunan özel ve tüzel kişi, kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapar.

1. Nadir konumda bulunan yok olmaya yüz tutmuş yöresel somut olmayan kültürel mirasların korunması için kent ve kentleşme hedefleri arasında kurumca nasıl bir yöntem izlemektesiniz?

- Somut olmayan kültürel miras içerisinde yer alan Kütahya yöresine ait geleneklerin ve göreneklerin unutulmaması için gerek basın yayın yolu ile gerekse kitaplar, dergiler ve broşürler çıkarma yolu ile somut kültürel miraslar kayıt altına alınmakta yazılı ve teknolojik donanımlarda depolanması sağlanmaktadır. Kent ve

kentlileşme açısından şehrin tanıtılması kültürel, tarihi, doğal ve somut olmayan yöreye ait varlıkların şehirle bağdaşması açısından yapılan etkinlik, organizasyon ve festivallere kurum imkânlarınca bütçe desteği sağlanmaktadır. Ayrıca kurum bizatihi kendisi bu yönde etkinlik ve festival düzenleme yoluna da gitmektedir.

2. Kütahya ilinin simgelerinden sayılan herhangi bir tarihi ve kültürel varlığı yaşatmak veya yeniden canlandırmak için nasıl bir yol uygulanmaktadır?

- Kütahya ilinin simgesi konumunda şehre eski isim olarak adı verilen seramik, çini ve el sanatları bakımından günümüzde unutulmaya yüz tutmuş el sanatları ile ilgili 2018 yılında UNESCO Kültürel Miras Listesine yapılan çalışmalar sonucunda bu alanlarla alakalı girilmesine yardımcı olunmuştur. Kütahya ili bu bakımdan Yaratıcı Şehirler Ağı Zanaat ve Halk Sanatları alt dalında dünya genelinde 180 şehirden biri olmuştur.

3. Kurumun kentin tanıtılması ve kültürel varlıklara katkı sağlaması açısından envanterinizde bulunan bir varlığın (müze gibi) zorunlu olarak farklı bir kamusal yararı için planlanması (yol gibi) durumunda nasıl bir yol izlemektesiniz?

- Zorunlu kamu hizmeti olduğu takdirde bölgede bulunan taşınmaz kültürel varlık farklı bir mekâna taşınmaktadır. Yaşanılan bir örnek olaydan söz edecek olursak; özel mülkiyete ait metruk durumdaki bir sivil mimari örneğinin bulunduğu parselden Koruma Amaçlı İmar Planı doğrultusunda yol geçmesi gerekliliğinde yaşanmıştır. Yapılan planlar doğrultusunda o sivil mimari örneği yapı belediye tarafından kamulaştırılmak suretiyle Rölöve Restitüsyon Restorasyon Projesi hazırlatılarak yine korunacak alan içerisinde bir parsel belirlenerek yeniden yapımı sağlanmıştır.

4. Kurumun müzelerinde bulunan bir kültür varlığının onarılması veya tadilatı hangi durumlar (ekipman, bütçe, profesyonelleşme gibi) göz önüne alınarak yapılmaktadır?

- Elimizde üç adet müze bulunmaktadır. Bunlar; Kent Tarihi Müzesi, Jeoloji Müzesi ve Sıtkı Olçar Çini Müzesidir. Bu müzelerimizle alakalı eğer bir restorasyon edilmesi gündeme gelirse daha önce böyle bir durum söz konusu olmadığı için atölye ve ekipmanımız olmadığından hizmet satın alma yoluyla veya bakanlığın buradaki temsilcisi olan İl Müze Müdürlüğü'nden yardım talep edilmek suretiyle iki alternatiften biri düşünülmektedir.

5. 2003 yılında kanunlaşan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu çerçevesinde kurumlara stratejik plan oluşturma yetkisi ve sorumluluğu verildiği bilinmektedir. Kurumunuzun oluşturduğu bu plandan biraz bahseder misiniz?

- Stratejik plan doğrultusunda somut olmayan kültürel miras kapsamına giren taşınır ve taşınmaz kültür ve mimari restorasyon kurslarının düzenlenmesi için gereken maddi bütçe belirli hedefler doğrultusunda planlanmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kültür kavramı anlamını “ekip, biçme” olgusundan almıştır. Bu anlam insanoğlunun doğa ve tabiat ile olan ilişkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Doğadaki malzemelerle kendi beceri ve bilgisinin ekilmesi ile yapı, yol, taşınır ve taşınmaz varlıklar ile somut olmayan kültürler ortaya çıkmış böylece insan geleceğine şekil vermeye başlamıştır. Kendini güvende hissetmesi için yapılar, eserler, yerleşim yerleri ve kent alanları oluşturmuş aynı zamanda bu alanları bir kültür mekânı olarak inşa etmeyi başarmıştır.

Geçmiş zaman (tarihi ve kültürel yapılar), yaşanan zaman ve gelecek zamanı (kent planlaması/imar ve koruma amaçlı) iç içe bulunduran mekânlar kentler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentlerin içerisinde koruduğu, kente kimlik özelliği kazandıran geçmiş medeniyet, uygarlık ve toplumlardan kalma tarihi, kültürel ve doğal miraslarını ileriki nesillere bırakmanın tek yolu, koruma bilinci ile uygulanan ve denetlenen yasalardan geçmektedir. Bu bakımdan kentler açısından modern zamanın getirdiği bazı sorunlara çözüm arayışları sonucunda kentleşme politikaları ortaya çıkmıştır. Kentleşme politikası, kentin ve içerisinde barınan vatandaşların sorunlarının çözümlenmesi ile oluşturulan planlar ve alınan uzun sonuçlu kararlar doğrultusunda yöneticiler eliyle uygulanması durumudur. Yöneticiler bu durumu devletin üst kurum ve kuruluşlarından aldıkları yetkiler ile yerel yönetimler ise elde edilen yasalar, kanunlar ve planlardan elde etmektedir. Kentin gelecek yıllara hazırlanması ve vatandaşlarının yaşam standardının yükseltilmesi adına kentteki imar faaliyetleri, konut ve ulaşım üzerinden yeni düzenlemeler ve uygulamalar gerektirmektedir. Bu oluşumlar kentin eski tarihi, kültürel ve doğal varlıklarına zarar verebilmektedir. Bu durumun engellenmesi adına bu varlıkların veya buldukları alanların yasalar ve planlarla koruma altına alınması sağlanmıştır.

Koruma altındaki alanlarda veya yapılarda tescilli olan varlıklarda tamirat, tadilat ve yeni yapılanma durumları ile sınırlılıkları belirli kurallara bağlanmıştır. Bu kuralların kültür ve tabiat varlıklarını koruduğu düşünülürken aynı zamanda kentleşme politikaları bakımından karar alıcı pozisyonda bulunan kurum ve kuruluşlara etkilerinin neler olduğunun ortaya çıkarılması açısından bu çalışma yapılmıştır. Yapılan literatür taramaları, incelenilen kent ve koruyucu imar planları ile Kütahya ili için bazı

kurumların yöneticileri ile kısmi görüşme yöntemi sonucunda kültür ve tabiat varlıklarının korunmasında kentleşme politikalarına etkileri elde edilmeye çalışılmıştır.

Elde edilen bulgular neticesinde Kütahya kenti için kültür ve tabiat varlıklarını korumak için planlar üzerinden ilk uygulama, GEEAYK'nun etkileriyle 1981 yılında kent politikasına yön verenlere “Koruma Amaçlı İmar Planı”nı zorunlu tutmalarıdır. Bölgesel anlamda ilk koruma Kütahya ili Merkez İlçe için yine GEEAYK tarafından 1979 yılında Kütahya Kalesi ve çevresinin Arkeolojik ve Doğal Sit kararı ile elde edilmiştir. Daha sonra bu kurumun kapatılması ile yerine kurulan TKTVYK'ya 1984 yılında yapılan başvurularla tescillenen sit alanı daraltılarak etkilenme alanı oluşturulmuştur. 1985 yılında kabul edilen “Kütahya Kentsel Sit ve Etkilenme Geçiş Alanı Koruma İmar Planı”nı kültür varlıklarını çevreleri ile beraber koruma altına almıştır.

Bu kararın sonuçları, oluşturulan plan raporları ve bulgulardan anlaşıldığı üzere kültür ve doğal varlıkların korunması kentleşme politikalarına etkisinin en somut kanıtını oluşturmaktadır. Plan raporları ışığında koruma alanları sayesinde kentin imar ve inşaat faaliyet alanlarının yönünün değiştiği ve buna bağlı olarak konut alanlarının kent tarihi dokusu yerine yakın alanlara konumlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca raporda eski dönemlerde oluşturulan yolların ve bu yollara çok yakın evlerin olması bu yolları günümüzde genişletme düşüncesinin tarihi dokuya zarar vermesinin kaçınılmaz olması nedeniyle gerçekleştirilemediği kayıt altına alınmıştır. Eski eser bakımından oldukça zengin olan Kütahya ilinde tescillenen yapılar sayesinde bu yapıların yıkılması önlenmiş tadilat ve tamiratı amaçlanarak kentin tarihi dokusunu canlandıran “Germiyan Sokağı” gibi projeler ile kentin silüeti koruma altına alınmıştır. Fakat bu durum aynı zamanda bu yapıların çok miraslı olması veya mülkiyetindeki kişi tarafından onarımının yapılamaması sonucunda metruk yapıların ortaya çıkmasını ve tescilli olması nedeniyle dokunulamamasını ortaya çıkarmıştır. Bu durum her an yıkılmaya yüz tutmuş eski klasik Türk mimari mirası örneği ortaya çıkarmış ve etrafından geçen kişiler için can ve mal kaybını tetikleyici bir etken unsur oluşmasına neden olmuştur.

Aynı zamanda koruma alanı içerisinde bulunan bir taşınmaz kültür mimari mirasının veya kamu yararı doğuran bir hizmetin güzergâhında bulunan bir taşınmaz varlığın mevcudiyeti ancak onun yerine farklı bir yerde aynı mimari miras özelliklerine

uygun olarak yapılması neticesinde gerçekleşmektedir. Fakat bu durum sadece zorunlu bir kamu yararı hizmeti çıkması durumunda gerçekleşmekte olduğu anlaşılmakta zira normal şartlarda metruk binalar mevcudiyetini devam ettirmektedir.

Kentleşme politikası bakımından kültür ve tabiat varlıklarının en önemli etkileri arasında kent canlılığının en fazla hissedildiği işlek yerler olan tarihi alanları birbirine bağlayan unsur olan yollar olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski dönemlerde oluşturulan yolların plan raporunda altı metreden az olduğu tespit edilmiştir. Bu durum aynı anda modern araçlar ile yayaların yolları kullanmasını etkilemekte kentin trafiğinin akıcı ve yoğun olduğu bazı tarihi koruma alanı içinde olan kısımlarda kültür varlığı korunması doğrultusunda yayalar için kaldırım bulunmamaktadır. Planda kaldırımın yapılamamasının en büyük nedeni olarak yola çok yakın olan tescilli tarihi kültürel yapının zarar görmesinin kaçınılmaz olduğu ileri sürülmektedir.

Bu bakımdan kentin imar planının oluşumunda bu yollar araç trafiğine kapalı yol olarak düşünülmüş herhangi bir planlama önlemi alınamamıştır. Sadece plan raporunda bu yolların yakınlarında yeni güzergâhlar belirlenmesi istenmekle yetinilmiştir. Günümüzde bu yollara alternatif getirilmesinde hâlâ sıkıntılar olduğu gözlemlenmekte, ayrıca araç trafiğine de kapatılamamış olduğu bilinmektedir. Eski yol güzergâhlarının en dar olduğu alanlar bile araç trafiğine kapalı olmayıp bir de kenarlarında park edilen araçlar yüzünden hem kaldırımlar işgal edilmekte hem de araçların geçişi yoldan daha da zorlanmaktadır.

Kentin bazı yerlerinde kaldırım ortası ve nadiren de olsa yol ortasında bulunan tescilli anıt ağaçların olması koruma bilinci açısından son derece önem arz etmektedir. Bu ağaçlar kentin yeşil ve doğası bakımından silüetinin bir parçasını oluşturmakta yine günümüzde bu ağaçlar çok zarar vermeden nadiren de olsa yolun içinde yıllara meydan okumaktadırlar. Yolların genişletilmesi ve tadilatı bakımından kesilmeleri ve yok olmalarının önlenmesi açısından topluca tescil edilmişlerdir. Ayrıca Kütahya merkez de son imar planının 1988 yılında kabul edildiği düşünüldüğünde birçok anıt ağacın 1987 yılında tescil edilmesi, yol ve kaldırım planlaması bakımından tescilli olarak anıt ağaçların korunmasını sağlamıştır.

Kent merkezindeki arkeolojik ve doğal sit sınırları olarak koruma altına alınan alanlarda kaçak yapılanma veya çarpık yapılaşmanın önüne geçilmiş ve bu alanların

sokak silüeti sit alanları sınırına göre belirlendiği için tarihi yapıların ve eserlerin zarar görmesinin önlenmesi amaçlanmıştır. Çıkarılan sokak silüetleri sayesinde bazı Kütahya tarihi mimari mirasını oluşturacak olan evlerin de rölöveleri çıkartılarak kayıt altına alınmıştır. Bu durumlar neticesinde kent dokusu ve sokak silüetleri kentin yeniden planlanan yapı ve sokak alanlarına ilham olmuştur.

Bu duruma plan raporunda; yeni yapılan bazı yapıların yapım malzemelerinin eski kent tarihi dokusunu oluşturan mimari miras varlıklarınınınki ile aynı olduğu, şekil ve özellik yönünden onlardan yararlanıldığı şeklinde değinilmiştir. Bunun yanında eski kent ticari alanının yeni yapılan alanlarda da hissedilmekte olup eski yapıların alt bölümleri ticari amaçlı kullanılmaktadır. Ayrıca yeni oluşturulan yapıların ise ulaşım aksları açısından eski ticari alanlardan farklı olarak imar planlamalarının izin verdiği çok katlılığın getirdiği sonuçlar nedeniyle sadece alt kat değil birçok katın ticari alan olarak ayrılmasına dikkat çekicidir.

Kültür ve tabiat varlıklarının korunmasında en etkili yöntemlerden biri olan yasal düzenlemelerin çok eski tarihlerden itibaren oluşturulması bir kanun açısından kültür oluşturması beklentisini doğurmuş fakat uygulamaya geçmeyen veya denetlenmeyen yasaların etkili olmadığı anlaşılmıştır. Bunun en bariz örneklerinden olan 1848 yıllı Ebniye (Yapılar Yasası), 1863 tarihli Turuk ve Ebniye (Yollar ve Yapılar Yasası) Nizamnameleri ile 1882 Ebniye Kanunu (İmar Kanunu) olmasına rağmen kentlerdeki eski yolların altı metreden az yapılmış olması ve binaların bitişik olmasıdır.

Bu sorunun nedenin yapılan kısmi görüşme yöntemlerinde devletin kurum ve kuruluşları arasında koordinasyon eksikliği olduğu yetkililer tarafından da kabul edilmiştir. Buna çözüm olarak merkezi idare tarafından stratejik planlar, faaliyet raporları ve idari mali performans programları oluşturulmasına rağmen bunların kurumlar tarafından sadece yapılması zorunlu bir etkinlik olduğu ve kurumları koordine eden bir olgu olarak bakılmadığı kısmi görüşmelerden anlaşılmıştır.

Son zamanlarda yapılan kültür ve tabiat varlıklarının korunmasındaki yasal düzenlemeler ve yapı tescillerinin teknolojik imkânlarla daha iyi denetlenmesi ve cezai yaptırımlarının uygulanması özel mülkiyetli eski ve harap durumda olan metruk binaların tadilatı, tamiratı, restoresi veya kontrollü yıkılmaması açısından bir sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu yapılar kent içerisinde hatırı sayılır miktarda

mevcut konumda bulunduğundan kentin hem planlamasına etki etmekte hem de can ve mal kaybı kaygısının oluşmasını tetiklemektedir.

Sonuç olarak kentin silüetini oluşturan kent dokusu içerisinde yer alan tarihi, kültürel, arkeolojik ve doğal varlıkların korunması için oluşturulan sadece varlığın tescillenmesi veya bulunduğu alan olarak planlarla korunması kent politikaları açısından önemli etkiler barındırmaktadır. Bunlar arasında korunan alan içerisindeki tarihi yapıların veya ticari alanların yakınındaki arsaların fiyatlarının katlanmasına etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Aynı zamanda kentin genişleme yönünün etkisi, altyapı ve üst yapı faaliyetlerinin oluşumuna, ulaşım ağlarında kaldırımsız alanlara, kent imarının ve konut alanlarının değişmesine etkileri ile metruk yapılar sorunu yapılan literatür taramaları, incelenen plan ve araştırma raporları ve yapılan kısmi görüşme yöntemiyle elde edilmiştir. Özellikle özel mülkiyette bulunan metruk binaların kamulaştırma yolu ile mülkiyetlerinin alınması restore işlemlerinin maliyetleri göz önünde bulundurularak kamu kurum ve kuruluşlarınca üstlenilmesi en makul çözüm önerisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde Kütahya ili Merkez İlçe için yakın zamanda imar planının revize edileceği bilinmektedir. Kentleşme politikaları açısından kültür ve tabiat varlıklarının korunmasının etkileri göz önüne alınarak mevcut sorunlara çözümlerin oluşturulması, kent sorunları ile kültürel varlıklarının korunması, aynı ölçüde giderilmesi ve geçmiş planda ertelenen problemlerin ileriki yıllara bırakılmadan çözülmesi gerekmektedir.

EKLER

Ek 1. Metruk Haldeki Bazı Yapılar

Ek 2. Kaldırımsız Olan Bazı Sokaklar

KAYNAKÇA

- Aday, E. (2017). Kütahya Manilerinde Geçen Yerleşim Adları Üzerine. *Turkish Studies*, 12(22): 863-882.
- Ahunbay, Z. (1996). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Ak, B. (2012). Kamusal Alan ve Sanat. *Mimarlık Dergisi*, (364).
- Akçura, N. (1972). Türkiye ve Eski Eserler. *Mimarlık Dergisi*, (8), 39-42.
- Akçura, T. ve Çapar, M. (1973). İmar Planlarında Tarihi Kent Dokusu ve Tarihi Eserlerle İlgili Tutumların İncelenmesi. *Mimarlık Dergisi*, 118(8): 8-10.
- Akesen, A. (2006). Tarihsel Süreçte Doğa Koruma Kültürü. Bilim ve Ütopya. *Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi*, (144), 39-43.
- Akgün, E. (2001). *21. yy Başlarında Kütahya*. Kütahya: Ak Ajans Basım Yayın Gazetecilik.
- Akipek, S. (2001). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'nin Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13-39.
- Aktan, Ö. ve Yıldız, Z. (2020). *Kütahya İli Korunan Alanları*. Kütahya: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı 5. Bölge Müdürlüğü Doğa Koruma ve Milli Parklar Kütahya Şube Müdürlüğü.
- Akten, S., Gül, A. ve Akten, M. (2012). Korunan Doğal Alanlarda Kullanılabilecek Ziyaretçi Yönetim Modelleri ve Karşılaştırılması. *SDÜ Orman Fakültesi Dergisi*, (13), 57-65.
- Alakuş, A. O. (2004). Kültür Kavramı Tanımlamalarına İlişkin Bir Analiz. *Milli Eğitim Dergisi*.
- Alanyurt, U. (2009). Türkiye'de Koruma ve Onarım Üzerine Analiz. *Masrop E-Dergi*, (4), 19-55.
- Alp, S. (2018). Taşınır Kültür Varlıkları Mevzuatı. (Ed. M. Akpolat). *Kültürel Miras Mevzuatı* (s. 106-127). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Alpözen, T. O. (1975). *Türkiye'de Sualtı Arkeolojisi: Underwater Archaeology in Turkey*. Archéologie sous-marine en Turquie. İstanbul: Akbank Yayınları Kültür Kitapları.
- Altınay, F. (2009). Cumhuriyet Döneminde Kütahya ve Yöresinde İlk Halk Müziği Derlemeleri. *Hisarlı Ahmet ve Kütahya Türküleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 23-62). Kütahya: Kütahya Güzel Sanatlar Derneği.
- Altuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı*. (1989). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Altıntaş, O. ve Eliri, İ. (2012). Birey Toplum İlişkisinde Kent Kültürü, Kamusal Alan ve Onda Şekillenen Sanat Olgusu. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 1(5): 61-74.
- Altun, A. (1981-1982). Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi Bir Deneme. *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya* (s. 178-254). İstanbul: T.C. Kütahya İli 100. Yıl Kutlama Komitesi.
- Arabacıoğlu, P. ve Aydemir, I. (2007). Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı. *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 2(4): 204-212.
- Arû, K. A. (1998). *Türk Kenti*. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Aruma, E. & Hanachor, M. E. (2017). Abraham Maslow's Hierarchy of Needs and Assessment of Needs in Community Development. *International Journal of Development and Economic Sustainability*, 5(7), 15-27.
- As, E. (2006). *Cumhuriyet dönemi ulaşım politikaları (1923-1960)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Asatekin, N. G. (2004). *Kültür ve Doğa Varlıklarını Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız?* Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Aşlıoğlu, F. (2011). *Ekolojik – kültürel alt bölge kavramı: Frig Vadisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Aşılioğlu, F. ve Memlük, Y. (2010). Frig Vadisi Kültür Mirası Alanlarının Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 2(2): 185-197.
- Atagök, T. (1994). Kültür ve Toplum. *I. Müzecilik Sempozyumu (14-15 Ekim 1993) Bildiriler* (s. 73-77). İstanbul: Dz. K.K. Basımevi.
- Ateş, G. (2017). Aizanoi Helenistik Ev Seramik Buluntuları. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (41), 91-111.
- Aykut, N. ve Taşkınsu, F. (1994). Kütahya Koruma İmar Planı Planlama-Uygulama Sürecinin İrdelenmesi. M. Çubuk içinde, 2. *Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulamalar Kolokyumu* (s. 45-54). İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi.
- Bahçe, A. S. (Aralık 2009). Kırsal Gelişimde Kültür (Miras) Turizmi Modeli. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (25), 1-12.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1994). *Türke Doğru*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Basat, E. M. (2013). Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Birlikte Koruyabilmek. *Millî Folklor*, (100), 61-71.
- Bass, G. F. (2003). *Su Altında Arkeoloji Bir Arkeoloğun Türkiye Macerası*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Başer, D. (2016). Kütahya Tarihi Kent Merkezinde Koruma-Kullanma Dengesi Çerçevesinde Kentsel Boşluklarda Açık ve Yeşil Alan Düzenlemeleri. (Ed. R. Erdem, H. F. Meşhur, Ö. Karakayacı, & F. Eren). *Kütahya'da Planlama Düşünceleri Üzerine* (s. 97-106). Konya: Atlas Akademi Yayınevi.
- Başgelen, N. (2001). *Türkiye'de Barajlar ve Göl Alanlarındaki Kültürel ve Doğal Miras*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Başkomutan Tarihi Milli Parkı Zafertepeçalköy (Kütahya) 1/1.000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Açıklama Raporu. (2013). Kütahya: Orman ve Su İşleri Bakanlığı 5. Bölge Müdürlüğü.
- Başol, K. (1996). *Doğal Kaynaklar Ekonomisi*. İzmir: Anadolu Matbaası.
- Başol, K., Durman, M. ve Önder, H. (2007). *Doğal Kaynakların ve Çevrenin Ekonomik Analizi*. Bursa: Alfa Aktüel.

- Belediye Kanunu. (2005, 07 03). *T.C. Resmî Gazete*, 25874.
- Benhan, E. (1934). Müzeciliğin Tarihi. *Ülkü*, 3(18): 428-431.
- Berber, B. ve Edgü, E. (2016). Kütahya'nın Sosyal ve Kültürel Değişiminin Kent Mimarisine Etkisi. *Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi IV. Çevre-Tasarım Kongresi* (s. 363-374). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. (1984). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Beyazıt, M. (2014). Aizanoi Antik Kentinde Bulunan Graffitilerden Kopuz ve Âşıklar. *Sanat Tarihi Dergisi*, XXIII(1): 83-119.
- Beydilli, E. T., Güven, Ö. Z. ve Akça, İ. (2017). Kütahya İlinde Bulunan Tarihi Konakların Kültür Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Eurasian Academy of Sciences Social Science Journal(UTKM)*, 252-259.
- Bilgen, A. (2014). *Seyitömer Höyük Kazısı. Kütahya Müzesi 2013 Yıllığı* (s. 196-202). Kütahya: T.C. Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kütahya Müzesi Müdürlüğü.
- Bilgen, A., Coşkun, G. ve Bilgen, Z. (2010). *Seyitömer Höyüğü 2008 Yılı Kazısı. 31. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt 25-29 Mayıs 2009 Denizli* (s. 341-354). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Bilgen, Z. (2011). *Seyitömer Höyüğü'nde bulunmuş Orta Tunç Çağı'na ait bir depo mekanı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Bilgin, S. N. (2014). *Tabiat varlıklarını koruma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bilik, N. İ. (1938). *Nafia*. Kütahya (s. 48-75). Kütahya: Kütahya Vilâyeti 15. Cumhuriyet Yılı Kutlama Komisyonu.
- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. (1963). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

- Bozkurt, N. (2018). *Kütahya 1842-1843 (Müslüman Nüfus ve Sosyal Yapı)*. Ankara: Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Bozkurt, Y. (2011). Türkiye'de Nüfus Hareketliliği ve Kütahya Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 291-300.
- Bozkurt, Y. ve Acar, A. (2015). Kütahya'nın Genel Tanıtımı. S. (Ed.) Erdoğan, & A. Gedikli içinde, *Kütahya Şehir Kimliği Çalıştayı Sonuç Raporu* (s. 44-104). Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.
- Bozkurt, Y. ve Taşkın, E. (2015). Şehir Kimliğinin Kavramsal ve Teorik Çerçevesi. (Ed. S. Erdoğan, & A. Gedikli). *Kütahya Şehir Kimliği Çalıştayı Sonuç Raporu* (s. 7-44). Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.
- Can, M. (2009). *Kültürel Miras ve Müzecilik*. İngiltere: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ceylan, U. (2018). Üçüncü Yaş Turistlerin Termal Konaklama İşletmelerinden Beklentileri Üzerine Bir Araştırma. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4): 671-685.
- Ceylan, Ü. (2008). *Taşınır kültür ve tabiat varlıkları kaçakçılığı suçu* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cezar, M. (1995). *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları.
- Cırık, B. (2017). *Osmanlı Belgelerinde Kütahya*. Ankara: Dumlupınar Üniversitesi / Kütahya Belediyesi Yayınları.
- Coşar, A. (1985). Mülkiyet Kavramı ve Çeşitleri I. *Ankara Barosu Dergisi*, (3), 504-522.
- Coşkun, M. (2005). Son Dönemlerde Çıkartılan Yasalar Çerçevesinde Türkiye'de Doğal, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Korunmasında Yerel Yönetimlerin Değişen Rollerini. *Planlama Dergisi*, (1), 42-48.
- Cuche, D. (2013). *Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı*. (T. Arnas, çev.) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri*. (2018, 07 10). T.C. Resmî Gazete, 30474.

- Çakar, N. (2014). Kent, Kamusal Alan ve Anıt Heykel İlişkisi. *GSF Sanat Dergisi*, (26), 37-54.
- Çal, H. (1997). Osmanlı Devletinde Asar-ı Atika Nizamnameleri. *Vakıflar Dergisi*, 391-400.
- Çal, H. (2005). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Eski Eserler Kanunları*. Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman'a Armağan, 234-270.
- Çamlıca Tabiat Parkı Gelişme Planı Plan Raporu*. (2012). Kütahya: T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü.
- Çelikkaya, H. (1993). Kültür ve Eğitim. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (5), 23-30.
- Çevre Kanunu*. (1983, 08 11). T.C. Resmî Gazete, 18132.
- Çiftcioğlu, İ. (2006). Germiyanogulları Dönemi Kütahya Medreseleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 161-180.
- Çimen, A. (2009). Kent ve Kentsel Kalkınma. *İller ve Belediyeler Dergisi*, (736-737), 73-77.
- Çolak, N. İ. ve Öngören, G. (2011). *İmar Planları, İmar Uygulamaları ve İptal Davaları*. İstanbul: Öngören Hukuk Yayınları.
- Darkot, B. ve Tuncel, M. (1978). *Ege Bölgesi Coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları.
- Davulcu, M. (2010). Kütahya Yöresi Halk Mimarisi Geleneği Üzerine Bir İnceleme. *Kütahya Halk Kültürü Araştırmaları* (s. 29-67). Kütahya: Kütahya Valiliği Yayınları.
- Denel, S. (1982). *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Aralıklı Yayınlar Dizisi.
- Diker, O. (2016). Kültürel Miras ile Kültürel Miras Turizmi Kavramları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(30): 365-374.
- Doğan, A. (2006). *Kütahya Erguniyye Mevlevîhânesi*. İstanbul: Sır Yayıncılık / Kütahya Belediyesi.

- Doğaner, S. (1985). Turizmde, Doğanın Önemi ve Türkiye'de Doğayı Koruma Çalışmaları. *İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni*, 117-124.
- Doğaner, S. (2003). Miras Turizminin Coğrafî Kaynakları ve Korunması. *Ege Üniversitesi Coğrafya Bölümü Sempozyumları 2* (s. 1-8). İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Dokuzuncu Kalkınma Planı*. (2006). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Dönmez, O. (1985). Türkiye'de Eski Eserler Hukuku. *Ankara Barosu Dergisi*, (3), 434-466.
- Dönmez, Y. (1981-1982). *Kütahya ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası*. Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya (s. 1-19). İstanbul: T.C. Kütahya İli 100. Yıl Kutlama Komitesi.
- Dönmezer, S. (1978). *Sosyoloji*. İstanbul: İ.İ.T.İ. A. Nihad Sayâr- Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları.
- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*. (1979). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Durant, W. (1996). *Medeniyetin Temelleri*. (N. Muallimoğlu, çev.) İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Durukan, İ. (2004). Yapı, Yetki ve İşleyiş Açısından Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarının Tarihsel Gelişimi. *Ç.Ü. Müh. Mim. Fak. Dergisi*, 19(2): 301-312.
- Dut, G. (2016). Kütahya'nın Kimlikleri ve Kütahya'ya Yeni Bir Kimlik Kazandırmak. R. (Ed.) Erdem, H. F. Meşhur, Ö. Karakayacı, & F. Eren içinde, *Kütahya'da Planlama Düşünceleri Üzerine* (s. 107-122). Konya: Atlas Akademi Yayınevi.
- Dündar, M. (2019). Belediyelerde Sosyo-Kültürel Hizmetlerde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü. *Şehir ve Düşünce Dergisi*, (13), 118-125.
- Düren, A. (1979). *İdare Hukuku Dersleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

- Edgar, A. & Sedgwick, P. (2007). *Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar Sözlüğü*. (M. Karaşahan, çev.) İstanbul: Açılımkitap.
- Efe, S. ve Barlas, U. (1963). *Kütahya Düğün Âdetleri*. İstanbul: Yurttaş Kitabevi Folklor Yayınları.
- Ekim, Z. E. (2017). Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Kaçakçılığının Ortaya Çıkışı ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Eski Eser Kaçakçılığı ile İlgili Bazı Belgeler. *Taş Mimarlık, Arkeoloji, Kültür Sanat Dergisi*, (8), 61-65.
- Eliot, T. S. (1981). *Kültür Üzerine Düşünceler*. (S. Kantarcıoğlu, çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Emekli, G. (2003). Kültür Mirasının Kültürel Turizm Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi. *Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu* (s. 43-49). İzmir: E.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Yayınları.
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15, 51-59.
- Enne Barajı Tabiat Parkı Geliştirme Planı*. (2016). Kütahya: T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü.
- Er, B. ve Kara, S. (2019). Kütahya İli El Sanatlarının Tanıtılmasında ve Korunmasında Kütahya Yerel Yönetimlerinin Rolü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Ahmet Yakupoğlu Anısına Şehir, Sanat ve Tasarım Özel Sayısı), 17-24.
- Erdem, H. K. (1937). *Kütahya Mesireleri (Gezmeler, Oyunlar, Türküler)*. Kütahya: Kütahya Vilâyet Matbaası.
- Erder, C. (1975). *Tarihi Çevre Bilinci*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Erdil, M. ve Şakar, G. (2007). ICOMOS Yeni Zelanda: Kültürel Miras Değeri Taşıyan Yerlerin Korunması ile ilgili Tüzük (ICOMOS, 1992). A. K. Öz, & S. (Ed.) Güner içinde, *AB Kültürel Miras Mevzuatı ve Türkiye Projesi Cilt: 2 Uluslararası Kültürel Miras Mevzuatı* (s. 67-73). İstanbul: Kültürel Mirasın Dostları Derneği (KÜMİD) Yayınları: 1.

- Erdoğan, H. (2016). Ulaşım Hizmetlerinin Ekonomik Kalkınma Üzerine Etkisi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1): 187-215.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2005). *Popüler Kültür ve İletişim*. Ankara: ERK Yayınları.
- Erdönmez, E. (2014). *Kamusal Alan ve Toplum*. İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları.
- Erdönmez, M. ve Akı, A. (2005). Açık Kamusal Kent Mekanlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri. *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi e-Dergisi*, 1(1): 67-87.
- Ergen, C. (2006). *İmar Planları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ergil, T. (1994). Eski Eser Kaçakçılığı ve Basındaki Yeri. *Marmara İletişim Dergisi*, (5), 169-191.
- Ergin, O. N. (1995). *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*. Cilt: 4. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Erkurt, O. ve Paker, S. (2014). Sualtı Arkeoparkları ve Deniz Turizmi. *Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 131-144.
- Eroğlu, F. (1996). *Davranış Bilimleri*. İstanbul: BETA.
- Ersoy, M. (2006). İmar Mevzuatımızda Planlama Kademeleri ve Üst Ölçek Planlama Sorunu. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu* (s. 215-231). TEPAV/ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.
- Eruzun, C. (1988). Kütahya Kentsel SİT Planlaması. *Mimarlık Dergisi*, 228(1): 45-51.
- Eser, L. (1955). *Kütahya evleri* (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Esin, U. (1993). *19.Yüzyıl Sonlarında Heinrich Schliemann'ın Troya Kazıları ve Osmanlılar'la İlişkileri*. Osman Hamdi Bey ve Dönemi 17-18 Aralık 1992 (s. 179-191). İstanbul: Tarik Vakfı Yurt Yayınları (Yay. Haz. Zeynep RONA).
- Eski Eserler Kanunu*. (1973, 05 06). T.C. Resmî Gazete, 14527.
- Evcil, E. (2013). Türk Halk Kültürü Araştırmaları İçin Önemli Bir Kaynak: Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi. *Milli Folklor*, (100), 225-248.

- Evliya Çelebi. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 9. kitap (Cilt 1). (S. A. Kahraman, Dü.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eyice, S. (1990). Müzeciliğimizin Başlangıcı ve Türk-İslam Eserleri Müzeleri. *Müze/Museum*, 5-8.
- Feigenbaum, H. B. (2011). Privatization/Özelleştirme. D. B.-S. Bertrand Badie içinde, *International Encyclopedia of Political Science* (s. 2132-3134). Washington, D.C.: SAGE Publications, Inc.
- Fichter, J. (1996). *Sosyoloji Nedir?* (N. Çelebi, çev.) Ankara: Attila Kitabevi.
- Gedik, E. (2018). Yakupoğlu'nun Resimlerinde Kütahya'nın Kaybolan Mekânları. I. Uluslararası Ahmet Yakupoğlu Şehir, *Sanat ve Tasarım Sempozyumu 19-20 Kasım 2018* (s. 117-133). Kütahya: Artsürem Bilim Sanat Danışmanlık AŞ.
- Gerçek, F. (1999). *Türk Müzeciliği*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Gökalp, Z. (2013). *Hars ve Medeniyet*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınevi.
- Gökbilgin, M. T. (1977). Kütahya. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 6). İstanbul: MEB Yayınları.
- Gözler, K. (2009). *İdare Hukuku*. Cilt II. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Güler, K. (2018). *Kütahya'nın İsimleri*. Yeni Kütahya Gazetesi Köşe Yazısı.
- Günay, B. (2006). Varlıkbilim Bağlamında Koruma. *Bilim ve Ütopya, Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi*, (144), 5-20.
- Güngör, E. (1994). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Günhan, A. (2009). *Kütahya ve Yöresi Folklorundan Damlalar*. Kütahya: Ekspres Matbaa.
- Gürpınar, E. (Ekim 2000-Mart 2001). Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Üzerine. *I.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 185-193.
- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güvenç, B. (1985). *Kültür Konusu ve Sorunlarımız*. Ankara: Remzi Kitabevi.

- Güvenç, B., Şaylan, G., Tekeli, İ., & Turan, Ş. (1991). *Türk-İslam Sentezi*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Güzey, Ö. (2012). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Neo-Liberal Kent Politikaları, Yeni Kentsel Aktörler ve Gecekondu Alanları. *İdealkent*, (7), 64-83.
- Habermas, J. (2004). Kamusal Alan. M. (Ed.) Özbek içinde, *Kamusal Alan* (s. 95-102). İstanbul: Hil Yayın.
- Hatt, P., & Reiss, A. (2002). Kentsel Yerleşimlerin Tarihi. P. K. Hatt, A. J. Reiss, G. Sjöberg, & B. Duru (dzl.) içinde, *20. Yüzyıl Kenti* (A. Alkan, çev., s. 27-35). Ankara: İmge Kitabevi.
- Hebdige, D. (2004). *Altkültür: Tarzın Anlamı*. (S. Nişancı, çev.) İstanbul: Babil.
- Hisar, A. Ş. (2010). *Türk Müzeciliği*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Holton, R. J. (1999). *Kentler Kapitalizm ve Uygarlık*. (R. Keleş, çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. (1968). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- İl Özel İdaresi Kanunu*. (2005, 03 04). T.C. Resmî Gazete, 25745.
- İmar Kanunu*. (1985, 05 09). T.C. Resmî Gazete, 18749.
- İsbir, E. (1991). *Şehirleşme ve Meseleleri*. Ankara: Gazi Büro Yayınları.
- Işık, K., Yaltırık, F. ve Akesen, A. (13-22 Ekim 1997). Ormanlar, Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Mirasın Korunması. *XI. Dünya Ormancılık Kongresi Bildirileri Cilt:2* (s. 3-27). Antalya: T.C. Orman Bakanlığı Dış İlişkiler ve AT Dairesi Başkanlığı.
- İzci, İ. (2014). Küreselleşme Sürecinde Kent Politikaları. *Sosyal Demokrat Dergisi*, (39).
- Jenks, C. (2007). *Altkültür Toplumsalın Parçalanışı*. (N. Demirkol, çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kabii, T. & Bacon, P. (13-22 Ekim 1997). Sulak Alanların ve Kıyı Arazileri ile Habitatlarının Korunması. *XI. Dünya Ormancılık Kongresi Bildirileri Cilt:2* (s.

- 343-352). Antalya: T.C. Orman Bakanlığı Dış İlişkiler ve AT Dairesi Başkanlığı.
- Kafesoğlu, İ. (2013). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Kanbak, A. (2018). Kent Politikaları İçinde Tarımı Düşünmek. *Turkish Studies*, 13(23): 169-184.
- Kantarcıoğlu, S. (1998). *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karaağaoğlu, A. (2014). *Yaşadığım Kütahya*. Kütahya: Kütahya İinden Yetişenler Derneği Neşriyatı.
- Karabaşa, S. (2010). Kütahya Halk Oyunları Üzerine Bir Değerlendirme. *Kütahya Halk Kültürü Araştırmaları* (s. 1-17). Kütahya: Kütahya Valiliği Yayınları.
- Karabaşa, S. (2014). Uygulamaları Açısından Somut Olmayan Kültürel Miras ve Folklor. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 20(80), 99-105.
- Karaca, C. (2019). *Çevre ve Kentleşme Politikası*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Karaduman, H. (2004). Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi. *Belgeler*, XXV(29): 73-87.
- Katkıcı, G. Ve Uygur, İ. (2007). Kamusal veya Özel Yapım Çalışmalarınca Tehdit Edilen Kültürel Varlıkların Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı, (UNESCO, 1968). A. K. Öz, & S. (Ed.) Güner içinde, *AB Kültürel Miras Mevzuatı ve Türkiye Projesi Cilt: 2 Uluslararası Kültürel Miras Mevzuatı* (s. 23-32). İstanbul: Kültürel Mirasın Dostları Derneği (KÜMİD) Yayınları: 1.
- Kaya, E. (2004). *Kentleşme ve Kentlileşme*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Kaya, Ş., Adıgüzel, H. ve Altun, A. (2007). *Türkiye'de Müzecilik 100 Müze 1000 Eser*. C.2. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kazancı N. ve Gürbüz, A. (2014). Jeolojik Miras Nitelikli Türkiye Doğal Taşları. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 19-44.
- Kejanlı, T., Akın, C. T. ve Yılmaz, A. (2007). Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19): 179-196.

- Keleş, R. (1984). *Kentleşme ve Konut Politikası (Kentbilim İlkeleri)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Keleş, R. (2000). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kentleşme Şûrası 2009. (2009). *Kentsel Miras, Mekân Kalitesi ve Kentsel Tasarım Komisyon Raporu 5*. Ankara: T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı.
- Kibiroğlu, E. (1994). Askeri Müze ve Mevzuatı. *I. Müzecilik Sempozyumu* (14-15 Ekim 1993) Bildiriler (s. 67-71). İstanbul: Dz. K. K. Basımevi.
- Kıray, M. B. (1998). *Kentleşme Yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kocadağ, İ. (2010). Kütahya'dan Derlenmiş Maniler Üzerinde Bir Değerlendirme. *Kütahya Halk Kültürü Araştırmaları* (s. 99-124). Kütahya: Kütahya Valiliği Yayınları.
- Koç, B. ve Gül, A. (2004). Türkiye’de Kırsal Kalkınmada Köykent Yaklaşımı Ve Bazı Ülkelerde Uygulanan Benzeri Modeller. *Türkiye Tarım Ekonomisi Kongreleri* (s. 116-124). Tokat: Tarım Ekonomisi Derneği.
- Köroğlu, Ö. ve Karaman, S. (2014). Doğaya Dayalı Turizm Faaliyetlerinin Gelişiminde Toplum Temelli Doğal Kaynak Yönetiminin Önemi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırma Dergisi*, 16(26): 95-106.
- Köse, S., Tetik, S. ve Ercan, C. (2001). Örgüt Kültürünü Oluşturan Faktörler. *Yönetim ve Ekonomi*, 219-242.
- Köy Kanunu*. (1924, 03 18). T.C. Resmî Gazete, 68.
- Krishna, N. & Sankar, V. (1997). Ekolojik Mirasın Korunması - Tamil Nadu'nun Kutsal Ağaçları. *XI. Dünya Ormançılık Kongresi Bildirileri Cilt: 2. 2*, s. 67-72. Antalya: T.C. Orman Bakanlığı Dış İlişkiler ve At Dairesi Başkanlığı.
- Kundakçı, G. E. (1999). 19. Yüzyılda Anadolu Arkeolojisine ve Eskiçağ Tarihine Genel Yaklaşım. *XIII. Türk Tarih Kongresi* (s. 1083-1094). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kurdoğlu, O. (2007). Dünyada Doğayı Koruma Hareketinin Tarihsel Gelişimi ve Güncel Boyutu. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 8(1): 59-76.

- Kutlama Komisyonu. (1938). *Belediye ve Şehircilik Hareketleri*. Kütahya (s. 104-118). Kütahya: Kütahya Vilâyeti 15. Cumhuriyet Yılı Kutlama Komisyonu.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*. (1983, Temmuz 23). T.C. Resmî Gazete, 18113.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı 2010 İdari Faaliyet Raporu*. (2010). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı 2010 Mali Yılı Performans Programı*. (2010). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı 2010-2014 Stratejik Planı*. (2010). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı 2014 İdari Faaliyet Raporu*. (2014). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı 2014 Mali Yılı Performans Programı*. (2014). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı*. (2015). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı 2016 Yılı Performans Programı*. (2016). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı*. (2019). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Kütahya Belediyesi 2015 Faaliyet Raporu*. (2015). Kütahya: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Kütahya Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı*. (2015). Kütahya: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Kütahya Belediyesi 2016 Mali Yılı Performans Programı*. (2016). Kütahya: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Kütahya Belediyesi 2017 Mali Yılı Performans Programı*. (2017). Kütahya: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

- Kütahya Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü. (2012). *Kütahya İl Çevre Durum Raporu*. Kütahya: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.
- Kütahya Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü. (2019). *Kütahya İli 2018 Yılı Çevre Durum Raporu*. Kütahya: Türkiye Cumhuriyeti Kütahya Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.
- Kütahya İli (Merkez) Koruma Amaçlı İmar Planı Araştırması Raporu*. (2012). Kütahya: T.C. Kütahya Belediyesi.
- Kütahya Kentsel Sit ve Etkilenme Geçiş Alanları Plan Raporu*. (1983). Kütahya: T.C. Kütahya Belediyesi.
- Kütahya Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü. (2005). *Kütahya İl Çevre Durum Raporu*. Kütahya: T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı.
- Kütahya Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü. (2011). *Kütahya İli Çevre Durum Raporu*. Kütahya: T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı.
- Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2018). *Kütahya*. Kütahya: Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2019). *Briefing Raporu*. Kütahya: Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Lavanga, M. (2009). Kültür ve Şehirler. Kentsel Dönüşüm ve Sürdürülebilir Kentsel Yapılandırma. S. Ada (Ed.), & H. Tulgar (çev.) içinde, *Kültür Politikaları ve Yönetimi Yıllık 2009* (s. 61-73). İstanbul/Amsterdam: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Levent, Y. S. (2011). Kültür Mirasına İlişkin Koruma Politikaları ve Uygulamalarında Kamu Yararı İlkesi. *Toplum ve Demokrasi*, 5(11): 115-132.
- Lowenthal, D. (2005). Natural and Cultural Heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 11(1): 81-92.
- Madran, E. (2018). Ulusal Mevzuatın Tarihsel Gelişimi. (Ed. M. S.). *Kültürel Miras Mevzuatı* (s. 53-76). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Madran, E. ve Özgönül, N. (2011). *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.

- Malinowski, B. (1984). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. (S. Özkal, çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Menay, S. M. (2018). Frig Vadisi Kaya Görünümlerinin Sanatsal Uygulamaları ve Değerlendirmeleri. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 7(52): 1507-1512.
- Mumcu, A. (1969). Eski Eserler Hukuku ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(3-4): 45-78.
- Mumcu, A. (1971). Eski Eserler Hukuku ve Türkiye II. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 28(1-2): 41-76.
- Mutlu, A., Reyhan, H. ve Doğan, H. H. (2016). *Kentleşme*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Neftçi, N. (1990). Kültür Varlıkları ile Doğal ve Tarihi Sit Alanlarının Korunması Mevzuat ve Uygulama. 2. *Millî Kültür Şûrası Bildirileri* (s. 244-249). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayını.
- Oğuz, M., Özay, Y. ve Tacar, P. (2007). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (UNESCO, 2003). A. K. Öz, & S. (Ed.) Güner içinde, *AB Kültürel Miras Mevzuatı ve Türkiye Projesi Cilt: 2 Uluslararası Kültürel Miras Mevzuatı* (s. 174-190). İstanbul: KÜMİD Yayınları: 1.
- Oğuz, Ö. (2007). Folklor ve Kültürel Mekân. *Milli Folklor*, (76), 30-32.
- Olgun, R. ve Yılmaz, T. (2014). Aizanoi Antik Kentinin Peyzaj Planlama Kapsamında Korunması ve Turizm Potansiyelinin Arttırılması. *Artium Dergisi*, 2(2): 122-133.
- On Birinci Kalkınma Planı*. (2019). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Onuncu Kalkınma Planı*. (2013). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Oral, E. (2014). Frig Kaya Antlarında Motif ve Bezeme Anlayışı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(7): 101-109.
- Orman Genel Müdürlüğü. (2014). *Türkiye Orman Varlığı*. Ankara: Orman Genel Müdürlüğü Orman İdaresi ve Planlama Dairesi Başkanlığı.

- Ortakçı, A. (2017). Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Kültür ve Kültürün Korunması Üzerine Bir İnceleme. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 1725-1758.
- Ortaylı, İ. (1990). Osman Hamdi'nin Önündeki Gelenek. 1. *Osman Hamdi Bey Kongresi Bildiriler* (s. 123-131). İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları 1992 (Yay. Haz. Zeynep Rona).
- Ozankaya, Ö. (1975). *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Önder, H., Özçelik, Ö. ve Odabaşı, Y. (2010). Termal Turizm Bölgelerinde İkincil Konutların Turizme Kazandırılması: Kütahya - Yoncalı Termal Turizm Bölgesi Örneği. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 40-57.
- Önder, M. (1990). Anadolu'da Eski Eser Kaçakçılığı ve Kültür Soygunu. *Erdem Dergisi*, 6(17): 481-494.
- Öngören, G. (2020). *Yargı Kararları Işığında İmar Hukuku*. İstanbul: Öngören Hukuk Yayınları.
- Öz, A. K. ve Güner, S. (2007). AB Kültürel Miras Mevzuatı ve Türkiye Projesi Cilt: 2 *Uluslararası Kültürel Miras Mevzuatı*. İstanbul: Kültürel Mirasın Dostları Derneği.
- Özbek, M. (2004). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil Yayın.
- Özbudak, Ö. ve Önal, F. (2018). Modernleşme ve Cumhuriyet'in Kamusal Mekân Dönüşümü Sürecinde Kütahya Cumhuriyet Meydanı'nın İncelenmesi. *2nd International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies*. 3, s. 1001-1009. Samsun: SETSCI.
- Özel, S. (1997). Kültür Varlıkları Üzerinde Geniş Kapsamlı Kanunlarla Tesis Edilen Devlet Mülkiyeti ve Türk Hukukundaki Durum. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 55(4), 65-84.
- Özel, S. (1998). *Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması*. İstanbul: Alkım.

- Özel, S. (2005). 5226 Sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" Üzerine Bir Değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 113-138.
- Özel, S. (2018). Türk Hukukunda Kültür Varlıklarının Mülkiyeti. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 24(1): 215-238.
- Özer, E. (2012). Aizanoi (Ayzanoy) Kazısı 2012 Sezonu Çalışmaları. *Kütahya İl Özel İdaresi Dergisi*, 6(23): 30-33.
- Özer, E. (2016). Aizanoi'dan Horozlu Mezar. *Art-Sanat Dergisi*, (5), 1-24.
- Özer, E. ve Korkmaz, H. (2014). Tarihsel Süreçte Aizanoi Kentindeki Dört Yapıda Tahrip ve Koruma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 11-20.
- Özgül, N. (2018). Uluslararası Koruma Mevzuatı. M. S. (Ed.) içinde, *Kültürel Miras Mevzuatı* (s. 26-48). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Öztaş, C. ve Zengin, E. (2008). Yerel Yönetimler ve Kültür Hizmetleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (54), 155-180.
- Özünel, E. Ö. (2013). "Yeni Miras"lar ve Uluslararası Sözleşmelerde Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri. *Milli Folklor*, (100), 14-30.
- Paksoy, İ. G. (1993). Bazı Belgeler Işığında Osmanlı Devleti'nin Kültür Mirası Politikası Üzerine Düşünceler. *I. Osman Hamdi Bey ve Dönemi 17-18 Aralık 1992* (s. 201-221). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları (Yay. Haz. Zeynep RONA).
- Pasinli, A. (1990). Osman Hamdi Bey'in Müzecilik Yönü ve İstanbul Arkeoloji Müzesi. *I. Osman Hamdi Bey Kongresi Bildiriler* (s. 147-159). İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları 1992 (Yay. Haz. Zeynep RONA).
- Pektaş, E. K. (1997). *Büyük kent belediyelerinin eğitim ve kültür hizmetlerine siyasal parti ideolojilerinin yansımaları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ponzini, D. (2010). Kentsel Yenileme Karşısında Kültür Politikalarını Geliştirmek: Kuzey Milano Alt Bölgesi Örneği. (Ed. Z. Kutlu, & C. Smithuijsen). *Kültür*

- Politikaları ve Yönetimi Yıllık 2010* (s. 73-81). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Saltuk, S. (1993). *Arkeoloji Sözlüğü*. Ankara: İnkılâp.
- Salün, M. (2001). *Kütahya Gezek Geleneği ile Törellerimiz, Oyunlarımız*. Kütahya: Ekspres Matbaası.
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. (2000). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Seyitdanlıoğlu, M. (1996). Yerel Yönetim Metinleri (V): Turuk ve Ebniye Nizamnamesi ve Getirdikleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 5(3), 67-81.
- Silverman, H., & Ruggles, D. F. (2007). Cultural Heritage and Human Rights. H. Silverman, & D. Ruggles içinde, *Cultural Heritage and Human Rights* (s. 3-29). USA: Springer.
- Sjoberg, G. (2002). Sanayi Öncesi Kenti. P. K. Hatt, A. J. Reiss, G. Sjoberg, & B. Duru (dzl.) *20. Yüzyıl Kenti* (A. Alkan, çev.). (s. 37-54). Ankara: İmge Kitabevi.
- Söğüt, S. G. (2016). 19. Yüzyıl İstanbul'unda Moder İmar Uygulamaları: Yangın Yeri Düzenlemeleri. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 50-62.
- Strabon, (2000). *Geographika Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII – XIII – XIV*. (M. Aysun, dzl., & A. Pekman, çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Su, K. (1965). *Osman Hamdi Bey'e Kadar Türk Müzesi*. İstanbul: ICOM Türkiye Milli Komitesi Yayınları, Sayı:3.
- Şahin, S. (2018). Baskı Resimlerle Kütahya Kent Dokusu Uygulamaları. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 7(44): 365-373.
- Şahin, S. Z. (2006). İmar Planı Değişiklikleri ve İmar Hakları Aracılığıyla Yamıltıcı (PSEUDO) Kentsel Dönüşüm Senaryoları: Ankara Altındağ İlçesi Örneği. P. P. Özden, İ. Karakaş, S. Turgut, H. Yakar, D. Erdem, & N. Palaoğlu. *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler 11-13 Haziran 2003* (s. 89-101). Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası.
- Şahin, Y. (2018). *Kentleşme Politikası*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü. (2016). *Afyonkarahisar, Bilecik, Eskişehir, Kütahya ve Uşak İllerinde Yer Alan Anıt Ağaçlar ve Tescilli Ağaç Topluluklarının Mevcut Durumlarının Belirlenmesi*. Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu. (1987). *Korunması Gerekli Taşınmaz Tabiat Varlıkları Olarak Tescil Kayıtlarının Devam Etmesine Karar Verilen Doğal Anıtlar ve Yeşil Alanlar*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Taneri, E. (1990). Yerel Yönetimler ve Kültür Yaklaşımı. 2. *Millî Kültür Şûrası Bildirileri*. 1, s. 310-314. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayını.
- Taşkın, E. ve Şener, H. (2013). Sağlık Turizm Markası: Kütahya. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (36), 253-260.
- Tekeli, İ. (2011). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekin, Ö. F. (2016). Adem-i Merkeziyetçi Kentleşme Politikaları ve Bölgesel Kalkınma: Türkiye Deneyimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 119-138.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi* (Cilt 2). (A. Suat, çev.) Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Tolan, B. (1977). *Büyük Kent Sorunlarına Toplu Bir Bakış*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Topbaş, A. (1993). Seyitömer Höyüğü 1991 Yılı Kurtarma Kazısı. *III. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 27-30 Nisan 1992 Efes* (s. 1-30). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Topçu, N. (2004). *Kültür ve Medeniyet*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Toprak, Z. (2016). *Kent Yönetimi ve Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Tulay, A. S. (1981-1982). *Kütahya Arkeolojisi*. Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya (s. 53-58). İstanbul: T.C. Kütahya İli 100. Yıl Kutlama Komitesi.
- Tuncel, M. (1981-1982). *Kütahya İli Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*. Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya (s. 21-34). İstanbul: T.C. Kütahya İli 100. Yıl Kutlama Komitesi.
- Tunçer E. ve Madran, E. (2018). Koruma Kavramının Tarihsel Gelişmesi. (Ed. M. Akpolat). *Kültürel Miras Mevzuatı* (s. 3-25). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Tunçoğlu, İ. (1981-1982). *Kütahya Turizmi ve Gelenekleri*. Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya (s. 749-794). İstanbul: T.C. Kütahya İli 100. Yıl Kutlama Komitesi.
- Turhan, M. (1997). *Kültür Değişimleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Türker, A. ve Çelik, İ. (2012). Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Turistik Ürün Olarak Geliştirilmesine Yönelik Alternatif Öneriler. *Yenifikir*, (9), 86-98.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. (1982). T.C. Resmî Gazete, 17844.
- Türktüzün, M. (ty). *Kütahya Müzeleri Rehberi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Tweed, C. & Sutherland, M. (2007). Built Cultural Heritage and Sustainable Urban Development. *Landscape and Urban Planning*, 83(1): 62-69.
- Umar, B. ve Çilingiroğlu, A. (1990). *Eski Eserler Hukuku*. Ankara: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No: 11.
- Uygur, N. (2013). *Kültür Kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*. (1973). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Ünal, Y. (1991). Kentleşme ve Kentlileşme İçinde Planlama ve Uygulama Sorunları ve Öneriler. (Ed. H. Suher). *Kentleşme ve Kentlileşme Politikaları* (s. 69-92). İstanbul: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı.
- Ünal, Z. G. (2014). *Kültürel Mirasın Korunması*. İstanbul: İSMEP Rehber Kitaplar.

- Üren, Ş. (2016). *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme: Doğal Miras Alanları Başvuru, Adaylık ve Değerlendirme Süreçleri*. Ankara: UNESCO Türkiye Millî Komisyonu.
- Varlık, M. Ç. (2002). Kütahya. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 26). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Varuy, N. (1988). *Kentsel Sitlerin Korunması*. (Ed. N. Varuy). Kentsel Sitlerin Korunması: Murat Sarıca Armağanı (Ayrı Bası) (s. 167-178). İstanbul: Aybay Yayınları.
- Vecco, M. (2010). A Definition of Cultural Heritage: From The Tangible to The İntangible. *Journal of Cultural Heritage*, 11(3): 321-324.
- Wirth, L. (2002). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme. (P. K. Hatt, A. J. Reiss, G. Sjoberg, & B. Duru dzl.). *20. Yüzyıl Kenti* (A. Alkan, çev.). (s. 77-106). Ankara: İmge Kitabevi.
- Yaşar, O. (2011). Saros Körfezi Kıyılarında Su Altı Dalış Turizmi. *Zeitschrift für die Welt der Türken (ZfWT)*, 3(1), 33-55.
- Yavuz, H. (1987). *Kültür Üzerine*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Yazkaç, P. (2018). Ahmet Yakupoğlu'nun Resimlerinde Geleneksel Kütahya Sivil Mimari Örneklerinin Dünü ve Bugünü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Turkish Studies Social Sciences*, 13(18): 1409-1430.
- Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. (1995). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Yeşil, P., Yeşil, M. ve Yılmaz, H. (2008). Jeolojik Miras Alanlarının Alternatif Turizm Kapsamında Değerlendirilmesi: Ballica Mağarası Örneği. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 39(2): 241-248.
- Yeşilbursa, C. C. ve Dönmez, C. (2014). Sosyal Bilgilerde Miras Eğitiminin Öğrencilerin Somut Kültürel Mirasa Yönelik Tutumlarına Etkisi. *Elementary Education Online*, 13(2): 425-442.
- Yeter, E. (2008). *Kentsel Gelişme ve Kültür Değerleri*. İstanbul: Tarihi Kentler Birliği Yayını.

- Yıkımsı, M. S. (2020). Nitel Araştırmalarda E-Görüşme Tekniği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1): 183-197.
- Yıldız, H. D. (1981-1982). *Kütahya'nın Tarihçesi*. Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya (s. 35-51). İstanbul: Kütahya İli 100. Yıl Kutlama Komitesi.
- Yıldız, H. D. (1990). Dil-Kültür ve Yabancı Dille Eğitim-Öğretim. 2. *Millî Kültür Şûrası Bildirileri*. 1, s. 340-345. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayını.
- Yılmaz, A., Bozkurt, Y. ve Taşkın, E. (2005). Doğal Kaynakların Korunmasında Çevre Yönetiminin Etkinliği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 15-30.
- Yılmaz, Ş. K., Akkuş, G., Şahbudak, E. ve Işkın, M. (2017). Kültürel Miras Farkındalığı: Cumhuriyet Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama Çalışması. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 9(16): 86-100.
- Yurtdaş, B. (2016). Yayalaştırılan Caddelerde İşlevsel ve Fiziksel Değişim Süreci: Kütahya Örneği. R. (Ed.) Erdem, H. F. Meşhur, Ö. Karakayacı, & F. Eren içinde, *Kütahya'da Planlama Düşünceleri Üzerine* (s. 77-96). Konya: Atlas Akademi Yayınevi.
- Yüksel, B. (1989). Kültürel Niteliklerimizin Yönetime Etkileri. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1): 333-347.
- Zenci, M. (2018). *Kütahya'nın Gezi Notları*. İstanbul: Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları.

Elektronik Kaynaklar:

Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi (Değiştirilmiş Şekli). (1992). https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc083/kanuntbmmc083/kanuntbmmc08304434.pdf adresinden alındı. (05.06.2019).

Avrupa Mimarî Mirasının Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun. (1989). https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_

KARARLAR/kanuntbmmc072/kanuntbmmc072/kanuntbmmc07203534.pdf adresinden alındı. (11.04.2019).

Coğrafya Harita. (2020). *Türkiye İl Haritaları 3 Kütahya İli Haritası*: http://cografyaharita.com/haritalarim/4l_kutahya_ili_haritasi.png adresinden alındı. (06.19.2020).

Çan, M. F. (2020). *Kentleşme, Sanayileşme ve Kalkınma Etkileşimi*. https://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FIRAT_AKADEMI/KENTLE%C5%9EME,%20SANAY%C4%B0LE%C5%9EME%20VE%20KALKINMA%20ETK%C4%B0LE%C5%9E%C4%B0M%C4%B0.pdf adresinden alındı. (01.15.2020).

Demirören Haber Ajansı (DHA). (2019). <https://www.dha.com.tr/yurt/kultur-bakanligi-peribacalari-yanindaki-otel-insaati-durduruldu/haber-1626272> adresinden alındı. (02.13.2019).

Dümcke, C. & Gnedovsky, M. (2013). *The Social and Economic Value of Cultural Heritage: Literature Review*. www.interarts.net: <https://www.interarts.net/descargas/interarts2557.pdf> adresinden alındı. (03.09.2019).

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme. (1972). <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/> adresinden alındı. (03.18.2019).

Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı. (2015). *İl Raporları Kütahya*: <http://www.egev.org.tr/ilraporlari/kutahya.pdf> adresinden alındı. (04.17.2020).

Ergin, M. G. (2019). *Kültür ve Davranış*. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/61351/mod_resource/content/1/8.K%C3%9CLT%C3%9CR%20VE%20DAVRANI%C5%9E.pdf adresinden alındı. (11.11.2019).

European Urban Charter. (1994). TMMOB Mimarlar Odası: <http://www.mo.org.tr/UIKDocs/urbancharter1.pdf> adresinden alındı. (01.12.2020.)

ICOMOS Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü. (1990). (Z. Ahunbay, Dü.). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0574229001536913919.pdf adresinden alındı. (04.11.2020).

- Institute of Nautical Archaeology (INA). (1972). *Güney Avrupa / Akdeniz / Ege Projeler*: <https://nauticalarch.org/projects/> adresinden alındı. (03.26.2019).
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü*. (2015). <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-137898/daglik-frigya-vadisi-kutahya-afyon-ve-eskisehir-2015.html> adresinden alındı. (11.13.2019).
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü*. (2019). *İllere Göre Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı İstatistiği*. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44799/illere-gore-korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-varligi-i-.html> adresinden alındı. (05.06.2020).
- Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*. (2020). *Kültür - Sivil Mimari Örnekleri - Konaklar*: <https://kutahya.ktb.gov.tr/TR-69394/sivil-mimari-ornekleri---konaklar.html> adresinden alındı. (05.02.2020).
- Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*. (2020). *Kültür Turizmi*: <https://kutahya.ktb.gov.tr/TR-69419/kultur-turizmi.html> adresinden alındı. (05.05.2020).
- Kütahya İl Tarım ve Orman Müdürlüğü*. (2020). <https://kutahya.tarimorman.gov.tr/Menu/24/Kutahya-Hakkinda> adresinden alındı. (04.17.2020).
- Kütahya Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü*. (2020). *İlimiz*: <https://kutahya.csb.gov.tr/ilimiz-i-1528> adresinden alındı. (05.05.2020).
- Lahey Sözleşmesi: Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme*. (1954). https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc048/kanuntbmmc048/kanuntbmmc04800563.pdf adresinden alındı. (03.21.2019).
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü*. (2020). <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=KUTAHYA> adresinden alındı. (04.17.2020).
- Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*. (2003). <https://ich.unesco.org/en/convention> adresinden alındı. (03.22.2019).

- Sualtı Kültür Mirasının Korunması Sözleşmesi.* (2001). <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage/2001-convention/official-text/> adresinden alındı. (11.08.2019).
- Sualtı Kültür Mirasının Korunması ve Yönetimi ile İlgili Tüzük.* (1996). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0882066001536913778.pdf adresinden alındı. (11.02.2019).
- T.C. Kütahya Belediyesi. (2020). *Müzelerimiz.* <http://www.kutahya.bel.tr/muzelerimiz.asp> adresinden alındı. (05.10.2020).
- T.C. Kütahya Belediyesi. (2020). *Tarihi Yerler.* <http://www.kutahya.bel.tr/tarihiyerler.asp> adresinden alındı. (04.24.2020)
- T.C. Kütahya Valiliği. (2020). *Müzelerimiz.* <http://www.kutahya.gov.tr/muzelerimiz> adresinden alındı. (05.10.2020).
- T.C. Kütahya Valiliği. (2020). *Tarihçe.* <http://www.kutahya.gov.tr/tarihce> adresinden alındı. (04.23.2020).
- The Venice Charter 1964.* (1964). www.icomos.org: https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf adresinden alındı. (03.11.2019).
- Türk Dil Kurumu.* (2020). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c02f319584ed6.24024315 adresinden alındı. (02.25.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2018). *Anıt Ağaçlar:* <https://csb.gov.tr/anit-agaclar-makale> adresinden alındı. (04.04.2019).
- Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2020). *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tarihçesi.* <https://csb.gov.tr/tarihcemiz-i-7012> adresinden alındı. (04.14.2020).
- Türkiye İstatistik Kurumu.* (2020). <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden alındı. (01.19.2020).
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). *04 17, 2020 tarihinde Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü:* <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33705> adresinden alındı. (04.17.2020).

- Türktüzün, M. (2018). *Kütahya'nın Fethi ve Her Yıl Kutlanan Hidirellez (Hıdır-İlyas) Bayramı Hakkında*. <http://dumlupınargazetesi.com/mobil/kose-yazisi/61/kutahyanin-fethi-ve-her-yil-kutlanan-hidirellez-hidir-ilyas-bayrami-hakkinda.html> adresinden alındı. (04.24.2020).
- UNESCO *İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi*. (2018). <http://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-%C4%B0nsanl%C4%B1nC4%9F%C4%B1n-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsili-Listesi> adresinden alındı. (03.22.2019).
- United Nations. (2018). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision*. New York: Department of Economic and Social Affairs Population Division. <https://population.un.org/wup/Country-Profiles/> adresinden alındı. (01.26.2020).
- United Nations. (2019). *World Urbanization Prospects 2018: Highlights*. New York: Department of Economic and Social Affairs Population Division. <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Highlights.pdf> adresinden alındı. (01.26.2020).
- Zafer.aero. (2020). *Kurumsal Hakkımızda*: <http://www.zafer.aero/TR/page/hakkimizda-14> adresinden alındı. (06.19.2020).

DİZİN

-A-

Aizanoi, 149, 178, 179, 180, 243, 244, 256, 258
 Anıtlar, xiv, 30, 35, 76, 79, 97, 98, 99, 100, 103, 107, 175, 176, 210, 260
 Asar-ı Atika, 2, 84, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 208, 246, 252

-B-

BYKP, xiv

-C-

COE, xiv, 77, 80
 Cotys, 148
 Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, 105, 107, 109

-D-

Doğal, 9, 30, 35, 47, 48, 49, 51, 54, 55, 60, 73, 78, 80, 160, 176, 197, 198, 212, 223, 234, 241, 243, 245, 251, 252, 253, 255, 256, 260, 262, 263, 264

-E-

Ebniye Nizamnamesi, 87, 88, 229, 259
 Emirnameler, 86
 Eski, xiv, 2, 3, 23, 26, 38, 63, 67, 68, 69, 74, 75, 76, 79, 85, 87, 94, 95, 98, 99, 100, 101, 103, 107, 126, 132, 149, 155, 183, 184, 210, 212, 221, 234, 235, 241, 246, 247, 248, 249, 256, 257, 261
 Eski Eserler Kanunu, 2, 63, 98, 99, 100, 101, 212, 249

-F-

Frig, 48, 150, 151, 155, 169, 175, 177, 180, 181, 183, 242, 243, 256

-G-

GEEAYK, xiv, 98, 100, 107, 210, 212, 234
 Gelenek, 1, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 22, 23, 27, 40, 61, 82, 98, 101, 127, 170, 179, 183, 186, 188, 189
 Germiyan Beyliği, 189
 Germiyan Sokağı, 183, 184, 234
 Germiyanogulları, 149, 154, 155, 170, 176, 221, 246
 Gezek, 12, 42, 259

-H-

Hars, 8, 106, 139, 250
 Hitit, 99, 149, 150, 155, 169, 175, 181, 183, 199, 257

I

ICOMOS, xiv, 43, 78, 81, 82, 248, 264

İ

İmar planı, 203, 225

-K-

Kalkınma Planı, xiv, xv, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 242, 244, 247, 251, 256, 259, 261, 262
 Kamusal, 29, 118, 173, 184, 241, 242, 246, 249, 251, 252, 257
 Kanunname, 86, 87
 KBFR, xiv, 143
 KBMYPP, xiv, 145
 KBSP, xiv, 141
 Kent, 76, 78, 105, 112, 114, 116, 120, 123, 125, 156, 178, 184, 185, 193, 194, 195, 200, 202, 208, 218, 227, 228, 230, 231, 236, 241, 242, 243,

- 244, 246, 249, 251, 252, 258, 259, 260
- Kentleşme, 1, v, 52, 104, 106, 114, 117, 122, 124, 126, 128, 130, 138, 139, 142, 144, 145, 167, 193, 197, 201, 214, 233, 235, 237, 252, 253, 256, 259, 260, 261, 264
- Kentleşme politikaları, 122, 128, 145, 197, 201, 214, 237
- KHK, xiv, 57
- KİKAİPAR, xiv, 197, 199, 203, 211, 212, 214, 215
- KKSEGAPR, xiv, 195, 200, 211, 214
- Konak, 171
- Konut, 195, 211, 213, 214, 253
- Koruma, v, vii, xiv, xv, 2, 29, 54, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 67, 75, 76, 94, 101, 102, 103, 105, 107, 108, 130, 135, 141, 143, 166, 167, 190, 195, 196, 197, 206, 207, 210, 211, 212, 215, 216, 217, 219, 222, 223, 224, 225, 228, 231, 233, 234, 241, 243, 244, 246, 247, 248, 250, 252, 253, 254, 255, 258, 260, 261
- Koruma Amaçlı İmar Planı, v, xiv, 101, 197, 206, 211, 231, 234, 255
- Kral Yolu, 151, 155, 199
- KTBİFR, xiv, 142
- KTBMYP, xiv, 143, 144
- KTBSP, xiv, 139, 140, 141
- KTVKK, xv, 29, 216, 218
- Kültür, 1, v, vii, xiv, xv, 1, 2, 6, 7, 9, 10, 11, 14, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 28, 29, 30, 31, 34, 38, 42, 43, 44, 48, 54, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 90, 94, 98, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 126, 127, 128, 129, 132, 135, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 147, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 166, 167, 169, 171, 172, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 182, 184, 185, 189, 190, 192, 193, 195, 196, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 219, 223, 225, 230, 233, 236, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 254, 255, 256, 257, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266
- Kültürel miras, 27, 28, 29, 31, 34, 52, 67, 69, 77
- Kütahya, 1, v, vi, vii, xiv, 3, 12, 33, 42, 46, 48, 64, 141, 142, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 219, 221, 223, 225, 227, 228, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266
- KVKBKM, xiv, 216, 217, 218
- M-**
- Medeniyet, 6, 7, 8, 25, 70, 90, 156, 168, 176, 185, 192, 233
- Metruk, 3
- Miras, xv, 26, 27, 28, 29, 34, 35, 39, 47, 49, 81, 82, 98, 115, 231, 241, 243, 245, 246, 247, 248, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 261, 262, 263, 267
- mülkiyet, 2, 26, 27, 69, 70, 71, 72, 95, 102, 104, 141, 144, 173, 196, 217, 219, 229
- N-**
- Nizamname, 86, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99

-Ö-

Örfler, 12

-P-

Politika, 15, 16, 105, 122, 123, 144,
241, 250

-S-

Sanayi Planı, 124

Selçuklu Devleti, 83, 86, 153, 154, 155,
170

Seremorum, 148

Seyitömer Höyük, 182, 244

Sit, xiv, 59, 60, 99, 176, 195, 196, 197,
198, 200, 210, 211, 212, 213, 214,
223, 234, 255, 256

SOKÜM, xv, 30, 39, 41, 82, 98

Somut, xv, 1, 30, 34, 35, 36, 37, 39, 40,
41, 42, 82, 98, 185, 188, 230, 243,
252, 256, 261, 262, 265, 267

Stratejik plan, 218, 221, 232

Sualtı, 43, 44, 82, 242, 249, 265, 266

-T-

Tabiat, 1, v, xiv, xv, 2, 29, 54, 57, 59,
60, 61, 62, 63, 64, 67, 70, 71, 72, 83,
90, 94, 98, 101, 102, 103, 107, 108,
135, 139, 141, 142, 155, 166, 167,
175, 176, 189, 190, 191, 195, 211,
212, 215, 216, 223, 224, 225, 244,
245, 246, 247, 248, 250, 254, 258,
260

Taşınır, 35, 57, 58, 62, 64, 101, 102,
176, 216, 241, 245

Taşınmaz, xv, 35, 58, 59, 60, 62, 102,
107, 166, 174, 176, 210, 216, 260,
265

TKTVKBBK, xv, 107

TKTVKYK, xv, 107

TKTVYK, xv, 210, 211, 212, 234

-U-

Ulaşım, 198, 206, 242, 249

UNESCO, xv, 29, 30, 35, 39, 41, 44,
49, 50, 54, 55, 73, 77, 79, 80, 82, 98,
231, 252, 256, 262, 267

Uygarlık, 6, 8, 10, 25, 26, 168, 169,
172, 176, 233

